

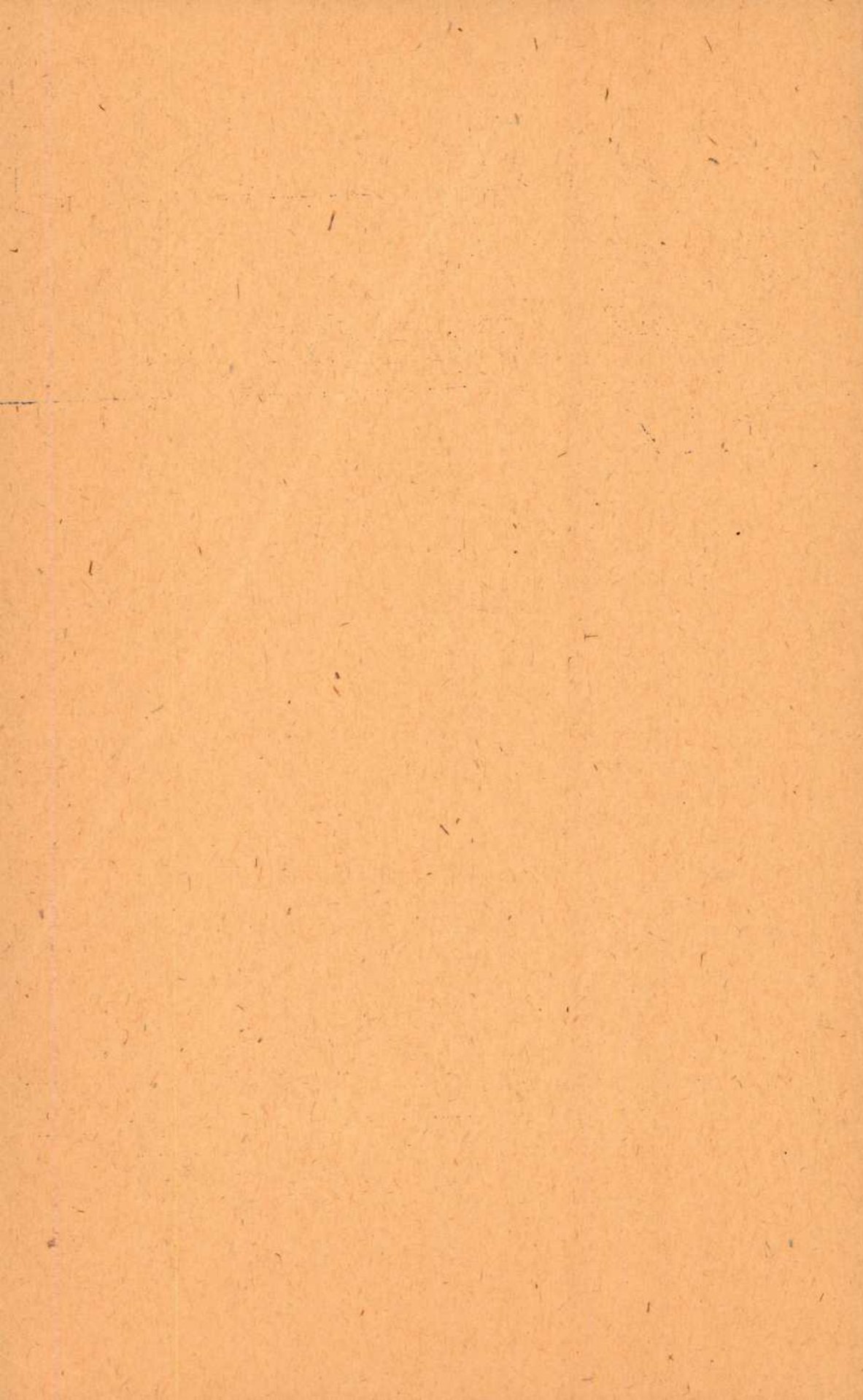
LOOMING

DETSEMBER 1967

EESTI NSV KIRJANIKE LIIDU HÄALEKANDJA

19

Magav maailm

On suurde lumevaipa
end mässinud maailm.
Ta midagi ei taipa,
sest kinni on ta silm.

Ning lill ja loom ja rohi
kõik magab sügavalt.
Vaid metsa magus nohin
on kuulda teki alt.

On suurde lumevaipa
end mässinud maailm
ja midagi ei taipa,
sest kinni on ta silm.

Võib üle puusanuki
tal sõita suusamees
ja soojad tuletukid
tal läita nina ees.

Võib üle laia lauba
tal jänes kapsata
ja ripsmeist pealekauba
paar kõrtki napsata,

sest suurde lumevaipa
on mässitud maailm.
Ta midagi ei taipa
ja kinni on ta silm.

Kurbrõõmus lugu mu isa punase tutiga mütsist

Mu isa, Otto Fromhold Hiob,
Lasnamäe kiviraiduri Jaan Hiobi
ja ta nooriku Anna
kolmas poeg,
tütreid ja varakult surnuid arvestamata,
paras väänkael ja vigurivänt

ning kena ja korralik poiss,
sai seitsmeaastaselt onu käest kingiks
uhke
sinisest kalevist punase tutiga mütsi.

Hurraa! Hurraa!
Sellest mütsist paremat olla ei saa!

Terve hoov seda vahtis
ja endale tahtis:
Pärmivabriku Peetri Osvald,
kardsepp Tiisvaldi August ja Oskar
ja tisleri poisid Eedi ja Ruudi ja Gustav
ja lihunik Taumi Aleks
ja pesunaise Isata-Aadu
ja isegi vene kindrali poeg Nikolai,
Nikolai nii pikk kui lai,
kes elas kõrvalmajas,
ja kelle isal olid mustad vuntsid
ja punased lampassid
ja tõllad ja tallid ja traavlid
ja raudvarbadega värav
ja viiskümmend kana
ja pirnipuuad
ja neli nuumsiga
(seasulg otse vastu siithoovi kuuri).
Isegi vene kindrali Nikolai!

Mu isa,
Hiobi Ott,
seitse ja pool aastat vana,
oli rõõmus mis kole,
et kellelgi niisugust toredat mütsi ei ole.
Ja nii talle näis,
et ta inimliku õnne mõõt on täis.

Kuid siis juhtus,
et mängiti varast ja kardavoid
mööda hoovi ja planke ja keldreid
ja kuurikatust.
Huilgas ja kirgas
poiste ja plikade summ
ja tinises sinine taevakumm
ning munakiviulits kõmas.

Ja Ott,
oli temagi teiste seas,
ning tutiga müts
oli Otil peas.
Kardavoimängus ohjeldamatus
mööda õue ja planke ja kuurikatust
tutt põles kord võmmi,
kord varga peas.

Kuid kui kuurikatusel
vargapoiss keksis,
ta jalg vähe eksis.
Ja enne
kui taipas poisijüts,
alla
kindrali sea ette kukkus
tutiga müts.

Ning keset kardavoimängu kisa ja kära
kindrali siga
sõi mütsi ära.

Oma aiast seda pealt vaatas
Nikolai
ja õige tublisti nalja sai.

Kuid maailm pööras end viltu
Otto Fromholdi sees,
ja päike läks mustaks
ta silmade ees.
Pool päeva ta kambris süngi peal ulus.
Ning lohutamisest ei olnud tulu.

Polnud abi ka uuest nokaga mütsist,
mille mihklilaadalt
taat talle tõi,
ega sellestki austavast asjaolust,
et kindrali siga see oli,
kes mütsi ära sõi.

Oh kindral, kindral,
kui hukatusesse sa ennast ei taha saata,
siis ole mees
ja ka oma sigade järele vaata!

Ema haud

Sügaval mullas
ajavad südamed juuri.
Lilleks, leheks, raoks.

Mu ema silmad
vaatavad vaikselt
murumätta rohelise pilguga.

Oh igavene uni,
sa ärkvelolek
läbi aegade.

Sügis kui õhtu.
Talv nagu öö.
Kevad kui hommik.
Suvi kui päev.

Sugupõlvede silmad
saatmas mu taldade teed.

Körte sosin
mu pihkude all.
Igavene elu.
Kuulen sind, ema,
kuulen.
Tunnen ära su sõnad
tuhandete hulgast.

Tuulekülvid*

Romaan

ISESEISVUSE 5. AASTAPÄEVA EEL

lati, kui avalikuks tehakse ja teatavaks saab mõnesugune riiklik kuritarvitus — raiskamine või midagi sellesarnast, siis tulevad meie inimesed meele neid «häid aegu», kus midagi selle sarnast pole sündinud. Kui sarnaseid arutusi ja järelduste tegemist kuulda, siis tuleb tahtmata arvamisele, et küllap meie vist ikka eneste üle valitseda ei oska.

Näib, kui puuduks meil inimesed, keda valitsuse organisatsiooni saata, kui ei leiduks meil väärilisi iseloomusid, keda üleüldise usalduse osaliseks teha. Kõige sellega on seletatav ka see pessimism, millega laiemad ringkonnad tulevikule vastu vaatavad. Ei nähta midagi hääd, kõiges aina halba. Enam-vähem optimistlikult vaatavad tulevikule vastu nooremapõlve haritlased. See on seletatav mitmet viisi. Esiteks loomulik põhjus: noorus pooldab alati optimistlikult ilmavaadet ja teiseks ei ole meie noored oma vaimlise arenemisega mitte niivõrd nende «hääde aegade» seotud, kui vanem põlv. Uuemal ajal tekkinud ja arenenud vaimlise elu avaldused on meie nooremate iseloomu kujunemise päälle siiski teataval määral mõju avaldanud. Ja nii elab meie noorsugu rohkem tuleviku lootustele, kuna vanempõlv «häid aegu» taga kurdab.

Meie vanempõlve kurtmine ja pessimism võib aga tõesti meile kõrd veel saatuslikuks saada. Inimese usust kordaminekusse rippub alati ka oma ettevõtte saatus. Siin tehakse andeksandmatu viga sellega, et praeguse aja väärnähtuste põhjuseid ei otsita mitte tõepoolest säält, kust nad pärit on. Kuna meil kõiki väärnähtuseid ja halbtust ükskõik mille arvele pannakse, unustatakse koguni, et neid tõepoolest ainult endiste «hääde aegade» arvele peaks panema. Kas siis mineviku «hää kool» tõesti nii ilma mõjuta oli et ainult praegune aeg oma nähtustega end nii kõige üle oli laotada suutnud. Tõesti mitte. Algpõhjused on kõik minevikust pärit. Võtame algul tähendatud riiklised kuritarvitamised, raiskamised jne. Kas tõesti on unustatud see endiste «hääde aegade» Vene ametniku tüüp, kes raamatus mitte lehekülge ka ei keeranud, kui ta mitte altkäe maksu ei saanud. Kas meil on unustatud Vene «derzhimorda» kes nuudiga uulitsal rahvast peksis ja majaperemeestelt «jalavaeva» nõudis kui ta mõne käsuga ilmus. Või ehk peetakse sarnaseid asju kindla ja «hää korra» lugupidamiseväärilisteks teenusteks? Seda ei tihka vist küll mitte keegi tõendama tulla. Ja selle päälle võib iga üks kindel olla, et kõiksugused riiklised kuritarvitused ja raiskamised ära sumbutati, nii, et neist keegi midagi kuulda ei saa-

* Algus «Loomingus» nr. 11.

nud. Selle eest juba kanti hoolt. Meil on aga moeks nüüd igast pisimast kui asjast midagi suurepäralist välja laiutada. Muidugi, see on ju tarvilik, kuid meie ei peaks mitte säält minema eeskujusid otsima, kus neid ei ole. Ei peaks mitte kahetsetama «häid aegu», mille viljana praegu lõikame igasugust mustust meie riiklises elus.

Meile jõuab kätte iseseisvuse 5. aastapäev. Viis aastat ei ole lühike aeg, aga ta ei ole ka mitte nii pikk aeg, et kõike mis meile aastakümne ja aastasadade kestvusel nii omaseks on saanud, nii iseloomuliseks kujunenud, suudaks ümber muuta. Selleks on märksa pikemat aega tarvis. Kes sellest aru ei taha saada ja kõike mis halb ning inetu, iseseisvuse paratamatuks kaaslaseks peavad, need võivad rahuga oma arvamise juures püsida. Meid nad ei eksita. Meie teeme oma tööd, mis tulevikus vilja kannab. Möödaniku papist kujud on praegu mööda ilma laiali ja elatavad endid igasugusest mustast ärist. Kui meie kuuleme välismaal valeraha tegemisest, vale postmarkide valmistamisest ja mõnesugusest muust mustast ärist, siis seisavad selle taga pea alati tähendatud endise aja langened suurused. Tähendab, ka nemad ei ole sugugi ajast maha jäänud.

Mida enne varjatuna, laiemate ringkondade eest saladuses toimetati, see sünnib nüüd avalikkuses. Mehed, kes enne riiklise elu juhtimisel oma äri varjatuna ajasid, toimetavad eraelus nüüsamuti kui harielikud mustaärimehed. Siin on mõeldud pääasjalikult just neid viimase aja paljastusi endiste Vene mundrimeeste tegevusest.

Eelseisvatel päevadel oleks küll meie kohus rohkem tulevikule elada, kui mineviku kammitsates rabelda. Minevikust meil eeskujusid leida ei ole.

Sellel varasügise õhtul mängis Johannes üle hulga aja lõõtsmoonikut, mängis tasakesi, ja ainult ümises kaasa, ilma et laulusõnu välja oleks öelnud. Marie katsus loomade talitamisega ruttu toime tulla, aga nagu kiuste võttis see tal täna kauem aega — peremees oli käskinud sõnniku välja tõsta, ja seda käsku ei saanud ju ometi täitmata jätta. Äkki kuulis Marie, et pillimäng katkes, ning pilgu möödudes ilmus Johannes laudaksele.

«Äkki läheb abi vaja?» küsis ta.

«Oh, ma saan hakkama küll,» kinnitas Marie, enese peale pahane, et nii kauaks kohmerdama oli jäänud.

Johannes ei tikkunudki kohe harki kahmama, ta seisis uksepiida abiga edasi ja jälgis tüdruku tegevust, milles küll midagi uudistamisväärset olla ei saanud.

«Minul, näe, saab nädala lõpuga teenistus otsa. Mõtlesin ära linna marssida,» ütles Johannes äkki.

Marie teadis seda. Ta jätkas tööd, midagi vastamata.

«Marie, kuule . . .»

«No mis sa tahad?»

«Sa oota, pea natuke vahet . . . Kauaks sinul siia kaup tehtud on?»

«Pole räägitud. Nii kuidas pererahvas ütleb. Aga üks mihkclipäevani ikka.»

«Ja kuhu sa siis minna mõtled?»

«Ei seda küll tea, eks siis jälle näe.»

Nüüd lõpuks jättis Marie töö seisma.

«Ega sügisel kohta kerge ole leida.»

«Ega ole jah.»

«Äkki tuled kah ära linna?»

«Mis ma seal . . . Maal ikka veel leiad ametit, aga linnas . . .»

«Ma mõtlesin sedamoodi . . . Sedamoodi, et ma vaataks seniks kuskile seal toanurga, et kui siis sina kah tuleks, et kui võtaks kätte ja hakkaks kokku elama. Mis sa arvad sellest nõust?»

Marie puhkes nii heleda häälega naerma, et lehmad suurest ehmatusest end tagurpidi ajades tahtsid sõime paigast tõmmata.

«Mis sa naerma peaksid,» ütles Johannes ja läks nii ruttu minema, et Marie teda takistada ei jõudnud. Õieti ei jõudnud ta mõelda, kas takistada teda minemast või mitte.

Ainult Johannesele võis pähe tulla hakata sõnnikutõstmise juures kosjakaupa sobitama — sihuke imelik poiss paistis ta ju algusest peale. Tema jaoks polnud nagu maailma asjad päris tõsised. Läks ühes kohas peremehega tülli, marssis oma pambu ja lõõtsaga uude kohta. Teine oleks õpetust võtnud, järele mõelnud, tulevikus targem olnud. Aga Johannes pidas siingi Aadust peremehega vahel sihukesi sõnalahinguid, et lase olla. Alati küll oma vaikse tuhmi häälega, aga nii visalt ja enesekindlalt, et imesta. Oli Aadugi lubanud teda juba paaril korral minema kihutada, kui Johannesele sõnasõjas alla kippus jääma, aga kui peremees maha jahtus, siis ei ajanud kuhugi. Sest Aadu ise tahtis kangesti vaielda, ja kust ta teise niisuguse sõnaka ja teadja sulase enam leiaks, kui Johannesele tuule alla teeks. Juulile need peremehe ja sulase vahelised madistamised ei meeldinud sugugi, sest alatihti venitasid need söögiajad pikemaks ja hingetõmbamised päris puhkamiseks. Tema poolest oleks Johannes ammu kuskile mujale pidanud rändama. Aga selles asjas näitas Aadu oma peremehelikkude võimu. Võib-olla oleks ta Johannes kaudumaks jättnud, aga tal polnud millegagi palka maksta, ega olnud ka Johannesest endast, nagu aru sai, jääjat.

Ja nüüd tuli Johannes Mariele äkki kosja. Seesuguse kosimise peale ei saanud kohe midugi, kui pidi naerma hakkama. Sest naljakana oli see tundunud, mis sai Marie sinna parata. Olgu küll Johannes talle ilusasti pilli mänginud, talle metsamarju padja peale toonud, ei osanud tüdruk sellest muud kui head meelt tunda. See, kes pidi teda ükskord endale naiseks tahtma, oli Marie ettekujutuses hoopis teistsugune: tõsine, hoolas ja tugev. Ja niisugune mees oli Marie läheduses juba mõnda aega — Rinnu värske peremees Villem Kütt, Liina vend.

Kui oleks Villem tulnud ja kas või sõnnikutõstmise juures teda kosinud, ei siis oleks Marie naerma hakanud, siis oleks ta teadnud, et Villem ei aja kunagi hullu, tema jaoks on elus kõik tõsine ja läbi kaalutud. Oli ju Mustmetsa linkadi-lonkadi elamise kõrval iseäranis selgesti näha Villemi hool ja püüdlikkus oma vastsel kohal. Eks ta käis liiati ühtepuhku Mustmetsal hobuselaenamispäevi tasa tegemas (üks hobune tal oli, aga vahel läks ka teist vaja), ja paistis ta võõragi töö peal ühteviisi asja juures olevat. Kui Marie kuhja otsas vastu võttis ja Villem alt tõstis, siis pani mees oma kogukad, aga ometi ka jõukohased hangutäied ikka nii parajasti paika, et Mariel polnud muud kui ainult kinni sõtkuda.

Eks olnud Marie oma südames unistanud just niisugusest mehest, säärasest pisikesest oma kohakesest, nagu Rinnu oli.

Ja ühe korra — sealsamas, kuhja juures — oli Marie märganud Küti Villemi justkui kaaluvat pilku endal. Sellest sai nüüd paar nädalat, ja kui mees tunaeile jälle Mustmetsale tuli, oli tüdruku süda kõvemini

lööma hakanud. Aga ei Villem otsinud teda, küsis pererahvast nagu iga teine kord. Kuid lootus pesitses tüdruku südames, ja kui perenaine talle aastakaupa oleks pakkunud, oleks ta edasi jäänud — just sellesama oma lootuse pärast. Sellesama pärast püüdis ta Liinaga hästi läbi saada, ruttas tema eest kõike ära tegema, et oma virkust näidata. Ja Lindale tõi poe juures käies ükskord isegi kommi kaasa.

Johannesega oli kõik teistviisi. Mariele meeldis ta, meeldis mehe pehme loomus ja see, kui hõlpsasti ta eluasju võttis, ja seegi, kuidas ta pere-mehega vaidles. Meeldis kuulata ta tuhmihäälset laulmist ja ta pillimängu. Meeldis vähene, aga kena jutt, ja see, kui osavad käed tal olid. Johannesega oli hea koos teenida. Aga koos elada... Ta ei paistnud üldsegi perekonnainimeseks, veel vähem perekonna peaks loodud olevat. Taoliseks heasüdamlikuks ümberhulkujaks ta justkui pidigi jääma. Ja Marie polnud küll kordagi tõsiselt mõelnud, et Johannes võib hakata teda naiseks tahtma.

Aga kui mees nõnda äkksolvununa ära kadus, ei jätkunud Mariel ka naerutahtmist enam. Üldsegi mitte. Arupidamist aga küll. Oma asemelegi tõi ta need kahklemised kaasa. Sest selleks ajaks oli ta taibanud, et Johannes ei ajanud üldsegi lorajuttu, vaid rääkis talle kõige tõsisemaid ja ette valmismõeldud sõnu.

Ja mida rohkem Marie tagantjärele sellele mõtles, seda vähem imeilikuna Johannesese ettepanek paistis...

Kuid see elu, mis teda Johannesega ees oleks oodanud, erines nii väga ette valmismõeldust, et Marie ometi kartma ja kõhklema jäi. Johannesese kõrval ei tunneks ta ennast elus kindlalt, niisugune aimus püsis temas. Nagu see linnaminekki — võtab kätte ja läheb, ilma et teaks õieti, mis ta seal tegema hakkab. Ja kohe naist valmis järele tooma...

Aga Johannes oli sellevastu hea südamega, ja ka joomatõbe, seda kõige hullemat tõbe, ei paista tal küljes olevat...

Kuskilt altpoolt aga õhutas neid arutusi ja sihtis jaatamise poole kartus, et temasugusele paljale ja ilma erilise kenaduseta tüdrukule ei tulda iga päev kosja, sündigu see siis või loomalaudas sõnnikutõstmisega paaris. Ja kui ta selle oma esimese kosija ära põlgab sobilikuma ootuses, võib ta oma elu loojanguni üksikuks teenijainimeseks jääda.

Kui see Johannes meelelt nii hõlp poleks — muuga saaks veel hakama...

Hommikul ei ilmunud Johannest kaua nähtavale. Marie õiendas õues hästi valjuhäälselt, paugutas uksi, kolistas veeämbriga, kuid aidaluuk jäi endistviisi suletuks.

Juba oli peremeeski üleval, sulane, jumal hoidku, alles põõnab!

«Ei tea, kuhu see Juku siis jäänud,» arutas Liinagi. «Mine sina, Marie, vaata.»

«Ei mina lähe,» kähvas Marie vastu.

«Ah Juku või?» küsis Aadu vahele. «Jukul tuli äkki eila hilja tahtmine lahti saada, ütles, et temal vaja täna linnas olla kõrget kohta vastu võtmas.»

Aadu jättis lisamata, et selle kiire mineku arvel jäi Johannesel viimase poole kuu palk sisse.

Marie talitas oma talitamisi edasi, ja tundis ise, kui hirmus kahju tal nüüd sellest on, et ta eile ainult naerda oskas, ja muud ei midagi.

Päeva peale võttis see kahjutunne aina hoogu.

Aga kui ta uues õhtupimedas oma asemele läks, pidi ta kiljatama, sest heinavalli otsast ronis äkki keegi ta kõrvale. See oli Johannes.

«Soo, sa pidid ometi linnas olema, mis sa siin inimesi ehmatad,» suutis Marie ennast ruttu koguda.

«Pidin jah, ja läksin linna välja kah, aga seal mõtlesin, et kuidas ma ikka nõnda . . . Selle eilse pärast hakkas imelik.»

«Ah eilse pärast,» ütles Marie ootavalt.

«Mu hing sai su peale su naermise pärast täis tõesti, aga hiljem, juba linnateel hakkasin mõtlema, et eks ta ikka narristi kukkus välja küll. Aga ma ikka tõemeeli . . .»

«Sedamoodi siis tõemeeli . . .»

«Ma ise kah . . .»

«Kui sa tõemeeli, siis pean mina kah sulle tõsiselt kostma,» ei hakanud Marie udujuttu ajama. «Sinust räägitakse, et sa oled tuulepea, ja mis sinusugune naisega ülepea teeb.»

«Nonoh, kes siis nõnda kohe?» imestas Johannes.

«Ükskõik, kes. Tuulepea oled sa tõesti. Ütle nüüd ise — kaua sa siin olid, aga juba tahad mind naiseks võtta, ära linna viia. Aga mis me seal peale hakkame, seda sa oled mõelnud? Muudkui aga võtad ja viid.»

«Ma rääkisin sulle, et enne lähen vaatan elupaiga valmis.»

«Aga kust sa seal tööd saad? Mõtled, et see niisama lihtne ongi!»

«Oh,» lõi Johannes käega. «Küll midagi ikka saab. Elavad teised inimesed ära, elame meigi.»

«Nõnda on just sinu moodi, just,» ohkas Marie. «Teised inimesed . . . Teised inimesed koguvad aastate kaupa, millega oma kodu asutada, ja siis kah veel mõtlevad enne järgi. Meil pole mitte kui midagi. Aga kui me paari läheme, kauaks me siis ikka kahekesi jääme.»

Kui juba kõnelda, siis kõik lõpuni.

«Küll me kuidagi ikka toime saame.»

«Sa ei oska muud kui sedasama korrutada,» lausus Marie, raasike pettunult.

«Mis ma siis ütleva pean . . . Muud, kui et sa mulle meele järgi oled, et ma sind tahan naiseks võtta, aga kas sina minule tulla tahad või ei taha, see on sinu otsustada.»

«Tahan ma või ei taha . . . Selle peale peame ju ka ikka mõtlema, kuidas meie elu minema hakkab, kas meil jõudu jätkub kõikidele hädadele vastu astuda,» rääkis Marie, ja tundis, et imelik, kohatu kurbus pigistab rinnus.

Mees tõstis käe ta õlale.

«Rikkust meil pole ja ega vist tulegi,» sõnas ta. «Aga küllap jääb elus meilegi midagi.»

«Aga kui sa perekonnainimeseks saad, siis olgu ühega küll lõpp — selle alalise õiendamisega. Muidu ei ole sul kuskil püsi.»

«Seda peab vist küll,» ütles Johannes, ja Mariele tundus, et ta muigas. Pimedas polnud näha. «Nii et sa oled nõus?» küsis ta vargsi.

«Noh, mis ma sinuga ikka teen. Kui jumal on meid kokku määranud . . . Aga miks sa siis nõnda ära jooksid . . . Ma juba mõtlesin, et sa enam . . . Mis sa siis nüüd linnas tegema mõtled hakata, enne kui ma järele tulen?»

Johannes rääkis, mis ta mõtleb: tööd ja elupaika otsida.

«Korteriga oota üksinda otsustamast,» korraldas Marie esimesi perekonnaprobleeme. «Jumal teab, missuguse ubriku sulle kalli raha eest muidu kaela määrivad. Kui leiad midagi, kirjuta, ma ise vaatan järele.»

«Hea küll,» ütles Johannes, ütles üpris kuulekalt.

Nad jäid vait. Johannes pani ebalevalt käe tüdruku pihale. «Õelda või mitte?» küsis Marie endalt, kordas seda ainiti mõttes, kuni oma küsimise sihti enam ei taibanud.

«Ära vaata, ma võtan nüüd riidest lahti,» pomises ta, justkui oleks tal külm hakanud.

Kui ta mehe kõrvale laskus ning pea usalduslikult selle käsivarrele pani, ütles Johannes talle tasakesi:

«Ma tegin su jaoks salmi, tahtsin sulle jätta, aga nüüd loen sulle niisama.»

«Loe. Salme pole mulle keegi teinud.»

Ja Johannes luges:

«Olen siin ja seal käinud,
neidusidki mitmeid näinud,
aga üks on saanud kalliks,
oh et temagi mind salliks!»

«Kes see üks on?»

«Kes teine kui sina.»

«Kuidas see kõik küll nii ruttu meil tuli...» Need olid Marie viimased sõnad.

«Ma tänan, et te võimalikuks pidasite mulle veidi aega pühendada ja mind oma kodu küllastama kutsusite,» ütles Martin Öpik, kui tervitamis-teremoonia möödaks oli ja nad tuppa astusid. «Ja lubage, et ma teid kohe tänan võimaluse eest sovhoosi majapidamisega nii mitmekülgsest tutvuda.»

«Istuge, palun, härra Öpik,» ütles Arved Varik viisakalt. «Ma loodan, et see väike ringkäik teile huvitav oli.»

Martin Öpik laiutas käsi.

«Oh jaa, enesest mõista. Te saate muidugi ise aru... Ma tulin siia ennekõike kui oma isakoju, kus ma elasin ise ligi nelikümmend aastat. Ma tundsin, et nüüd on täitunud minu elu viimane, mind võõrsil kaua vaevanud soov, ja nüüd võin ma rahuga surra.» Ta tõstis käe, märgates perenaise suud protestisõnadeks avanevat. «Proua, ma tean, mida ma räägin. Ma olen vana mees, mu tervis pole ammu enam hea. Aga nüüd mõtlen ma surmale rahulikult. Ja ma olen väga tänulik kogu selle suuremeelsuse eest, mis mulle kodumaa administratsiooni poolt osaks sai. Ma olin ju suurmaaomanik, pangandustegelane, okupatsiooni ajal halduslikult tegev... Hullemat atestatsiooni ei saa nagu olla. Aga sellest hoolimata lubati mind kodumaad küllastada, ja mitte lihtsalt kodumaad, vaid ka isakodu. Ja siin võeti mind samuti lahkelt vastu, näidati kõike, sõidutati autos ringi, anti seletusi, ei keelatud mul kokku saada inimestega, keda ma tundsin ja kes mind kunagi tundsid...»

«Aga, härra Öpik,» ütles Arved Varik, «miks pidime seda teile keelama. Ja et te rahule jäite, see teeb ka mulle loomulikult rõõmu.» Ta seadis ennast külalise kõrvale istuma, Krista võttis nende vastas koha sisse. Krista oli nii erakordse külalise puhul isegi tulistvalu linnas juuksure juures ära käinud. Ta naeratas armastusväärsest.

«Armuline proua,» pöördus Martin Öpik teda kõnetama. Tegi käega

kiire liigutuse laua kohal. «Mul on tõesti piinlik... Ma kardan, et olete seda hoolt ja vaeva siin minu pärast näinud. Tõesti, mul on ebamugav... Ma väga tahaksin, uskuge mind, poolekski tunniks olla see kunagine Udera Öpik, see hirmus õgard. Jah...» Uus, kahetsev žest. «Kõik see on minevik, armuline proua. Nüüd on dieetid ja pillid. Pealegi, pean tunnistama, kostitati mind Väinjärve, minu vana karjaravitseja juures, ja ma unustasin kõik oma tohtrite õpetused, sõin seal sealih ja kartuleid ja hapukapsast, ja rahul ei ole mitte üksi mu kõht, vaid veel rohkem mu hing.»

«Aga palun, võtke siiski veel midagi ette,» palus perenaine. «Kas tohin teile kohvi kallata?»

«Oi, tänan, kohvi jätan siiski joomata. Ei tohi, ei tohi. Aga ma ei taha teid, armuline proua, kuidagi solvata, ma püüan teha, mis on minu võimuses.»

Martin Öpik võttis saia, määris sellele aegapidi võid.

«On Udera teie meelest palju muutunud?» püüdis Krista vestlust alustada.

«Oh, muidugi,» kinnitas külaline. «Muidugi! Aga siiski... Palju, mis minu südamele armas on, on alles. Puud. Majad.» Martin Öpik hakkas tasakesi kõhistama. «Kõige ootamatuma leiduse tegin oma kunagise elumaja, nüüdse teie kontori räästa alt. Seal on alles kindlustusseltsi plekist märk. Miks see mind nii üllatas — sellepärast, et ma ta ise sinna üles lõin ja mõtlesin, et nüüd pole miski hirmus, ei välk, müristamine ega tulekahju. Inimene on ju naljakas, talle on kindlusetunde saavutamiseks vahel üsna vähe vaja. Mõtlesin seda märki teilt endale mälestuseks, või nagu talismaniks paluda...»

«Aga muidugi võite...» alustas Krista õhinal, ent külaline raputas aegamisi pead.

«Ma mõtlesin ümber,» lausus ta. «Milleks? Ma ei ole sentimentaalne ega ebausklik, aga ikkagi... Assotsiatsioonid... Kuid peamine — las ta olla seal, kus ta on olnud need kolm aastakümnet. Lõppeks on ta ju mu isamaja hästi hoidnud ja jätkaku ta oma truud teenistust.»

«Ausalt öeldes ei ole mina seda märki üldse tähele pannud,» tunnistas Arved Varik.

«Loomulikult. Ta oli seal ammu enne teid. Aga olgu, mis sellest nii kaua rääkida. Teil, härra direktor, võib jääda isegi mulje, et see oligi ainus, mis mulle siit meelde jäi. Sugugi mitte. Ma ei hakka kinnitama, et otsisin siit ainult noid allikaid ja kaski. Ma olin siin tegelik põllumees, olen seda Ameerikas edasi, ja paratamatult vaatasin teie tänast elu sedamööda.»

«Ja milline mulje teil jäi?» küsis Arved Varik ning püüdis varjata, et ootab vastust ärevuse ja omamoodi kartusegagi.

«Te olete palju ära teinud,» kostis Martin Öpik. «Jah-jah, räägin seda mitte viisakusest, uskuge. Eriti kui arvestada, mis ma kuulsin teie melioratsioonitöödest. Kari on teil tõuliselt väga hea ja ma usun täiesti, et nad annavad nii kõrget toodangut, kui mulle öeldi. Tööde mehhaniseerimise tase on kõrge, kuigi lünklik, seda peab siiski märkima. Ja mitmed masinad siinsete maade jaoks kohmakavõitu. Ehitanud olete palju, aga ka vanu, veel minu ja isegi minu isa ajal püstitatud hooneid kasutate täiel määral ära. Väga meeldis mulle, kuidas olete moderniseerinud minu vana kuivati. Ja veel meeldis mulle üks asi. Ma märkasin kohe, et te polnud midagi minu tulekuks, mis teil pidi ju ette teada olema, siluma ja ilusamaks tegema hakanud.»

«Jah, seda me küll ei teinud,» ei salanud Arved Varik. Jättis enese teada, kuidas partorg, sellest iseäralikust külaskäigu-uudisest teada saades esimesel pilgul nagu ehmunud, kohe hakkas arutama, kust inimesi võtta seadmiseks ja rehitsemiseks ja kuhu seda vana kapitalisti viia ja kuhu teda mitte lasta.

«Võib-olla see meeldiski mulle kõige rohkem,» ütles Martin Öpik. «Muidugi, tänane Udera sovhoos on oma ulatuseltki sootuks midagi muud kui kunagine Udera talu, mis oli suur ikkagi vaid oma aja, talude kohta. Kui ma õigesti mäletan, on teil praegu maad midagi üle seitsme tuhande hektari?»

«Kogupinda küll, jah. Kasutatavat maad on nelja ja poole tuhande ringis. Ülejäänud on mets, rabadikud, võsastikud...»

«Noh, neid on Udera ümbruses tõesti küllalt. Mina omal ajal harisin siin soost üle kolmekümne hektari kultuurniiduks...»

«Meie võtsime tänavu kasutusele üle kahe saja hektari kuivendatud maad.»

«Jah, teie mõtted on muidugi teistsugused,» ütles Martin Öpik ja üle ta näo välgatas midagi muigetaolist. «Aga ma pean ütleva, et on hoopis kodusem tunne liikuda maal, kus põllud vahelduvad metsatukkadega, heinamaadega... Meil Ameerikas on kõik viimse ni üles haritud, ja seal tunneb teisalt tulnud inimene ennast nagu vabrikus, ta kaotab kontakti loodusega, iluga.»

«Ameerika kohta võib see õigus olla. Meil pole raba ja võpsiku puudust veel nii pea karta,» ütles Arved Varik.

«See on vististi küll nii. Ma mäletan, omariikluse ajal sõitsime kord ühe Saksamaa põllumajanduse-eriteadlasega autol Tallinnast siia, ja tee peal ta imestas, kui palju meil on harimata maad. Pärast sain teada, ta Saksamaal kirjutanudki kuskil nõnda, et Baltimaad on poolmetsikute rahvaste käes, maa seisab kasutamata, ja saksa töökusel ja saksa mõistusel tuleb sealsed alad kultuuristada. See oli, nagu ise aru saate, Hitleri ajal. Aga pöördugem tagasi selle juurde, millest me kõnelesime. Pean ütleva, et olen põhimõtteline suurpõllupidamise pooldaja; ma ei eita küll ka väikepõllupidamist, olen, vabandage mind otsekohesuse pärast, arvamisel, et niisugustes looduslikkudes tingimustes, nagu need Eestis valitsevad, on väikepõllupidamisel kohati mõningaid päris olulisi eeliseid. Kuid sellegi poolest pean ka Eestis täiesti progressiivseks suurmajandite loomist. Kuigi mitte samasugusel astmel kui tööstuses, on ikkagi ka põllumajanduses suurtootmine palju otstarbekam ja ökonoomsem. Kuid, ärge jällegi mu otsekohesust pahaks pange, pean siingi sobivamaks eraalgatuslikku põhimõtet.»

«Kahtlemata, sest te ise olete ju eraalgataja,» ütles Arved Varik ja naeratas.

Martin Öpik naeratas täpselt niisamuti.

«Võib-olla. Nagu te võib-olla mõistate, ei taha ma laskuda poliitilistesse mõttevahetustesse, sellepärast piirdugem öelduga. Tahan aga oma mõtet edasi viia ja öelda, et see, mis ma Udera majapidamises täna nägin, sunnib mind tunnistama, et ka teie põhimõtete alusel võib majapidamist üldjoontes hästi ja asjatundlikult korraldada. Ja kui ma teile ütlen, et see, mis ma nägin, mulle rõõmu teeb, siis te vist mind ei usu. Mõtlete — see juurikas kindlasti lootis näha mingit vedelvorsti majapidamist. Ma ei lootnud, aga natuke, tunnistan, kartsin küll seesugust pilti siin näha. Ja ei uskunud, et mind siia lastakse sõita. Aga ma olen

siin, ja et teie asjad on hästi edenened, see teeb mulle täiesti puhtast südamest rõõmu. Uskuge mind — puhtast südamest.»

«Ka mulle teeb rõõmu, et te niiviisi meie tegevust hindate,» pomises Arved Varik.

«Oh jah, oh jah, teil ei ole mingit põhjust häbeneneda,» julgustas Martin Öpik.

«Noh, häbeneneda ma pole kavatsenudki,» püüdis Arved Varik vastata nii, et viisakas toon püsiks.

«Seda parem,» pareeris Martin Öpik rahulikult. «Kuid ärge mõistke mind kuidagi valesti, kui ütlen, et majapidamise juhtimine on teil küllalt kõrgel tasemel, ja selles on kindlasti teil kui direktoril suuri teeneid. Vabandage, aga te vist ei ole siitkandi mehi, ma igatahes ei mäleta, et meil oleks Varikuid lähikonnas elanud.»

«Me oleme mõlemad abikaasaga Viljandist pärit.»

«Ah nõnda!» hüüatas Martin Öpik. «Mulgid siis, tähendab. Noh, mulgid on ennegi läinud Eestimaad vallutama. Kunas ma viimati Viljandis olin... vist oli see kolmekümne esimesel või teisel aastal... Ei mäleta enam hästi, mis asjus ma seal käisin. Peatusin oma tuttava advokaat Varrikoffi juures. Koos olime Tartus õppinud. Teie olite sel ajal veel päris laps, kui teid üldse olemas oli, vist teie ei mäleta niisuguse nimega perekonda Viljandist? Oleks huvitav teada, mis tema abikaasast ja pojast on saanud.»

«Tema poeg on minu õemes,» ütles Arved Varik muigel sui. Martin Öpik pöördus tema poole vanainimeselikult, kogu kehaga.

«Mis te ometi!» hüüatas ta ja laksatas kätega vastu põlvi. «Tõesti, kui väike siiski on Eestimaa. Eks ole tõsi, proua Varik?»

Krista kinnitas, et tõepoolest, Eestimaa on väga väike.

«Aga see on huvitav,» kinnitas Martin Öpik õhinaga. «Kuid jutustage, palun, nende vahepealsest elust lähemalt,» soovis ta, pöördudes viisaka mehena Krista poole. Ja Krista jutustas, et Albert Varrik, külalise koolivenna poeg, elab peaaegu kogu sõjajärgse aja Tallinnas, on keemiateadlane, töötab Teaduste Akadeemias, et tal on poeg, kes lõpetab tuleval aastal keskkooli.

Kunagine siitperemees kuulas, noogutas vahetpidamata.

«Näete siis! Ütle ometi! Ja sel kevadel, kui mina neid viimati nägin, lõpetas just Varrikoffi poeg keskkooli, gümnaasiumi! Kui meeldiv, et sain jälle natuke kuulda kunagiste tuttavate kohta... Aga tema ema? Proua Varrikoff? On ta elus?»

«Ei, kahjuks ei. Proua Varrik — nad võtsid uue nime — on juba mitu aastat surnud.»

Martin Öpiku õhin kustus, ta laskis pea langeda, vaikis kaua. Lõpuks ütles lepliku nukrusega:

«Jah... Vähe, väga vähe on meid järele jäänud, seda eelmisest sajandist tulnud põlve... Ja kuhu meid küll elu pole laiali pillanud...» Martin Öpik tõstis pea, lausus valjemalt, pidulikkusega, mis aga kõlas kuidagi ponnistunult: «Raskeid katsumusi on meie põlvele osaks saanud, aga me ei ole paindunud, ainult murdume.»

Jälle tekkis paus, siis ütles külaline laskunud häälel:

«Palun, kui näete oma õemeest, härra Varik, siis tervitage teda minu poolt. Võib-olla ta mäletab mind. Ja tema prouat samuti.»

«Tingimata. Albert on kindlasti väga rõõmus,» kinnitas Arved Varik ja leidis, et temalgi on tarvis külalise käest midagi küsida. «Kas teie

Ameerika farm on niisama suur, kui oli kunagine Udera, või on suurem?»

«Suurem. Tunduvalt suurem. Ligi kolmsada hektarit. Teie omaga ei saa muidugi võrrelda...»

«Siin on see vahe, et Udera sovhoos ei ole minu jagu,» tähendas Arved Varik.

«Ah, muidugi. Ma vist väljendasin ennast taktitult, aga ma ei mõelnud midagi pahasti. Teate, ma pean vist teile üles tunnistama... Kui ma teie majapidamist, see tähendab, teie juhtida olevat majapidamist vaatasin, tulid mulle meelde mu omad kunagised unistused. Just unistused, mitte plaanid, sest nende elluviimiseks polnud vähemaidki väljavaateid...»

«Palun, maitske midagi,» ütles Krista anuvalt.

«Vabandust.» Martin Õpik haaras kohe kahvli, vaatas korra ringi ja tõstis siis singiviilu taldrikule.

«Ma unistasin just niisugusest suurest, küll mitte nii suurest, aga põhimõtteliselt samasugusest mehhaniseeritud majapidamisest. Te mõtlete nüüd muidugi eraomaniku ahnuse peale. Ei midagi selletaolist. Minu sissetulek oli ka olemasolevalt majapidamiselt minu jaoks küllaldane, lapsi mul ei olnud, nii et rahahimu polnud üldse oluline. Aga ma nägin, et põllupidamine jääb muudest majandusharudest, eriti tööstusest, järjest rohkem maha. Tehniliselt kui ka organisatsiooniliselt. Ja nägin väljapääsu just suurettevõttes, nagu tööstuseski. Ma nägin tol ajal Eesti põllumajandust ideaalina sellisena: suured, mitmesaja või isegi mitme tuhande hektarised majapidamised avaramatel maadel, väiksemad talundid mujal. Ja unistasin Uderast ühe niisuguse suurmajapidamise teha, tõestada ta efektiivsust. Muidugi, riigimõisad eksisteerisid ka tol ajal, aga see... Noh, nagu ma ütlesin, olin ja olen eraalgatuse pooldaja. Tahtsin, õieti unistasin tõestada, et ka eraalgatuslikul põhimõttel on põllupidamises vaja minna suurettevõtete teed. Saate minust aru?»

«Enam-vähem,» ütles Arved Varik.

«Muidugi, tol ajal valitsenud tingimustes polnud seda võimalik ellu viia. Vaja oleks läinud tohutut kapitali, et ümberkaudu talupidamisi ära osta, maad ümber korraldada, tehnikat muretseda. Võib-olla vaid väga pika aja jooksul oleks see olnud teostatav. Muide, kõrgemal pool saadi samuti aru, et pisimajapidamistega ei või juttugi olla mingist majanduslikust progressist. Aga nad olid võimetud midagi ette võtma. Vastupidi, kogu aeg olid sunnitud uusi pisikohti juurde tegema, et vähendada sotsiaalset pinevust. Sest eestlase unistus oli omaette peremees olla. Kas või hobusepüherduse-suurusel lapil, aga peremees. Ja ära nad kuidagi elasid. Eestlane on ju visa. Kuid see oli rahva tööjõu lagastamine, tema ikkessepanek ühe-hobuse-adra külge. Aga midagi polnud parata. Poliitika võimutses majandusliku otstarbekuse üle. Tagasipöördumine kord valitud teelt oleks endise korra juures peaaegu võimatu olnud. Tähendas ju iga talukohake, nii suur või väike kui ta oli, ühtlasi inimese eluaset. See oli ummikusejooksmine. Ma hoiatasin selle eest. Aga asjata.»

«Vabandage, kui ma teilt küsin...»

Märgates Arved Variku köhklemist, julgustas külaline:

«Küsige, jumal hoidku, ega ma ju arvagi, et te minuga kõiges nõusse jääte.»

«Kui te olete juba nii ammune suurmaapidamise pooldaja, miks te siis seda kindlasti eraalgatusega tahate ühte viia? Tähendab ju see ikkagi

uueaegsete mõisnikkude, maakapitalistide rikastumist maatöölise arvel.»

Martin Öpik naeratas õige napilt ja löikas endale uue singipala, mille ta kohe suhu saatis. Selle hoolega läbi mälunud ja alla neelanud, ütles ta:

«Vaadake, härra Varik... Õigupoolest süveneme me nõnda liiga õrnadesse probleemidesse, ja äkki hakatakse mind süüdistama kapitalistliku elulaadi propagandas... Kuid teid, ma usun, ei ole nii hõlpus ümber veenda, sellepärast võtke minu sõnu lihtsalt kui oma seisukoha avaldamist.»

«Loomulikult,» kinnitas Arved Varik.

«Niisiis, miks eraalgatus. Miks iga mees tahtis endisel ajal peremeheks saada? Ja — julgen karta — tahaks praegugi. Mis te arvate?»

«Te minu meelest liialdate, kui igast mehest räägite,» ütles Arved Varik otsese vastuse asemel. «Inimene tahtis kindlamat, kindlustatumat elujärge. Maatükk paistis seda andvat, kuigi ka see oli üsnagi illusoorne kindlus.»

«Võin teie nõus olla,» ütles Martin Öpik diplomaatlikult. «Kuid tahan täiendada. Kindlusetunne, jah. Aga mitte ainult. Peale eluinstinkti on inimeses kõige tugevam ja halastamatum omandiinstinkt. Inimene tahab olla omanik, ja tõsine, püsiv huvi on tal ainult selle vastu, mis kuulub temale. Rääkisime, te vist räägite siamaale põllumehe armastusest maa vastu. Lora. See on armastus o m a maa vastu. Tee seesama maa mitte tema omaks, ja armastus on kohe kadunud. See isiklik huvi oma varanduse vastu on majanduse arengu tugevaim stiimul. Sellepärast on raske seda millegagi asendada. Mõtlete, et ma räägin enesele vastu. Teile ma ju kiitsin teie riiklikku majapidamist. Aga ma olen kuulnud, et teie edusammud algasid just siis, kui te kõigiti hakkasite inimeste majandusliku huvi peale rõhku panema. Enne teil kuigi hästi põllumajanduses ei läinud...»

«Täiesti õige. Aga majandusliku huvituse tõstmine ei tähenda ju kaugeltki eraalgatuslikkust, mis põhineb ikkagi inimese ekspluateerimisel.»

Krista vaatas mehele etteheitvalt, aga seda pani tähele hoopis küllaline, kes ruttu ütles:

«Noh, ma arvan, meil pole mõtet siin vaielda nii põhimõtteliste küsimuste üle. Ma olen ikkagi teie küllaline, avaldasime natuke vastastikku mõtteid, ja aitab. Lepime ära, eks ole?» Martin Öpik kõhistas jälle naeru. «Kui mind mõni mu ameerika tuttav näeks istumas ühe laua taga punase sovhoosidirektoriga, saaks ta küll šoki. Kuid sellisest kitsarinnalisusest on ammu aeg meil kõigil üle saada.» Ta vaatas kella. «Oo... Ma olen juba ligi tunni oma vanainimeseliku lobaga teie kallist aega raisanud. Öhtul pean Tallinnas tagasi olema, aga mul seisab ees veel ühe oma kauge sugulase külastamine. Ta on üksik naisterahvas, Alviine Radamus on tema nimi.»

«Radamus — meie lüpsja!» hüüatas Krista rõõmsalt. «Ma ei teadnudki, et ta on teie sugulane.»

«Arusaadav, nimed erinevad, ja vaevalt Alviine ise väga kuulutama ruttas, et ta mu vanaonu tütar on. Aga ta kindlasti solvuks, kui teda vaatama ei läheks, arvaks, et olen Ameerikas uhkeks läinud.»

Martin Öpik tõusis, pererahvas tegi sedasama.

«Soovime teile õnnelikku kojusõitu, oleme väga rõõmsad, et te meil rahule jäite,» ütles Arved Varik sõnu otsides.

Krista lisas:

«Kui uuesti kodumaale tulete, ärge pidage paljuku meid jällegi külastada.»

Martin Öpik kummardas.

«Täna. Täna kõigest südamest. Kahjuks, nagu ma juba ütlesin, oli see minu jumalagajatusõit. Veel kord — suur tänu teile. Ja minu kõige siiramad edusoovid teile edaspidiseks.»

Kui külaline oli kõigiti kombekalt ära saadetud, tuli Arved laua juurde tagasi ja tühjendas klaasi, mis kogu selle jutuaajamise kestel täidetult ta ees oli seisnud. Valas täis ja jõi uuesti, nii mitu korda.

«Soo, nüüd said jaole,» muigas Krista.

«Istu ja sööme, mis me raisku laseme minna.»

Arved hakkas otsemaid seda oma ettepanekut ellu viima, Krista istus niisama toolinurgal.

«Rahvas räägib, see endine omanik olla päris mõistlik mees olnud. Paistis küll sellisena,» ütles naine.

«Millegipärast need mõistlikudki peremehed olid kõik rikkad, see mõistlikkus ei käinud põrmugi kukru peale.»

«Õelnud talle seda, miks sa mulle räägid,» osatas Krista.

«Ma tahaksin näha, kuidas ta siis oleks ja räägiks, kui tuleks uuesti omanikuna ja peremehena. Ja kas ta siis kah kärmesti tõttaks kauget sugulast vaatama.»

«Sina ajad ikka oma joru,» ütles naine tüdinult.

Arved pani kahvli ära, mölgutas natuke enda ette.

«Aga üldiselt . . . Ühe vana kapitalisti kohta oli ta nitševoo. Mõni teine oleks vihast roheliseks läinud, kui oleks näinud, kuidas teised siin tema varanduse otsas õiendavad ja temal ainult külas lasevad käia. Jah, ega see kerge ei oleks kellelegi.» Arved Varik tõusis, et kontorisse helistada. Vaja oli teada, kas eterniidikoorem jõudis pärale.

Teine osa

Villem Kütt seadis kuuri all vankrit, kui õuelt hakkas äkki kostma hirmsat koeralõinat, sinna sekka kassi kräunumist, kuigi Rinnul kassi ei peetud, ja ärevat mehehäält, mis aina kordas: «Kas-sa, kas-sa, säh-näh, kas-sa!» Ent koer ei tahtnud rahule jääda, ning peremees kiirustas hädalisele appi.

Ta nägi õuel Mustmetsa Aadut. Aadul oli kott seljas ja selles vähkres ning kräunus miski mis hirmus. Koer seisis majaukse ja tulija vahel ega lasknud naabriperele enam sammugi edasi tulla.

«Tohoh, mis asi mu krantsi nii vihale ajas,» imestas Villem, kui oli koera vaigistanud ja Aaduga kätelnud. «Astu edasi, ega ta enam sulle kallale tule.»

«On aga röövel, mul kippus päris hirm naha vahele,» pomises Aadu, ja küsis: «Kuule, kas sul kõutsi on?»

«Keda?» ei taibanud Rinnu peremees kohe.

«Kõutsi, noh. Isast kassi. Näe, meie hiireemand käib kui valus ringi, muudkui karjub, aga ei ühtegi peigmeest ole lagedale ilmunud. Loomakesest hakkab nõndaviisi kahju. Mõtlesin siis, et lähen käin ta rojuga pullil, säh-näh, kõutsil, ära.»

«Kuule, naaber, sa ajad päris lora.»

«Säh-näh, lora,» ei solvunud Aadu. «Mis lora. Kas siis loomake kah peab kannatama nagu inimene.»

Ukse vahele ilmunud Linda, kes siin parajasti perenaise eest oli, turt-satas.

«Ah sina kah juba kuulamas!» pahandas onu. «Katsu et kööki saad.»

Ja kui tüdruk kadus, tegi Villem etteheitva näo.

«Säh-näh, kust ma teadsin,» pomises Aadu. «Kuradi kassiroju, paneb mu niisugusse olukorda.»

«Olgu peale,» katsus Villem asja naljaks pöörata. «Meil kassi pole, ei isast ega emast, aga astu sisse, ole külaliseks, tahtsin sinuga nagunii rääkima tulla.»

«Säh-näh, saab niigi palju,» oli Aadu kohe päri. «Kuule, kuhu ma seniks oma koti selle elukaga jätan? Et koer kätte ei saaks?»

«Pane võõrusse, lükkame ukse kinni, ei ta siis ligi pääse.»

«Noh, kuidas Mustmetsal ka elatakse?» tegi Villem tuppa jõudes jutualgust.

«Säh-näh, nagu sa ei teaks. Nagu Liina sulle rääkinud poleks. Elame kuidagi. Ajad on rasked.»

«Nojah,» pomises Villem. «Igaühel, jah, omad mured. Mul jälle selle rabaga. Sellest ma rääkida tahtsingi, naabriperemees. Mõtlesin, et kui saaks mööda oma ja Mustmetsa piiri kraavi sisse tõmmata, siis see rabavesi ei pressiks nõnda peale, saaks põllud kuivemaks. Ega teilegi, Mustmetsa rahvale, seda kraavi vähem vaja oleks, võtaks teie heinamaadki hobust kandma.»

Nüüd seadis Mustmetsa Aadu ennast kõvemini laua äärde istuma. Villem teadis ülihästi, et Aadust pole suuremat peremeest tegemisel ja toimetamisel, asjade arutamisel aga on lugu teine, seal on ta kõva ja kange asjaline.

«Ah kraavi tahad kaevata...» sõnas ta kaaluvalt. «Ja läbi minu maa.»

«Piiri pealt. Riigimetsa piiri pealt.»

«Jaa...» venitas Aadu. «Aga kui palju see minu heinamaad väiksemaks teeb, seda oled mõelnud?»

Villem Kütt oleks tahtnud pahvatada: niitku enne oma heinamaa igal aastal üle, siis hakaku kraavi jagu ette kahetsema! Kuid nõnda öelda muidugi ei võinud. Ja Villem Kütt sõnas ettevaatlikult:

«Eks ta natuke muidugi võtab, aga selle eest annab juurde kui palju. Ega neid kraave siis muidu lõigataks.»

Nüüd asus Aadu seletama:

«Kui see jumal seal kõrges taevas tõesti olemas on ja sealt meie pisekese Eestimaa peale vaatab, siis mõtleb ta vist juba ammu, et siin elab küll üks niisugune rahvas, kelle jaoks tema töö ja tarkus midagi ei loe. Muudkui uuristavad ja uuristavad maakamarat, et kõike teistmoodi teha. Tema pani veed omamoodi voolama, kaevas ojadele ilusad loogelised sängid. Kas oled sa, naaber, vaadanud, kui ilus võib üks ojake olla, iseäranis kevadisel ajal? Vesi vuliseb kivikeste vahel, varsakabjad õitsevad, kalamaimud sibavad ringi, konnakudu ujub, metsalind lendab puu otsast alla ja kustutab oma janu. Mis on selle kõrval üks kraav!»

«Teinud siis jumal nii ka, et inimene oleks kui linnuke, kes ojakesest joomas käib ja seemnetega ennast ära toidab,» ütles Villem Kütt. «Seadnud jumal siis nii, et ojad voolaksid sealt, kus vett on liiga, ja viiksid vett sinna, kus teda väheks jääb.»

«Vaata, naaber, kui jumal tõesti olemas on, siis pole tema ainuüksi inimeste jaoks, vaid kogu looduse jaoks, iga hingega ja hingeta olevuse jaoks,» rääkis Aadu Varrikoff vastu. «Temale pole sina, Rinnu peremees, tähtsam kui see karusammal, mis rabas kasvab ja mis ära sureks, kui sina oma kraaviga raba kuivaks laseksid. Sest kui jumal üldse olemas on, siis peab ta tark olema. Inimesest palju targem. Ja kui ta olemas on ja tark on, siis ei või ta tahta, et midagi ära hävitataks, mis tema siia ilma loonud on. Sest tark jumal pidi teadma, milleks see kõik tarvilik.»

«Kui jumal on olemas ja nii tark, miks lõi ta siis inimese nõndamoodi, et see ei ole rahul tema kätetööga, ei taha metsalooma moodi vireleda, vaid tahab oma arunatukese ja oma kätega elu paremini ümber seada?» küsis Villem Kütt, vaevu tagasi surudes ärritust, mis seda suuremaks paisus, mida kõrgelennulisemaks Aadu sõnad läksid.

«Kas ei ela sa ilma selle kraavitagi Rinnul ära?» küsis Aadu. «Nagu enne sind siin elati? Aga ei. Sa tahad aina rohkemat. Mammona sunnib sind tagant, vaat mis. Mulle on mõni peremees öelnud — miks sina oma talu nõnda ei pea nagu su vend näituseks, miks sa seda ei tee ja toda ei tee. Aga mina ütlen — mulle aitab küllalt sellest, mis ma praegu oma põldudel ja loomadelt saan, mis mul enam vaja! Mis varandust on mul tarvis kokku ajada?! Et mu vennad seda teevad, pean siis mina nende järgi ennast seadma? Ei, minu jaoks ei ole raha see kõige tähtsam. Mina mõtlen ka muu peale. Ja vahel on mul suur hirm meie eesti rahva pärast, kui ma vaatan seda hirmsat mammona orjast, mis ümberringi käib! Ikka rohkem, ikka rohkem! Mine kuskile, katsu millestki muust juttu alustada kui hindadest ja teenijate palkadest ja loomade kasvatamisest. Ei mingeid vaimlisi huvisid. Mis sellest ükskord tuleb, seda küll ei mõista ette aimata.»

Nüüdki oleks õige vastus olnud: «Noh, kui nii, miks sa siis hoiad kinni nõnda suurt kohta kui Mustmetsa. Tule siia Rinnule, see sulle paras, aruta siin oma vaimlisi huvisid. Las mina lähen Mustmetsale, teeme vahetust.» Selle asemel ütles Villem Kütt:

«Mis inimesest rääkida, tema tahab ikka paremat.»

«Paremat... Sinu arust siis ainult see on parem, kui lapijao oma põldu suuremaks saad. Aga hing, hing, vaimlised huvid!»

«Tühja kõhu ja tühja tengelpungaga pole kellelgi mingeid vaimlisi huvisid!» ütles Villem Kütt järsemalt kui tahtis.

«Ei, see ei ole see kõige tähtsam,» vaidles Aadu vastu. «Mul vennad ilmatu rikkad, aga küsi, mis neid kõige rohkem huvitab? Ikka see-sama — raha! Ega nad niimoodi ütle, kui neilt küsida, ütlevad kuidagi teisiti, aga mõtlevad.»

Villem Kütt päris:

«Sa siis... Kuidas siis selle kraaviga?»

«Ah kraaviga... Noh, peab natuke aru pidama, ei saa nii äkki. Kui sa ikka tahad...»

«Mis seal tahta, aga vaja on.»

«Eks tule siis üks päe meile, peame aru,» lubas Aadu.

«Aitäh, ma siis üks päe tulen.»

Linda pea ilmus ukse vahele.

«Onu Aadu, kas sääl kotis on kass või mis, kole kräunumine käib?»

«Säh-näh, see raisk unus hoopis ära,» oli Aadul korruga rutt. «Kuhu ma ta'ga õige lähen... Äh, mis, lähen Varikult mööda, lasen ta seal lahti, küll otsib ise, kui häda suur.»

Ja Mustmetsa Aadu naeris kõhinal, nagu naeravad oma hääle ära-suitsetanud vanamehed.

See Aadu jutt mõtlemisest ja pärasträäkimisest ei tähendanud muud, kui et tema otsustada niisugune asi polnud. Selleks oli vaja talu kaasosaniku, Aadu õe sõna.

Juliana Varrikoff oli juba üle neljakümne, vana Varrikoffi lastest oli tema kõige noorem. Ning ainus tütar. Aga pesamuna hõlpsat põlve talle osaks ei saanud. Isa ei sallinud tütart, ei arvanud teda nagu omaks lapses, pidas teda kodus kui teenijat, ainult selle vahega, et ta elas häärberris, sõi perelauas ja palka ei saanud. Juliana, keda juba lapsest saadik Juuliks hüüti, paistis rahumeelne ja leplik, tuimgi tüdruk, kes kunagi välja ei näidanud, et ta ootaks teistsugust kohtlemist. Kui ta leerist läbi sai, tahtis vana Varrikoff tütre kohe mehele panna ja valis talle peiuks naabervalla leskmehe, päris jõuka kohapidaja. Kuid esimest korda vastas tütar isa käsu peale: ei. Ütles lihtsalt, et tema ei taha sinna kaugele mehele.

«Ah ei taha. Noh, ela siis ilma.»

Nõnda see jäi. Liiga hästi teati vana Varrikoffi. Uutel kosilastel Varikult kaasavara loota ei olnud. Aga mis mõtet on võtta ilma kaasavarata kuitahes suure talu tütart — ainult pilkamist ja tüli kannatada selle pärast. Ja nõnda oli peretütrest sündimise au sedapuhku rohkem nuhtluseks. Kuid Variku peretütar ei paistnud selle üle kurvastavat, ta rühmas talus endistviisi, vaikselt ja hoolsasti. Nõnda kestis see, kuni vana Varrikoff jõudis Paistu surnuaiale ja testamendiga määras lähedalt ostetud Mustmetsa talu Aadule ja Julianale — neile lastest, kes kumbki ta meele järgi polnud. Miks Aadu ta armulikkust ära ei teeninud, see oli silmaga näha, aga Juliana oli ometi hoolas ja töökas ja kuulekaski, kui too ainus kord maha arvata. Kuid vanamehest oli seegi suur heategu, et ta asja nõnda korraldas. Ju ta selle jaoks Mustmetsa ostiski. Ta ei tahtnud vanemale ja kõige meelegohasemale pojale jäetud talu väljamaksmistega koormata, aga päris ilma ei saanud ta ju oma ulalapsigi jätta.

Testamendis oli aga veel üks punkt: kohta poolitada ei tohi. Küllap vanamees kartis, et Aadu müüb muidu kähku oma taluosa ja hakkab siis vennaste naha peal elama. Juliana kui hoolsam inimene hoiab tedagi vaos ja talu korras.

See viimane oli ainult osaliselt tõeks saanud. Endine peretütar rühmas küll mis jaksas, aga oma venna töössepanekuks jäi tema jõud napiks. Kokkuhoidlik oli ta ka üleliia, sellepärast aeti Mustmetsal suurem jagu aastast sulaseta läbi, hoiti majapidamises kokku, kus aga andis. Kõik niisugused asjad, kus rahaga tegemist tuli, käisid Juuli otsustamise alla, tehku Aadu kuitahes peremehelikku nägu.

Võiski karta, et Juuli kraavikaevamise kohe ära põlgab, kui ainult kuuleb, et selleks ka Mustmetsal raha välja anda tuleb. Villem oli asja mitutpidi kaalunud, mõelnud sellelegi, et üksi, oma jõuga kraav oja välja viia. Kuid sinna tuli ühtekokku ligi pool versta — kunas ta säärase lahmaka üksinda sisse kaevaks!

Leidus veel üks, kolmas võimalus. Võimalus, mille puhul see kraavikaevamine oleks üldse kõrvaliseks jäänud. Juba ammu oli niisugune mõte peas vilksatanud, sealt ära tõrjutud, kangekaelselt jälle tagasi tulnud. Ja tänavu kevadel, paari kuu eest juba kindlamad piirjooned

võtnud: pärast seda, kui ta käis Mustmetsal künni jaoks hobust kauplemas ja leidis Juuli eest meheametis — range parandamas. Hästi see töö ta kätes ei läinud. Villem küsis rangid-riistad enda kätte ja viis parandusetöö kähku lõpule.

«Sihuke mees kuluks kohe iga päev ära,» ütles Juuli siis ja naeratas, mida Villem veel polnud näinud.

«Mees ju Mustmetsal olemas,» vastas ta ettevaatlikult.

«Mees või asi, parem, kui poleks,» pomises Juuli tusaselt. Ja nagu kahetsedes, et oli nõnda kõnelnud, päris Villemilt järsutooniliselt, mis naabrile vaja.

Kuid mingid Juuli mõlgutused olid ometi Villemile aimatavaks saanud.

Kui õnnelik oli Villem olnud, kui Rinnu enda kätte sai! Kümme hektarit oli siin maad, juba mitu aastat oli ta tööd vihtunud, aga kui ta nüüd tööle tahtis näkku vaadata, siis pidi endale tunnistama, et tuli küll ennast tappa veel hullemini kui varem mõisamoonakana või talusulasena, aga saada polnud selle eest rohkemat ühti. Ainult et see peremehe nimi. Liiga vilets oli koht.

Ei, ega Villem Kütt sellepärast sulaseks või moonakaks tagasi igatsenud. Õige mitmed maasaaajad lähikonnas olid juba oma krundid käest andnud — mis sa ikka paljaste kätega ära teed —, Villem Kütt ei mõelnudki järele jätta. Jonn ja tahtmine midagi ise korda saata, omaette, hoidsid teda siin kõvasti kinni.

Nõnda hakkas Villem Kütt oma kitsikusele ikka sagedamini lähendust otsima. Ja üheks väljapääsuks oli võtta naine, kes midagi kaasa tooks. Naist oli nagunii majja vaja...

Juuli Varrikoff oli temast pool tosinat aastat vanem, ja kõigest muustki oleks selge olnud, misjaoks õieti Rinnu peremees Mustmetsale kosja läheks. Oma noores põlves oli Villem Kütt sääraseid naisevõtmisi-meheleminemisi küllalt pahaks pannud. Jah, need noorepõlve ettekujutused... Elu sunnib mõnekski teoks, mida nooruses mõista ei taheta. Viimasel ajal oli ta arutama hakanud: noh, mis sellest, et Juuli vanem on, aga ta on ju tubli inimene, keegi ei saa tema kohta paha sõna ütelda, ja kellesse see puutub, keda tema võtab.

Neis arutlustes puudus nüüd õieti ainult üks — teadmine, kuidas Juuli asjale vaataks. Pärast Mustmetsale asumist ja aastate möödumist oli Juuli pruutide nimekirjast nagu iseenesest ära kustunud — polnud ta ju enam peretütargi, ja niisugune koht Mustmetsa ka polnud, et sinna kahte peremeest vaja läheks. Kui kohta poolitada saaks, siis veel... Ega Juulil endal paistnud meheleminemine väga valu olevat, temale näis vanatüdrukupõlgi sobivat. Külaeided, kellele ta vahetevahel veel meelde tuli, olid arutanud, et kas ta ikka on õige naisterahvas, on tal äkki midagi puudu või midagi üleaarust. Kuulati järele Liina käest; Liina kinnitas, et välispidi pole midagi märgata.

Neid jutte oli muidugi ka Villemi kõrvu ulatunud, eks öde hoolitses selle eest, et Villemil oleks kõik teada, kuidas Mustmetsal need vaesemad Varrikoffid elavad, aga naiste juttudest polnud Villem kunagi hoolinud.

Villem Kütt uskus, et kui ta Juulile oma kavatsusest räägib, ei olda sellele vastu. Kui mitte muu, siis Mustmetsa pärast. Ja ta otsustas — kui läheb kraavist rääkima, püüab sealtkaudu ka kosjajuttudeni jõuda.

UUSNA MÕISA PLANEERIMISEL

Uusna mõisa oma pindala poolest on väiksemaid ja seisis seni pääle ääremaade planeerimata. Nüüd võeti mõisa planeerimine ette, kuid et maatahtjaid palju, siis jäid paljud maast ilma, seda enam, et paljudele senistele mõisa töölistele ei anna maaseadus maasaamise õigustki.

Uusna ümbruses on palju väikeseid maapidajaid, kes oleks häämeelega näinud oma maalapikesele juurdelõikeid mõisamaast, kuid nende palved jäeti tähele panemata, sest et suurem osa mõisamaast läheb endisele omanikule tagasi. Nii saab endine mõisaomanik kaks 50-hektaarilist kohta mõisasüdamest. Pääle selle on mõisast planeeritud kaks normaaltalu, mis vististi antakse mõnele sõjaaegsele teenetega sõdurile, kellel maasaamiseks suuremad eesõigused. Endistele mõisatöölistele on planeeritud kuus eluaseme-kohta.

Maakorralduse kava järgi olid endised mõisatöölised sattunud mõisa kõige viletsamale põllule. Sarnase planeeringuga ei jäänud töölised rahule ja esinesid maakonna maakorralduse komisjoni ees palvega, et neile väljaplaneeritud 2,5 hektaarilisi kohti 5 ha suurendataks ja kohad mädalt põllult paremale maale üle viidaks. Maakonna maakorralduse komisjon leidiski maatöölise palve põhjendatud olevat ja planeeritud kohad otsustati üle viia kõrgemale põllule. Et aga eluaseme-kohtade suuruseks on ette nähtud 2,5 ha, siis polnud võimalik neid kohti suurendada. Muuseas nõudsid endised mõisatöölised paremat heinamaad, mida aga maakorralduse komisjon ei otsustanud anda.

Augusti keskpaiku tuli advokaat Varrikoffile vanemalt vennalt kiri. Seda ei olnud kaua enam juhtunud, sest mis oli vendadel nii väga pakilist omavahel öiendada — käis ju Hans tihti Viljandis, astus vahel ka venna juurest läbi, ja iga paari aasta takka külastas Aleksander korra Varikut, harilikult koos naise ja pojaga. Tänavu oli Albert ema eestvõttel Varrikule päris suvitama saadetud, sest ta ei näinud pärast pingutatavat kooliaastat kuigi hea välja.

Võib-olla pojaga midagi? . . .

Aga ei, Albertiga ei olnud midagi lahti. Hans Varrikoff kirjutas:

«Kallis vend!

Õigupoolest peaks ma linna tulema sellest sulle rääkima aga kibe tööaeg on käsil ja mitte ei saa. Sellepärast otsustasin sulle kirjutada. Meie öde Juliana võttis äkki pähe et tema läheb mehele. Sa võib-olla mäletad mõisast Kütti oli seal moonakas. Vaat selle pojale Villemile. Oli see mees minulgi vahepeal sulaseks siis ma aitasin tal Rinnu asuni-kuks saada. Aga nüüd on sellest talle juba vähe. Ajas meie vanatüdrukul pea segamini ja see kohe minemas. Ise peigmehest seitse aastat vanem juba neljakümne kolmene. Õigel ajal ei tahetud hakati isale vastu. Nüüd siis äkki kihk peal. Et tema üksinda ei saa taluga hakkama. Aadu aga aiva vähem tööasju ajab hulgub niisama ringi. See ju selge et too Kütt ainult Mustmetsa peale hammast ihub. Ma talle seda ütlen kutsun ta siia äkki see aitab. Aga kui ei aita peame Juliana käsile võtma. Nii-moodi meie oma suguseltsi häbistada ei tohi lasta. Ole hea vend katsu neil päevil siia sõita siis räägime õega ühe tõsise jutu.

Kui vähegi saad siis sõida varsti. Sinu poeg on hea tervise juures tubli poiss aitab töodel kaasa.

Sinu vend Hans.»

Aleksander Varrikoff luges venna läkitust üsna ükskõikselt. «Minu asi,» mõtles ta, «kui tahab, eks mingi mehele.» Aga niimoodi vanemale vennale vastata ta ei oleks sõandanud. Küllap see lugu kangesti Hansu uhkuse pihta käis, mille muu pärast ta nii ägedusse sattus. Ajad on tükkipidi teised kui isa eluajal olid, kas niisuguseid lugusid praegu vähe on juhtunud... Ja mahti Varikule sõiduks polnud kah oma asjaõiendusi kahjustamata kuskilt võtta. Talus kiire tööaeg... Talus teevad sulased-tüdrukud ilma peremehetagi kõik ära, anna ainult käsk kätte, aga temal on sootuks teistmoodi...

Ent arutas Aleksander Varrikoff kuidas arutas, ometi teadis ta, et sõidab. See ei olnud kartus vanema venna ees, ei olnud Aleksander ka kuidagi sõltuv temast, küllap oli see eeskätt noores eas sisendatud lugupidamine kõige vanema vastu perekonnas. Olid ju Hansule läinud mitte üksnes isa talu, vaid ka suguseltsi vanema õigused. Ja Aleksander Varrikoff ei sõandanud seda ajast aega kestnud korda jälgimata jätta. Õigemini ei tahtnud. Sest ei nõudnud ju sellele korrale allumine temalt mingeid nimetamisväärseid ohvreid, oma huvidest loobumist, vaid üksnes selle tunnistamist, et vanema venna sõna perekondlikes küsimustes on kõige kaalukam.

Naist ei saanud muidugi asjaloost valgustamata jätta, ja Melita ütles just nii, nagu temalt oodata oli:

«Jumal hoidku, laske ometi inimene teeb, mis ta ise paremaks peab. Nagu ta lapsuke oleks, kellele ei või voli anda.»

«Kui ta õigel ajal ei osanud mehele minna, siis nüüd vanas eas noor mees võtta on kah narr,» ütles Aleksander Varrikoff oma äsjaste arutluste vastaselt.

«Isa ju ei lasknud tal...»

«Isa juba üle tosina aasta surnud, mis see isa siia puutub,» ärritus Aleksander õe peale, nüüd teda tööpoolest nagu milleski süüdlaseks pidades. «Eks ta võinud ammu minna. Aga polnud tahtjaid, vaat mis.»

«Noh, hea küll, peate teie siis teise üle kohtumõistjateks hakkama. Ei lähe ju elu alati nii, nagu inimene ise tahaks. Juliana pealegi teie ainus õde...»

Aleksander Varrikoff ei tahtnud enam vaidlust jätkata. Ta ütles naisele lühidalt, et kavatseb homme hommikuse rongiga sõita, et heal juhul juba õhtul tagasi jõuda.

«Ma peaks ikka ise sinuga kaasa tulema, ütlema su vennale...»

«Jah, sinust on seal küll puudus,» vastas mees jämedalt, ja Melita Varrikoff jäi solvunult vait.

Alles hiljem, õhtul, tõi ta poja jaoks kaasavõtmiseks pakikese, pudeli peenviina, Hansu naisele kingituseks kullatud koogilusika. Aleksander Varrikoff võttis kõik sõnatult vastu. Siis naine ütles, et ei tea, kas Albert tahab enam maal olla, kui ei taha, võiks ta ära tuua.

«Nagu ta tita oleks, kes ise ei oska rongi peale minna,» pahandas mees jälle. «Ja mis tal siin linnas enneaegu vahtida, hakkab hulkuma, satub veel ei tea kelle kampa.»

«Albert ei ole ju niisugune,» vastas naine.

«Sina tead, jah. Oma lapsed paistavad ikka kullatükid olevat. Meie kojamehe pojaga hakkas kevadel liiga läbi käima, kas sulle see silma ei torganud?»

«Mis sellest, Timuska on korralik poiss.»

«Kõik on sul korralikud, kõik on head ja paid, igapäev sa usud...»

Tuleb keegi su käest midagi nuruma, sina kohe aitama. Jõuad sina maailma soojaks kütta.»

«Nüüd sa siis hakkad mulle seda lõpuks ette heitma,» ütles Melita Varrikoff nukralt ja istus tooliotsale. «Aga kas see ei ole kõigi meie, ristiinimeste kohus — aidata seda, kes hädas on.»

«Hädas . . . Pole kuulnud, et keegi oleks meil nälga surnud, kui ainult tööd viitsib teha.»

«Sa ei ole neis äärelinna korterites käinud, ei ole näinud, kuidas seal elatakse.»

«Ja mis sina sinna otsid? Arvad, et nad seal su poole palvetama hakkasid, et sa oma kallis kasukas üle nende ukسلäve suvatsesid astuda? Sülitasid sulle järele!»

«Ära nii räägi. Nad ei ole nii halvad inimesed,» vastas Melita Varrikoff kindlalt.

Aleksander Varrikoff hakkas mööda tuba käima.

«Muidugi, kui sa tahad, käi, õienda selle oma heategevusega. Mina ei ole sind seganud, sind takistanud, ja praegugi tuli see rohkem niisama jutuks. Aga seda ei võta ju keegi tõsiselt, ei meie ringkond, ei need, kelle kaitseingliks sa tahad olla. Nad võtavad vastu, mis nad oskavad su käest välja nuruda, ja kiruvad tagaselja pursuiks edasi. Ja nii kui saaksid, nii rööviksid meid kõiki paljaks, ühteviisi. Tunneksid nad ainult, et võim ja voli nende käes on.»

Melita Varrikoff kehtas õlgu.

«Ma tean, nende hulgas on väga vaenulikke inimesi, aga kas meie ise pole selles ka omajagu süüdi.»

«Soo-sooh!» Mees peatus. «Mis see õige tähendab?»

«Seda, et lihtrahvast ei maksaks ilmaasjata ärritada,» ütles naine. «Aga seda tehakse, ja aina rohkem. Nüüd asutati äkki see tennisemängu ja veespordi klubi. Kes need sporditegijad seal on, tead sa ise väga hästi. See pole muud kui jõukama kihi kinnine lõbustuskubi. Kogu linn teab seda ja vaesemad inimesed, kellel pole alati leiba lauale panna, on pahased. Üks laiutamine ja uhkuse tagaajamine igal pool. Seda ei tohiks olla. See ainult kääritab meeoleolusid, ja vahel on mul päris hirm, kui mõtlen, milleni see võib viia.»

«Igaüks võib oma rahaga teha mis tahab, see on meie elu põhimõte,» ütles Aleksander Varrikoff. «Aga kui ka need lõburahad vaestele jagataks, ei läheks nad sellest leplikumaks. Neile näita nuuti, see on ainus, mis neid vaos hoiab. Räägime me muidu nii ilusaid sõnu kui tahes, aga kaitseliit, politsei ja sõjavägi — need mõjuvad palju rohkem.»

«Ega minagi ütle, et neil võiks lasta teha, mis nad ise tahavad, aga nende hädadest peaks meie ringkond siiski rohkem aru saama ja asjatut rahulolematust mitte õhutama.»

«No-jah. Võib-olla,» ei tahtnud Aleksander Varrikoff vaidlust venitada. Need asjad polnud talle pealegi kuigi südamelähedased. Tema pidas oma praktikat ja ajas äri, ja mis puutus see temasse, mida keegi sellest tema jaoks tulusast tegevusest arvas. Poliitikaga õiendamiseks ja korra hoidmiseks olid mehed olemas, tehku need oma töö. Ja teiselt poolt ei tahtnud ta ka naisele oma tahtmisi peale suruda. Kui talle meeldib heategijat mängida, üks mängigu pealegi, lõppude lõpuks ei läinud see kuigi kulukaks; mees teadis väga hästi, et ta liialdas, kui rääkis igale nurujale andmisest. Mõnikord naine tõepoolest andis küsijale mõne krooni, seda Aleksander Varrikoff teadis, aga kui see annetamine tegigi kuus välja paar-kolmkümmend krooni, polnud summa õiendamise väärt.

Mõnedel abikaasadel on hoopis kulukamaid ja pealegi hullemaid ajaviiteid, oh jah . . . Aleksander Varrikoff kahetses, et oli naise harrastust nõnda pilanud, sest naine ise, paistis, võttis seda väga tõsiselt, nagu usklik kirikuskäimist. Ja võtku, mis siis sellest.

Varikule jõudes pidi Aleksander Varrikoff venda ootama — peremees oli põllul, rukist lõikamas. Linnamees mõtles talle sinna järele minna, aga jaamast tulek oli teda väsitanud, ning mis seal eriti näha oligi. Nii jäi ta ootama, kuni teenijatüdruk peremehele sõna viib. Aleksander läks aeda, noppis mõned marjad, silmitses järelemõtlikult õunapuid, mis nende isa siia istutada laskis juba sel ajal, kui viljapuid ümbruskonnas peaaegu mujal polnudki kui mõisniku aias. Nüüd olid need kõrged, juba vanad puud, tüved ja jämedad oksad külmahaavu täis. Puu on inimesega ühte iga, vilksas häiriv mõte. On nemadki Hansuga kõrgele kasvanud, oma juured laiali ajanud, aastaid on juba küpse, hästi küpse keskeaja jagu . . . Nojah, mõtiskles Aleksander Varrikoff aiast välja lonkides, nende isa ja vanaisa ja vanavanaisagi elasid hästi kaua, küllap siis on saatus selle neilegi osaks määranud. Või kas küll inimeselaps ette teab, mis temaga juhtuda võib.

Siis tabas Aleksander Varrikoffi mõte, mis polnud tema jaoks küll uus, aga mis nüüd siin, isatalus, justkui oma tõelise tähenduse omandas.

Nemad, Varrikoffid, olid uhked oma suguseltsile, selle vanusele ja jõukusele. Ja nad olid uhked, et nende põlvkond polnud eelmistest viletsam, vaid oskas oma nime au sees hoida. Mitte küll kõik, aga nemad Hansuga igatahes. Kuid kolme venna ja õe kohta on neil üksainus järglane — tema Albert. Üksainus! Siiani see Aleksandrile isegi meeldis, tõstis tema enesetunnet, ent nüüd tundus korraka halvasti tähendusrikas. On see suguseltsi äkiline viljatuksjäämine tõesti paljas juhus või on sellega nende soo kohta kõrgema jõu poolt hukkamõiste otsus langetatud? . . .

Aleksander Varrikoff ei uskunud jumalasse. Täheandab, ta käis vahel kirikus, oli ristitud, leeritatud ja laulatatud, ta kodus peeti kõiki kirikupühasid, ta pidas tarvilikuks, et lapsi ja noorsugu kasvatataks kristlikus vaimus, aga kõigil sellel polnud midagi tegemist uskumisega. Ta täitis kombeid, pidas neid tarvilikeks ja hädavajalikekski, aga tal oli liiga asjalik mõtteviis, et tegelikult olemasolevatena ette kujutada jumalat, ingleid ja kuradeid. Ometi ta uskus saatuse ettemääratusse. Uskus, et igapähele on tema tee ette seatud, et sellest pole pääsu. Ainult ta oli veendunud, et nagu siiani, nii ka edaspidiseks on isiklikult temal ikka soodsaid asjakäike oodata. Enda tuleviku pärast ta ei muretsenud. Aga esimest korda viis ta nüüd selle saatusesse-uskumise ühendusse kogu suguseltsi tulevikuga, ja teda valdas ebamäärane ärevus.

Just sellises meeolelus oligi ta, kui vend päralt jõudis. Nad istusid pumbakaevu laudkattele. Hans hingas raskelt, võttis kaabu peast, pühkis laupa.

«Tulid ikka,» ütles ta nõnda, nagu polekski tal venna tulekusse usku olnud.

«Sa ju käskisid.»

«Rongiga tulid?»

Aleksander noogutas.

«Ei teadnud, oleks sulle hobuse vastu saatnud. Mis ikka, lähme tuppa.» Kõõgist möödudes käskis ta üle ukse: «Kes seal on? — Too mulle külma vett järele.»

Toas toolile laskudes puhkis ta tükk aega, ootas, kuni tüdruk veekruusiga tuli, jõi pikalt ja ahnelt.

«Su poiss on põllul, seob seal vihke. Ära arva, ega ma ole teda sundinud, ta ise tahtis. Ja eks see talle ära kulub.»

«Noh, kas sa tole peigmehega oled juba rääkinud?» päris Aleksander, tahtes kiiremini jõuda asja juurde, mille pärast ta siia sõitis.

«Ei. Ei räägigi. Sulle küll kirjutasin, aga mõtlesin ümber. Liiga suur au tema jaoks.»

«Noh, ja mis me siis teeme?» küsis Aleksander.

«Ah selle asjaga,» ütles Hans, nagu oleks juba sootuks unustanud, millest neil jutt. «Mina olen temaga juba rääkinud — Julianaga, tähendab; räägi nüüd sina. Ta on praegu meil, rukkil, ma saadan ta siia, võta ta pihile.»

Aleksander oli kõike teistmoodi ette kujutanud — et nemad, vennad, istuvad laua taga nagu mingi perekondlik nõukogu, öde seisab nende ees ja kuulab nende kasvatavaid jutte.

«Mina üksi siis...» püüdis noorem vend tõusvat ärritust varjata.

«Võib-olla ta sind just kuulab,» ütles Hans ja rüüpas uuesti kruusist, nagu oleks seal õlu või muu mõnus märjuke. «Sina oled temast kaugel elanud, haritud, oskad rääkida, mis advokaat sa muidu oled. Minu rääkimine ei aidanud mitte vähematki.»

Oli niimoodi, nagu tahaks Hans asjaloo noorema venna mureks teha ja nagu polekski tema see, kes pahanduse üles soojendas.

Aleksander mõtles korraga: kas pole vennal siin taga midagi kaalukamat kui perekonna au ja uhkus? Aga mis sai see olla... Polnud ju oodata, et Aadut-Juulit enne neid ära surevad ja Mustmetsa koha neile jätavad. Või lootis ta, et ilma õige peremeheta kohta edasi pidades jäävad nad varsti päris jänni ja tema ostab koha õe-venna käest poolmuidu ära? Aga siis oleks ju jälle nendega tegu. Juuli leiaks küll alati teenistust, aga Aadu läheks omapead olles päris hukka...

Ent kas tal advokaadipraktikas vähe on tulnud hullemaidki asju näha — kuidas vend venna, isa poja, poeg isa mitte mööda ilma hulkuma, vaid lausa teise ilma on saatnud. Ja ikka varanduse, ikka varanduse pärast. Noh, kui Hansul siin tõesti mingi tagamõte peaks olema, siis pole küll tema huvides seda paariminekut takistada...

Aga Aleksander ei näidanud oma äkki tärnanud kahtlusi välja. Ta lihtsalt näis aru pidavat. Ja siis küsis, nagu vennaga kõiges päri olles:

«Mis Aadu ka loost arvab?»

«Aadu...» Hans löi käega. «Mis sellel... Tema teab, et pool talu tulust on tema jagu, muresid jääb tal vähemaks... Hakkas isegi mu kallal karjuma, et isa hoolitsenud ainult meie, see tähendab sinu ja minu eest, neist õega ei olevat hoolinud.»

Aleksander mõtles, et eks see vist tõeale au andes sedamoodi ka oli. Isa kasvatas Hansust talu pärijat, temast aga tarka meest, kes linnas tähtsasse ametisse saab. Aadu ja öde olid justkui ülearused, kellega isa ei mõistnud õieti midagi peale hakata ja kes pärast ta surma ainult varandust oleksid tükeldanud.

«Noh, hea küll,» ütles Aleksander Varrikoff aegamisi. «Saada ta pealegi siia, ma katsun rääkida.»

«Jääb nii.» Hans tõusis. «Ma ise lähen põllule tagasi, enne lõunat ei tule, kiire aeg, ilm praegu ilus, ei või viivitada. Ega sa näljane ole?»

«Pole häda, kannatan lõunani. Ju siis ikka saab.»

«Saab, noh, miks ei saa.»

Üksi jäädes hakkas Aleksander Varrikoff mööda tuba käima, et veel kord kõige üle järele mõelda. Üks oli selge — ilmaasjata ta siia üldse sõitis, oleks võinud kirja saata, ja asi sellega. Kust otsast Aleksander Varrikoff ka arutas, ikka jõudis ta järelduseni, et pole mingit tarvidust õele vanema venna tahtmist peale suruda, ja otsustas leplikult kõnelda, et komme oleks täidetud.

Kui Juliana sisse astus, jäi ta ukse lähedal seisma ja küsis otsemaid: «Mis sa must tahad?»

Aleksander tõusis ja kohmetus.

Midagi ei reetnud, et need kaks inimest on õde-venda. Aleksander oli pikapoolne, pikliku näoga, ta õde sellevastu lüheldane ja mehelikult jässakas. Rääkimata välimusest — laua juures seisis härra, tema ees aga harilik päikesest põlenud talunaine.

«Hans ütles, et sa mind ootad, mis sa tahad?» nõudis Juliana juba järsult. «Mul on vähe aega, peab kodu talitustele jooksma.»

Aleksander püüdis naeratada.

«Tere vähemalt, õde.» Ta astus õe juurde. Tal tuli Juliana kuiv ja kõva käsi pigem endal tõsta kui et see talle vastu oleks ulatatud. «Imelik, kellelgi ei paista siin aega olevat,» ütles ta.

«Koristamine pooleli, mis sa imestad,» vastas Juliana.

«Sa istu natuke, ajame juttu,» sundis vend. «Pole ammu enam näinud, ei teagi, kuidas sa elad...»

«On see sind, jah, nii väga huvitanud, kuidas mina elan,» vastas õde selle peale ükskõikse otsekoheusega.

«Noh, ikka... Mul ju ka kiire, pole kuigi tihti saanud siin käia, aga Hansu ja Aadu käest olen alati küsinud sinu kohta...»

Kas see just päris nii oli, selles polnud Aleksander ise sugugi kindel.

«Noh, ma tean küll, miks sa siin oled,» aitas Juliana teda ise edasi. «Sellepärast, et ma nüüd midagi niisugust tahan teha, mis teie tahtmise vastu käib.»

«Sa räägid oma abiellumisest?» küsis Aleksander kergelt. «Jah, sellest oli meil Hansuga juttu küll. Ja Hansule see päriselt ei meeldi, tõsi seegi. Aga noh, miks peaksin mina selle vastu olema? Kui mees on tubli, kui sa usud, et femast sulle abi ja tugi tuleb, siis — jumala õnnistus kaasa! Melita käskis küsida, kunas pulma võib tulla. Aga mina sõitsin siia rohkem Alberti pärast. Nii on lood.»

Juliana vaatas venda esialgu umbusklikult, siis vabanes ta äkki kui kütkeist. Ta langes silmili lauale ja läbi ta nutupursete kuulis vend:

«Üks kordki räägitakse minuga siin majas nagu inimesega, üks kordki!»

Mõni päev hiljem jõuti Varikul kogu leivavili hakkidesse panna, kus ta peksukorda ootama jäi. Albert oli kõik küpsetavalt palavad lõikusepäevad koos teiste talulistega hommikust hiljani vihke sidunud ja tundis kergendust, et ometi kord lõpp kätte jõudis. Tema, harjumata linnapoisi selja võttis see küürutamine nii hellaks, et hakka või oietama. Onu küll mainis pärast isa käimist mokaotsast, et kui ta väsib, mingi põllult ära, ega teda keegi sunni. Kuid Albert oli otsuseks teinud vastu pidada — jõuavad teised täispäevi teha, peab temagi jõudma. Ja kui ta lõpuni vastu pidas, ütles onu Hans talle kojuminekul: «Sa oled tubli poiss, Albert.» Niipaljukest ta ütleski, aga poiss unustas kohe seljavalu ja äratorgitud käsivarred, astus teiste hulgas uhkelt ja natuke jalgu järele vedades, nagu ikka väsinud töölttulija.

Ja nõnda, suurema või vähema rahuloluga, sammusid koduteed õieti kõik — peremees ise, vanasulane Mihkel, aastasulane ja aastatüdruk, Variku servale eluasemekoha saanud Hannes Piip, noorepoolne mees, kellel aga juba suur kari lapsi kodus, Rinnult appi tulnud Linda. Vist ainult Ella, seitsmeteistkümneaastane karjatüdruk — Varikul oli ju suur kari, ega seda võinud mõne lapse hoolde usaldada — susistas enda ette mingit uut lööklaulu ega paistnud põrmugi mõtlevat sellele, kui tähtsa tööga nad just äsja lõpule said. Ella käis peremehestki eespool, vahel keksimisi, vahel lausa tantsutuure tehes. Ta oli lüheldane, natuke masajalgnegi, ta nägu rikkusid üleliia tugevad punetavad põsed. Peremees hõikas tüdrukut ja ütles, et kui tal nii kiire paistab olevat, jooksu ette ja käskigu lauale kandma hakata.

«Nõus, peremees!» hõikas Ella lustakalt, haaras ühe käega seelikust ja pistis lippama. Ta jooksis jalgu kõrvale pildudes ja vaba käega õhus ringe tehes. Sulane tähendas irvitades:

«Justkui mullikas kiini ajamas.»

Albert pööras pilgu mujale. Imelik, kui ta Ellat eestpoolt nägi, võis ta päris rahulikuks jääda, aga selja tagant seda endast aasta võrra vaneimat tüdrukut vargsi silmitsedes tundis ta alati senikogemata ärevust, mida ta häbenes ja ühtaegu ootas. Ella talle muidu ei meeldinud, kogu ta ülalpidamine oli kuidagi rohmakas ja jäme, aga siis ununes see kõik. Ning sulase ütlemine pahandas poissi, tuletas aga ka meelde, et teised võivad tema järelejõllitamist märgata, sestap ta silmad mujale pööraski. Kuid ainult mõneks hetkeks. Nagu oleks Ella ja tema laetud erimärgiliselt — niimoodi kiskus tüdrukule uuesti järele vahtima.

Albert Varrikoff oleks tahtnud Ellale järele tormata, temaga võidu kihutada kuhugi, kuhugi — ei tea kuhu.

Aga ta ei tormanud järele, astus aegapidi ja rahulikult, nagu peremehe vennapojale kohane.

Kui rukkisttulijad õue jõudsid, oli karjatüdruk juba neid kaevul ootamas ja lubas igähele nii palju vett kaela pumbata kui keegi küsib. Peremees ja Mihkel astusid väarikalt majja, muu rahvas aga seadis end kaevutoru ette rivisse. Sulane viskas särigigi maha, ja Albert mõtles, et peaks sedasama tegema, aga häbenes miskipärast. Ta oli järjekorras viimane, ja kui toruotsa alla jõudis, jäi ta Ellaga kahekesi. Tüdruk pumpas mõned korrad tasakesi, ettevaatlikult, nii et torust ainult natuke niri- ses, aga kui poiss lähemale küünitas, pressis hooba äkki täie jõuga. Heas korras Variku kaev puistas Albertile terve kose kaela, nii et poisil jäi hing kinni. Tüdruk lõkatas heast meelest, poissi see ärritas. Aga ta suutis ennast talitseda.

«Vabandust, noorhärä,» ütles karjatüdruk. «Ma natuke libisesin, komistasin vinna otsa.»

«Pole viga,» pomises Albert. Ta asutas kärmesti minekule, aga tüdruk hüüdis talle järele:

«Kas noorhärä ei võtaks vaevaks mulle kah pumbata?»

«Hea meelega.» Nad vahetasid kohad, Albert asus nobedate lühikeste löökidega pumpama. Ella aga ei kiirustanud veejoast osa saama. Ta sirutas end, keeras käed küünarnukkidest kahekorra, võttis pluusi õlgadest näpuotstega kinni ja õõtsutas ülakeha edasi-tagasi, nagu võimlemisharjutusi tehes. Siis, küljega poisi poole seistes, nõõpis oma luitunud pluusi rinnalt lahti, keeras krae eemale. Nähtavale tuli päevitamata, kuid juba sünni poolest tõmmukas nahk. Ta ronis peadpidi toru alla ja käsutas:

«Pumpa aga, noorhärä, ära häbene.»

Ja Albert pumpas siis kogu jõust. Ella puristas ja kilkas, Albert pumpas, ega saanud silmi lahti tüdruku kõrgelt paljastunud, jõudsalt tüse-nevaist reitest. Ühel neist, põlveõnarast veidi ülalpool, paistis ammune, muust nahapinnast veidi heledam haavaarm. Aga äkki see kadus riide alla — tüdruk oli püsti ja küsis:

«Mis sa vahid?»

See ei olnud küsitud kurjalt, oh ei, seda küsiti pilkamisi ja veel mingi õrritava tooniga. Ning see aitas Albertil vastuseks pahvatada:

«Ju siis on, mida vahtida.»

Tüdruk kiskus ühe suunurga muigemeelselt krimpsu, seadis märjaks pritsinud pluusikrae paika ja hakkas aegapidi, silmi poisilt pööramata, nõõpe kinni panema.

«Kae, või lapsed kah juba na uudishimulikud,» venitas ta ja hakkas aegapidi, end ülakehast öötsutades toa poole minema. Albert tajus, et alles nüüd läheb ta üleni punaseks, ja häbitunne oli nii tugev, et pani südame pööritama. Ta läks, istus õunaaeda piirava tara äärde pingile. Kui Ella veel kellelegi edasi räägib...

«Noorhärra!» kõlas äkki trepilt Ella hüüe. Karjatüdruk nimetas teda esimesest päevast peale nõndaviisi, poiss oli sellega juba harjuda jõudnud, aga nüüd kõlas selles tituleeringus midagi, mis tundus pilkena. Kuid ei — kui Albert tõusis ja Ellale otsa vaadata söandas, polnud tüdruku näost küll mingit teistsugust suhtumist võimalik välja lugeda.

«Perenaine käskis sind sööma kutsuda,» ütles Ella ja kadus tuppa tagasi.

Oli ammune siittalu komme, et pärast rukkilõpetust anti meestele söögilauas poole klaasi jagu viina, mida ka peremees kaasa võttis, naised ja teised rukkilised aga võisid pärast kõhutäit minna talu suurde aeda, kus põõsais leidus ülevalminud, läbipaistvaks muutunud karusmarju, suveõunad aga olid äsja küpseks saanud. Albert läks teistega kaasa, jäi ühe tikripõõsa kallal nokitsema, kui äkki kuulis jälle sedasama hüüdu:

«Noorhärra!»

Ta vaatas üles ja nägi, et Ella seisab koos Küti Lindaga aia kauge- mas nurgas kõrgeoksalise suislepa all ja viipab teda käega. Albert kõhkles hetke, kuid läks siis nende juurde, püüdes minna mitte liiga ruttu ega liiga aeglaselt.

«Kuule, noorhärra,» ütles Ella, kui ta pärale jõudis. «Kas sa ei rapu- taks meile natuke otsast alla?»

Albert polnud suurem asi ronija, aga ta sai imekergesti puu otsa. Linda läks raputamise ajaks eemale, Ella aga seisis võra all edasi, pigis- tades õunasaju all vaid silmad kinni ja hüüatades põnevalt iga tabamuse puhul. Kui nad saagi olid kolme peale kokku korjanud (Ella toppis enam- jao õuntest pluusipõue), hakkasid kõik kolmekesi, tüdrukud ees, poiss natuke järel, aiavärava poole liikuma. Albert tundis ikka veel natuke ebamugavust, aga suurem ähm oli ta endagi imestuseks üsna kiiresti haihtunud.

Ella hävitas õunu üksteise järel. Järjekordset põuest kobades küsis ta Lindalt, kas naabritüdruk pühapäeval pritsimeeste peole, mis koolimajas peetakse, läheb. Linda, suurekasvuline vähese jutuga tüdruk, vastas ei- tavalt.

«Mina küll läheksin,» õhkas Ella. «Mis sest, et hilja saaks. Tants kestab kaua, ja mina just tantsida tahangi. Aga mul ei ole kingi jalga panna.»

«Minu omad jäävad sulle suureks,» ütles Linda. «Mul ühed on, küll ka vanad...»

«Mis nummert sa kannad?» päris Ella õhinaga.

«Nelikümmend,» tunnistas Linda, ja Albert taipas, et teda häbene-takse.

«Oh, mul on kolmkümmend seitse!» hüüatas Ella uhkelt, nagu hoo-piski unustades, et nõnda kadus seegi lootus tantsupeole pääseda.

Viivu pärast pöördus Ella üle öla küsima:

«Härra Albert, aga teie? Kas teie armastate tantsimas käia?»

Esimest korda nimetati teda nõndaviisi, ja veel teietamisi...

«Natuke küll,» ütles poiss.

«Aga mina tantsiksin kohe öö läbi! Kui ainult oleks keegi, kes mulle kõrge kontsaga kingad kingiks,» ütles ta nõnda igatsevalt, et Albert mõtles — kui tal niipalju raha oleks, ostaks tema Ellale need kingad. Ostaks niisama, et talle head meelt teha...

Kuid Albertil oli ainult kolm krooni, ja sellest rahast pidi ta veel ka rongipileti ostma. Ega kõlvanud ju onu Hansu käest küsima minna.

Kui palju niisugused kingad maksta võiksid? Üle viieteistkümmne krooni ikka mitte... Aga kui onu Aadu käest laenuks paluda?... Onu Aadu on teistsugune kui onu Hans, ainult et kas temal üldse oleks anda?

Poiss tundis äkki, et ükskõik kuidas, aga ta peab need kingad kin-kima.

Kui emale kirjutada ja paluda, et ema saadaks viisteist krooni? Ema käest sai Albert iga kuu üsna väikese taskuraha, aga kui poeg millekski raha vajab, täitis ema poja palve alati. Ainult kuidas emale seletada, milleks tal seekord raha tarvis läheb... Valetada aga Albert emale ei tahtnud. Nõnda jäi üle ikka seesama ainus võimalus — minna Must-metsale ja paluda onu Aadu käest.

Ta läks Mustmetsale sellelsamal õhtupoolikul, suundudes otsekoosi üle karjamaa ja siis läbi riigimetsasiilu. Aga kui ta parajasti oli lagedale, Mustmetsa heinamaale välja jõudmas, kuulis ta meeste häält. Üks neist rääkijaist oli onu Aadu.

«Säh-näh,» ütles onu Aadu kellelegi. «Või sina, Villem, siin juba ametis. Mina lähen ja kuulen ja mõtlen — kes mu heinamaa pääl toksib.»

«Parajasti aega, mõtlesin, et panen kraavisihi maha,» vastas onule rahulik madal hääl.

«Ah või kohe pihta. Nii kui peremees päris... Aga kas sa minuga rääkimise unustasid või mis?» päris onu Aadu ärritunult aru.

«Meil oli Juuliga juttu. Juuli ütles, et praegu tööpalgad odavad, raha natuke on, ei maksa viivitada.»

«Või Juuli ütles nõndamoodi. Säh-näh. Aga kui mina nüüd võtan kätte ja su pandud tikud puha välja kisun, ei saa sa mulle midagi teha. Mina olen siin peremees, teen, mis tahan, ja kui minu käest ei küsita, siis...»

«Misjaoks seda, peremees,» öeldi vastuseks ikka rahulikult, kuidagi üleolevalt. «Ega sellest, kui heinamaa ära kuivatame, sulle mingit kahju tule. Näe, hein siin mitu aastat niitmata, juba võsa hakanud kasvama, aga tuleval aastal saame siit suure hulga loomatoitu.»

«Jah, ja mis siis?»

«Kuidas — mis siis?» arutas teine. Kuulama jäänud Albert taipas, et see ei saa olla keegi muu kui tädi Juuli peigmees, Villem Kütt. «Kevadel olid teil lehmad nagu nahaga ületõmmatud vanad kartulikorvid, suure

vaevaga jõudsid karjamaale. Kui looma pidada, peab talle süüa ka andma.»

Onu Aadu pomises midagi, millest Albert aru ei saanud, siis ütles valjusti ja kurjalt:

«See on puha jutt. Aga mina vaatan, et sina tikud juba enne koduväiks pääsemist peremeheks. Pea meeles, et peremees olen Mustmetsal mina!»

«Seda ma tean, ole kohe mureta.»

«Aga miks sa siis talitad siin omapead, ilma minu loata?»

«Töö tahab teha... Ja mina ei kannata vaadata, kuidas maa raisus seisab.»

«Säh-näh. Või ei kannata! Noh, eks sa võinud ammuaegu tulla seda kraavi sisse löikama ja heinamaad korda seadma. Ega mina oleks keelanud. Kui sa sellepärast. Maa raisusolemise pärast. Aga sina tulid alles siis, kui arvasid selle maa sama hästi kui enda jao olevat.»

Vastust ei tulnud, selle asemel kostis kirve toksimist.

«Kui tahan, võin ma veel ümber mõelda ja ei lasegi sind Mustmetsa uksest sisse,» ähvardas Aadu.

Jälle vastas vaid toksimine.

«Mina endaga mängida ei lase,» kinnitas onu Aadu.

Toksimine kostis juba eemalt.

Albert leidis paraja aja olevat välja ilmuda. Onu Aadu seisis metsa-serval ja vahtis paarikümne sammu kaugusel askeldavat meest. Ta tõmbas õhku kopsudesse, et midagi hüüda, aga Albert jõudis enne «Tere, onu!» lausuda.

«Säh-näh,» imestas onu Aadu. «Kuhu sina minema sihid?»

«Ei kuhugi,» vastas Albert, suutmata äkki oma tuleku eesmärki välja öelda. «Niisama, kõnnin natuke.»

Onu Aadu silmitses vennapoega kui ilmaimet ja venitas siis naerunäoliselt vastuseks:

«Sa oled õige naljakas noormees! Niisama käid... Kes siis nüüdisajal niisama ringi uitab! Ikka asja pärast, ikka aiva asja pärast! Patseerimas käiakse linnas kah mitte niisama, aga tervise pärast, ei mitte muidu. Ja sina käid äkki niisama.»

See pealtpidiselt laidujutt kõlas onu Aadu suus ometi kui heakskiit, ja nüüd ei saanud Albert enam kuidagi öelda, et tal oli ikka asja kah. Ta vaikis kohmetult, näppis kasepõõsalt sügiseselt nahkse kuiva lehe ja hakkas seda sõrmede vahel mudima.

Ta ütles, et lõpetasid lõunaks rukkivõtmise ja nüüd mõtles natuke hulkuda.

«Hans, see paneb kõik tööle, ei tema muud tunnista,» vastas onu Aadu rahulolematult. «Nagu tal millestki puudus oleks, aiva ahnitsetakse. Isegi meie riigi juhid, kes ometi eesti rahva pärast kunagi kannatasid ja vangis istusid, isegi nemad mõtlevad, kuidas aga saaks kõrgetele kohtadele ja aktsionäärideks. Ja sinu isa, ära pane pahaks, mõtleb niisamuti ainult rahale. Kuigi tema on su onu Hansust palju arukam. Aga milleks ta oma aru kasutab — raha teenimiseks. Ainult sinu ema on teistsugune, kohe sootuks teistsugune. Tema mõtleb rohkem teistele inimestele kui endale. Ja kui sina, kallid poiss, hakkad ükskord elus teed valima, siis kuula rohkem oma ema, mitte oma isa nõuandeid. Jäägu see sulle ühe su onu õpetuseks.»

Onu Aadu heldis omaenda sõnadest ja Albertki oli liigutatud. Sest salajas, ilma et ta seda välja oleks lasknud paista, hoidis poiss palju rohkem ema kui isa poole. Isa tundus talle mõnikord lausa võõra maha-

lisenä, kes temalt vahel midagi juhuslikult päris, vastust aga vaevalt kärsis ära kuulata. Sealsamas aga kartis poiss, et ta on isa vastu ülekohtune, sest üks olnud isal ju palju tegemist, ta pidi olema väsinud ja väga koormatud. Onu Aadult äsja kuulnud sõnad justkui tühistasid need hootised südamepiinad, kinnitasid poisi poolehoidu emale.

«Aitäh, onu,» ütles ta.

«Igaüks arvab, et tema kõige õigemini elab,» targutas Aadu edasi. «Ja oleme omadega sealmaal, et seda õigust kah ikka aiva rahaga mõõdetakse. Mida rikkam sa oled, seda õigemini oled elanud. Ega rahakad üksi nõnda vaata, vaesed inimesed just sedasamuti. Kui Jakobson saaks Väandra laanest korra välja tulla ja näeks, mis sellest eesti elust on saanud, läheks ta küll kähku oma puhkepaika tagasi. Tema tappis ennast rahva teenimisega ära, aga nüüd ollakse ainult enda heaks väljas. Ja kirikumehed, need, keda Jakobson üldse ei sallinud, on nüüd meie rahva hariduse eest hoolt kandma pandud! Hunt lambakarja! Jaan Lattik on meie riigi haridusminister!» Onu Aadu hääli oli pahameelest pooleks minemas. «Uhkeldab lehes, kui mitu keskkooli tema on osanud jälle kinni panna! Haridust, vaimuvalgust on rahvale hädapärast vaja, aga tema paneb muudkui koole kinni! Kirikud, need vale pesad, on vaja kinni panna, aga mitte koolid!»

Eemal kõmatas kõu. Aadu heitis pilgu üles ja kisendas:

«Noh, vanajumal, kui sa tõesti olemas oled, löö mind niisuguse jutu peale siinsamas välguga maha, aga see on tõsi, mis ma räägin!»

Kuid välk sähvatas kaugel, tummalt ja seda kurjakuulutavamalt.

«Vaja kodu joosta, muidu jääb veel vihma kätte,» pomises onu Aadu äkki pelglikult ja tasakesi. «Kas tuled kah Mustmetsale?»

Albert vastas, et ta peab Varikule tagasi jõudma, muidu teda hakatakse otsima, ta ei öelnud oma hulkumaminekust. Tegelikult ei tahtnud ta Mustmetsale minna. Tädi Juuli hakkab kindlasti süüa pakkuma, seal on aga kõik räpane ja lohakas.

«Säh-näh, nagu sa tita oleks. Kuidas ise tead, kallis vennapoeg,» ei hakanud onu Aadu talle peale käima, ja hüüdis juba tükk maad eemal askeldavale peatsele õemehele:

«Noh, Villem, sa ei tulegi ära või?» Selles hüüdes polnud enam üldsegi pahameelt, pigem hoolitsus.

Villem ajas ennast hetkeks sirgu, silmitses kiiresti tõusvat pilve, lõi siis sõnatult käega ja asus uuesti töö kallale.

Veel vilksatas Albertil mõte: aga kui siiski küsida... Kuni ta kõhkleb, kadus onu juba ta kõrvalt. Ja Albertil ei jäänud üle muud kui vastassuunas liikuma hakata.

Ta jõudis poolele karjamaale, kui esimesed piisad teda tabasid. Poiss pistis jooksu, jõudis lähima hooneni, talu vana laudani, just hetkel, kui täisvaling vallandus. Sellest ajast, kui uus kivilaut valmis sai, kasutati vana hoonet põllutööriistade ja igasuguse kolu panipaigana. Albert istus heinaniitja metallist istmele. Elumajani jäi veel tükk maad, ja ta pidas paremaks siin oodata suure vihma ülejäämist.

«Ahoi, noorhärra!» hõigati teda äkki kuskilt ülevalt. Albert ehmatas ootamatusest, kuid nägi siis lakaluugil Ella naervat tõmmut nägu.

«Tule aita mul mune otsida,» kutsus ta poissi üles. «Perenaine käskis, tema olla kanu siin kaagutamas kuulnud. Ma otsisin pool lakka läbi, ei leidnud ei mune ega kanu.» Ja seni kui poiss kuulekalt ning kohmakalt redelitpidi üles ronis, küsis: «Kust sa nõnda hingpakis jooksid?»

«Niisama,» kohmas Albert laudalaele kobides.

Ella seisis juba püsti, käes oli tal tööpoolest väike kooritud vitstest korv. Luugi ümber oli natuke vaba ruumi, mõlemale poole aga kerki-
sid peaaegu katuseviiluni ulatuvad heinavallid.

«Otsi sa siit,» ütles tüdruk. «Kanasitta ainult leidsin. Nii hirmsasti hakkas müristama ja sadama, et ma lõin päris araks.»

«Ega ta siia sisse põruta, kõrged puud on ümber,» seletas Albert.

«Ma kardan ei tea mida. Tule mulle julgustuseks kaasa. Täna oled sa mu teenijaks juba hakanud, teeni siis natuke veel.»

Vihm madistas laastukatusel, harja jäänud pilust piserdas üksikuid vihmapiisku alla. Tüdruk asus nobedalt mööda heinavalli üles ronima. Poisil ei jäänud üle muud kui talle järgneda. Aga tal oli samasugune tunne kui esimest korda järves sügaviku kohal ujudes.

Ella pidi teda heinavalli tipus järele ootama. Katusealune oli jämeda-kõrrelist ristikut nii täis topitud, et mitmenädalase vajumise järelgi oli katuseharja alla vaid madaluke kolmnurk tekkinud, kus isegi küürakil ei mahtunud hästi liikuma. Ja hämar oli siin, ning vihm peksles nii lähedal, et Albert vaevalt kuulis, mida tüdruk ütles. Aga ta ütles:

«Noh, vaatame, mis me siit leiame.»

Ta hakkas esimesena mööda viilualust tunnelit edasi ronima, Albert järgnes talle peaaegu neljakäpakil. Muutus veelgi hämaramaks. Korraga hüüatas tüdruk «ai sa lits!» ja istus maha.

«Mis juhtus?» päris Albert, tundes, et kurk on purukuiv ja hääl kähiseb.

«Nael, raisk, tõmbas pluusi katki,» seletas tüdruk. Poiss ronis kähku lähemale.

«Kas sisse ei torganud?» küsis ta ärevalt. «Roostes nael võib veremürgituse teha.»

«Sa vaata õige, ma ise hästi ei seleta,» ütles tüdruk ja tõmbas õla paljaks. Ainult kitsas ebamäärast värvi särgipael jäi seda poolitama. Albert nihkus veel ligemale, et paremini näha, märkas õlavarre lähedal tumedat täppi, puudutas seda sõrmega. Pisuke heinapebre oli eksinud natuke niiskele, soojale nahale.

«Ma ei näe midagi,» pomises poiss.

«Sa vaata rohkem selja poolt. Siit, katsu siit, siin on midagi nagu valus.» Ella võttis poisi käe ja juhtis abaluule. Selsamal hetkel kõmatas kõu otse pea kohal, tüdruk pigistas tugevasti Alberti käe oma sõrmede vahele, tegi hirmunud häält ja vajus heintele, poissi endaga kaasa tõmmates. Otse Alberti küünarnuki all tuksus kiiresti ja järsult tüdruku süda. Alberti pea oli sattunud tüdruku oma kõrvale, nende põsed olid vastamisi. Poiss lebas väga ebamugavalt, aga ta ei julgenud ennast kohendada, ega tahtnudki. Kumbki ei liigutanud ennast tükil ajal, ainult mõlemad hakkasid ikka ägedamalt lõõtsutama. Albert hingas vastu Ella põske, mis muutus kuumaks ja niiskeks ja tihedamalt poisi oma vastu liibus. Siis hakkas tüdruku põsk pisitasa, nõkshaaval pöörduma, ikka allapoole. Kuni poiss tundis, kuidas kuivad, aga pehmed huuled ikka samas suunas üle ta põse endile teed otsisid. Ella sosistas midagi, või oli see üksnes katkendlik, raske hingamine, mis nüüd poisi põske kuunden-
das ja millest nõrgestav soojus üle kogu keha levis.

Tüdruku huuled jõudsid Alberti suunurgani, peatusid seal justkui nõutult. Hirmsa tahtepingutusega pööras Albert omakorda veidike pead, nende huuled jõudsid kohakuti, ja selsamal silmapilgul haaras Ella poisi pea oma tugeva käsivarre haardesse. Ta hakkas kogu kehast tõmblema,

peksis jalgu, nagu tahaks püsti pääseda, aga ei, juba surus ta teisegi käega poissi endale lähemale. «Ära kard, see ei ole midagi,» kuulis poiss ta ägedat, sundivat sosinat. Poiss ei taibanud, mis ei ole midagi, need sõnad nagu libisesid ta teadvusest mööda. Ella püüdis oma imelikult kalki keelt ta huulte vahele pista, kuid poiss hoidis suud kramplikult koos, surudes vaid oma huuli ägedalt tüdruku omade vastu. Tükike aega lebasid nad nõnda; tüdruk viskles ikka ägedamalt, kuni võttis mõlema käega poisi meelekohtadest, surus ta pea allapoole, ennast samal ajal vastassuunas nihutades. Otse Alberti silmade alt möödus tüdruku lai lõug, päevitunud pingul kael, siis tõmmati ta pea järsult kõrvale. Teda talutati saladuste juurde, mille olemasolust poiss oli väga hästi teadlik, aga mis sellest teadmisest polnud vähem salapäraseks, ihaldatavateks ja hirmutavateks muutunud. Ta teadis, et pehme kuhelik, mileni ta nägu jõudis, on rind, tüdruku rind, ja see kõva kühmuke, mis pärast siia-sinna ekslemist otse ta huulte all peatus, on rinnanibu. Aga ometi ta nagu ei uskunud, et see kõik on tõeliselt, mitte kujutluses ega unes. Alateadvusliku ajendi sunnil näppas poiss seda kõvemat nahakühmukest huultega, ja samal hetkel sööstis tüdruk kogu kehaga talle veelgi ligemale. Alles nüüd aimas poiss, mida see keha laseks tal teha. Oh jah, ta teadis täiesti, kuidas see peab toimuma, aga temaga pidi see toimuma alles kunagi, ükskord. Äkki tundis ta end selle temast vaid aasta võrra vanema tüdruku kõrval abitult lapselikuna, ja parema meelega oleks ta põgenenud. Kuid temas oli juba ka liiaks meest, et mõista — seda tema eas ei tohi. «Ära kard, see ei ole midagi,» — need sõnad meenusid uuesti, ja nüüd nende õige mõttega. Albert püüdis kõigest jõust eemale peletada tärkavat vastumeelsust selle pooleldi ta kõrval, pooleldi ta all heitleva keha vastu, ja tegi mehiselt seda, mida nüüd oli ette nähtud teha — hakkas oma vaba paremat kätt allapoole libistama. See oli õieti poisi esimene iseseisev tegutsemine, ja nüüd sosistas tüdruk talle kõrva küsimuse:

«Sa ostad mulle kingad, eks?»

Poiss paiskus otsekui ehmatatult istuli, vahtis Ellat mõne hetke suuril silmil, sööstis siis peaaegu joostes luugi poole. Tüdruk ei hüüdnud teda, ei teinud ühtegi häält.

Õhtulauda Albert ei läinud, perenaise mitmekordsele kutsumisele vaatamata. Lõpuks tuli peremees küsima, mis vennapojal viga. Albert vastas, et erilist midagi, aga et ta otsustas homme koju sõita, sest ta tahab enne kooli algust korra Tallinnas käia. Onu Hans ei hakanud teda keelitama. Aga ta käis oma kambris ja ulatas tagasi tulles Albertile kaks kümnekroonilist.

«Mille eest?» kohmetus vennapoeg.

«Töö eest, mis sa tegid,» vastas onu.

«Pole vaja! Ega ma raha pärast teinud, mulle endale meeldis...» Albert oli liigutatud.

«Tegid mille pärast sa tegid, iga töö peab tasutud saama, see on minu põhjusemõte,» lausus onu vastu. «Aga et sulle maatöö meeldib, see valmistab mulle rõõmu. Kui tuleval suvel aega leiad, tule aga jälle. Siis oled juba natuke vanem, siis hakkame talupidamise kunstidega juba õieti tuttavaks saama.»

«Aitäh,» pomises Albert. Kui nii, siis olgu... Albert juba teadis, mida ta selle ootamatult saadud rahaga teeb.

Nii vastumeelne ja piinlik kui tal oligi Ellaga veel kokku saada, ootas ta õhtul aega, kui kari sai lüpstud ja talitatud ja Ella läks üksipäini

lauda taha kartulipõllule järgmiseks hommikuks värsket tooma. Albert siirdus nagu juhtumisi sinnasamasse, vaatas kähku ringi, ei näinud kedagi, astus tüdruku juurde ja ütles raha ulatades:

«Sähke. Palun, siin on teile kingade jaoks. Kui te selle pärast...»

Ella ajas enda sirgu, pühkis vasaku käe vastu seelikut hoolega puh-taks, võttis kümnekroonilised vastu ja peitis kohemaid põue. Silmitses poissi, kehtas õlgu.

«Ausõna,» venitas ta põlglikult. «Niisugust lolli pole enne näinud.»
Ja kummardus jälle vao kohale.

KOOLIPINGILT TEADMATA TULEVIKULE

Igal kevadel, kesk loomistungides puhkevat loodust, ületavad viimast korda paljud noored keskkoolide läved, et öelda jumalaga muretule noorpõlvele ja iseseisvalt hakata looma endale tulevikku.

Kui ollakse alles kooles, siis on kerge luua illusioone, noorus on selleks täis ülekeevat lootust ja elurõõmu. Unistustes luuakse palju ilusaid õhulosse ja kavatsusi, mille täitumist loodetakse siis, kui on seljataga koolipink ja õppetunnid. Elust loodetakse leida seda suurt õnne, mille järele ihkab iga noor, millest ta endale kujutlusi loob.

Kui ulatatakse kätt viimast korda nendele, kellega on aastaid ühes kantud muresid ja rõõme, kui viimast korda väljutakse koolimajast õpi-lasena ja astutakse ellu iseseisva kodanikuna, siis tuleb ka esimene kokkupõrge unistuste ja reaalelu vahel.

Elu paitab väheseid ja õnnelapsi on tuhandeid üks. Teised peavad pidama ägedat võitlust olemasolu eest, selle eest, et võiks püsida inimesena teiste miljonite keskel. Kõik need küsimused on koolipingilt tulnud noortele uued, sest on hoopis iseasi elu kõrvalt vaadelda, kui seda ise läbi elada.

Elu ei paku praegu nii palju tegevust koolipingilt tulnud noorele, kui seda vajatakse. Paljud peavad jääma haritud proletaarlastena ootama paremaid aegu ja häid juhuseid.

Ometi pole ühelgi noorel põhjust norutada pääd, vastu astudes tegelikule elule. Mida suurem elurõõm ja tegevustaha, seda rohkem täidub ka ülesseatud sihte. Ettevalmistus on lõppenud, algab suur elutöö ja kuidas seda keegi endale loob, nii ka kujuneb tulevik.

Õeldakse, et noortes sünnime uuesti ja noorte kohus on kord võtta õlult nende koorem, keda on aastad väsitatud ja kes nõrkevad eluraskustest. Olgu see noorus vääriline kandma ka raskusi sarnase vaikiva kannatusega, kui seda on teinud muistsed põlved.

Sel päeval tuli Johannes koju hiljem kui harilikult, võttis palitu seljast, muheles ja pani kaks krooni lauale.

«Said tööd või?» imestas Marie. Ta oli viimase kahenädalase tühjaltuleku peale juba lootust kaotamas.

«Isa sai tööd, isa sai tööd!» kilkas Helga, seitsmeaastane, lastest kõige vanem. Temast aasta noorem Aleksander jälgis asja täismeheliku tõsi-dusega, kahene Arved häälitsetes ainult oma traditsioonilist «Isa tuli, isa tuli!».

«Juhtus üks ots,» seletas pereisa heatujuliselt.

«Kauaks?» tahtis Marie kohe teada.

«Tänaseks ainult.»

«Ah ainult tänaseks...» venitas Marie säärase pettumusega, et mees pidi lohutama:

«Mis sa sellest nii tujust ära jääd. Küll leiab midagi jälle, ega töö ilmast otsas ole.»

«Otsas või mitte, aga kui seda sinu jaoks nii vähe jääb, mis sellest siis nõnda välja tuleb. Millest me elama hakkame?»

«Noh, näe, riigiisadki ütlevad, et Eesti vabariigis pole veel keegi nälga surnud. Peame siis meie need esimesed olema.»

«Ja üür on maksmata.»

«Kui raha saame, maksame ära.»

«Kust me teda saame! Saame... Kahe nädala kohta see kaks krooni. Kui neid kartuleid ja jahuraasukest poleks, siis ei tea kohe, mis oleks tegema pidanud.»

«Täna nende eest neid häid peremehi, kes sind sügisel kartuleid võtma lasksid.»

«Kõik on sulle ikka naljaks, naljaks...» Marie puhkes nutma, rohkem ärritusest kui haledusest. Seda nähes alustas Arved sellesamaga, ja sootuks valjemalt. Johannes vaatas vanemale pojale ja küsis:

«Noh, kas hakkame meie kah?»

«Ei taha,» nohises poiss.

«Õige, mis sellest kasu,» kiitis isa. «Ütleme parem emale, et ta poodi läheks ja midagi söögipoolist tooks.» Isa alandas häält. «Tooks meile saia, üks ole?»

«Jah, jah, saia, saia!» hakkasid vanemad lapsed kilkama.

«Saia, jah,» lausus ema, juba näopäraselt pahaselt. «Kust ma seda saia teile tooma lähen. Numberg ütleb, et maksku enne võlg ära, siis hakaku saia sööma.»

«Ära Numbergi juurde täna mine,» andis Aleks hüva nõu. «Mine kuskile mujale.»

Ema hakkas naerma, sasis poja juukseid, mis värvi poolest justkui tema peast võetud; paha tuju oli äkki kadunud. Olgu mis on, aga täna tõi isa niigi palju koju, täna ju ikkagi üle hulga aja parem päev!

«Kust sa siis selle teenisid?» päris ta, hakates ennast poodiminekuks seadma.

«Õmblusmasinaid peksin puruks.»

«Mis juttu sa nüüd räägid?» jäi Marie vaatama.

«Tõsi, ausõna. Tööstõreri juures üks noorhärä käskis mul kaasa tulla, viis ühte õue, seal kandsime paarkümmend «Singeri» masinat välja, noorhärä käskis mul suure haamri võtta ja need puruks peksta.»

«Hull oli peast või?»

«Ei olnud hull ühti. «Singeri» agent. Ta oli nende vanade vastu müünud uued natuke odavamini, ja et need vanad uuesti kasutusele ei lähöks, peksin mina nad puruks. Pilditegiija oli kah välja tellitud, et oleks peremeestele saata.»

«Hullud vaimud, miks neid siis sellepärast puruks taguda, jaganud inimestele. Minulgi kui kangesti masinat vaja oleks!»

«Haa. Aga kui sa rikkamaks saad, siis sa enam «Singeri» käest uut ei osta.»

«Seda aega tuleb küll surmani oodata,» pomises Marie ja läks toast välja.

Poolkeldrikorralt, kus nad sügisest saadik — õige tööjärje käest kadumisest peale — elasid, õue jõudes vaatas Marie vargsi ringi, et ega maja-

perenaist näha pole. Maksmata üüri pärast oli natuke piinlik temaga kokku sattuda. Piinlik veel sellepärast, et perenaisele oli see samuti piinlik, nii imelik majaomanik oli neile sedapuhku sattunud. Oma üüri tahtis ta kätte saada niisamuti kui kõik teised, ainult küsida, veel vähem nõuda häbenes. Aga et üürnikule, kellel korteri eest kaua aega maksmata, tuleb ta kohustusi meelde tuletada, siis hoidus perenainegi omalt poolt võlglastega kokku sattumast.

Õu oli tühi. Marie ületas selle kärmesti ja keeras Vaksali tänava poole. Kuid sealtki ei söandanud ta ostma minna: võis nägijaid olla, kes Numburgile kaebama jooksevad, et Variku Marie käis mujalt saia ostmas. Egas kohe kaebama, aga poehärraga juttu ajades poetatakse...

Marie ohkas. Saaks sellest hullust ajast ükskord üle, saaks jälle natukegi inimese moodi elama. Siamaale polnud nii väga vigagi, Marie oli linna tulles hullemat kartnud. Juhtus Johannesel küll varemategi aastatel töövahesid, iseäranis talvel, aga ikka jälle leidis ta midagi — küll ehitama, küll jaama palke tõstma, kaevutorusid tegema, tänavat sillutama... Päris püsivat ametit polnud tal küll veel saada õnnestunud, aga ära olid nad elanud, tema oli ka vahel saanud siin-seal mõned margad juurde teenida. Jah, ära olid nad elanud. Kuid pere kasvas, tööd jäi aga aiva vähemaks ja läks see muudkui odavamaks. Ja tänavu talvel oli päris hull lugu. Kui nii edasi läheb... Ei, Marie ei tahtnud mitte mõeldagi, mis siis saab, kui nii edasi läheb.

Ta astus tõtlikul sammul kesklinna poole, kuid mõtted jäid selle «mis saab» juurde puntrasse ja ahistasid hinge. Et see Juku ka nii loru ja nii saamatu on! Kui talle korra öeldakse, et tööd ei ole, tema vantsib kohe minema. Aga teine, see muudkui käib peale, räägib väikestest lastest, palub ja nurub — ja saabki lõpuks koha peale. Advokaat Varrikoff ju talle natuke sugulane, teine oleks ammu jutule läinud, kohta palunud. Aga tema — ei! Korra Marie andis mehele mõista, et võiks minna, või õigemini peaks minema — ei läinud, sai vihasekski. «Mina härrasid paluma ei hakka, olgu või sugulane. Sugulast veel vähem.» Aga lapsed kannatagu kodus külma ja tühja kõhtu. See temale ei loe.

Ning Marie Varik otsustas sealsamas — kui ei lähe Juku, läheb tema ise. Küll mitte härra, vaid proua juurde. Marie tundis proua Varrikoffi — kes küll teda ei tundnud —, aga tähtsam oli, et proua Varrikoff tundis teda. Proua oli läinud aastal koos linna hoolekandeosakonna ametimehega käinud nende elamist vaatamas, nad käisid siis palju kortereid läbi, et näha, kuidas töörahvas elab, nagu proua Varrikoff ise nende külaskäigu põhjust seletas. Ta päris elujärje üle, kiitis toas valitsevat korda ja puhtust, mida ta kahjuks mitte igal pool polevat kohanud, küsis väikese tervise järele, tahtis teada, kas arst on teda vaadanud. Marie jõudis murede kurtmise kõrval ka selle ära rääkida, et tema mees on proua mehe kauge sugulane ja et tema oli enne meheleminekut proua mehevenna juures Mustmetsal tüdrukukuks. Proua Varrikoff imestas ja ütles: «Ah tõesti, ma ei teadnudki, mu mees pole sellest mulle midagi rääkinud.» Ja küllap oli just see Marie meeldetuletus põhjuseks, et kuu aega hiljem, enne jõule, said nad hoolekandeühingult, mille üheks asutajaks ja juhatajaks oli proua Varrikoff, paki jahu ja kahe pruugitud voodilinaga, mis küll juba paigatud olid, aga siiski veel väga hästi käisid.

Kuid sellal nende elul polnudki veel suuremat viga. Nüüd, kui häda tõesti suureks oli paisunud, oli proua Varrikoff Marie viimane lootus. Juba homme pidi ta sinna minema.

Õhtul aga tuli tal üks teine võimalus pähe. Kui nad juba Johannesega voodis lamasid ja oma laste läbisegei-hingamist kuulasid, tuli see Mariele äkki ette ja ta ei mallanud otsekohe mehega rääkimata jätta.

«Kuule, kui Küti Villem nüüd tõega Mustmetsa Juuli ära võttis, kes siis Rinnule jääb?» küsis ta.

«Kust mina tean,» pomises mees ja kõhatas, nagu ta seda tihti tegi.

«Ma mõtlesin, et ega Villem kohta tühjaks ikka jäta,» arutas Marie natuke arglikult. «Et kui sa läheks ja räägiks Villemiga, äkki annab Rinnu meile rendile.»

«Jah, ja mis asjaga sa seda Rinnut pidama hakkad? Kassigi pole sul.»

«Noh, et koos kõigi loomadega . . . Pooleterale, või kuidas neid nüüd antakse.»

«Rinnult ei saa tervet teragi nõnda palju, et viis suud täis toppida, mis siis poolest rääkida. Ja kes seda veel teab, kas Villem üldse oma kohta rendile annab. Nagu ta Mustmetsal täisperemees oleks.»

«Nojah, aga äkki annab. Ja eks me või ju sealt mujal taludes töö käia, talvel jälle metsas.» Marie ei tahtnud oma kavadest nõnda hõlpsasti loobuda. «Seal ikka oleks omast käest leivatükk võtta, ei peaks iga suutäie pärast poodi jooksuma. Kui sa nüüd homme tööbörsil midagi jälle ei saa, siis ülehomme võiksid korra seal maal ära käia.»

«Ülehomme küll ei saa. Ülehomme on meil töölisühingu koosolek.»

«Sinna on jah sind vaja!» ägestus Marie.

«Vaja või mitte, Paisi Peetrile lubasin, et tulen.»

«Paisi tahtmist pead sa täitma, aga kui oma naine palub, siis ei saa.»

«Noh, see on harilik naiste jutt,» ütles Johannes rahulikult ja keeras naisele öörahuks selja. Niisugune tema vastus oligi. Jumala eest, ela siis niisuguse tossi mehega, toida lapsi ja iseennast! Mariele kippusid vihapisarad silma.

Kui Johannes järgmisel päeval üpris varakult tööbörsilt niisama targalt tagasi tuli kui sinna läks, käskis Marie tal lastekarjatamise üle võtta, ütles enda kuskile minevat.

«Mis noobel koht see niisugune on?» päris Johannes, kui nägi naise hoolsaid pesemisi, kammimisi ja kohendamisi.

«Olgu mul kah vahel mõned käigud,» vastas Marie umbkaudu. Ta teadis, et kui ta Johannesele oma sihi ette räägiks, saaks mees pahaseks ja karjuks, et see veel puudus, hakatakse juba kodanlaste käest kerjama käima. On see siis kerjamine, kui ta läheb palub kauget sugulast aidata ta mehel või vähemalt temal endal mingit teenistust leida! Ei, kerjama tema ei lähe, ei lähe eluilmaski. Enne mitte, kui tema lapsi naljasurm hakkab ähvardama. Siis läheks küll, ei häbeneks ega kardaks kedagi. Siis läheks teeks ükskõik mida.

Varrikoffid elasid linna südames. Marie kõhkles natuke, kas minna eesuksest, aga pidas siis paslikumaks tagumist tarvitada. Teenija tuli talle vastu, küsis, keda vaja, ja kui Marie ütles, et tahaks prouaga kokku saada, mõõtis paluajat pealaest jalatallani.

«Mis sa prouast tahad?» päris ta veel järsemalt.

«Tahtsin prouaga rääkida.»

«Rääkida . . . Neid rääkijaid voorib siia nii palju, et proual poleks üldse rahu, kui ta kõiki vastu võtaks. Muidugi toetust kerjama, jah?»

«Härra Varrikoff on minu mehe sugulane,» jättis Marie otsese küsimuse vastamata, mõistes, et kui siin miski mõjub, siis ainult see põhjendus.

Uus vaatamine pealaest jalatallani, siis nõuti:

«Kuidas nimi?»

«Varik. Mina olen Marie, minu mehe nimi on Johannes.»

«Ma ütlen prouale,» lausus teenija pärast lühidat kõhklust. Marie jäi köögiesikusse üksi. Ta oli nii erutatud, et vaevalt suutis paigal püüda. Kus kah asjaline, muudkui pärib, nagu ise poleks samasugune! See teenija tagaselja põhjamine rahustas raasike. Õnneks ei tulnud tal kaua oodata, päristubadesse viiv uks tõmmati uuesti lahti ja teenija asemel ilmus proua Varrikoff.

«Ah teie,» ütles ta lahkelt, kui oli esiku hämaruses Marie ära tundnud. «Mis teid minu juurde tõi?»

«Mis vaeseid inimesi ikka teie juurde toob,» hakkas Marie rutuliselt rääkima. Proua Varrikoff kuulas kannatlikult ta kaeblemise ja palve ära.

«Kallis naine,» vastas ta nukralt. «Ma tuleksin teile hea meelega vastu, aga minu võimuses see ei ole. Minul endal ettevõtteid ei ole, ma ei saa kedagi tööle võtta.»

«Ma mõtlesin, et te räägite oma abikaasaga, et minu mees nagu tema sugulane...»

«Seda, ma arvan, on teie mehel endal parem otse minu abikaasale rääkida. Võib-olla ta leiab võimaluse.»

«Minu mees on niisugune, tema ei tule!» hüüatas Marie õnnetult.

«Aga ma ei saa tõesti midagi teha, kallis naine,» seletas proua Varrikoff kannatlikult. «Ainus, mida ma teie heaks saan teha...» Proua otsis kleiditaskust viiekroonise paberi. «Võtke see, usume, et praegused raske ajad varsti mööda lähevad.»

«Aitäh, aitäh, proua...» Rahapaber võttis Marielt jõu edasi nuruda. Proua aga juba kadus ukselt ja uuesti ilmus Marie ette teenija.

«Noh,» susistas ta tigidalt. «Said oma tahtmise, kao nüüd. Mina pean selle raha eest nädal aega hommikust õhtuni...»

Marie läks, rõõmus, et tema käik niigi lõppes, ja peitis selle rõõmu taha piinlikkusetunnet. Johannesele ei võinud viiekroonilisest üldse rääkida, seda tuleb tasa-targu kõige hädalisemal ajal tarvitada. Või viia ja maksta Numbergile üks jagu võlga ära, siis on tema käest hõlpsam edaspidi raamatu peale saada? See oleks kõige mõistlikum tegu olnud, aga Marie polnud niisuguseks sammuks võimeline. Liiga kallis, liiga lootustandev oli see rahapaber, et nii kiiresti ja kergesti sellest jälle lahti saada.

— Ülejärmisel päeval tuli Johannes töbörsilt teatega, et ta läheb Kõpu kanti metsatööle.

«Aga mis ma sulle selga ja jalga annan, kindaidki üksainus paar?» oli Marie ehmunud. «Ja millest me seni elama hakkame?»

«Ma käisin Numbergi juurest läbi, rääkisin temaga ära, lubas seni veel võlgu anda. Aga riided... Noh, töö teeb sooja, pole viga midagi.»

«Jääd veel puu alla või...»

«Ei ma jää kuskile. Õmble ainult kinnastele pihkudesse riidelapid peale, muidu kuluvad liiga ruttu läbi.»

Lõunalt oma kontorisse tagasi tules sai Aleksander Varrikoff teada, et talle oli helistanud poliitilise politsei vanemassistent ja palunud härra Varrikoffi kella nelja-viie vahel teda külastada.

«Poliitilise politsei?» küsis Aleksander Varrikoff rahulolematult ja imestunult.

«Jah,» kinnitas abi. «Vanemassistent härra Sai helistas isiklikult.»

Seda härrat oli advokaat küllalt tihti seltskonnas kohanud. Härra Sai oli alles noorepoolne, rõõmsameelne mees. Neil oli kahe peale isegi üks väike saladus oma naiste eest varjata. Kuid nõnda oli seltskonnas. Ametialaselt polnud neil mingeid kontakte. Ja jumal tänatud. Aleksander Varrikoff oli niipalju patrioot küllalt, et mõista härra Saia töö hädavajalikkust ja kasulikkust, aga ikkagi suhtus ta temasse õrna põlastusega, kui mingisse kõrgemat liiki sibivedajasse. Kes ütleb, et neid vaa-diga mehi vaja pole, aga ikkagi . . .

Aleksander Varrikoff sõelus mõttes läbi oma viimase aja teod ja kõnelused, needki, mis toimusid oma või teiste kabinetide paksude uste varjus, aga ei leidnud sealt küll vähematki riigivastast. Olekski naljakas, kui tema, ettevõtja ja advokaat, hakkaks riigikukutajatega mehkel-dama. See tähendaks ju omaenda istumisealuse oksa saagimist. Ja üpris kõrgele kasvanud oksa . . .

Ta ei kärsinud kella neljanigi oodata, vaid suundus juba viis minutit varem läbi hilistalviselt tuhmi ja hämara kesklinna parun Ungern v. Sternbergi kunagise uhke eluaseme poole, kuhu nüüd oli ennast poliitsei sisse seadnud.

Ta võeti kohe vastu. Vanemassistent tõusis, palus vabandust, et on teda tulitanud oma väljakutsega. Aga ta oli sunnitud seda tegema härra Varrikoffi enda huvides.

«Niisiis,» lausus Aleksander Varrikoff.

«Pean ütlema, et mul oli seda raske uskuda, aga paraku . . .» Härra Sai laiutas pikki käsi.

«Hea küll, ma kuulan teid,» nõudis Aleksander Varrikoff kärsitult. Sest ta taipas, et assistent tunneb ennast tema ees kui ülemuse ees, kellega ta parema meelega üldse tegemist ei teeks. Noh, ja väga hea . . .

«Vaadake, härra Varrikoff,» alustas ametimees kobavalt. «Me hoiame juba mõnda aega silma peal ühel punasepoolisel piimahabemete ringil. Ringil, või kuidas teda õigem oleks nimetada. Organisatsioon kõlaks liiga vägevasti.»

«Ja mis on minul sellega tegemist? Mina . . .»

Nüüd katkestas härra Sai teda võrdlemisi resoluutse käeliigutusega.

«Lubage, et ma lõpetan, siis mõistate, mis on teil sellega tegemist. Asi on selles, nagu meie agent ette kandis, ilmus nende viimasele, paari päeva eest olnud kokkusaamisele üks uus osavõtja. Selle uustulnuka nimi — näete, siin on see must valgel — on Albert Varrikoff.»

Aleksander Varrikoffi nina alla pisteti hetkeks kohmaka suure käe-kirjaga täiskirjutatud paberileht, millel tema poja nimi oli punase pliiat-siga alla kriipsutatud.

«Kas ei ole tegemist mingi arusaamatusega või lihtsalt juhusliku sin-nasattumisega . . .» pomises Aleksander Varrikoff. «Ma ei ole oma poja juures küll mingeid kommunistlikke kalduvusi tähele pannud.»

«Juhuslikult sinna sattuda kahjuks ei olnud võimalik, sest koosolek oli salajane, tulid ainult need, kes olid kutsutud ja keda usaldati. Seal vesteldi muust kui plikadest, see on meil täpselt teada.»

Ametimehe sõnad kõlasid peremehelikult ja süüdistavalt. Aleksander Varrikoff tundiski ennast äkki süüdlasena.

«Veider,» kohmas ta.

«Jah,» noogutas assistent. «Ning üks asjaolu sundis mind teiega otse-

kohe rääkima. Teie olete advokaat, härra Varrikoff, ja see eeldab, et te oskate vaikida. Me kavatseme lähemal ajal tolele pesale käpa peale panna, ja kui siis teie poeg ametlikult meie nimekirja satub, võib sellel olla tema suhtes halbu tagajärgi. On näiteks maksmas põhimõte, et niisugustest ringidest osavõtjad ei sobi meie riigitraude gümnaasiumide õpilaste hulka.»

«Teil ei tarvitse mulle vihjeid teha, võimalikke tagajärgi tean ma väga hästi.» Aleksander Varrikoff oli ennast koguda jõudnud. «Kuid mulle tundub, et te... ühesõnaga, et te mõningal määral ülehindate niisuguste kokkukäimiste tähendust. Lubage märkida, härra Sai, et minagi oma noorpõlves tegin seda pattu, ja nagu näete...»

Härra Sai naeratas.

«On siis tegemist nõnda-öelda perekondliku traditsiooniga?»

Aleksander Varrikoff tusanes.

«Pigem on tegemist nooruse traditsiooniga äärmustesse kalduda, otsida mingeid teistsuguseid tõdesid kui need, mis ümberringi elus maksvad on ja mis noortele küllalt head ei tundu.»

«Lubage tähendada, härra Varrikoff, et millegipärast siiski rõhuv enamus meie gümnaasiumiõpilasi käitub riiklikus mõttes täiesti eeskujulikult ega avalda äärmuslikke kalduvusi, nagu te väljendusite.»

«Võimalik, teie agentuur on kindlasti paremini informeeritud,» salvas Aleksander Varrikoff. Ta oli ärritatud. «Kuid lubage omakorda tähendada, et minu tähelepanekute järgi neist, kes on juba nii noores eas lojaalsed ja kõigiti riiklikud, tulevad vanemas eas tuimad käsutäitjad.»

Härra Sai naeratas.

«Me oleme siin omavahel, härra Varrikoff,» ütles ta, «võime rääkida avameelselt. Kas siis meie riiklikud huvid ei vaja nimelt niisuguseid kodanikke.»

«Ei tea,» vastas advokaat. «Mina pole riigitegelane. Tahan ainult meenutada, et kui omaaegsetes kroonugümnaasiumides niisamuti kõik oleksid käsu kohaselt kasvanud, laulaksime me praegugi «boože, tsarja hrani.»»

«Tsaarist, niipalju kui mina ajalugu tunnen, sai jagu mass,» tähendas vanemassistent. «Aga härra Varrikoff, me ju ometi ei hakka võrdlema tsaarivõimu meie iseseisva vabariigiga ega hakka tahtma, et temasse suhtutaks niisamuti kui tsaaririiki?»

Aleksander Varrikoff vaikis tuseselt. Muidugi oli sellel punapõselisel nuhil õigus, härra advokaat teadis seda väga hästi. Aga tal oli vaja välja rääkida oma järjekordne kaitsealune, kelleks oli osutunud ta enda poeg...

Ametimees oli uuesti olukorra peremeheks tõusnud. Ning ta ütles armulikult:

«Aga kui teie poja juurde tagasi tulla, kaldun minagi arvama, et tema puhul on tegemist juhusliku mõjutusega. Ja õnneks on meil see mõjutaja täpselt teada.»

«Noh?» virgus Aleksander Varrikoff.

«Teie poeg tuli sinna ühe meile juba hästi tuntud noormehe, nimelt Voldemar Timuska seltsis. Seda noorhäärrat te peaksite ometi tundma.»

«Muidugi,» pomises Aleksander Varrikoff. «Minu kojamehe vanem poeg. Mind häiris ammu, et mu poeg selle poisiga läbi käib, aga ma ei oleks uskunud nii suurt mõju. Härra Sai,» ütles advokaat otsustunult. «Täna teid, et mind nii sõbralikult hoiatasite. Ma võtan abinõud tarvitusetele, olge mureta.»

Teel politseist koju arutas Aleksander Varrikoff tegutsemisplaani. Selge oli üks — majja tuli võtta uus kojamees, ja mida rutem, seda parem. Mees oli kindel, et kui ta Melitale kogu loo ära seletab, jääb naine selle otsusega päri. Olgu ta kuitahes heatahtlik, aga oma poja tulevikku ei ole temagi nõus kellelegi ohvriks tooma. Muidugi, vana Timuska on hoolas ja kuulekas, aga ise on ta süüdi, et kohast ilma jääb.

Kuid sootuks raskem on leida õige käitumismoodus Albertiga. Kuidas pidi temaga kõnelema? Albert oli kasvanud üleliia õrnatundeliseks ja kippus selle tõttu südamesse võtma elu tumedaid külgi ning neid ebaõiglusega seletama. Polnud ta veel aru saanud, et see pole midagi muud kui eluvõitlus, mille hoolimatust inimene vaid väheke suudab ja tohib paragrahvidega piirata! Nõh, kuid nooruses ollakse idealist, vahitakse tähtede poole, aga varem või hiljem pööratakse pilgud maa peale ja mõistetakse asjade tõelist olemust. Ning mida varem, seda parem. Ainult üksikud kaunishinged või lollpead jäävad oma ettekujutuste külge kinni, ja nendega ei mõista elu nalja. Hoidku, et Albert nende kilda ei satu... Kuid ei, seda isa ei uskunud. Hellahingelisuse kõrval näis tal siiski küllalt taipu olevat, ja on loomulik, et aastatega just kaine taip ülekaalu saavutab.

Tõsi küll, vennas Hans rääkis sügise poole talle omavahel olles loost, mis Hansu arvates just poisi eluvõõrust pidi kinnitama. Ta oli Albertile töö eest kakskümmend krooni andnud, Albert aga kinkinud selle raha nende litsakale karjatüdrukule, kingade ostmiseks. Tüdruk kiidelnud, kelle ees aga saanud. Kuid isa arvates rääkis see juhtum pigem poisi kasuks. Ei läinud ta ometi paljast haledusest plikale kingaraha pakkuma, ju oli siin oma põhjus, ja kas oli raske ära mõistatada, missugune põhjus sai ühe kergemeelse tüdruku ja noore linnapoisi vahel olla. Ja kes siis selles eas ei armasta suuremeelset mängida...

Praegune juhtum oli sootuks häirivam. Sest oli ennegi juhtunud, et headest perekondadest lapsed andusid päris tõsiselt maailmaparandamisele, sellele kõige lootusetumale ettevõtmisele, mis üldse mõeldav. Ja kes teab, kui sügavalt see mürk Albertit on puudutanud. Võib-olla oli tegemist lihtsalt uudishimuga, aga võib-olla...

Ent kas pole õigem, kui ta emale sellest äsjakuuldust üldsegi enne ei räägi, kui on Albertiga jutud maha ajanud? Kui selgub, et poiss sinna kuidagi kogemata sattus, poleks üldse mõtet ema erutada.

Aleksander Varrikoff leidis, et nii on tõepoolest kõige õigem.

Veel üks võimalik komplikatsioon tuli arvesse võtta. Poeg saab ju kohe aru, miks nende põline kojamees lahti lastakse ja korterist minema aetakse. See võib tema õiglustunnet liiga tugevasti riivata. Ja Aleksander Varrikoffil tuli hea idee. Ta pidi sagedasti ajama talumeeste asju, keda pankrot ähvardas. Sageli sai ähvardusest tegelikkus, talu läks haamri alla. Aleksander Varrikoff oli varemgi mõlgutanud, et kui mõni paraja suurusega koht odava hinnaga ära osta ja rendile anda, võiks selline kapitalimahutus päris häid protsente kanda. Kui ta selle mõtte nüüd teoks teeks, võiks ta Timuska, endise maamehe, rentnikuks edutada.

See kava tuli veel igati läbi kaaluda, kuid pojaga rääkimist ei võinud edasi lükata. Selsamal õhtul kutsus ta Alberti oma kabinetti, pani istuma ja päris otsejoones ning ilma mingi ettevalmistuseta, mismoodi ta koos Timuska poisiga niisugusesse kahtlasesse kohta sattus, ja miks Albert sellest isale sõnagi ei lausunud.

Albert vastas puhtsüdamlikult:

«Voldemar kutsus korra, ütles küll, et sellest ei maksa kellelegi rääkida, ja ma käisin.»

«Noh, ja mis sa seal ära kuulsid?» küsis Aleksander Varrikoff vargselt.

«Minule ei meeldinud.» Albert vaatas isale avari silmi otsa. «Seal oli palju . . . sallimatust, jah, just sallimatust. Kõigi teistsuguste vastu kui on nemad ise.»

«Nii et . . . sind sinna enam ei tõmba?» küsis isa ettevaatusega.

«Ei.»

«Siis on meie jutt otsas,» ütles Aleksander Varrikoff. «Jah . . .» Isa astus peaaegu tema pikkuseks sirgunud poja kõrvale. «Me üldse sinuga elame nagu liiga omaette. See on minu süü, päev väsitab ära, öhtul oled kõigest tüdinud. Aga ära sellest valesid järeldusi tee, kui midagi on, ära pelga minuga nõu pidamast.»

«Hea küll, isa,» ütles Albert Varrikoff vaikselt.

Jutt selle äsja akadeemiast tulnud agronoomiga jättis mulje, et poisist võib asja saada. Kui palju neid on tulnud küll akadeemiast, veel rohkem tehnikumidest vastu võtta ja — ära saata! Silm oleks juba nagu harjunud uustulnukate tulevikku ette aimama. See noormees kuulas huviga, vastas pärimistele püüdlikult. Maapoiss? Sündinud, jah, maal, elanud natuke aega ka, aga akadeemiasse läks linnast. Miks ta sinna läks? Üksainus on siiani sellele küsimusele vastanud: sellepärast, et sinna sai kolmedega sisse. Ja see üksainus töötab meil juba kuuendat aastat, tubli naine on. Kalju Kubbel oli teine nõndamoodi vastaja. Ainult lisas, et aegamööda hakkas ala huvitama. Otsekohene vähemalt. Otsustasin, et esialgu jätan ta keskusse, vaatame, mis ta tahab ja oskab, ja kui sobib, siis saadan Valgma osakonda juhtima. Kuni sinna uut inimest paika ei pane, sealsest unupojapoliitikast lahti ei saa.

Nädala pärast pidi uus agronoom tööle tulema, seniks pidime talle korteri vaatama.

Päev hiljem tuli Arula, istus, sirutas puujala välja, koputas oma imeliku kombe kohaselt kepiga sinna pihta, tõmbas siis mapiluku lahti ja küsis:

«Sa ju olid neljakümne üheksandal Tabilas. Traktorijaamas.»

«Nojah.»

Arula teadis meie minevikust kõike. Tal oli eriline kirk ankeete lugeda. Lihtsalt niisama. Või harjumusest.

«Siis tutvu.» Hää! oli paljutähendav. Mapist ilmus paber, laskus ilusasti õrnasti minu ette.

«Elulookirjeldus.»

Mina, Kalju Juhani p. Kubbel, olen sündinud 4. oktoobril 1941. aastal . . .» Meie olime sel ajal emaga ja Aleksiga Uraalides . . . Aga miks . . . Ahah. «Tabila vallas Tõrise talus keskmiktalupoja lapsena. 1948. aastal astusin Tabila algkooli. 1949. aastal vangistati minu isa ja ema kui bandiitide abistajad ja mõisteti isa 10, ema 5 aastaks vangi. Ema vabanes 1954. aastal. Isa vabanes amnestia põhjal 1956. a., 1962. a. suri. Vahepeal elasin sugulaste juures. 1954. aastal asusin koos emaga elama Kohtla-Järvele, kus lõpetasin 1959. aastal keskkooli . . .»

«Äkki tuleb tuttav ette?» küsis Arula lõbusalt.

«Nimi ei ütle küll midagi . . . Oot-oot, see talu nimi, see natuke imelik

nimi... Bandiitide abistajad... Poiss oli siis alles päris laps, ega sa teda osaliseks ei pea?»

«Ei,» naeris Arula. «Ma mõtlesin ainult, et äkki midagi mäletad sellest.»

Naerda võib mitut moodi...

Ja äkki ma mäletasin, kõike mäletasin. Meenus ka see väike poiss, tema altkulmu tulev vihkav vaade.

«Ole tänatud. Kui ta tööle ilmub, ma küsin ta käest. Äkki oleme tõesti varem kokku saanud.»

Arula pani elulookirjelduse mappi tagasi, tõmbas luku kinni. Jutt oli räägitud, aga vist mitte päriselt nii, nagu tema oli lootnud.

«Eks me näe, kuidas ta tööle hakkab.»

— See ammuaga nähtud vihkav pilk tuli uuesti selgesti silme ette. Ikka pagana palju suudab inimele meeles pidada. Kas ma mõtlesin tollal, mis sellest poisist ükskord saab, missuguseks ta kasvab — kas vahib ka aastate möödudes täpselt samamoodi? Nüüd, poolteise aastakümne järel, kuulas ja vastas Kalju Kubbel huviga, ja otsekoheselt. Aga kui ta oleks teadnud, et see pooleldi palja pealaega sovhoosidirektor on üks neid, kes ta isamajja sisse tungis, ta vanemad minema viis, ta lapsepõlve muserdas? ... Kuidas oleks ta siis minu vastas istunud, mind vaadanud?

«Eks me näe, eks me näe,» venitas Arula. See kõlas võib-olla natuke ironiliseltki. Kuid ma ei teinud sellest välja. Kõik, mis kuidagi metsavendadega seostub, ärgitab Arulas ainult ühte tunnet: viha. Ja see kandub tal üle nende lastelegi. Metsavennad tulistasid lõhkekuulidega talle aknast sisse ta pulmaööl. Naine sai surma, ta ise kaotas jala.

«Norida tema kallal meil igatahes ei maksa. Poiss pole milleski süüdi.»

«Aga muidugi. Aga muidugi.»

Arula läks. Eriti hooga oma kunstjalga pildudes.

Jah, meenus kõik. Neljakümne üheksanda sügis. Minu esimene töösügis pärast tehnikumi: jaoskonna agronoom Tabila traktorijaamas. «Uuest Elust» helistatakse: öösel lastud automaadist traktori kütusepaak ja radiaator sõelaks. Juba jookseb traktorist — pooleldi poisike, kommunistlik noor — jaama. Nutab. Ei julge tagasi minna, ähvardatud temaga niisama teha kui traktoriga...

Oli seda hirmu juba tunda saadud — kui lähed ihuüksinda pagan teab kuhu kolkasse ja iga sinu sammu võidakse jälgida, kone rahulikult su peale välja sihtida... See sihikualuse tunne tekkis aga ainult siis, kui üksipäini olid. Kaks meest oli juba kaks meest, kuigi ka siis polnud sul muud relva kui taskunuga. Püssid olid direktori kabinetis kapis, nendega ei kõlvanud küla vahel ringi käia.

— See oli teisel oktoobripühäl. Mingit teed kaudu jõudis jaama teade, et kolm metsavenda on sealsamas «Uues Elus» pidutsemas. Partorg Kurvitsalt kuulsime seda, kui juba «Willises» kuuekesi hunnikus olime ja «Uue Elu» poole kihutasime. Linnast abi kutsumisega võiksime hiljaks jääda, ja ei tea ka keskjaama usaldada. Küll saame niigi hakkama.

Partorg kõneles rahulikult, nagu sõidaksime kalale. Kilomeetri võrra enne sihtkohta aeti auto teelt kõrvale, läksime jala. Partorg juhtis. Ta oli siitkandi mees, küllap temale see teaduski toodi. Asupaik oli täpselt teada — Tõrise talu. Mina ei tundnud muud kui põnevust. Nüüd olime meie need, kes kirebule võtavad, noh, katsugu, mis tunne see on! Metsa serval, kuhu ähmane tulesilm ära paistis, pidasime sõjanõu. Ei võinud

kindel olla, mitu võsavenda seal päriselt pidutseb, ega teadnud sedagi, kas on nad majas või hoopis kuskil mujal. Aga küllap on metsavennad veendunud, et keegi nende lullitamisest ei tea, istuvad rahumeeli toas. Uks on muidugi lukus. Kui laskmine tuleb, võivad külalised pimedas patku pääseda. «Hea küll, mehed, Kubbel on ikkagi kolhoosi esimees, mina olen valla partorg...» Nojah, muidugi Kubbel... Kubbel oli ju kevadel rajatud «Uue Elu» esimees. Metsavennad esimehe juures! Mina see olin, kes sedamoodi pomises. Kurvits vastas pimedusse: «Kas sa ei tea, kes meil kõige nobedamad kolhoositegijad olid? Kulakud! Vägisi tahtsid ära teha. Ja arvad, et kulakute ja keskmikkude vahel on müür?» Siis seletas ta poolihääli oma plaani: ta läheb üksinda ukse taha, ütleb, et on kiire käsk kõigil esimeestel varahommikuks vallamajja koguneda ja selleks ajaks täita aruandepaber, mille ta kaasa tõi. Direktor kahtles, kas usutakse, et kell neli öösel partorg niisuguste käskudega ringi käib. Tema ettepanek oli kõik väljapääsud valve alla võtta ja siis teatada, et kui alla ei anta, pistame majale tule otsa. «Loll, seal on laps majas, Kubbeli poiss käib teises klassis,» ütles partorg. «Ja kõiki aknaid me nagunii valvata ei jõua.» Ta viis oma tahtmise täide, kinnitades, et une pealt üles äratatud ja ehmunud peremees ei oska eriti põhjalikult järele mõelda, kas partorg saab niisugusel kellaajal tulla või ei. Ja ta plaan läks täpselt täide, suurel määral küll tänu õnnele: metsavennad olid liiga purjus, et midagi õieti taibata. Ja kui ma siis teiste sabas sisse läksin, nägin seda nurgast voodi servalt tulevat poisikese pilku...

Partorg pidi kõike täpselt teadma, ega ta muidu osanud nõuda, kus kolmas mees on. See läinud naabertallu, tal seal tüdruk. Metsavennad vastasid igale küsimusele püüdlikult, olid kohkunud ja kuidagi armetud. Peremees seevastu pidas ennast vähemalt väliselt rahulikult ülal. Kui partorg ütles: «Noh, Kubbel, nüüd on su õige nägu paljastatud,» kehtitas ta vaid õlgu ega vastanud midagi. Perenaine vähemasti nuttis. Partorg pomises: «Nüüd on vesi ahjus, aga kes seda pidulauda siin seadis?» Ta küsis, kes tahab temaga kaasa tulla tädiranda läinud härrat ära tooma. Mina hüppasin krapsti püsti. «Varik tahab asemele minna,» torakas Luuk, meie raamatupidaja. Naerdi rohkem kui nali väärt. Läksime kolmekesi: partorg Kurvits, mina ja Luuk. Parajasti, kui me majale lähemesime, ilmus tuli aknasse. Partorg peatas meid. Ta arvas, et perenaine läheb loomi talitama, siis on paras aeg sisse minna ja külamees tüdruku kõrvalt üles äratada. Sosinal rääkis partorg, et meest siin majas ei ole, ainult vanaeit oma kuueteistaastase tütreaga. «Vara hakkas peale,» pomises Luuk. Umbes veerand tundi pidime passima, siis kolksatas uks tööpoolest ja laternaga kogu ilmus nähtavale. Enda ette laulukest ümisesedes kiirustas ta lauta. Kui õu jälle tühi oli, läksime tasakesi majja sisse. Ent samal hetkel astus toauksest kööki, kus väikeseks keeratud tulega lamp põles, unine tüdruk. Noore poisi uudishimuga jõudsin märgata, et öösärgi olapael oli tal katki, üks rind paljas. Tüdruku ootamatu nägemine üllatas isegi partorgi, kes kõige ees liikus. Enne, kui ta midagi ette võtta jõudis, oli tüdruk noore kassi väledusega tuppa tagasi hüpanud, ust enda järel kinni lüües. Söötsime partorgiga talle järele. Pimedas toas kostis tüdruku kiljumist, kellegi vandesõnu. Olin instinktiivselt ukse ette asunud, mulle tormati otsa, paisati kõrvale. Aga köögis seisis Luuk, temast enam mööda ei pääsenud. Varsti tõukas partorg ka tüdruku kööki, nad mõlemad lõõtsutasid. Partorg näitas meile püstolit ja ütles tüdrukule osutades: «Juba oli selle pihku kahmanud.»

Mis oli selle plika nimi? Ja mis on temast saanud? Kinni neid ei pan-

dud, ei ema ega tütart, partorg hoolitses selle eest. Plika loll ja mis ta ema süüdi oli, et tütar niisugune litsakas, ütles ta.

Peaks Kalju Kubbeli käest selle tüdruku kohta küsima. Äkki teab...

Kuid kas tasub talle üldse seda minevikku meenutada? Kas pole parem, kui see olematuks unustada? Tunnen — ma kardan, et see altkulmu pilk jälle ta silmisse ilmub... Sest pole hoopiski ainult Arula niisugune, kelles viha edasi köeb.

Võib-olla ei taha ma enda pärast olnud meelde tuletada? Kui mõnda meest kuulata, siis sel ajal muud ju polnudki kui omavoli ja ülekohus. Noh, ei. On asju, mida oleks pidanud tegemata jätma sel ajal ja hilisemalgi ajal, aga too sündmus ei kuulu niisuguste hulka. Sääraseid võsavendi läheks kõhklemata tänapäevalgi jälle püüdma, kui neid vaid oleks. Teine asi, kas tasus Kalju Kubbeli ema koos isaga kinni panna. Kuid see polnud enam meie otsustada.

Mäletan, tagasiteel päris Luuk, mis poisist saab. Partorg vastas — pannakse lastekodusse või läheb kuhugi sugulaste juurde, mis ta selle pärast muretseb. «Ega ma muretse, aga kahju natuke, milles tema süüdi.» Selle peale vastas partorg sõnadega, mis minugi kahjutunde otsekui peoga võtsid: «Milles on süüdi meie aktivistide lapsed, et neid koos vanematega maha kõmmutatakse?» Alles sellesama aasta kevadel oli naabervalla täitevkomitee esimees koos naise ja kahe lapsepõnniga konedest läbi hakitud, meenus otsekohe. Miks pidin ma siis seda poissi haletsema, et ta mõneks aastaks ilma vanemateta jääb! Ja ma ei haletsenud.

Mäletan — see, et just «Uue Elu» esimees Kubbel metsavendadega läbi käis, oli kõigile ootamatuseks. Sest ta polnud poliitikaga ilmaski tegelnud ei üht- ega teistviisi, paistis läbi ja lõhki põllumehena. Ja just sellepärast ta esimeheks valitigi. Vallamehed olid nõus, lootsid, et tema eestvedamisel saab kolhoos kõvad jalad alla. Ja ega töö läinudki «Uues Elus» halvasti. Et sealkandis metsavennad õiendasid, mis ühendust sai sellel Tõrise peremehega olla. Kuid mees mängis kahe otsaga mängu. Selliseid inimesi on hiljemgi tulnud kohata, ja niisuguseid sallin ma kõige vähem. Inimesel olgu üks nägu, olgu see siis kas või vaenulik, aga olgu oma. Kui inimene elus midagi juurde ei õpi, kui teda miski ümber ei veena, siis võib teda eelarvamuslikkuses, rumaluses või põikpäisuses, mitte kahekeelsuses süüdistada. Ja räägitagu nüüdisajal mis tahes — niisugused mehed, nagu see Kubbel oli, sundisid olema ettevaatlikud, sundisid kahtlema, umbusaldama. Ning just sellepärast on see kahepäoline tõug kõige väljakannatamatum. Inimeses võib pettuda. Aga see on siiski parem kui olla petetud.

Kalju Kubbelile aga tuletan seda peaaegu seitsmeteistkümnelt aastalt eest olnud meelde.

Esimese raamatu teise osa lõpp

Töö

Ma aeda teen. Ma lepalatte tahan.
Neilt kahelt küljelt koore maha löön.
Raudkangiga teen augud maasse, rahul,
et lihtsalt olen, elan ja teen tööd.

Oranžid lepakoored rohest kaevad vastu.
Kops hingab lähedalt. On unund söök.
Reas postid nagu poisid ühte kasvu,
käest kätte traat neil sirgeneb kui nöör.

Aed tugev saab. Peab kinni iga tõpra.
Töö meeldib mulle. Lendab vileviis,
ja pole vaja kaaslast ega sõpra.

Käes oivaliselt istub kirves-vennas.
Ta justkui pihku kasvanud ja nii
ma aeda teen. Teen tööd. Teen ennast.

Mälestus vanaemast

Su nägu oli kribuline ja koltunud
nagu leht piiblis,
mida sa talveõhtuti
petrooleumilambi kollases valguses
lugesid.

Sa olid vana nagu Eestimaa.

Aga kevadel õitsesid kirsid.
Oli, nagu oleks aiale ülle heidetud
sinu pleegitatud,
ainult sinule tuntud rohtudega lõhnastatud,
lumivalgelt linane,
kargelt kare lina.
Mina uinusin selles.

Sa olid vana nagu Eestimaa.

Aga põldude ja aedade suvine kirendus
oli see, et sa tõid kirstudest
tuulduma
kõik oma neiupõlve pihikud ja seelikud.
Nende seas seistes
oli sul midagi väga ühist
pärastrõunase päikesega.

Sa olid vana nagu Eestimaa.

Aga sügisel välkusid su käes vardad
nagu väikesed viglad labakinda viljaaunas.
Ja lõng jooksis kusagilt kaugelt
nagu päikesekiir aknast.
Kopli roheline põhjaga korvis
veeresid lammaste valged lõngakerad.
Nii kudusid sa enda
otsatusse talvesse.

Sestpeale tuleb mul olla kevad.

Kuningas

Millal nägin ma sind kuningana?

Võib-olla nendes raamatutes,
mis käes kaaluda
võivad olla üsna rasked.

Aga siin,
selle linavästrikuhalli
või äraõitsenud võilillevalge,
linaõiesinise
või kargelt klaarõunaklaari
taeva all
lapsed lillede ees,
mehed kivide üle,
naised kartulivagude kohal

    a r d
  m   a
m   m
u   a
k   s

    a r d
  m   a
m   m
u   a
k   s

    a r d
  m   a
m   m
u   a
k   s

Kummardus kannikese eest,
kummardus kasina kivideta maa eest,
kummardus kaarla, kaera, kaalika,
kaevuvee eest
täna
eile
homme

Ja kuninglikult karukasvu põllumees
unetul ööl õuel
tähtedele
nagu kellelegi temast paratamatult pikemale
otsa vaatamas

Siin selle taeva
ja teise
ja üldse taeva all —

K. Reitel

Uus õpetaja (Šamott) 1967

„Kriminaaltango“ ja väga korralikud inimesed

Sariir kolmes vaatuses

TEGELASED:

ISA	MILITSALEITNANT
EMA	«FILOSOOF»
JAANUS	«SUPERBOY»
JUKI	«SEXPOMM»
LILL	«MURIKE»
MILITSAPOLKOVNIK	MILITSASEERSANT

ESIMENE VAATUS

Ruumis (mis mustade kardinade taustal piiritletud paari heleda sirelililla kilbiga mõõdetes umbes 5×3m) on laiali seitse-kaheksa moodsat kerget tooli ja tugitooli. Suur madal massiivse plaadiga laud. Keskel mõningate raamatute ja keraamikaga seksioonriiul, mille taga tigudii- van. Vasakul Viiralti «Lamav akt» (berberlanna). Paremal veidi kõrgemal suuremaformaadiline ülmodernistlik maal, millel võrdlemisi jõhk- ras värvigammas ebardlikuks venitatud inimfiguur.

Ruumis on Ema ja Isa. Esimesel pilgul jääb mulje, et vasakul vaik- selt kirjutusmasina taga istuv, väga lihtsalt rietatud Ema on Isaga ühe- ealine — lopsakates tumedates juustes läikleb tal päris palju halli —, ometi on ta noorem. Ta on veel küllaltki nägus, aga olles mehe pärast otse haiglaselt armukade ja kahtlustav, on ta sageli väga närviline ja tujutu. Ta näib mõnigi kord lihtsameelne, ent on selle varjul paiguti üllatavalt tark ja, kui perekonna (eriti poja) huvid nõuavad, isegi julm.

Isa on päris hea välimusega (enda arvates silmapaistvalt ilus) 47-aas- tane mees. Ta on suurt kasvu, jõuline, ent liigub nõtkelt. Peaegu alati oskab ta oma ilmes hoida sügavalt erudeeritud inimese maailmamuret. Ta on rietatud elegantse lohakusega. Naise armukadetsemine meeldib talle, ta lausa naudib seda. Ta oleks veelgi suurem elupõletaja, kui ei kardaks kuulujutte.

Ema, ilmselt ootamisest tüdinud, tõuseb vaikselt ja lahkub nii, et mees seda ei märkagi. Isa käib mõtiskledes edasi-tagasi — kuni järsku tajub naise puudumist. Ta pöördub sinnapoole; tool kirjutusmasina taga on tühi.

ISA (*tusatsedes*): Naine...? Naine!
(*Ema tuleb kohe paremalt; Isa teeb kannatamatu viipe kirjutusmasina suunas. Ema istub kuulekalt kohale.*)

ISA (*käib jälle vaikides edasi-tagasi, sirvib käes olevaid ajalehti, peatub; ärritunult*): Palun, ära ähi! Istu vaikselt ja oota.

EMA: Ma ju istun vaikselt.

ISA: Kuidas sa vaikselt istud, kui sa minuga vaidled?! Ma pean kontsentreerima. Artikli kirjutamine tänapäeva noorsooprobleemidest ei ole tuttavale tere tegemine! See vajab üliettevaatlikku kaalumist, mida ütelda ja mida mitte. Selline ülesanne on viisakalt öeldes äärmiselt... ebameeldiv.

(*Paremalt tuleb Jaanus — pikemakasvuline, meeldiva välimusega nooruk. Tal on kogu aeg nagu midagi südamel, midagi, mis teda rusub, kuid ta on osav seda varjama. Seljas on tal healõikeline tume ülikond. Saanud Emalt hoiatava žesti, jääb Jaanus sektsioonriiuli varju vaikselt seisma. Isa tema tulekut ei märka.*)

ISA: Hea küll... Palun jätkame! (*Dikteerib ootamatu paatosepurskega.*) Keegi ei tohi takistada uue tulekut! (*Ema lööb rutates masinal.*) Eilsed töed on aegunud töed; nad peavad ruumi andma uutele tōdedele! (*Sama ootamatult «maha jahtudes».*) Stopp! Kõlab nagu väikekodanlusele poseeriva poeedi protestikisa... Ei, momendil see enam nii ei lähe. Palun jätkame! Praegusel ajal kõneldakse palju sellest, nagu kalduksid paljud meie noored õigelt teelt kõrvale... stopp! See kõlab vist natuke liiga otse? Või ütleks — lääne noored? Ei, kõige targem on ütelda... — palun jätkame! —... nagu kalduks kogu maailma noorus õigelt teelt kõrvale; nagu tunneksid tänapäeva noored liiga suurt huvi seksuaalküsimuste, narkomaania, alkoholi ja koguni kuritegevuse vastu, — et väga paljud noored on ilma ideaalideta... stopp! Pagan teab, kas on tark sellest kõigest nii lausa hõisata...?

EMA (*irooniaga*): Ometi ütled sa alati, et kuulod isegi rohu kasvamist. Kuidas sa siis praegu midagi ei tea ega kuule?

ISA: Praegu ei kuule isegi kuuldeaparaadiga, kus ja kelle suus see õige tõde on. Ela nagu kotis! Aga pead tegema näo, et sul on kõik selge... Palun jätkame. Allakirjutanu muidugi ei eita nende nähtuste mõningat olemasolu... (*Ema lööb rutates masinal.*)... kuid leiab, et selles ei ole midagi ebanormaalset, veel vähem katastroofilist. Noorus on igal ajastul sarvi näidanud. Stopp! Või ütleks nii: ... minu arvates see jutt meie nooruse liigest pahelisusest on vulgaarne liialdus. (*Paus.*)

EMA: Anna andeks, aga mulle meenus praegu hoopis midagi muud. Minu juures käis täna hommikul soengut tegemas... tead küll, kelle naine. Sa tahtsid, et viiksin jutu...

ISA (*vahеле*): Tean. Noh?

EMA: Nüüd pead sa mulle pika pai tegema, sest hoian sul vist päris suure ebameeldivuse ära! Tema mehele see romaan ei meeldi. Ta rääkivat seda avalikult kõigile. Ja ma olen uhke, sest ka minule see raamat ei meeldinud. Mäletad?

ISA: Huvitav! Nimelt just see on huvitav, et... (*Järgnevat paari sõna erilisel rõhutades.*) ...tema ja avalikult tolle romaani vastu on. Tõesti huvitav!

EMA: Ja minu arvamine on sulle siis endiselt ebahuvitav... Oota, ma märkisin omale selle daami jutu kõik hiljem üles. (*Võtub käekotist märkmiku.*) Kuula... Tema mees ütlevat, et see autor on tagantjärele

tark. Et ta oli omal ajal kultuse ülitragi kummardaja ja kaitsja, hiljem sellesama kultuse vihasem materdaja — ja nüüd on ta juba valmis tolle püüdliku materdamise pärast, kui vaja, kõigest südamest vabandama.

ISA: Avameelselt öeldes tundus see romaan mullegi näruselt...

EMA: Või avameelselt öeldes tundus sullegi...? Aga ise kiitsid seda raamatut taevani. Kui hea, et su arvustus ei ole veel ilmunud. Nüüd teed sa selle muidugi ümber?

ISA: Ja lähen selle konjunktuurlase kambaga vastamisi...?

EMA: Sina lihtsalt vilista nendele ja kirjuta nii, kuidas peab.

ISA: Tänan väga! Ma tahan elada. Sa ju tead, millist kohta ma loodan. Aga sellel näiliselt tühisel kambakesel on tugevaid toetajaid... (Teeb paljuütleva žesti.) Teisitimõtlejaid püütakse kõrvale tõrjuda, halvustada, maha vaikida — aga omameeste vildakatelegi töödele lauldakse rahulikult vastamisi kiitust. (Paus.)

EMA: Või lastakse mõnel teisel kiitust laulda... Selge! Siis sa muidugi oma arvustust ümber ei tee... (Paus.) Tähendab — ka sina, Brutus! (Isa võpatab, pöördub vihasena.) See on ju tõde... sest sa oled ausate kriitikute hulgast välja astunud.

ISA: Mina ei tee midagi ebaausat. Mina lihtsalt... arvangi nii... Ja üldse su jutt on absoluutne totrus! (Kuid ta vaatab Ema rahutu pilguga.) Pane nüüd tähele: sinu kahekümne aasta eest omandatud komsomolitarkus ei kõla tänapäeval just eriti targalt. Sina tegele, palun, ainult oma soengutega — kirjanduspoliitika jäta minule! Ja üldse ole taoliste juttude jahvatamisega tagasihoidlikum. Mõistad? Palju tagasihoidlikum. (Paus.) Hea küll, jätkame toda artiklit... (Dikteerib.) Eeltoodust võime teha ühe väga kindla järelduse: muretsemiseks ei ole vähematki põhjust. Meie noored, välja arvatud mõni üksik, on tublid ja töökad, ausad ja andekad. (Ema lööb kiiresti masinal.) Valmis? Palun jätkame: Kaasaegne nõukogude noor teab ise kõige paremini, kuidas tuleb tal elada, puhata ja õppida. Administreerimisega ainult rikume asja. Valmis? Palun jätkame: Ta ei vaja puditegijaid ega kättpidi talutajaid. Ta vajab ainult usaldust. Ta tahab ise maailma vaadata ja nähtust ise järeldusi teha... (Äkki märgates muigavat Jaanust.) Mis sina siin varitised? Mille üle sa irvitad...? Selle artikli üle, mida ma kirjutatan? Arvad vist, et poen sinusuguste! Et ajan taga odavat populaarsust, mis?

JAANUS (haigutab halvasti teeseldud ükskõiksuse ja veelgi halvemini summutatud häälekusega): Pardon! Ole, palun, rahulik — mina ei arva midagi. Mina ei kuulanudki.

ISA: Mida see tähendab? On see lugupidamine oma isa ja tema töö vastu? Lõuad laiali nagu Niiluse jõehobul... Tema haigutab, kui mina töötan! Miks sa üldse ronid siia mind segama?!

EMA (et tüli hajutada): Ehk jätkame... Sul tundub artikkel praegu nii hästi minevat...

ISA (end vaevu vaos hoides): Minul läheb, jah, hästi — aga tema kuulab ja irvitab ja haigutab...!

JAANUS: Vabandan veel kord. Ma tõesti...

ISA: Kao siit!

EMA: Isa...?!

ISA: Neetud ninatark...! Välja!!

EMA: Palun, Jaanukene, lahku tõesti jalamaid... palun!

(Jaanus lahkub. Ema tahab talle järgneda; Isa peatab ta sõnatu käratusega.)

EMA: Ise oled ütelnud, kallis, et pikkade loengute hea vilja võib mõne robustse sõnaga hävitada... (Paus.)

ISA: Mul on väga kahju... aga ta, kur... ta täitis nii mu hinge!

EMA: Oma pojale tema sünnipäeval ütelda neetud ninatark — see ei ole vist eriti korrektne ega aus!

ISA: Luba, et mina seda otsustan, mis on aus ja mis mitte.

EMA: Sina oled selleks muidugi väga õige mees!

ISA: Millele sa vihjad?

EMA: Ütlesin, et oled aususe määramiseks väga õige mees.

ISA: Vanasti, kui sa toimetuses kirjutusmasinat tagusid, olid sa minu vastu üliviiakas. Aga sellest peale, kui seda parukakohendaja ametit pead, oled väga ülbeks läinud!

EMA: Palun veidi rohkem takti, mu kallis. Mitte mingisugune parukakohendaja, vaid pealinna silmapaistvamate daamide juuksur, otsitud meister. Ja sellest peale olen ju mina perekonna toitja — sinu sissetulek jääb juba mõnda aega sulle taskurahaks. Näed, kallis eetika või esteetika asjatundja — anna andeks, ma ajan alati su tarkusehunnikud segi! —, ei tohi unustada kõige olulisemat... Ja tasuks valetad sa mulle.

ISA: Ma pole sulle viimasel ajal midagi valetanud.

EMA: Ma pole viimasel ajal su valesid paljastada viitsinud. Alles eile nägin, et auto tagaiste on huulepumatiga ära soditud. Keda sa vedasid? Jälle mõni nooruke poetess või provintsiteatri lavatäheke...?

ISA: Jäta...

EMA: Kas sa teda ka näpistasid? Sa ju armastad naisi näpistada...

ISA: Oled hüsteerik ja kannatad kahtlustamismaania all.

EMA: Tähendab, kahtlustan süütut...? Sa oled mind kogu meie abielu ajal igasuguste naiste ja plikadega petnud!

ISA: Palun, jäta.

EMA: See auto muretsemine oli viimane lollus... Nädal läheb nädala järel, kus ma sind peaaegu ei näegi. Kuulen ainult, et oled jälle mõne naisega kusagil kuurordilinnas amelnud...

ISA: Usud latrajaid? (Läheneb.) Armastan, rumaluke, ju ainult sind... (Naeratab oma läbiproovitud naeratust, teades, et naine talle kindlasti alistub.)

EMA: Valetad! (Kuid juba on ta mehe meelitlevast naeratusest haaratud ja naeratab talle tahtmatult vastu.) Ainult... seda on vähemalt... ilus kuulata... (Paus, mille kestel ta mehe najale vajub.)

ISA: Näed... oledki jälle minu hea ja kuulekas naine. Tahad olla?

EMA: Muidugi... Kuid ütle — miks oled sa selline lontrus?

ISA: Mis kuradi lontrus?

EMA: Kas sa siis ei ole? Kasutad mu nõrkusi... Aga mina aina orjan ja orjan, et sulle ja su lipakatele... oh...

(Isa, keda öeldu piinlikult puudutab, heidab käega ja lahkub tusaselt vasakule.)

EMA (peale nukrat pausi, naeratades): Jaanus...! Halloo, Jaanus!

(Tuleb Jaanus.)

JAANUS: Sa hüüdsid mind, ema? Vajad midagi?

EMA: Tahtsin lihtsalt oma kallist poissi jälle näha... (Jaanust silitades.) Sa ära tee väljagi. Isa on viimasel ajal niisugune imelik... (Lühike paus.) Kuidas küll aeg lendab! Alles ma kandsin sind kätel — ja täna astud sa täismeeeste hulka. Minu väike Jaanukene on...

JAANUS (vahele): Ikka nagu tita. Lihtsalt häbi! Üks mu semu pidas

oma kaheksateistkümnenda sünnipäeva hiljuti «Kevades». Vägev õhtu-söök à la carte, jääkülm kàrakas, kuiv šampus... margikonjak kohviga... Šeikisime, kõik vahtisid. Hiigla noobel oli!

EMA: Kallis laps, sa räägid nagu vana lakkekrants! À la carte, kuiv šampus, külm kàrakas... haruldane sõnavara! Ka siin saaksite seda šeiki vehkida! (*Mürgates, et pojale on kogu ta jutt vastukarva.*) Restoranides käimise aeg on sul ju alles ees! Mina poleks vastu, aga... tead, et isale see jutt praegu millegipärast ei meeldi.

JAANUS: Temale poleks vaja olnud hingatagi!

EMA: Ei, seda ei tohi. Petta ja valetada ei tohi!

JAANUS: Tõsi ikka?

EMA: Tõsi. Meie peres ei ole ebaaususel paika.

JAANUS (*nagu naljatades*): Mitte mingil ebaaususel?

EMA (*veidi ebakindlalt*): Muidugi... mitte mingil. (*Paus.*)

JAANUS: Kas isa räägib sulle alati tõtt? (*Paus.*)

EMA: Mida sina siis arvad? (*Paus.*) Mis?

JAANUS: Ah mina? Mina... lihtsalt küsin niisama.

(*Ukse kell. Tuleb Isa, käes väike lillekorv.*)

ISA (*korvi Jaanusele ulatades*): Mis möödas, sellest ei räägita. Näed, mis ma ukse tagant leidsin...

EMA (*võtab korvikesest ümbriku*): Tohib, ma vaatan, Jaanus? (*Loeb.*) «Sõber Jaanusele — Lillelt.» (*Paus.*)

ISA: Hm... sõber Jaanus... Muide, mina isiklikult tüdruku ja poisi sõprusse ei usu.

JAANUS: Palun vabandust, aga mina usun küll.

EMA (*ikka veel lillekorvi silmitsedes*): Kas sina, isa, ei leia, et see tüdruk, see Lill... no on alles nimi leitud — Lill! Mul on tunne, et ta hakkab meil aina rohkem juuri kinnitama. (*Paus.*)

JAANUS: Mida sa selle all mõtled, ema — juuri kinnitama?

EMA: Kui süütu me Jaanus alles on... Puhas, valge õieleht! Mu kallis poiss, jää alati selliseks puhtaks, õilsaks... Lubad sa mulle seda?

JAANUS: Ja muidugi, kui sa seda soovid. Anna andeks, aga sa ütlesid Lille kohta äsja nagu pahasti. Lill on siiski väga tore!

EMA: Kuidas sa seda mõtled, mu kallis poiss?

JAANUS: Igas mõttes. Ja ta on üleni väga ilus. Kõik — nägu, jalad... keha...

ISA: Kuula ainult, kuidas su puhas, valge õieleht asja tunneb!

EMA: Jaanus...?!

JAANUS: See tähendab, mõtlen, et... et ta on väga tark ja abivalmis. Ilma temata oleksin ma jälle äärepealt istuma jäänud.

ISA: Imelik tõesti. Muidu paistab, et su nupp lõikab iga kandi pealt — aga koolitükke järsku enam ei võta!

EMA: Mis võimatu argoo see on? «... nupp lõikab iga kandi pealt». Noh, õnneks on ta meil ju nii lõpmata hästi kasvatatud... Ta on täpp-täpilt vanaaegne ungari husaar. Isegi nagu kannuste kõlinat oleks kuulda, kui ta tervitab! Nii tähelepanelik, nii galantne...

ISA: Jah, kui see loikam ainult tahab, siis kõliseb ja sätendab ta tõesti nagu kivipõrandale kukkunud kuldraha...

EMA: Kuidas sa ütlesid — loikam...? Minu laps on, tähendab, loikam?! Ja siis ütlesid sa veel: nagu kuldraha. Miks just nagu kuldraha? Kust võtsid sa — kuldraha...?

JAANUS (*muutub mõneks hetkeks väga valvsaks*).

ISA: Mis sul jälle hakkas? Noh, olgu — kõliseb nagu hõberaha. Või nagu vask viiekopikaline. Narr!

EMA: Tänan. Milline sütitav eeskuju... (Paus.)

ISA: Sa, husaar, ei taha siis tõesti oma sünnipäeva kodus pidada?

JAANUS: Ei. Tänan.

ISA: Su oma asi. Aga ehk tuled meiega maale kaasa?

JAANUS: Ei. Tänan.

EMA: Ja istud, vaeseke, täna täiesti üksi...?

JAANUS: Paar koolivenda pidi tulema.

ISA: Muidugi astub kogemata sisse ka Lill?

JAANUS: Võimalik. Ja tulevad vist veel mõned meie... sõpruskon-nast. (Peidetud ironiaga.) Käsitleme mõningaid aktuaalseid kirjandus-poliitilisi probleeme. Umbes nagu väike esteetikaseminar.

ISA: Kiiduväärt plaan, kiiduväärt kokkutulek... Ma viskan, mutike, mõned asjad kohvrisse; varsti hakkame sõitma. (Lahkub.)

(Paus. *EMA ilmselt plaanitseb midagi ebameeldivat rääkida, aga ta ei oska kuidagi alustada. Jaanus taipab seda.*)

JAANUS: Tule rahulikult lagedale. Kas Lillest?

EMA: Ära pahanda, aga... see Lill hakkab mulle tõesti muret tegema. Ta on meil juba natuke liiga omainimeseks saanud.

JAANUS: Saab veelgi rohkem omainimeseks.

EMA: Kuidas...?

JAANUS. Lihtsalt. Ma jään koolist ära, hakkan tööle ja siis...

EMA (vahele): Hakkad tööle? Laps, sa ei oska ju midagi!

JAANUS: Kord ei osanud ma käiagi — aga näe, ruttu õppisin selgeks. Ma saan kerge vaevaga autojuhi kolmanda liigi kätte. Aga korralikud juhid tõmbavad kuus vähemalt sada viiskümmend ära. Pluss mustad otsad.

EMA: Mustad otsad? Mustad otsad...?! Kust kohast sa küll niisuguseid väljendusi kuuled? (Lühike paus.) Alles paar-kolm aastat tagasi rääkisid sa aina ülikooli minekust.

JAANUS: Siis uskusin ma veel kindlalt, et minust saab arst.

EMA: Arst ja arst... Isa on sulle korduvalt seletanud, et tuleb niisugust ala õppida, kus midagi ka teenib! Arstil on ainult tohutu vastutus, tasu selle eest on aga liiga väike. Vaata, mis teenib näiteks osav luuletaja või advokaat või...

JAANUS (vahele): Ei. Ma ei oska sõnadega keerutada. Ma hakkan parem maalriks. Nimelt! Kõik aknad, ukсед ja põrandad siin on ju minu värvitud, ja sa isegi ütled, et paremini kui mõne joodikust pärismaalri töö.

EMA: Maalriks...?

JAANUS: Head maalrid näevad vähemalt kakssada rubla kuus.

EMA: Harilikuks tööliseks...? Arutu jutt.

JAANUS: Kuidas arutu? Meil on ometi tööliste riik. Ja nagu mina seda olen uurinud, on see riik väga õigetel alustel. Head oskustöölised teenivad mõnestki ülikooli lõpetanust märksa rohkem! Nii et hakkan tööle — ja abiellun.

EMA (istub): Abiellud...?! Kellega, kui küsida tohib?

JAANUS: Lillega. Päriskindel, ema. Täiesti otsustatud.

EMA (südamest naerdes): Küll sina fantaseerid! Jääb koolist ära, hakkab tööle, abiellub... Sellega pole sul küll tarvis nii väga kiirustada! Oled ju alles laps... seitseteist aastat...

JAANUS: Kaheksateist. Ja abiellumisega ma nimelt kiirustan. Väga kiirustan. Väga.

(Paus. Emale on järsku pähe karanud mõte, mis teda ehmatuses karjatama paneb.)

EMA: Miks sa sellega nii ülepeakaela ruttad? Ära salga. Mitte ära salga! Kas on asjad viimaks nii?! Ütle...?

JAANUS *(tõesti mitte taibates)*: Kuidas? Mis asjad?

EMA: Kuule, poiss... kas... kas ei hakka teil viimaks... *(Paus. Jaanus kohmetub.)* Nojah, ma kohe tundsin, et midagi hullu on tulemas — et midagi väga hullu on kaela tulemas...

(Tuleb Isa.)

ISA: Ema, ega sa pole näinud mu...

EMA *(vahele)*: Ma ei ole midagi näinud ega kuulnud... mitte midagi. Kus mu silmad küll olid...? Vanaisa! Ja mina olen vanaema.

ISA: Ma ei mõista...?

EMA: Aga mina mõistan. Mõtles ainult, mida see kõlvatu, liiderlik plika on teinud meie lapsega... meie kalli süütu Jaanusega... Ta on võrgutatud, ära meelitatud... Jaanus ja Lill saavad lapse! *(Paus.)*

ISA *(irooniliselt)*: Soovin õnne, poeg!

JAANUS: Aitäh, isa.

EMA: Mida on siin naerda...?

JAANUS: Kord said sina minu.

EMA: Mina olin isaga abielus.

JAANUS: Minagi tahan sellepärast...

EMA: Sina ole vait! Keskkooli kümnenda klassi laps...

JAANUS: Me alustame üheteistkümnendat.

EMA: Vait! Kümnenda klassi vesise ninaga loikam — ja lapse isa!

ISA: See värske härra papa oleks võinud koolivaheajal paar kuud kasulikku tööd teha, kui ta vähem laisk oleks olnud. Aga nagu kuulsime, kulus virkus tal mujale ära...

EMA: Ole, palun, viisakas! Orjata jõuab ta elus küll ja küll. Mõistus on segi... Seda te siis muudkui kordasite ja kordasite neid õppetükke. Ja mina, rumal, imestasin, et te ka ära ei tüdine... *(Paus.)* Ja mina unistasin, et varsti sa lähed ülikooli. Saad haritlaseks...

JAANUS: Haritud proletariaati peab ka olema.

EMA: Teed teadusliku töö, saad kandidaadiks... Sina aga selleasemel... isegi sellest mõtlemine paneb punastama! Ma tahan teada, kuidas see plika su pea nii segi ajas... Räägi. Kuuled?

JAANUS *(et Ema «ülekuulamisest» pääseda, läheb vajutab magnetofoni mängima; kõlab Marino Marini «Kriminaaltango» refrään — nii valjusti, et Ema jutt ei kosta.)*

ISA *(suleb magnetofoni)*: Pole tarvis, et naabrid siit alalõpmata seda kriminaalset kisa kuulevad...

(Ukse kell.)

JAANUS: Vist Lill... on nagu tema helistamine! *(Tahab minna avama.)*

EMA: Kuhu sa lähed! Või koguni helistamine tuntakse ära... Ei teegi lahti. Just, ei tee! *(Ukse kell.)* Noh, see ei lähe siit ukse tagant enam eluilmas kuhugi... Mida teha? Mida... Mine, isa, ja lase see... sisse. Mine. Vanaisa...!

(Isa läheb avama. Tuleb tagasi Lillega — sihvaka nägusa tüdrukuga, kes lausa särab elurõõmust ja tervisest.)

LILL: Tere päevast! Önnitlen sind, kallid Jaanus. Südamest!

JAANUS: Tänan, armas Lill. Kõige eest! (Paus.)

LILL: Võib-olla segan teid? Ma võin ära minna.

EMA: Mis see enam aitab... (Käib ruumis ringi ja püüab mitmest rakursist tüdrukut teatud mõttes piielda, nii et see ei märkaks. Lill märkab, aga muidugi ei taipa põhjust.) Noh, seegi on hea, et veel midagi välja ei paista. Seda mu süda viimasel ajal nii kripeldas... Ööselgi läks uni ära.

ISA (kella vaadates): Memm, meil on aeg minema hakata.

EMA: Mitte üks samm ma siit ei lähe!

ISA: Nüüd on hilja valvamist alustada.

EMA: Mitte mingisugust naisevõtmist! See on häbi... Me ei tohi oma nägu kuhugi näidata... ilm naerab ennast kõveraks!

ISA: Blamaaž! Aga meie noorhärra selle peale ei mõtle. Justnagu arutu puberteediealine jõmpsikas... Kus mõtles kõmu välja! Eriti just nüüd, kus ma võin esimesele orbiidile tõusta!

JAANUS (on solvumisest roheline ja ülimalt kättemaksuhimuline).

EMA: Jah... kõik välgud, müristamised, tormid ja udud on varsti meie isal peos, kui ta ajakirjanduses orbiidile tõuseb...! Nii sa ju öösel ise rääkisid! Siis saab ta natukenegi tasuta möödunud aastatel läbielatud ebameeldivuste ja mõnitamiste eest. Sa ei teagi, Lill, kui hirmus aeg see oli. Missuguse laimuga me isa üle valati ja siis toimetusest välja aeti...

JAANUS: Mõned räägivad aga, et mu vana olevat seekord toimetusest välja löödud hoopis mingite räpaste mahhinatsioonide pärast.

ISA (poja hoolimatust vastulöögist kohkunud ja vihane ning naise jutust mitte eriti suures vaimustuses): Mitte mingite räpaste mahhinatsioonide pärast, ja mitte välja löödud — vaid valesüüdistustega määritud ja lahkuma sunnitud. (Lillele.) Mind pagendati. Mööblivabrikusse. Taburette kokku tagama. Mind...!

JAANUS: Aga milles nad sind seekord siis süüdistasid? (Paus.)

ISA: Jah-ah...? Õige huvi. Küll ma seda sulle teinekord ka põhjalikult seletan... kui rohkem aega on. Tuleta mulle meelde...

EMA: Jah... me... peame sõitma hakkama, muidu jääme pimedada kätte.

ISA (kahemõtteliselt): Tuleta mulle ainult meelde... (Väljub.)

EMA (pöördub korraks tagasi; murelikult, vaikselt): Lapsed, lapsed... Millest te elama hakkate? Kust võtate te raha? Kas sa, poiss, tead, mida see sõna õieti tähendab? Oled sa ühte kopikat oma elus teeninud? Sinul, Lill, on kindlasti rohkem mõistust... Arutame, mõtleme — ehk saame kuidagi teistmoodi hakkama!

LILL: Ausõna, mina ei saa millestki aru. Mis raha? Mis kõmu? Mis hakkamasaamine...? Jaanus, siin toimub minu arvel vist midagi väga inetut? Vasta, või ma lahkun. (Võtab oma käsitasku.)

JAANUS: Oota! Ma... ma valetasin sulle, ema.

EMA: Mida?

JAANUS (väga tujutult): Seda Lillega lapse saamise lugu.

EMA: Miks...?

JAANUS: Fantaseerisin. Tahtsin näha, mis näo sa teed. Lihtsalt psüühiline eksperiment. Võib-olla hakkangi psühholoogiat õppima. See läheb nüüd moodi... Psühholoog! Ei kõla halvasti.

LILL: Mitte psühholoog, vaid psühhopaat!

EMA: Kas või psühhopaat! Peaasi, et fantaseeris... Jumal olgu tänatud, kivi langes südameelt...

ISA (*vaatab paremalt, kärsitult*): Ema, tule juba!

EMA: Kohe... Küll läks mu süda kergeks! (*Lahkub.*)

LILL: Lontrus! Kuidas sa tohtisid rääkida minust sellist inetust?

JAANUS: Ma eksperimenteerisin. Tõsijutt! Mul on alati põrutavaid ideid. Igasuguseid. Ma olen proovinud isegi unes õppimist. Vajutasin maki käima — enne olin õppetüki linti rääkinud — ja panin vaikselt voodi äärde kobisema.

LILL: Ohh... Noh, ja kuidas läks?

JAANUS: Hästi. Ma pole kaua nii kiiresti magama jäänud kui need paar öhtut. Aga midagi meelde ei jäänud ja tarkust juurde ei tulnud.

LILL: Sa oled põrunud mis põrunud. Unesõppija... Õpi ilmsigi!

JAANUS: Aitab aabitsa tuupimisest. Lähen tööle.

LILL: Kuhu? Teaduste Akadeemiasse?

JAANUS: Jah, kui nad vajavad transporditöölist. Alla kahesaja rubla kuus ma mingil juhul saama ei hakka. Ja võib-olla sa siiski abiellud minuga?

LILL: Mina ei ole unistanud abiellumisest transporditöolisega. Ja sinuga — ammugi mitte. Ja ma ju ei armastagi sind!

JAANUS: Kindlasti armastad. Miks sa muidu minu järeleaitamisega nii palju vaeva näed?

LILL: Mul on sinust, rumalakesest, kahju. Lihtsalt kahju, muud mitte midagi.

JAANUS: Muud mitte midagi...?

LILL: Ausõna. Arvasin, et me oleme sõbrad. (*Paus.*)

JAANUS: Poisi ja tüdruku sõprust mina ei usu.

LILL: Mina ka enam ei usu. (*Paus.*)

JAANUS: Aga mis sellesse sinu ohvrimeelsesse järeleaitamisse puutub, siis võta palun teatavaks, et ilma sinuta oleksin ma kergemini klassist klassi läinud. Ent mulle meeldis, et sa minuga tegelesid, minu pärast muretsesid ja nõnda edasi...

LILL: Kas sa tõesti olid nii häbematu?

JAANUS: Nii armunud. Või — nii loll... Uskusin, et meeldin sulle.

LILL: Siis olid sa tõesti rumal...

(*Tulevad Ema ja Isa, viimasel käes kerge moodne kohver.*)

ISA: Meie nüüd läheme. Aurevuaar!

EMA (*suudleb poega*): Sa mu paha... Hüvasti siis — homme öhtuni! (*Lahkuvad.*)

LILL: Sa oled idiot Euroopa standardite tasemel! Ma nüüd lähen.

JAANUS (*on vanemate lahkumise järel järsult oma käitumist muutnud, sigareti süüdanud; telefonil numbrit valides*): Oota üks minut. Kas «Energia»? Palun kutsuge Filosoof. (*Lillele.*) Palun oota! (*Telefoni.*) Jaanus siin. Öhk on puhas. — Okei. (*Paneb toru hargile.*) Palun, ära mine! Palun... Ma sain juba aru, et tegin väga suure rumaluse, et sinust nii inetult valetasin... Palun andeks! Varsti tulevad teised...

LILL: Kes?

JAANUS: Sa kukud kummuli, kui kuuled. Tuleb Filosoof oma saatkonnaga! (*Ukse kell.*)

LILL: Tulevadki...?

JAANUS: Kuidas nad nii pagana ruttu jõudsid...? (*Läheb avama.*) (*Tuleb Juki — kõhetu, sitke, meeldiva tahtekindla näoga, väga pruuniks päevitanud, juuksed peaaegu valgeks pleekinud; üleskeeratud käis- tega tumedas särgis, sinistes «teksastes». Talle järgneb väga hämmastunud ilmega Jaanus.*)

JAANUS: Sa pidid ju geoloogidega kusagil metsade ja mägede taga...?

JUKI: Olin, olin. Aga kui sain Lillelt kirja... Tere, Lill! Tere, mu südame unelmate kõige ilusam lilleke...

LILL: Juki...?! Tere, Juki! Sa tulid ise... kui tore!

JAANUS: Said Lillelt kirja...?

JUKI (*ikka veel Lille kätt hoides*): Kirjutas, et sinuga on asjad pahad. Või osutub eksituseks?

LILL: Ei ole eksitus. Miks sa mind nii imelikult vaatad, Juki?

JUKI: Lilled ju tahavad, et neid vaadatakse... Sa oled selle suvega väga ilusaks läinud... väga armsaks...

JAANUS: Väga ilusaks ja väga armsaks... Mul on kahju teie suurt jällenägemisrõõmu segada — aga sa, Juki, võiksid Lille käe ükskord juba lahti lasta. Lausa vastik on pealt vaadata!

JUKI (*alles nüüd vabastab Lille käe*): Vabandan.

JAANUS: Ja ma ütlen sulle, Juki, kohe välja — sa pead siit kähku ära aurama, sest varsti tuleb siia Filosoof oma kambaga.

JUKI: Meeldiv kuulda! Mul jääb siis tema ülesotsimise vaev ära.

JAANUS: Tead, et ta sind ei seedi!

JUKI: Mina teda ka mitte.

LILL: Miks sa lubad niisuguseid oma koju, Jaanus...?

JUKI: Täna tuleb ta siia viimast korda. Said aru, poiss? Mis võim tal sinu üle on? Kas oled talle raha võlgu? (*Paus.*)

JAANUS: Ma ei taha, et minu isiklikesse asjadesse segatakse.

JUKI: Sinul ei tohi olla valgustkartvaid isiklikke asju. Mõistad, poju? Kas sa loed mind oma sõbraks?

JAANUS: Noh, loen...

JUKI: Siis ära keeruta! (*Paus.*)

LILL: Kas on tõsi, et nende kambas on nüüd ka Mari?

JUKI: Mari...? Ei usu.

JAANUS: Siiski. Mari ja Sexpomm on sõbratarid.

LILL: Ma ei mõista... Mari oli ju nii armas ja hea tüdruk... ta jäi koolist ära, et ametit õppida.

JUKI: Nüüd siis õpibki. Sexpommilt. Nii nagu Jaanus Filosoofilt. Kas sa ei leia, et see on kriminaalne kamp?

JAANUS: Käi kuradile! Mis siis, et kriminaalne? Kriminaalsus ongi trump... (*Vajutab magnetofoni mängima; jätkub Marino Marini esituses «Kriminaaltango». Kalk ilme Jaanuse näol süveneb järjest. «Kriminaaltango» lõpeb. Jaanus vajutab maki vaikseks, laseb lindi tagasi.*) Kuulsite...? Filosoof ütleb, et lääne-maailmas on kriminaalsus käibel kui hästi läbiproovitud abinõu kiireks rikastumiseks ja...

JUKI (*vahele*): ... vanglasse pääsemiseks... Oled vist Filosoofilt suve jooksul kõvasti õppinud... (*Paus.*)

JAANUS: Filosoof on viimasel ajal võimsalt raskete rahadega. Aga mis on raha? Mu isagi ütleb: kui sul on raha, siis oled kuningas. Mida rohkem raha, seda suurem kuningas... Tal on õigus! Ka mina tahan palju raha saada.

LILL: Sul on viimasel ajal vastik elufilosoofia. Väga vastik!

JAANUS: Kogu elu on vastik ja tüütu jama! Mõttetu, ilge jama... Mul on ausalt öelda viimasel ajal selline ülijätk elutüdimus, et tõmbaks nõõri kaela. Ausõna! Ei tea kohe, mida teha. Kui saaks ennast prussakaks moondada...! Nii, nagu Kafka ühes oma jutustuses näitab... Või

kui saaks tema kombel asetuda koerasse. Roniks ümber koera teadvusse, vaatleks maailma koera vaatevinklist. Mõtleks ja elaks nagu koer.

JUKI: Tõstaks, tähendab, ka jalga?

JAANUS: Kafka ütleb kusagil midagi umbes nii: «... kui kaua sa veel kannatad, et koerkond midagi ei ütle...?»

JUKI: Koerkond? See on vist midagi niisugust nagu Filosoofi sõpruskond?

JAANUS: Täna õnne, et Filosoof siin ei ole. Tema ei luba puutuda ei Kafkat ega sõpruskonda!

JUKI: Minu arvates on Filosoof ümberkehastunud jälk marupeni.

LILL: Kui keegi ütleks seda Filosoofile!

JAANUS: Filosoof laseb sellele kohe oma Superboy kallale...

JUKI: Suve läbi olin igal õhtul ühele turskele geoloogile ehtsa džudžitsu treeningupartneriks. Katsu, Jaanus, mu lihaseid!

JAANUS: Superboy on liiga tugev. Ta on kiskja. Jõhker, toores loom. Temaga... (Ukse kell.) Tulevad...!

JUKI: Ma saadan su ära, Lill, ja tulen ise siia tagasi.

LILL: Jään siia. Tahan neid näha.

JAANUS: Parem, kui lähed! Need ei ole tõesti sinu jaoks...

LILL: Ja sinu jaoks on...? Olge mureta, küll minagi oskan nendega toime tulla. (Ukse kell.) Mine ava, Jaanus! (Jaanus läheb — ja tuleb «Filosoofi», «Superboy», «Sexpommi» ning «Murikesega». «Filosoof» on sihvakas, õrn ja habras; tal on peente joontega ilus nägu, blondid tukad tütarlapselikul otsmikul. «Superboy» — pikakasvuline, tugev, brutaalne, kuid väliselt mitte ebameeldiv. Mõlemad noorukid on riietatud musta healõikelisse ülikonda, valgesse nailonsärki, mõlemal pikk kitsas punane kaelaside. Ülinapis minikleidis «Sexpomm» mõjub väga meeleliselt. Ta kannab oma ilusal näol sügava rikutuse pitsarit. «Murike» on lihtsalt arenematu tüdruk, kes ennast siiski veel natuke hoida püüab. Temagi on nägus, aga märksa matsakam ja minikleidis halenaljakas. Tüdrukud teevad ilusti «kniksjalga» ja teretavad kõiki.)

«SEXPOMM» (teretades Jukit vajutab ta noormehe käe oma rinnale, siis tõukab käe eemale): Kust kohast sa mind katsud, kena poisu...? Häbene teisi... Sa meeldid mulle!

«FILOSOOF»: Kannata natuke, Sexike... Tere, Jaanus. (Lillele.) Ja tere, mu sõbra Jaanuse kaunis tütarlaps. Olen teist kuulnud!

JAANUS: Sa ei märganud vist Jukki? (Paus.)

«FILOSOOF»: Ma ei märka neid, kes sõpruskonna seaduste peale sülitavad. (Pöördub järsku Juki poole.) Õelnud kevadel, et sa tööle lähed! Me oleks sulle raha ka teisiti leidnud. Oled antitark.

«SUPERBOY»: Pliis, söörid... (Pakub «purukummit» ringi.) Jänkide närimisekummi. Matsutage terviseks! Pidi targaks ja julgeks tegema...

JUKI: Sinust pole küll märgata, et sul umu juurde oleks tulnud!

«SUPERBOY»: Siin toas sumiseb üks tüütu porikärbes... varsti löön ta maha. (Lillele.) Mileedi, ma röövin täna teie süütuseõie, aga gentelmanniks jään ikkagi... Taon teie kahju kõva rahaga ausalt kinni. Vakt!

LILL (vaigistab märkamatu Jukit): Küll te olete röve!

«SUPERBOY»: Mina röve? Mis sa, lilleke, jama ajad! Anna nüüd ilusti käppa... Mind hüütakse Superboy. Nagu Ameerikas.

«FILOSOOF»: Ameerikas hüütakse sinusuguseid gorilladeks.

«SUPERBOY»: Boss...!

«FILOSOOF»: Mis on? Solvused? (Paus.) Vasta, Superboy!

«SUPERBOY»: Ei solvunud, boss. Sinu peale ei solvu ma kunagi.

Ausõna! (Vaatab uudistades ringi.) Sul, Jaanus, on siin päris korralik koobas! Peenike elamine... nagu restoranis. Pildid... Küll on vägev kirju plätserdus! See peab vist inimene olema...? Minagi teeksin nisku-kese valmis... Näe, üks pingviin siin sellel on ennast juba päris alasti koorinud! Tule vaata, boss... Su esivanematel, Jaanus, on kärts mekk!

«FILOSOOF»: See on vist see... kuidas ta nimi oligi...

JAANUS: See on Viiralti «Lamav akt».

«FILOSOOF»: Viiralt, muidugi! Lamav akt...

«SEXPOMM»: Tema, tähendab, paneb naise enne ihualasti lamama ja siis akteerib...? Huvitav! (Paus.)

«FILOSOOF» (Jaanusele): Su vanemad sõitsid autoga maale? Nii, nii. Ega sa ei unustanud, et ülehomme hommikul on mul sind ja su masinad vaja? Pea meeles, et sa lähed sinna üksi.

JAANUS: Ei unustanud. Vanad tulevad homme lõunaks tagasi.

«SUPERBOY»: Siis on aega püherdada... Vakt!

LILL: Räägi, Mari, kuidas sa elad? Kus sa töötad? Mari...?

«SUPERBOY»: Mari on surnud, elab mu kallis Murike! (Kaisutab ja suudleb tüdrukut, vilistab talle «Pulmamarssi».)

«MURIKE»: Elan päris hästi...

LILL: Miks sind Murikeseks hüütakse?

«SUPERBOY»: Sitsib püüdlikult. Oskab kappi anda. Tubli Murike!

LILL: Tähendab, õpidki ametit...? Seda ma sinust ei oodanud.

«SEXPOMM»: Tegid vihje? Kui mõtled moraaliga norida, siis kriibin nii, et... Pea meeles — kõik on töö, mis leiba annab. Aga meie sööme ainult saia ja kooki! Nii et ära ürita solvata.

«SUPERBOY»: Klaar jutt. Kas annan soksudele rivitult, boss?

«FILOSOOF»: Muidugi. Täna pühitsen ju oma parima sõbra maailma-tuleku päeva...

{«Superboy» laob turismikoti tühjaks. Lauale ilmub kümmekond pudeelit — konjakit, likööri ja veini, šokolaadikarpe ja -tahvleid, mitmesuguseid konserve. Lõpuks valab «Superboy» koti põhjast lauale kuhja kompvekke.}

«FILOSOOF»: Nagu USA abi vähearenenud maadele.

«SUPERBOY»: Meie ei kingi küll tehaseid ega haiglaid, aga selle, mis kingime, lakume koos maha...

«FILOSOOF» (Jukile, kes teda tigidalt põrnitseb): Mis mure sind vaevab, kallis Juki? Ütle julgesti.

JUKI: Murrann pead, kuidas Jaanust sellest sinu kuritegelikust sõpruskonnast eemale saaks viia. (Paus.)

«FILOSOOF» (leebelt): Palun vabanda sõpruskonna ees. Palun. (Paus.)

JUKI: Ei pea vajalikuks.

{«Superboy» vaatab «Filosoofile», kes vaevumärgatavalt noogutab; läheb siis Juki ette, lööb talle välgküirelt vasakuga näkku ja kohe paremaga althaagi raskelt diafragmasse.}

«FILOSOOF»: Jäta järele!

{«Superboy» seisab Juki kohal, kes on vajunud põrandale. Kõik on «Superboy» metsikusest paigale kokkunud. Nüüd astub «Superboy» sammu tagasi — ja samal hetkel seob lamav Juki oma vasaku jalaga «Superboy» jala ja virutab paremaga täiest jõust vastu «Superboy» säärt. «Superboy» kukub röökides. Ta tahab püsti karata, kuid kukub uuesti ja jääb jalga hoides soiguma. Juki tõuseb tuikudes.}

JUKI: Kui sa, supersuli, veel mu lähedale tuled, siis murrar su sääretorud neljaks! (Paus.)

«SUPERBOY»: Saad noa selga!

JUKI: Ei karda su ähvardusi.

«FILOSOOF»: Kas tõesti ei karda?

JUKI: Mis mees minust saab, kui ma teiesuguseid kardan! (Pikk paus, mille kestel suuremal osal lõualuud «purukummit» mäluks liiguvad. Lill on taskurätiga Juki silma «tohterdamas»; kui Juki pöördub, näeme, et silm on juba tugevasti sinine. «Superboy» nihkub jalga masseerides ja valust ägisedes Jukile aeglaselt lähemale.)

«FILOSOOF»: Pea, Superboy. Kao eemale! Aga sina, Juki, pane tähele — ma hoiatan sind viimast korda. Kui sa sõpruskonna seadustele ei alistu, siis süüdistan iseennast.

JUKI: Kui sina meie ühiskonnas kehtivatele seadustele ei alistu, siis sunnitakse sind seda tegema. (Paus.)

«FILOSOOF»: Näed, Juki, kui pika meelega ma olen. Joome parem konjakit... (Valab klaasid täis; endale valab paar tilka.)

LILL: Mulle palun mitte.

«FILOSOOF»: Üks tilk! (Tilgutab tilga.) Nii, nagu mullegi... Kuid sinule, Juki, teen ma viimase ettepaneku sõpruseks. Tule, joome selle peale! (Paus. Lill noogutab Jukile.)

JUKI: Joome. Aga esimese napsi niisama, sissejuhatuseks. (Paus.)

«FILOSOOF»: Joome siis pealegi sissejuhatuseks.

JUKI (valab «Filosoofi» veiniklaasi konjakit täis): Läks!

«FILOSOOF» (kõhkleb, aga et Lill talle ergutavalt noogutab ja oma klaasi kokkulöömiseks sirutab): Okei. Teie sõbra, meie sünnipäevalapse terviseks! Palun, mu kaunitar...

JUKI: Põhjani!

«FILOSOOF»: Olgu põhjani. Meie ühise ürituse õnneks! Korda.

JUKI (Lillele): Meie ühise ürituse õnneks! (Joovad.)

«SUPERBOY» (tõelise murega): Kas sa omale liiga ei teinud, boss? Ta ei ole kuigi suur viinaviskaja...

«FILOSOOF»: Pühi oma ukseesist! (Alkohol mõjub talle kiiresti.) Ma ütlen sulle, Juki... kuula mind tähelepanelikult! Ole ettevaatlik. Ära mind vihasta. Ütle... kinnita mulle pühalikult, et sa mind rohkem ei vihasta...!

JUKI: Hea küll, ei vihasta.

«FILOSOOF»: Üllatavalt meeldiv tunne... (Valab klaasid täis.) Joome, Jaanus! Joome tõelise sõpruse terviseks. (Joovad.) Nende terviseks, kes on meie kambale sõpruse ja truuduse suureks, eredaks sümboliks. Need kaks, kes said talvel neli aastat... kes istuvad, aga Jaanust sisse ei vedanud. Istuvad üksi... Need on Jaanuse õiged sõbrad! Aga kes on Jaanuse kõige parem sõber...? Ütle, Jaanus? Jaanus...?

JAANUS (kohale kivinenult): Sina.

«FILOSOOF»: Kuulsite...? Kus oleksid sa ilma Filosoofita? Vanglas.

JUKI: See pole tõsi!

«FILOSOOF»: Vasta talle, Jaanus. Jaanus?

JAANUS (endiselt kohale kivinenult): See on tõsi.

LILL: Mida sa siis tegid? Jaanus...?! (Paus.)

«FILOSOOF» (märkab, et «Superboy» annab «Sexpommi» juures kätele voli, kes seda peaaegu ei keela): Sina, Superboy, ole seltskonnas viisakam. Ja ka sina, Sex. Inimene peab suutma enda üle valitseda. Minul on, nagu ütled Kafka, alati jääkild ajudes.

JUKI: Kuule, jääkild... Sa tead seda Kafka juttu, kus ta räägib, et on võimalik koerasse ümber kehastuda?

«FILOSOOF»: Muidugi tean. Ja ma usun seda. Kas sina ei usu?

JUKI: Usun. Kõvasti usun! Sinusse, Filosoof, on aga ümber kehastunud vastik marutõbine hunt. Miks muidu peaaegu kõik, kes sinuga kokku puutuvad, marutõbiseks jäävad? Sest üks kuritegevus ole ka üks marutõve liike... Jaanuski sai sinult nakkuse.

(Pikk paus, mille kestel kõik pinevusega ootavad; «Filosoof» vaatab ainiti Jukile näkku.)

«FILOSOOF»: Mu armas sõber Juki — kui sa kavatsed midagi minu või sõpruskonna vastu, siis tõmbad sa risti peale Jaanuse vabadusele. Näed, ka Lill on meiega... tema valis õige tee. Õnnitlen sind, sõber Jaanus, nii kindlameelse ja julge sõbratari pärast! (Lühike paus, mille vältel «Filosoof» valab endale konjakit ja joob.) Läheme päevakorras edasi. Igaüks teie hulgast kannatab alati ja ka praegu kroonilise rahu puuduse käes — ainult mitte mina. Kas ma valetan, Jaanus? Jaanus...?

JAANUS: Kahjuks ei valeta.

«FILOSOOF»: Aga mina annan ka teile raha. Kõigile. Palju raha. Õige pea... Vastutasuks ei taha muud kui teie sõprust ja usaldust. Täielikku usaldust. Kas on seda palju, Jaanus? Jaanus...?

JAANUS: Ei ole just palju.

«SUPERBOY»: Nii et varsti elab iga mees tots süles, konjak ees ja vorst hammaste vahel!

«FILOSOOF»: Jooksvad sissetulekud suurenevad meil ärist välismaa turistidega.

JAANUS: Aga kui me oma äritsemisega kukume miilitsa kätte?

«FILOSOOF» (sülitab kolm korda üle vasaku õla): Siis tuleb olla külm nagu koera nina. Ära võta midagi omaks! Sest kui puruneb ahela üks lüli, on kogu ahel mokas... Suul olgu lukk. Skool! (Joovad.) Nüüd loen ette oma viimase eneseteostuse. See olgu teie kõigi püha kreedo!

SAAGEM SUPERINIMESTEKS!

Noorus on meie varandus.

Aga nagu iga varandus, ei ole ka see varandus
lõppematu.

Nooruse antiaine on vanadus.

Meie ei taha vananeda — nagu meie ei taha ka
vaesed olla!

Kuid rumalalt korraldatud elu ei küsi
meie tahtmistest.

Meie ei taha vaesed olla — kuid rikkust
varjatakse meie eest mitme luku ja riivi taga.

Aga inimene peab olema niipalju inimene,
et ta inimese tehtud riivide ees
peatuma ei jää.

Inimene peab endas kägistama inimese,
et saada superinimeseks!

«SUPERBOY» ja «SEXPOMM» (röögivad): Hurraaaaa...!

«SUPERBOY»: Selle torkame kohe trükki! Saada noorte ajakirjale!

«FILOSOOF»: Kahtlen, kas see enam trükib.

«SUPERBOY»: Skool! (Juuakse.)

«FILOSOOF» (tuleb Jaanusel ümbert kinni hoides ette, vaikselt): Lii-guta, kallis, homme minu eest üks väike asi ära.

JAANUS: Kas ma tulen toime?

«FILOSOOF»: Tuled. Ole hommikul kell kümme kaupluse «Turist» ees. Käes hoiad seda minu mappi. Sinu juurde tuleb tüüakas soomlase moodi mees, aga ta on täiesti kaine ja küsib puhtas eesti keeles kella-aega. Jäta ta nägu meelde, sest sellesama mehe viid sa ülehomme oma autoga Haapsalu kanti. Tal on vaja seal paari mehega... noh, saad aru... vaikselt kokku saada. Temalt saad sa homme kaks pakikest. Paned need mappi ja tuled ära.

JAANUS: Palju ma talle maksan?

«FILOSOOF»: Kõik on makstud. Sina tood ainult kauba ära. Selge?

JAANUS: Selge.

«SEXPOMM» (Jukile): Aga Ameerikat tunnen mina kõige paremini. Seal on kõik miljonärid. Kõik! Ja kõigil on teenijad ees ja taga... mitte nii nagu meil... (Katsub põlastusega, kas lauaplaadil on tolmu.) Kas sa minuga maadelda tahad? Maadlen sinuga hea meelega... seljakaotuseni...

«FILOSOOF»: Kas sa, Jaanus, väikesi rattaid said?

JAANUS (peale kerget kõhklemist): Ei... veel mitte. Aga ma loodan...

«SEXPOMM» (juba väga purjus): Proosit! Joome... (Lillele.) Ka sina pead jooma! Tahad, ma õpetan sulle vägevaid voodivigureid...?

«FILOSOOF» (Lillele): Et sa keele oma ilusate hammaste taga hoiad! Muidu... Ma ei naljata. Oled siin Jaanuse vastutusel!

LILL: Jah. Muidugi. Ma... ma lähen nüüd koju, Jaanus.

«SUPERBOY»: Kuhugi sa ei lähe! Tantsime... Pange makk käima, jõmmid — mister Superboy tahab möllata!

(Magnetofonilt «Kriminaaltango». Kõik hakkavad tantsima. Mürts saavutab haripunkti. «Superboy» haarab Lille väga jõhkralt kaenlasse ja viib ta justnagu tantsides seksisioonriiuli varjus asuva diivani juurde ning paiskab Lille sinna, ise talle selge kavatsusega peale vajudes.)

LILL: Laske mind lahti! Jaanus...! Appi!... Juki, appi!!

(Jaanus veel ei taipagi, kui Juki juba sinna tormab. Tema ja talle vastu hüpanud «Superboy» vahel kaklust aga ei tekigi; tulu Juki suurest treeningust on nüüd ilmne. Juki tabab käelaba servilöögiga «Superboy» kaelal unearterit ja «Superboy» vajub nagu nüidetult põrandale. — Just siis sisenevad Ema ja Isa. Nad ei usu algul oma silmi; hulk aega ei märgata neid. Jaanus loeb parajasti «Superboy» juures kümneni, kui «Sexpomm» äkki rõõmsalt kiljudes Isale kaela vajub.)

JAANUS (läheb tuikudes, suleb magnetofoni).

«SEXPOMM»: Armsam!... (Suudleb korduvalt Isa.) Kas sa mind ei mäleta? Ma olen ju Sexpomm... Auto, sõitsime... Issand, kuidas sa mu ära näpistasid...!

ISA: Milline totrus! (Tõukab «Sexpommi» eemale.) Teie vahetate mind kellegagi ära. Aru saite?! Te pole mind kunagi varem näinud!

JAANUS: Ema...? Ja sina, isa? Kas te ei sõitnudki...?

«MURIKE»: Issand... esivanemate vaimud...?! (Naerab hüsteeriliselt, valjusti.)

«SEXPOMM» (kriiskab): Kriminaaltango... Kriminaaltango...!

EMA: Jaanus, mis siin ometi toimub?! Jaanus...? Ma palun vaikust!

«FILOSOOF» (ütleb midagi «Superboyle», kes on vaevaliselt tõusnud).

«SUPERBOY» (*karjub*): Vait...! (*Vaikus*).

JAANUS (*tugevasti purjus*): Palun... need on minu ema ja isa... Palun, ema — saa tuttavaks minu... sõpradega, keda sa veel ei tunne. Lille ja Jukki sa tead. Aga need siin...

«FILOSOOF» (*Emal kätt suudeldes*): Mind kutsutakse Filosoofiks, armuline proua. Ja need kaks neitsit on minu isiklikud sõbratarid. Väga korralikud neiud. Ja see on minu adjutant, Superboy.

«SUPERBOY» (*Emal kätt suudeldes*): Superboy. Mind kutsutakse Superboyks, armuline proua!

EMA: Väga armas... Aga miks te siin põrandal lamasite?

«SUPERBOY»: Mina või? Puhkasin, kallid mammake... lihtsalt pikutasin natuke... Kuule... sa oled veel päris pruntis tots!

EMA (*ligitikkuvat «Superboyd» eemale tõrjudes*): Isa, sa näed ometi!

ISA: Ah, ära tee väljagi... noormees on veidi švipsis...

«SUPERBOY»: Väärt jutt, vana! (*«Sexpommile» osutades*.) Kuidas see pingviin sulle meeldib? Paistab, et olete hiljuti vist kõvasti püherdanud... (*Valab klaasid täis.*) Kuniks elu!

«SEXPOMM»: Ma olen omale ammu tahtnud soliidset armukest... nisukest, kellel on hallid karvad kõrvade ääres... nagu sinul...

ISA: Ma ütlesin, minge minust kaugemale!

«SUPERBOY»: Joo, vana... Ja ka sina, kena mutike! (*Kaisutab Ema.*) Võta üks keskmine kolhoosniku lõuatäis! No võta, kurat, ära häbene! Sina ka... (*Ema ja Isa rüüpvadki.*)

EMA: Oh!... Tänan. Ma vaatan seda kõike siin nagu hirmsat unenägu!

«FILOSOOF»: Armuline proua ei eksi — kõik kokku ongi unenägu. Kes oli see luuletaja...? Ah?

EMA (*Jukile*): Teie...! Teie nägu on mulle kuidagi väga tuttav...

JAANUS: Ema, see on ju mu vana sõber ja koolivend Juki! Tal on silm sinine, sellepärast on ta võõrast nägu...

JUKI: Löödi kogemata siniseks. Siinsamas...

EMA: Meie korteris?! Kaklete...? Nii toimivad huligaanid. Minge ära siit! Ja palun teid, jätke mu poeg rahule. Minge, palun, ära! Minge kõik minema! Košmaar... Palun teid, lahkuge! Kas teie hulgas pole siis ainsatki arusaajat inimest?!

«FILOSOOF»: Silmapilk, proua. (*Ütleb midagi «Superboyle».*)

«SUPERBOY» (*röögib*): Sõpruskond! Kõik lamajad püsti tõsta ja silmapilk jalga lasta! Aurake minema! (*Hakkab laualt pudeleid kokku korjama; «Filosoof» takistab teda ja näitab žestiga, et kõik, mis laual, peab sinna jääma.*)

LILL: Palun saada mind koju, Juki. Palun!

JUKI: Väga hea meelega, Lill. Huvasti, Jaanus. Homseni! (*Lahkuvad.*)

JAANUS: Oodake! Miks sa Jukiga lähed...? Mina tulen... Lill...!

EMA (*Jaanusust jõuga takistades*): Sina ei lähe nii hilja kuhugi!

«FILOSOOF» (*suudleb Ema kätt*): Head õhtut, armuline proua!

EMA: Head õhtut! Ma olen teile väga tänulik, et te oma sõbrad siit minema viite...

«FILOSOOF»: Pole tänu väärt, armuline proua. Suudlen kätt. Rõõmsat jälleenagemist! (*Lahkub koos «Murikesega».*)

«SUPERBOY» (*«Sexpommile»*): Läki, häbitu! Sa, neetud pingviin, oled ennast jälle kaelani täis imenud... (*Suudleb Ema kätt.*) Kuut nait! (*Lahkub, siplev ja kiljuv tüdruk kaenlas.*)

(*Ruumi jäävad Ema, Isa ja Jaanus. Paus.*)

EMA: Ma arvan, isa, et sa võlgned mulle mingisuguse seletuse? Kes oli see jõle plika?!

ISA: Pole aimugi. Nägin teda esimest korda. Ausõna!

EMA: Kuidas ta teadis rääkida, et sa armastad naisi näpistada?!

ISA: Sa kuulad purjus inimest... Aga mida sina, mu kallis pojakene, nüüd seletad? Kas see sigadus siin pidi olema esteetikaseminar?! Orgia...! Nii kui selja keerad, on maja pasatskeid ja litse paksult täis!

JAANUS: Pooled neist olid sinu kallikesed, mu kallis papakene.

ISA: Mis sa ütlesid? Minu kallikesed...? Välja...!! Välja, rikutud nolk!

JAANUS: Aga sina oled vastik konjunktuurlane. Tuulenuusutaja! Ja nüüd ma lähen! Rohkem te mind enam ei näe. (*Nuuksatades.*) Elan ilma teieta paremini! Sülitän! (*Lahkub joostes.*)

EMA: Jaanus... Jaanukene...! Oota, kallis poiss... Jaanus...!! (*Jookseb pojale järele; tuleb lööduna.*) Läänud... Sinu hinge peal, kui temaga nüüd midagi juhtub! Rongaisa... (*Paus.*)

ISA: Kuhu ta ikka läheb! Jalutab ringikese, jahtub ja...

EMA (*vajub «peolaua» äärde istuma*): Paha uni... Ärata mind üles, isa — sest see saab tõesti olla ainult paha uni...! Millised mustad tüübid... Ainus, kes mulle tõesti hea mulje jättis, oli see kena tukkadega noormees — nii viisakas ja korralik!

(*Ukse kell.*)

ISA: Kuuled — juba ongi tagasi! Nüüd ma talle alles näitan tuulenuusutajat...!

EMA: Ma palun sind tungivalt, ära hakka ta peale karjuma! Ära tee talle täna ainsatki märkust. (*Ukse kell.*) Noh, mine juba! (*Isa läheb avama. Tuleb tagasi kahe müütsatöötajaga: leitnant on 23-aastane, pikemakasvuline, meeldiva välimusega, ülirahuliku käitumisega noormees, seersant mõni aasta vanem, suur, tugev. Mõlemad tervitavad ja jäävad siis silmitsema ümberkukkunud toolidega ruumi ja rikkalikku, aga metsikult segiaetud «peolauda».*)

ISA: Nad... kujuta ette... otsivad Jaanust! (*Paus.*)

EMA: Jaanust... Miks Jaanust? Mida ta on teinud? See on... see on kindlasti eksitus! Naeruväärne eksitus...

MIILITSALEITNANT: Võib sedagi juhtuda. Kas teda tõesti ei ole?

ISA: Ma ju ütlesin teile...

EMA: Ei, meie poega ei ole tõesti kodus.

MIILITSALEITNANT: Kus ta võiks siis olla?

ISA: Pole aimugi. Kuid miks te teda otsite?

MIILITSALEITNANT: Tahaksime esitada talle mõned küsimused. Kas te lubate, ma vaatan kõrvalruumidesse?

ISA: Palun — kui te mind ei usu.

MIILITSALEITNANT: Ütlen ausalt — ei usu. Te olete mõlemad alkoholihoobes, ja siis kipuvad inimesed kergesti ebatõtt kõnelema.

EMA: Mida te endale lubate? Ma kirjutan teie peale kaebuse! Ma olen täiesti kaine. (*Tõuseb, hingab müütsaseersandile näkku.*) Palun, kas on lõhna...?

MIILITSASEERSANT: On. Tugev konjakilõhn.

ISA: Sa unustasid, Ema, et me mõlemad piisakese rüüpasime. Täna on nimelt meie poja sünnipäev. Tähendab, ta ei pidanudki... ainult mõned sõbrad tulid ja...

MIILITSALEITNANT: Sõbrad? Kes nimelt?

ISA: Mina neid ei tundnud.

- EMA: Ausõna!
- MIILITSALEITNANT: Ausõna...? Te lubate? (*Silmitseb kõike laualolevat.*) Kust kohast te selle konjaki ja veini ostsite?
- EMA (*vahetab Isaga kohkunud pilgu*): Meie ei ole seda kusagilt ostnud... tähendab, kogu see laual olev kraam on... vaadake... Mina küll ei tea. Aga mida teie arvate?
- MIILITSALEITNANT: Kardan, et selle kauba päritolu on rohkem kui kahtlane. (*Võtab riivuli varjust paar veinipudelit.*) On teil seda veel kusagil?
- EMA: Kahtlane...?! Kas on seda meil... mida te ometi mõtlete? Kuidas te tohite...!
- MIILITSALEITNANT: Kõik, mis siin laual, läheb kokku ühest rajoonikauplusest riisunud kauba nimestikuga. Me peame teid kahjuks täna veel võib-olla hulk aega tülitama. (*Võtab portfelligist pabereid, istub laua otsa, teeb endale kirjutamiseks ruumi.*)
- EMA: Riisunud...? (*Vajub toolile.*) Mida see kõik tähendab...?!
- ISA (*laotab Ema paanikas pilgu ees ainult käsi*).

Eesriie

TEINE VAATUS

Järgmise päeva hommikupoolik.

Ruumis (mis on mustade kardinade taustal piiritletud paari halli kilbiga) tugev suur kirjutuslaud ja mõned toolid. Keskel, kahe kilbi vahel, ripuvad roosakasvalge lakkvärviga kaetud trellid (suurusega 3×1,5 m), mille vasakul serval on kunstipärastes keerdudes mustast sepisrauast paragrahvi paariskujund (umbes nagu noodivõti heliredelil). Trellide ees suur madal keraamiline vaas lilledega.

Laua ääres kirjutab miilitsaleitnant; tema vastas istub Jaanus.

MIILITSALEITNANT: Nii et Pärnu-Kaarepi kaupluse röövimisest te midagi ei räägi?

JAANUS: Kordan — mina ei tea sellest midagi. (*Paus.*)

MIILITSALEITNANT: Hea küll. Läheme siis tänase päeva sündmuste juurde. Kas te ka varem olete turistidelt midagi ostnud?

JAANUS (*tülpinult*): Ei. Ja ka täna ei ostnud ma midagi.

MIILITSALEITNANT: Kõik need esemed anti teile siis ilma rahata?

JAANUS: Ma ei ole ühelteki turistilt midagi ostnud.

MIILITSALEITNANT: Tosin mitmevärvilisi pastapliiatseid ja kümme karpi ameerika närimiskummit, tähendab, kingiti teile?

JAANUS: Jah.

MIILITSALEITNANT: Kingitus tundmatult mehelt — kas jääte ikka selle juurde?

JAANUS: Jah. Arvan, et kingitust tohib vastu võtta? (*Paus.*)

MIILITSALEITNANT: Miks ta teile need esemed kinkis?

JAANUS: Nähtavasti lihtsalt tahtis ja kinkis!

MIILITSALEITNANT: Mis keeles te tolle kinkijaga vestlesite?

JAANUS: Eesti keeles. Peaaegu päris laitmatus eesti keeles.

MIILITSALEITNANT (*kirjutab*): Nii... Kas te ammu olete tuttavad?

JAANUS: Nägin täna esimest korda.

MIILITSALEITNANT: Kuidas ta nimi on?

JAANUS: Ei tea.

MIILITSALEITNANT: Tema välimust mäletate?

JAANUS: Ei osanud tähele panna.

MIILITSALEITNANT: Kelle käsul te sinna läksite?

JAANUS: Mitte kellegi käsul.

MIILITSALEITNANT: Miks te valetate? Kellele te pidite need esemed üle andma? (Paus.) Salgamisega teete oma asja ainult raskemaks. Kes teil eile õhtul külalisteks olid? (Paus.) Vastake!

JAANUS: Ei mäleta. Olin purjus ja ei mäleta.

MIILITSALEITNANT: Närimiskummikarbi põhja vahel oli kümme kümnedollarist rahatähte. Mille eest need teile anti? Kindlasti on selle välisvaluuta taga mingi must tegu.

JAANUS: Kordan — dollaritest ei tea ma tõesti midagi!

MIILITSALEITNANT: Kuid need kaks kuldraha, mis leiti teie pint-saku voodri vahelt?

JAANUS: Jään selle juurde, et ostsin need ühelt tundmatult naiselt.

MIILITSALEITNANT: Nii, ostsite. Palju tükist maksite?

JAANUS: Ei mäleta.

MIILITSALEITNANT: Milleks ostsite?

JAANUS: Niisama. Arvasin, et läheb vaja.

MIILITSALEITNANT: Soovitan seda vajadust täpsemalt motiveerida!

JAANUS: Oli vaja, ja kõik. (Paus.) Rohkem ma ei räägi.

MIILITSALEITNANT: Teist on kahju. Vaikides lähete kindlasti vanglasse. (Paus.) Mis suhted on teil Filosoofiga?

JAANUS: Ma ei tunne sellist.

MIILITSALEITNANT: Superboy?

JAANUS: Ei tunne.

MIILITSALEITNANT: Juki? (Paus.) Aga tüdrukutega, keda hüütakse Sexpommiks? Murikeseks? Lilleks...?

JAANUS: Lill ei kuulu nende hulka! Palun, jätke ta rahule — tema on korralik tüdruk.

MIILITSALEITNANT: Nii, tähendab Lill on korralik. Aga need teised?

JAANUS: Ei... ei tea. Ma... ei tunne neid.

MIILITSALEITNANT: Aga eile õhtul olid need teile tundmatud kõik teil koos. (Paus.) Kas olid? (Paus.) Milleks on teil need kuldrahad? Kas on teil neid veel kusagil?

JAANUS: Ei ole.

MIILITSALEITNANT: Aga kui me teostame teie kodus veel kord läbiotsimise? Võib-olla leiame?

JAANUS: Veel kord...? Kas siis üks läbiotsimine juba...?

MIILITSALEITNANT: Jah. Eile õhtul.

JAANUS: Milleks te mu vanemaid häirisite?!

MIILITSALEITNANT: Teie häirite neid, mitte meie. Mõtelge järele! Kui te poleks astunud kuritegeliku jõuguga sidemesse, ei oleks teie vanemaid ega ka teid keegi häirinud.

(Tuleb miilitsapolkovnik — tumedas ülakonnas, 58-aastane, suurt kasvu, halliseguste turris juustega. Kõneleb vaikse, rahuliku häälega.)

MIILITSAPOLKOVNIK: Jätkake, jätkake... Filosoofi jõugust?

MIILITSALEITNANT: Samast, seltsimees polkovnik. (Osutab laual olevatele esemetele ja USA-pangatähtedele.)

MIILITSAPOLKOVNIK: Nii, nii... kuulsin. Kummalised käbe-
vahendid! Kooliõpilane — ja tegelete selliste mustade asjadega? (Paus.)
Ikka veel salgab? Küllap nii õpetatigi. Kuidas temast, väliselt nii meel-
divast noorest inimesest, selline ohtlik tüüp kasvas? Kas teil ema ja isa
on? Kindlasti on nemad korralikud inimesed. Kuidas nad teie tegusid
hindaksid?

JAANUS: Vastutan ise oma tegude eest. Olen täisealine.

MIILITSAPOLKOVNIK: Kahtlen, et te täisealine olete. Ja ka vastu-
tustunnet teil ei ole. Olete pealtnäha korralik, hästi riietatud, silma-
paistvalt intelligentse välimusega. Ma saaksin veel aru, kui mõni põhja-
länud joodik turist teie tülitab — teid aga ei vabanda miski. Miks te nii
teete? Te ju kompromiteerite, häbistate kogu meie linna elanikkonda!
Kuhu jääb teie kodanikuväärikus?

JAANUS: Ma pole ühtegi turisti tülitanud. Ma ju alati ostsin neilt...

MIILITSAPOLKOVNIK: Ahah, ostsite. Ja kindlasti ka müüsite! Nii
et aus ärimees... Palju te niisugusest karbitäiest maksite?

JAANUS: Kuidas juhtus... (Kohates miilitsaleitnandi pilku.) Noh,
selle võtan omaks, et ostsin. Ostmine ei ole ju keelatud! Pealegi paljud
turistid ise pakuvad. Saate aru — näitavad mitmevärvilisi pastakaid ja
purukummikarpe... Kui nemad ei võtaks seda kaupa äri ajamiseks
kaasa, ega siis meiega... (Paus.)

MIILITSAPOLKOVNIK: Aga milleks on teil need kuldrahad? (Paus.)
Ja dollarid? (Paus.) Kellele pidite need edasi andma? (Paus.) Kas te
tõesti olite kommunistlik noor...?

JAANUS: Olen.

MIILITSAPOLKOVNIK: Ei, te ei ole. Olite, aga enam ei ole. (Toimi-
kut sirvides.) Niisuguseid kommunistlikke noori meie rahvas ei vaja.
Ainult häbi teete meile! Ainult häbi. Ainult häbi... Teie perekonna-
nime väga tihti ei esine — aga sellenimeline oli mul üks sõjakaaslane.
Tema eesnimi oli Aleksander...

JAANUS: Kas Aleksander Aleksandri poeg?

MIILITSAPOLKOVNIK: Tõesti Aleksandri poeg! Sugulane?

JAANUS: Isaisa.

MIILITSAPOLKOVNIK: Isaisa...? Kas tõesti oled sina Aleks'i poja-
poeg...? (Võtab Jaanusel õlgadest, silmitseb teda.) Sellepärast siis olidki
mulle kuidagi nagu natuke tuttav... otsmik ja silmad on kõvasti tema
omad... Nii et Aleks on sinu vanaisa...?

JAANUS: Minu vanaisa. Ta... langes Velikije Lukis.

MIILITSAPOLKOVNIK: Jah. Nägin seda pealt. (Paus.) Ma olen
temaga üheskoos sõõnud, napsigi võtnud ja ka surmale silma vaadanud.
Kõva lahingumees oli. Julge nagu saatan... (Paus.) Ta mainis mulle
kord oma pojast, kes siis oli vist tagavarapolgus.

JAANUS: See on minu isa. Ta oli tagavaras sõja lõpuni.

MIILITSAPOLKOVNIK: Rindel ei olnudki? Oli haige?

JAANUS: Ei. Ta ütleb, et ta rindele ei kippunudki. (Paus.)

MIILITSAPOLKOVNIK: Sa ei armasta oma isa? (Pikk paus.) Millega
ta praegu tegeleb?

JAANUS: Isa? Kirjandusega. Kirjutab artikleid ja retsensioone. Vahel
loeb ka mõnes instituudis eetikat või esteetikat... ma täpselt ei tea,
aga midagi niisugust nagu oli. (Paus.)

MIILITSAPOLKOVNIK: Mäletan, meil oli pataljoni kunstnik...
kes joonistas sinu vanaisa. See pilt jäi lõpetamata, sest Aleks sai järg-
misel päeval surma. Ja ka see kunstnik langes.

JAANUS: Toosama pilt on meil kodus. Sattus ühe staabikirjutaja kätte, kes andis selle hiljem isale. Niisugust päris suurt formaati... vanaisal on talvemüts peas. Aga ta ei näe sugugi vanaisa moodi välja, vaid koguni noor on ta seal... Ta toetub muldonnis laua ääres istudes automaadile ja muigab. Tema kõrval istub veel keegi, aga sellest on kunstnik ainult kontuurid joonistanud. Sellel kõrvalistujal on midagi ümarat käes...

MIILITSAPOLKOVNIK: See olen mina, ma hoidsin käes automaadi ketast; laadis seda. Sa ütled, et see lõpetamata pilt on teil kodus? Kord tahaksin ma seda näha... Tähendab — Aleksil, mu sõjasõbral, on niisugune pojapoeg...? Seekord on käbi kannust küll väga kaugele kukkunud! (Paus.) Ja sellest on kahju. Sellest on hirmus kahju! Tema oli kangelane — aga kes oled sina? Kelle huvides sa siin salgad? Ah? Käitud enda arvates ka vist kangelasena? Kas või rebige neljaks, aga tema, kelle taskus on Leninliku Kommunistliku Noorsooühingu liikme-pilet — tema keerutab, salgab või vaikib. Sa ju vaikid! Sa oled ju vaen-laste käes...! Oled? Kunagi sinu vanused vaikisid SS-meeste piina-kambrites — sina aga vaikid meie juures, omade juures...! Kahju on sinust. Isegi ei tea, miks — aga tõesti on kahju sinust... (Pöördub jär-sult; minnes.) Jätkake! (Ära.)

MIILITSALEITNANT: Lugege läbi ja kirjutage alla. Kuulete? Teiega räägitakse.

JAANUS: Palun vabandust. Ma... tahaksin...

MIILITSALEITNANT: Mida? Kas oma eelmist seletust täiendada?

JAANUS (noogutab).

MIILITSALEITNANT: Väga hea!

JAANUS: Enne öelge, palun, kas mu asi on väga räbal?

MIILITSALEITNANT: Kuldrahade kokkuostmine ja valuutaga han-geldamine käib raske paragrahvi alla. (Paus.)

JAANUS: Raskem kui vargus?

MIILITSALEITNANT: Lihtvargusest palju raskem. (Paus.)

JAANUS: Ma ei tea siis... Ma valetasin, et kuldrahad tundmatult naiselt ostsin. Ma hoopis... varastasin need.

MIILITSALEITNANT: Kellelt? (Paus.) Kellelt te need varastasite?

JAANUS: Oma emalt järelt.

MIILITSALEITNANT: Kas ema teab, et kuldrahad on kadunud?

JAANUS: Kindlasti teab.

MIILITSALEITNANT: Miilitsale ta muidugi ei teatanud?

JAANUS: Kindlasti mitte. Mis nüüd edasi saab...? (Paus.)

MIILITSALEITNANT: Vaatame. Ma pean pärast ülemaga nõu. (Vajutab nupule laual; ilmub miilitsaseersant.) Viige ta üksikusse tagasi.

(Miilitsaseersant viib Jaanuse paremale; miilitsaleitnant lahkuv vasa-kule. Mõne hetke pärast siseneb miilitsaseersant koos Lille ja Jukiga, kelle silm on rängalt sinine.)

MIILITSASEERSANT: Oodake siin, ma teatan seltsimees polkovni-kule. (Lahkuv vasakule. Paus.)

LILL (sosinal): Mul on jubedalt kõhe... Küll mulle su plaan ei meeldi! Kuidas sa talle räägid...?

JUKI: Lühidalt ja loogiliselt, midu ei saa.

(Tuleb miilitsapolkovnik.)

MIILITSAPOLKOVNIK: Tervitus. Soovisite minuga kokku saada? Milles on asi? Istuge. (Istub laua taha, teised jäävad püsti.)

JUKI: Asi on selles... Vaadake, asi on väga keeruline...

LILL: Me tulime siia kavatsusega reeta oma sõber.

JUKI: Me tulime rohkem siiski kavatsusega päästa sõber.

MIILITSAPOLKOVNIK: Lugu töötab tulla huvitav... Palun istuge!
(Lill ja Juki istuvad. Paus.)

MIILITSAPOLKOVNIK: Kas see on ühenduses ka sellega? (Osutab silmale.)

JUKI: Ei. Minu sinine silm siia ei puutu.

LILL: Kuidas ei puutu? Filosoof ju ässitas ta sulle kallale!

MIILITSAPOLKOVNIK: Filosoof?

LILL: Jah. Filosoof on ühe vastiku jõugu väga vastik ninamees — tema pärast me siia tulimegi...

JUKI: Asi on ühes meie sõbras. Lubage, et me esialgu tema nime ei nimeta. See noormees on Filosoofi mõju alla sattunud ja varem või hiljem lõpetab selle jõugu hulgas halvasti!

MIILITSAPOLKOVNIK: Nii. Ja mis osa minul siin on?

JUKI: Tahaksime teie käest nõu küsida. Kui ametiisiku ja vanema seltsimehe käest, kes nendes asjades orienteerub...

MIILITSAPOLKOVNIK: On teil aimu, millega see Filosoof tegeleb?

JUKI: On. Eile õhtul kuulsime.

MIILITSAPOLKOVNIK: Alles eile õhtul? Kus?

LILL: Tolle noormehe sünnipäeval. Seal oli kogu see sõpruskond koos — nad nimetavad oma jõuku sõpruskonnaks...

MIILITSAPOLKOVNIK: Aga kuidas teie mõlemad sinna sattusite?

LILL: Ta on ju meie koolivend, klassikaaslane...

JUKI: Ka komsomolikaaslane. Me ei saanud minemata jätta...

LILL: Jah. Meie lihtsalt läksime sinna, sest süda valutas...

JUKI: Filosoof on viimasel ajal kusagilt palju raha saanud. Ta on kindlasti mõne kuriteo toime pannud... Ja nad kavatsevad kõige lähemal ajal uut kuritegu!

MIILITSAPOLKOVNIK: Rääkisid nad sellest midagi konkreetset?

JUKI: Ei. Mainisid ainult, et varsti teevad nad uue ja juba väga suure löögi. (Paus.)

MIILITSAPOLKOVNIK: Püüdke meenutada, kas teile seal siiski midagi veel kõrvu ei hakanud — mingit erilist naljatamist või mingit jutuaajamist teie sõbraga või... (Pikk paus.)

LILL: Üks vist väga tühine lausekatke, mida Filosoof ütles meie sõbrale, et... kas on sul meeles — ülehommehommikul on mul sind ja sinu masinat vaja. Neil on isiklik auto...

MIILITSAPOLKOVNIK: Nii... isiklik auto... Ülehomme? Kas see oli kõik? Võib-olla ütles ta ka kellaaja? Tuletage hästi meelde.

JUKI: Ei, kellaajast juttu ei olnud. Filosoof lisan vist ainult veel seda: ... pea meeles, sinna lähed sa üksi!

LILL: Jah, nii ta ütles. (Paus.)

MIILITSAPOLKOVNIK: Millega Filosoof teie sõpra oma mõju all hoiab? Kas te ka seda teate?

JUKI: Jah. Ta on osa võtnud ühest möödunud talvel toimepandud kuritööst, mille teised osavõtjad tabati ja juba istuvad. Aga Filosoof olevat käskinud temast vaikida.

MIILITSAPOLKOVNIK: Millal ja kus see kuritegu toimus?

JUKI: Seda ma ei tea. Aga kui me teile oma sõbra koordinaadid anname, siis teie saate selle kindlasti kergesti teada! (Paus.)

LILL: Kas te siis ka teda karistada lasete?

MIILITSAPOLKOVNIK: Tõenäoliselt. (Paus.)

LILL: Võib-olla oleks targem teile tema nimi ütlemata jätta...?

MIILITSAPOLKOVNIK (*muigega*): Kuid see oleks ju kurjategija varjamine. Kas see läheb kokku teie kommunistliku noore südame-tunnistusega?

JUKI: Minu isa ütles samuti.

MIILITSAPOLKOVNIK: Näete! Teil on väga mõistlik isa... Kus ta töötab?

JUKI: Nad on emaga mõlemad majahoidjad. Isa on mul sõjainvaliid.

MIILITSAPOLKOVNIK: Ja teie vanemad?

LILL: Mul on ainult ema; ta töötab «Maratis». (Paus.) Süda valutab... Ta on hea poiss!

JUKI: Jah, ta on tõesti hea poiss.

LILL: Tundub, et me peame ta nime teile teatavaks tegema...?

MIILITSAPOLKOVNIK: Ei pea. Tõsi! Seda ei ole tarvis. Lubage, et avaldan teile tänu aktiivsuse ja kohusetunde ülesnäitamise eest. Mis puutub Filosoofi jõuku, siis selle arreteerisime täna öösel.

LILL: Arreteeriti? Juba...? Nii et te teadsite neist varem...?

JUKI: On see alles meeldiv uudis!

MIILITSAPOLKOVNIK: Ja täna hommikul toodi siia ka teie sõber. (Paus. *Särav naeratus kustub mõlema noore näol.*)

JUKI: Jaanus...?!

MIILITSAPOLKOVNIK: Tema. (Paus.)

LILL: Ongi see õnnetus tal käes... Mis temast nüüd saab?

MIILITSAPOLKOVNIK: Ei julge prognoose panna. Otsustab tema seos Filosoofi kuritegudega.

JUKI: Tema vanematest on kahju... nad on väga korralikud inimesed.

MIILITSAPOLKOVNIK: Jah, sellisteks neid üldiselt vist tõesti peetakse... (*Tõuseb.*) Veel kord — minu tänu. Pean vabandama, aga meil algab varsti üks väike nõupidamine. Ma saadan teid välja... Hüvasti. Palun siitkaudu.

(*Lahkuvad vasakule. Hetke pärast tuleb miilitsapolkovnik ja sammub ruumis tükike aega edasi-tagasi. On ilmne, et lugu teeb talle suurt muret. Lahkub nüüd vasakule. Mõne hetke pärast tuleb vasakult miilitsaleitnant. Istub. Vajutab nupule laual; tuleb miilitsaseersant.*)

MIILITSALEITNANT: Tooge, palun, siia kinnipeetav neljandast. (*Miilitsaseersant paremale; tuleb varsti koos «Murikesega», kelle nägu on nutust laiguline. Ta on ilmselt väga endast väljas, võppub ja nuuk-satab vahetevahel. Miilitsaseersant lahkub.*)

MIILITSALEITNANT: Istuge. (*«Murike» istub.*) Kas olete nüüd natuke rahunenud?

«MURIKE» (*noogutab*).

MIILITSALEITNANT: Ehk jätkame sealt, kus enne pooleli jäi? Teie päevikus, mille me läbiotsimisel leidsime... (*Võtab päeviku.*) Pole vist tarvis kahelda, et siin iga rida vastab tõele?

«MURIKE»: Kahjuks...! (*Hakkab vaikselt nutma; paus.*)

MIILITSALEITNANT: Ärge nutke. Teil isiklikult on oma päevikust kohtus palju abi.

«MURIKE» (*valjusti nuttes ja karjudes*): Aga Superboy on just selle-sama päevikuga sees mis sees...! Miks ma küll kirjutasin?! Ta on mu kindel peigmees... vilistas mulle alati pulmamarssi...

(*Tuleb miilitsapolkovnik.*)

MIILITSAPOLKOVNIK: Mis siin lahti on? Tütarlaps, miks te karjute? Mida teile on tehtud?

«MURIKE»: Midagi... Ma ei taha, et mu päevikut loetakse!

MIILITSAPOLKOVNIK: Aga meie ei taha, et teist kurjategija saab. Ausate inimeste päevikud meid ei huvita. Ja see on teil rohkem vist jonnikisa... Jääge vait. Vait, öeldi! («Murike» vaikib.) Nii. Pühkige nüüd silmad kuivaks, nuusake ka nina ilusti puhtaks. («Murike» teeb, mis kästi.) No vaat, tubli tüdruk! Ja nüüd rääkige uurijale kõik ilma keerutamata südameilt ära. Oleme kokku leppinud? Kas oleme? («Murike» noogutab; polkovnik lahkub.)

MIILITSALEITNANT: Kuidas te Filosoofi kampa sattusite? Millest te sissetulekut hangite? Rääkige üksikasjaliselt.

«MURIKE»: Kuidas ma teile seda räägin...!

MIILITSALEITNANT: Mis teid segab?

«MURIKE»: Segab, et... Te olete noor mees, kuidas ma teile...

MIILITSALEITNANT: Ma kutsun polkovniku, rääkige temale.

«MURIKE»: Ei! Parem jutustan teile... Sellest on paar-kolm aastat tagasi... Ma sain Sexiga «Energias» tuttavaks.

MIILITSALEITNANT: Kuidas?

«MURIKE»: Ta tuli... või sattus ta juhuslikult minu lauda istuma. Mul jätkus sel päeval raha ainult klaasi musta kohvi jaoks. Sex tellis kooke ja veini, pakkus mulle ka... Maksis kõik heldelt kinni. Ta kutsus mind õhtul kuhugi sünnipäevale. Ja seal jõin ma vist liiga palju veini... midagi ei mäleta. Kui hommikul ärkasin, lamasin voodis... mingi kiilaspea kõrval... Palun üks sigaret! (Saab sigareti, kahmab laualt tikutoosi, süütab, tõmbab ahnelt.) Pärast andis Sex mulle kümme rubla...

MIILITSALEITNANT: Kui vana te siis olite? (Paus.)

«MURIKE»: Viisteist...

MIILITSALEITNANT: Kas teil ema ja isa on?

«MURIKE»: On — ja ei ole. Elavad juba mitu aastat lahus. Isa töötab kusagil rajoonis... vist uuesti abiellunud.

MIILITSALEITNANT: Ja ema?

«MURIKE»: Elab ühe mehega vabalt... on üks igavene joodik.

MIILITSALEITNANT: Teie elate vanaema juures?

«MURIKE»: Olen sinna sisse kirjutatud. Aga elan niisama... vahel Sexi juures, vahel mujal...

MIILITSALEITNANT: Kuidas vanaema teisse suhtub?

«MURIKE»: Vanaema... (Nuuksatab korra, võtab ennast aga kiiresti kokku.) Ta suhtub minusse väga hästi. Ta ei riidle peaaegu mitte kunagi... Süüagi annab, kui mul näpud põhjas on. Aga seda juhtub nüüd harva, et ma täiesti ilma rahata olen. Filosoof on mind viimasel ajal palju aidanud. Alati laenab, kui ma küsin. Ostis need riided ja pesu... väga kallist ja ilusat pesu! (Paus.) Ja ilusad kingad... Ta on hea poiss. Väga hea südamega. Ja tark... Armastab luuletusi lugeda...

MIILITSALEITNANT: Saadab ta ka teid turistide juurde? (Paus.)

«MURIKE»: Te mõtlete — nii...? Jah, aga harva. Siis, kui Sex ei saa minna või...

MIILITSALEITNANT: Päevikust ei selgu, kas te Pärnu-Kaarepi kaupluse röövimisel olite kaasas... (Paus.)

«MURIKE»: Sellest ma ei tohi rääkida...!

MIILITSALEITNANT: Filosoof keelas?

«MURIKE»: Jah. Aga niipalju ma ütlen, et mina seal kaasas ei olnud. Mina põhimõtteliselt niisuguse asjaga ei tegele. Seal oli Sex kaasas.

Mina ainult lubasin need kastid ja kotid mõneks ajaks meie kuuri panna.

MIILITSALEITNANT: Kas vanaema teadis sellest?

«MURIKE»: Taevas hoidku, ei!

MIILITSALEITNANT: Miks te koolist ära jäite? (Paus.) Koolis õppida ei tahtnud. Ja tööle minna ei tahtnud. (Paus.) Vanaema on teil pensionär? Tal on küllaltki raske, sest teie ju...

«MURIKE»: Tal on mitu päris head passija-kohta. Ja ma käin tal mõnikord abiks, kui on aknaid pesta või parketti nühkida.

MIILITSALEITNANT: Päevikus kirjutate, et ka Filosoof on hiljuti teie vanaemal abiks olnud, kui tuli suuri vaipu välja tassida ja klop-pida?

«MURIKE»: Jah! Sellest on alles mõni päev tagasi... See oli ühe akadeemiku lese majas.

MIILITSALEITNANT: Kas Filosoof oli kaua seal?

«MURIKE»: Jah... vist paar tundi. Ta... ma... (Paus.)

MIILITSALEITNANT: Edasi...? Ta ei tulnud sinna ju ainult abiks. Mis plaan tal veel oli? Mida ta seal uuris?

«MURIKE»: Ma... ma ei tohi rohkem rääkida...!

MIILITSALEITNANT: Hea küll. Teie päevik on palju jutukam kui teie ise. (*Kutsub nupule vajutamise*ga miilitsaseersandi.) Viige tütarlaps tagasi ja tooge siia kinnipeetav viiendast.

(*Miilitsaseersant viib «Murikese» ära. Tuleb varsti «Filosoofiga»; seersant lahkub.*)

MIILITSALEITNANT: Istuge! («Filosoof» istub kärmesti.) Mida te räägite oma viimasest kuritööst?

«FILOSOOF»: Ma ei mõista...?

MIILITSALEITNANT: Pärnu-Kaarepi kauplusesse sissemurdmisest.

«FILOSOOF»: Pole aimugi! Kindlasti valesüüdistus... Ja soovitan sellel teemal mitte enam minu ega oma aega raisata. Pealegi kannatan ma mälunõrkuse all. Raske haigus. (Paus.)

MIILITSALEITNANT: Kas te ka mind ei mäleta?

«FILOSOOF»: Ei saa salata, kodanik ülem. Meie juhtusime ju elama kunagi aastate eest ühes ja samas majas. Mu kadunud isa on teile vist paari püksegi õmmelnud...

MIILITSALEITNANT: Ta oli, jah, hea rätsep.

«FILOSOOF»: Ainult jõi liiga palju. Jõigi ennast surnuks...

MIILITSALEITNANT: Mina tundsin su kohe ära... aga näinud ei ole me vist juba seitse või kaheksa aastat...?

«FILOSOOF»: Mina aga mõtlesin, et kodanik ülem kindlasti ei taha tunda oma õnnetut lapsepõlvesõpra...

MIILITSALEITNANT: Jah, piinlik tunnistada — aga olen sinuga koos õunavargilgi käinud.

«FILOSOOF»: Näed, oleme isegi kolleegid... olnud. Siis hüüti sind Pinkertoniks. Ka praegu sobiksid sulle piip ja luup hästi... Mäletad, kuidas me alati röövleid ja krimkasid mängisime?

MIILITSALEITNANT: Miks ei mäleta. Sina olid alati röövel.

«FILOSOOF»: Ja sina krimka. (*Halvasti varjatud vihkamisega.*) Jäidki krimkaks!

MIILITSALEITNANT: Ja sina röövliks. (Paus.) Mitu korda sa juba vanglas oled olnud?

«FILOSOOF»: Ainult üks kord.

MIILITSALEITNANT: Ja enne üks kord koloonias. Nii et kokku on

sul kaks istumist. Nüüd tuleb kolmas. Oled juba jõudmas retsidivistide raskesse kategooriasse. Noorelt!

«FILOSOOF»: Ja sina oled noorelt juba hõbepagunitega. Medalgi rinnas. Nii et mõlemad oleme edasi jõudnud! Siin sa siis töötad... Isegi lilled...? Lakitud trellid... Midagi pole ütelda, päris kultuurne kinnipanemine!

MIILITSALEITNANT: Või kinniminemine.

«FILOSOOF»: Kui see saladus pole — ütle, palju sa kuus saad? (Paus.)

MIILITSALEITNANT: Mis saladus see on... ega ma palju ei saa. (Paus.) Üheksakümmend kaheksa rubla. (Paus.)

«FILOSOOF»: Sa oled heategija, et nii väikese raha eest nii rasket ja musta tööd teed...

MIILITSALEITNANT: See on minu asi!

«FILOSOOF»: Vabandan. Jah, näete, kuidas elu on läinud, kodanik ülem... Midagi pole teha! See asi pole oma seada. Paratamatus. Saatus! (Paus.)

MIILITSALEITNANT: Lori. Samasugust jama saatuses ja paratamatusest ajasid sa ka kümme aastat tagasi.

«FILOSOOF»: See näitab, et ma olen oma vaadetes alalhoidlik, kindel.

MIILITSALEITNANT: Miks sa ka täiskasvanuna kurjategijaks hakkasid? (Paus.)

«FILOSOOF»: Sama pärast, miks sina miilitsaks. Igal asjal on oma sügav filosoofiline alus. Kassil ja koeral on need idud juba sündides sees, miks üks haukuma ja teine näuguma hakkab. Sulle meeldis juba poisikesena mind taga ajada...

MIILITSALEITNANT: Ja sain su ka nüüd kätte. (Paus.) Mul ei olnud alguses õrna aimugi, et sina see Filosoof oled — aga kuidagi tuttav paistis su käekiri...

«FILOSOOF»: Nimelt?

MIILITSALEITNANT: Nuputa ise, millega silma hakkasid. Aega sul selleks nüüd varsti jätkub.

«FILOSOOF»: Arvad? Ma ei võta midagi omaks.

MIILITSALEITNANT: Sa ei rabele välja. Ma tean sinust peaaegu kõik.

«FILOSOOF»: Peaaegu?

MIILITSALEITNANT: Tean rohkem, kui arvata oskad. Isegi su plaanidest on meil selge pilt. Vähemalt viieks aastaks garanteerin sulle kindla, rahuliku ja tööka kodu! (Paus.)

«FILOSOOF»: Aga kui ma ise kõik puhtsüdamlikult välja laon? Kui ma ennast ausalt pahupidi keeran, kas siis allkirja vastu kohtuni lahti lased?

MIILITSALEITNANT: Kardan, et mitte. (Paus.) Oled kaval ja keeruline karakter, Filosoof...

«FILOSOOF»: Muidu ei saaks minusugune ju elada. Vaadake, kodanik ülem — kui korgitõmbaja oleks üks ilus sirge traat, siis jääksid kõik pudelid avamata! (Paus.) Viska paar sigaretti...

MIILITSALEITNANT (ulatab laual oleva paki).

«FILOSOOF»: Noh, jumal tänatud, et sul miilitsamundri sisse natukenegi inimese südant alles on jäänud... Mul on veel üksainus väike palve. Kui sellegi tädad, puistan südame viimase sopini tühjaks. Pane

mind Jaanusega kokku! (Paus.) Kas või kümneks minutiks... Seda saad sa ju kergesti teha!

MIILITSALEITNANT: On sul seda väga vaja?

«FILOSOOF» (tõmbab käeservaga üle kõri): Nii...! (Paus.)

(Miilitsaleitnandi kutse peale ilmub seersant.)

MIILITSALEITNANT: Pange ta tagasi üksikusse. Mitte kellegagi ei tohi ta kõnelda ainsatki sõna! Siia tooge kinnipeetav teisest.

«FILOSOOF» (viskab sigaretipaki miilitsaleitnandi jalge ette): Aitäh, kodanik ülem! Eluaeg ei unusta. (Koos seersandiga ära.)

(Miilitsaleitnant võtab sigaretid üles, paneb lauale ja siis süütab ühe; jääb keset ruumi seisma. Paus. Miilitsaseersandi saatel tuleb «Sexpomm», käib ruumis ringi; seersant lahkub.)

MIILITSALEITNANT: Istuge. (Istub laua taha.)

«SEXPOMM»: Aega istuda, aega astuda... Kas jälle igatsesite minu järele, mu kena noor sõber?

MIILITSALEITNANT: Istuge!

«SEXPOMM»: Aitäh, püüan siin istumisest võimalikult hoiduda... Lilled...? Ja kui ilusti lakitud trellid... imeilusad!

MIILITSALEITNANT: Kuid ikkagi ainult trellid. Mõtelge sellele!

«SEXPOMM»: Jah, ikkagi ainult trellid... Kas vanglas on nad ka nii ilusad?

MIILITSALEITNANT: Varsti näete. (Paus.) Millega teie vanemad tegelevad?

«SEXPOMM»: Kolhoosnikud. Mina tulin linna kergemat elu otsima.

MIILITSALEITNANT: Leidsitegi?

«SEXPOMM»: Leidsingi. Minu välimusega ei sobi sigu talitama... (Irooniaga.) Ehkki ma ka nüüd tihti sigadega õiendan... (Paus.)

MIILITSALEITNANT: Ehk alustame jutuajamist?

«SEXPOMM» (laulab vaikselt «Kriminaaltangot», teeb paar tantsusammu, tantsib siis lähemale; tantsib koguni kuidagi väga meeldivalt. Läheb paari sujuva sammuga miilitsaleitnandi juurde, lüüub korraks tema vastu ja istub siis lauaservale): Alustame siis pealegi järjekordset väikest vestlust... Aga ega ma midagi rohkemat ikkagi ei räägi. Sa aita parem mind siit välja! Ole kordki elus daami vastu kena — ja ka daam ei keela sulle oma... kenadusi... Teene teene vastu!

MIILITSALEITNANT: Istuge, palun, toolile.

«SEXPOMM»: Kas mu jalad sulle ei meeldi...? Vaata, kui lõpmata pikad sukad... Ilusad, mis?

MIILITSALEITNANT: Istuge, palun, toolile!

«SEXPOMM»: Kas sul tüdrukut on? Vaevalt, ehkki oled päris sile... Sul ei ole aegagi! Muudkui ajad ausaid inimesi taga... Tõsi ju? Ma ütlen sulle — kui sa minuga voodisse tuled, siis nikastad sa ennast suu- rest mõnust ära...! (Silmitseb tähelepanelikult, kuidas miilitsaleitnandi ilme järsult muutub.) Miks sa mind nii vaatad...? Mõtled, et näe kui ilus tüdruk, aga hirmus ropu suuga... Mõtled nii?

MIILITSALEITNANT: Mõtlen küll.

«SEXPOMM»: Ja et kahju on minust... Ütle?

MIILITSALEITNANT: On tõesti kahju.

«SEXPOMM»: Näed, kuidas ma su mõtteid näen... Aga sina minu mõtteid ei näe.

MIILITSALEITNANT: Kahjuks!

«SEXPOMM»: Just kahjuks. Aga mul on oma mõtetest raske rääkida... Sa vist ei usu... Ma olen sind ammu tähele pannud — sa

hakkad ju juba kas või ainult oma mundri pärast minusugustele kaugelt silma. Kuid sa oled ka muidu, nagu lehtsabad ütlevad, päris tragi pilgupüüdja. Sa oled mulle ammu meeldinud... Ma olen olnud paha tüdruk, see on tõsi. Aga kui paljud mehenaised on minust hulga halvemad! Sest kui mina teen seda ainult raha pärast, siis nemand on litsid sellepärast, et nad on nisukese näru verega... Armasta mind, kallis miilitsapoiss — ja sa ei kahetse! Lase mind minna...!

MIILITSALEITNANT: Palun ärge toppige oma jalgu mulle sülle. Minge istuge toolile ja jätkame! (Paus.)

«SEXPOMM»: Sa, poisu, solvasid mind. Aga kui ma nüüd rebin natuke oma pesu... näe, siit — rebin natuke katki, ja rabelen su süles natuke... ja karjun natuke appi... ja ütlen, et kippusid mind käperdama, tahtsid võimu kasutada... mõistad, poisu? Kuidas see sulle meeldiks? Kas sa saad selle eest oma ülemustelt kiita? (Äkkvihas ettevaatamatult avameelitsedes.) Nii palju sa näed minu allkirja protokollile, mille sa siin täna hommikul kokku soperdasid! Jah — Pärnu-Kaarepi kaupluse tegime tõesti paremast kraamist tühjaks, olin seal Filosoofil ja Superboyl kolmandana kaasas, aga ma ei võta midagi omaks! Aru said? Ma annan sulle viimast korda head nõu, kallis miilitsapoiss — lase mind lahti, või muidu keeran ma sulle nisukese pudru kokku, mida sa kümne aastaga ära ei söö! Noh, mis ütled sa nüüd, mu kallis...? Ega Sex ei olegi väga rumal tüdruk...?

MIILITSALEITNANT: Kuulake nüüd mõni minut tähelepanelikult... (Vajutab laua serva all olevale nupule; valjuhääldajast kostab «Sexpommi» hääli: «... nisukese näru verega... Armasta mind, kallis miilitsapoiss — ja sa ei kahetse! Lase mind minna...!»)

Miilitsaleitnandi hääli: «Palun ärge toppige oma jalgu mulle sülle. Minge istuge toolile ja jätkame.»

«Sexpommi» hääli: «Sa, poisu, solvasid mind. Aga kui ma nüüd rebin natuke oma pesu... näe, siit — rebin natuke katki, ja rabelen su süles natuke... ja karjun natuke appi... ja ütlen, et kippusid mind käperdama, tahtsid võimu kasutada... mõistad, poisu? Kuidas see sulle meeldiks? Kas sa saad selle eest oma ülemustelt kiita?» (Paus.) «Nii palju sa näed minu allkirja protokollile, mille sa siin täna hommikul kokku soperdasid! Jah — Pärnu-Kaarepi kaupluse tegime tõesti paremast kraamist tühjaks, olin seal Filosoofil ja Superboyl kolmandana kaasas, aga ma ei võta midagi omaks. Aru said?»)

MIILITSALEITNANT (suleb magnetofoni): Kuidas meeldis?

«SEXPOMM» (surmani kohkunud): Kuidas te tohtisite? Te võtsite salaja mu jutu linti...! Seda nimetatakse maolitõmbamiseks!

MIILITSALEITNANT: Ronige nüüd laualt maha ja minge istuge sinna.

«SEXPOMM» (täidab korralduse): Kavalusega panite mu reetma!

MIILITSALEITNANT (asetab avatud toimiku «Sexpommi» ette): Lugesite juba varemgi protokollile läbi. Kui soovite, lugege veel — aga allkiri tuleb teil nüüd alla panna.

«SEXPOMM»: Missugune ropp altvedamine...! Ärge meie omadest kedagi seda linti kuulata laske! Filosoof laseb mu vagaseks teha, tema saab sellega väga kergesti hakkama!

MIILITSALEITNANT: Ma ei kauple teiega. Kirjutage alla.

«SEXPOMM»: Issand jumal, issand jumal... kuidas te mulle jala taha panite...! (Kirjutab mitme lehekülje allservale oma nime.) Kus-

tutage, palun, see lint ära . . . palun! Ma ei salga enam midagi, aga kustutage see lint ära!

MIILITSALEITNANT: Ma mõtlen selle üle. Nüüd tuleb teil kambri-
risse tagasi minna. (*Kutse peale ilmunud miilitsaseersandile.*) Viige see
kodanik tagasi ja tooge siia kinnipeetav kolmandast.

(*«Sexpomm» tõuseb ja järgneb seersandile. Veidi aja pärast tuleb seer-
sant tagasi; temaga kaasas on eilsest tugevasti lonkav «Superboy».*
Seersant lahkub.)

MIILITSALEITNANT: Istuge!

«SUPERBOY»: Võib ka . . . Mul, noorel mehel, aega istuda küllalt.
(*Istub.*) Ma vaatan, et härra kriminaalkomissar on ise ka veel päris
noorepoolne mees — aga oma eakaaslastele rõnga ninasseajamine juba
päris selge!

MIILITSALEITNANT. Kas Pärnu-Kaarepi kaupluse sisse-
murdmine on teil nüüd meelde tulnud?

«SUPERBOY» (*irvitades*): Kas niisugune koletu kuritöö on ikka tõesti
juhtunud . . . ?

MIILITSALEITNANT: Teie olete siis nüüd veel ainus, kes salgab;
ülejäanud asjaosalised on süü omaks võtnud. (*Paus.*)

«SUPERBOY» (*varjatud rahutusega*): Haned lendavad kõrgel, neid
kirvega ei raba . . . (*Vihase sosinaga.*) Ma ütlen sulle heaga — ära mind
pigista! Ära pigista, kurat! Ma teen prokurörile kaebuse. Ütlen, et suru-
sid mulle vägisi kaela, peksid ja piinasid . . . Nii et jäta heaga järele.
Mina omaks ei võta!

MIILITSALEITNANT: Kas Filosoof õpetas nii rääkima?

«SUPERBOY»: Oskan ikka ise ka. Või mul ei ole pead otsas . . . ? Kas
see on karvadega kaetud kaalikas või? Olen salmisigi teha proovinud.
Varsti hakkam romaani kirjutama. Vakt!

MIILITSALEITNANT: Aga kuidas jääb selle Pärnu-Kaarepi kaup-
lusega? Sellest te ennast välja ei keeruta. Ma tuletan teile natuke üht-
teist meelde . . . Jaanus sinna kaasa ei tulnud, sest ta oli kõrge palavi-
kuga voodis. Tema asemel tuli, nagu teie teda hüüate, Sexpomm. Tema
valvas tee peal, teie kinnitasite terastrossi kaupluse ukselati külge ja
trossi teise otsa auto tagumise stange külge. Seejärel tõmbas Filosoof
auto abil kaupluse ukse maha. Siis hakkasite teie koos Filosoofiga kon-
jakit, veini, šokolaadi ja muud kraami autosse kandma. Oli nii? (*Paus.*)
Teie kangutasite kassakasti kangiga põranda küljest lahti ja tassisite
autosse.

«SUPERBOY»: Mina? Tahate ütelda, et mina üksi . . . ?

MIILITSALEITNANT: Teie üksi.

«SUPERBOY»: Niisuguse ässa löön ma alati trumbiga ära! Minu isa
ütles: asi olgu aus, käsi olgu puhas ja inimene otsekohene. Kassakasti
tassisime Filosoofiga koos autosse. Vakt!

MIILITSALEITNANT: Aga kui Filosoof väidab, et kassakastiga õien-
dasite ainult teie, mis te siis ütlete?

«SUPERBOY»: Ma talle kuradile väidan! Tahab viimaks kõik ainult
mulle selga väidata . . . ? Ei lähe läbi!

MIILITSALEITNANT (*kirjutades*): Nii et jääte selle juurde, et tõite
kassakasti Filosoofiga koos autosse?

«SUPERBOY»: Nii kui rauda! Minu kohta võib rääkida mida tahes,
aga vale vastu ma võitlen kuidas jõuan!

MIILITSALEITNANT: Kust kohast te selle auto varastasite?

«SUPERBOY»: See oli Jaanuse isa kärü. Samal öösel viidi see tagasi.

MIILITSALEITNANT: Kas Jaanus teadis, milleks te autot vajate?
«SUPERBOY»: Kui järjekordselt aus olla, siis — ei teadnud. Masin oli neil maja taga garaažis, aga selle uks polnud lukus. Ja aiavärv oli ainult seestpoolt haagis. Aga minu käed on selle loo juures täiesti puhad! Ma ei oska juhtidagi.

MIILITSALEITNANT: Auto võttis, tähendab, Filosoof?

«SUPERBOY» (*irvitades*): Selle väidan ma tõesti talle selga...

MIILITSALEITNANT: Järgmine suur löök oli teil plaanitud ühe akadeemiku lese juures? (*Paus. «Superboy» nagu kangestub; vaatab liikumatult tühjusse.*) Meil on üks väga huvitav päevik... (*Avab päeviku.*) Kuulake! «... täna magasin jälle Superboy juures. Ta on suur siga, aga ta lubas minuga abielluda, kui «Vanamoor» on ära koksatud ja paljaks tehtud...» Teil oli tapmise ja röövimise kavatsus!

«SUPERBOY»: Mõtleb välja... valetab! (*Väriseva lõuaga.*) Ausõna, valetab!

MIILITSALEITNANT: Ei valeta. Tüdruk pidas oma päevikut väga täpselt. Te olete liiga suurt huvi tundnud selle lese panipaikade vastu — teie koos Filosoofiga. Kavatsesite röövmõrva.

«SUPERBOY»: Ei...! Ei!!

MIILITSALEITNANT: Vaiksemalt.

«SUPERBOY»: Võib olla, et ma ka naljaviluks jamasin... ärge seda kuradi plikat uskuge! Eidega pole ju veel midagi tehtud...!

MIILITSALEITNANT: Aga te kavatsesite teda röövida.

«SUPERBOY»: Mina...? Jumala ausõna... paljudi mis inimesed räägivad... Kõik oli jamaajamine. Nali. Ja teie usute...! (*Paus.*) Mina pole kavatsenudki... Vannun kõige juures, mis mulle püha!

MIILITSALEITNANT: Mis teile püha on?

«SUPERBOY»: Ma olen kirikus ristitud... leeris käisin... Jumala eest, ütlen ausalt — kõik on Filosoofi plaanitatud. Tema jah!

MIILITSALEITNANT (*kirjutab*): Tähendab, selle akadeemiku lese röövimist ei plaanitsenud teie, vaid Filosoof?

«SUPERBOY»: Tema! Mind tahtis ta ainult tööriistana kasutada... Ausõna! Jumal ise näeb ja tunnistab, et ma räägin puhast tõtt.

MIILITSALEITNANT: Kirjutage alla. Siia. Nii... Ja nüüd läheme polkovniku juurde. Tulge! (*Mõlemad ära.*)

MIILITSALEITNANT: Vaatan, kus seltsimees leitnant on. Võtke istet! (*Lahkub.*)

EMA: Hirmus! Kui hirmus, kui hirmus...

ISA: Pea meeles — poiss on teiste poolt mingisse suppi tiritud!

EMA: Aga seda ta ju ongi! Jaanus on kindlasti ilma süüta.

ISA: Mina selles nii kindel ei ole...

(*Tulevad miilitsapolkovnik ja -leitnant.*)

MIILITSALEITNANT: Tervist. Palun istuge. Meil oleks teile mõned küsimused... Kas on teie poeg viimasel ajal tihti öösiti kodunt ära olnud?

EMA: Meie poeg? Ei ole... Mina küll ei tea.

MIILITSAPOLOKOVNIK: Kas kindlasti ei ole, või teie ei tea?

ISA: Me ei tea. Vaadake, poisil on oma tuba ja meil kehtib perekonnas põhimõte, et... Saate aru, ta on juba suur mees ja mismoodi ma tema tulekuid-minekuid nuhin... (*Paus.*) Loodan, et te saate minust õigesti aru.

MIILITSAPOLKOVNIK: Püüan. (Paus.) Tema sõpru te muidugi tunnete?

ISA: Sõbrad...? Ma räägin teile mõnedest tema «sõpradest»... Me kavatsesime eile õhtul abikaasaga maale sõita. Mõni päev tagasi sain ma aga sellise rohkem kui imeliku kirja... kuulake... (Loeb ette.) «... teie valesti kasvatatud poeg on sattunud väga halbade «sõprade» kilda. Lõpetage see tutvus ära, enne kui hilja!» Kuna mul on mõningaid kolleege, kes mind ei seedi, siis kõigepealt uskusin, et see on rumal šantaažikatse. Siis aga otsustasin poega igaks juhuks kontrollida — ja maalesõitmise asemel läksime istusime paar tundi kohvikus, kus ma sellest kirjast ka abikaasale rääkisin. Kui koju tulime, oligi meie korteris mingi... üpris kummaline seltskond koos. Viskasin nad kohe välja.

MIILITSAPOLKOVNIK: Teie?

ISA: Mina. (Paus.) See kõik on mingite halbade kokkusattumuste resultaat, mis peab meie poja suhtes kindlasti positiivselt lahenema. Ta on siiani olnud väga korralik, väga aus ja väga hästikasvatatud poiss. Tõsi, ta on veidi ekstsentriline ja kergesti ärrituv, kuid kes tänapäeva noortest seda ei ole!

MIILITSAPOLKOVNIK (Emale): Kas on teil kodunt midagi kadunud?

EMA: Aga... nimelt mida?

MIILITSALEITNANT: Tsaariaegseid kuldkümnerublalisi.

EMA: Kuldrublad...? (Paus.) Issand, ma ei tea kohe, mida ütelda...

MIILITSAPOLKOVNIK: Ütelge tõtt.

EMA (vaatab areldi Isa poole): Neid on küll mõned kadunud, aga...

MIILITSAPOLKOVNIK: Millal te märkasite, et kuldrahad kadunud on?

EMA: Viimased kaks — üleele.

MIILITSALEITNANT: Te ütlesite — viimased? Kas teil on neid varemgi kaduma läinud?

EMA (tunneb end Isa pilgu all äärmiselt ebamugavalt): On küll.

MIILITSALEITNANT: Need viimased kaks kuldraha saime me kätte.

EMA: Tõesti? (Paus.) Küllap mõne Jaanuse sõbra taskust?

MIILITSALEITNANT: Jaanuse pintsakuvoodri vahelt. (Paus.)

EMA: See pole võimalik... ma ei suuda seda kuidagi uskuda...!

ISA (suure kergendusega): Kui lõpmatult rumal... aga siiski varastas tema. Kuuled? Tema, Jaanus, varastas!

EMA: Ja mina olin kindel, et...

ISA: Võta ennast kokku, palun — ja ära mõtle enam rumalusi.

EMA: Jaanust ei oska ma kuidagi vargaks arvata...!

MIILITSAPOLKOVNIK: Mul oleks veel üks küsimus. Kas pole teil kodunt kadunud ka välisvaluutat? Nimelt dollareid?

EMA: Dollareid? Minu teada pole meil neid kunagi olnudki.

ISA: Välisvaluutat? Mitte kunagi. Miks te seda küsite?

MIILITSALEITNANT: Teie poja juurest leiti sada USA dollarit, aga ta ei anna selle kohta mingit seletust.

MIILITSAPOLKOVNIK: Kahjuks — sest see vaikumine võib kaasa tuua suuri ebameeldivusi. Kust kohalt on pärit inimesed, kes maksavad dollaritega? Milliste teenete eest? Mida nad vastutasuks soovivad?

EMA: Ometi pole ta kunagi salatsenud... Armutult avameelne on ta mõnikord olnud! Ma lihtsalt ei mõista... (Paus.) Kas ma ei võiks Jaanust näha? Lubage, et ma räägin temaga... ka nendest dollaritest. Ja et ta peab südame puhtaks rääkima... Palun!

ISA: Kui nemad siin temalt tõde kätte ei saa, siis sina ammugi mitte. Teine asi, kui mina... mina olen talle vähemalt mingisugunegi autori-teet!

MIILITSAPOLKOVNIK (*Emale*): Te näete oma poega. Ja võib-olla libiseb temalt midagi, mis laseb mõista, mille abil Filosoof teda oma rusikas hoiab.

EMA: Milline Filosoof?

MIILITSAPOLKOVNIK: Teie poja sõber... blondide tukkadega. Tema ongi jõugu juht.

EMA: See kena ja viisakas noormees... jõugu...?

MIILITSAPOLKOVNIK: Meil on andmeid, et teie poeg on segatud mingisse seaduserikkumisse, millest teab ka Filosoof...

EMA: Minu Jaanus segatud...?! (*Järsku kogu ohtu mõistes, Isale.*) Palun mine sina siit ära, kui ma Jaanusega räägin. Ole hea!

ISA: Mis...? Mida see tähendab?

EMA: Tead ju, et ta viimasel ajal sind nähes tõrksaks muutub...

ISA (*solvunult*): Kuidas arvad. Ma lähen tänavale ja ootan sind seal.

MIILITSAPOLKOVNIK (*leitnandile*): Laske too noormees siia tuua ja jätke nad kahekesi. (*Emale.*) Kui teie jutt pojaga lõpule jõuab, vaju-tage, palun, siia. (*Osutab signaalnupule lauaserval. Isale.*) Ma saadan teid välja.

(*Isa ja miilitsapolkovnik lahkuvad vasakule. Miilitsaleitnant vajutab nupule laual; siseneb seersant.*)

MIILITSALEITNANT: Tooge ja jätke siia vahialune esimesest. (*Seersant lahkub paremale; ka leitnant lahkub. Mõne hetke pärast tuleb Jaanus.*)

EMA (*karjatab*): Jaanukene...! (*Jookseb poja juurde.*) Mu vaene poiss... mida on nad sinuga teinud...?! Kas oled sa tõesti kurjategija? Ütle, kas oleme me sulle pahad vanemad olnud...? Sul jätkus ju kõike... Miks sa meile seda tegid?! Räägi ometi!

JAANUS: Mis see jutt nüüd enam aitab.

EMA: Oled sa vähemalt siin kõik südame pealt ära rääkinud?

JAANUS: Olen ja ei ole.

EMA: Mulle räägiti, et sinu juurest on leitud mingid dollarid — kust need on pärit?

JAANUS: Nendest ei saa ma rääkida.

EMA: Kes sind keelab?

JAANUS: Kes...? On keegi. Saa aru, ema, et väga lihtne on mul praegu ennast trellide taha lobiseda!

EMA: On sul siis midagi niisugust hinge peal, et sa seda Filosoofi kartma pead...? Sa oled ju alati minule kõik ära rääkinud... Räägi, ja siis peame nõu, kuidas ja mida. Räägi, mu poiss! (*Paus.*) Kas ei ole ma sulle küllalt head nõu andnud? Kas pole?

JAANUS: Oled küll...

EMA: Mõnestki kimbatusest oleme pääsetee leidnud. Oleme ju?

JAANUS: Oleme küll.

EMA: Võib-olla oskan ma ka nüüd sulle nõu anda! Arutame, mõtleme. Kaks pead on ikka kaks pead. (*Paus.*) Või ei usalda sa mind enam...? (*Paus.*)

JAANUS: Sa mäletad, ema... möödunud talvel oli ajalehes ja televisioonis juttu telefoniautomaatide rüüstajatest. Vaata, ka mina... olin ühes kambas. Teised jäid vahele, aga Filosoof käskis neil minust vai-kida. Nüüd on teised juba ammu vanglas. (*Pikk paus.*)

EMA: Jaanus, Jaanus... Sa pead siin kõik üles tunnistama — sa pead!

JAANUS: Ei. Ei tule kõne allagi!

EMA: Sa pead seda tegema. Usu mind, muud väljapääsu pole! Sinu salgamine laseb tekkida võib-olla uued rasked kuriteod...!

JAANUS: Ei...

EMA: Kas sa tõesti tahad mulle ka veel seda häbi teha, et ma pean ise oma argpüksist poja mustadest tegudest jutustama...?

JAANUS: Ema...! Sa ei tee seda!

EMA: Kas olen ma midagi tegemata jätnud, mida ma sulle olen kunagi lubanud? (*Paus.*) Kui sina seda ei tee, siis teen seda mina. Luban seda sulle. Sinu enda pärast, poeg! (*Läheb laua juurde, vajutab nupule.*)
(*Tuleb müütsapolkownik.*)

EMA: Minu poeg otsustas teile kõik ära rääkida. Kõik, mida ta teab. Ka dollaritest. (*Paus.*) On ju nii, Jaanus...? (*Pikk paus. Väga aeglaselt tõstab Jaanus pilgu, vaatab lõpuks Emale.*) Mina lähen nüüd... Nägemiseni, Jaanus!

(*Ema lahkub. Jaanus saadab teda pilguga.*)

Eesriie

KOLMAS VAATUS

Esimese vaatuse lavapilt.

Järgmise päeva hommik.

Isa, rüetatud elegantse lohakusega nagu alati, käib ruumis ilmselt tujutult edasi-tagasi.

ISA (*peatub*): Naine...!

(*Justnagu oleks kutset oodanud, tuleb Ema. Ta liigub vaevu; on nagu kehastunud kannatus. Rusika, milles muserdatud taskurätt, on ta surunud vastu põske. Aga ta vaatab ootavalt mehele.*)

ISA (*käib veel veidi aega toas ringi; nüüd seisatab*): Ole siin. Ma ei taha üksi olla.

EMA: Tahtsingi sinult midagi küsida... oh, kuidas mu pea valutab! Mis sa arvad, miks küll Jaanus õigelt teelt... nii kõrvale kaldus?

ISA: Minagi olen sama küsimuse juures pead murdnud. Lihtsalt arusaamatu! Absoluutselt arusaamatu... Olen lahendust otsinud koguni taolise sõna tagant nagu pärivus. Minu teada pole aga ei sinu ega minu perekonnas selliseid... noh, ebaausaid indiviide kunagi eksisteerinud. Tõsi? (*Paus.*)

EMA: Aga meie ise? Kas viimaks meie ise ei ole...

ISA: See veel puudus, et sa meie endi juurest süüd hakkad otsima! Või tunned sina ennast viimaks milleski süüdlasena...? Milles? Olid — seda mäletan minagi — aktiivne, aus kommunistlik noor. Parteisse sa ei astunud, sest abiellusid minuga. Su elus ei ole näha ainsatki viga! Tean, et oled mulle olnud truu ja hea naine. Milleski ei saa sa ennast süüdistada — kui ehk... (*Irvi tades.*) Võib-olla lasete mõned soengud seal juuksurisalongis teinekord kassast mööda? Mis...? Noh, ära pahanda... igaüks teab oma asju ise. Minul, jumal tänatud, pole riigi

kopikatega vähematki pistmist. Selle koha pealt on minu süda nõukogude võimu ees täiesti puhas. Laitmatult puhas!

EMA (*suure solvumisega*): Ah selle koha pealt on sinu süda laitmatult puhas...? Aga teise koha pealt? Ah? Küllap see sinu kahekeelsus ja konjunktuurlus on nõukogude võimule kangesti kasulik! Süda puhas... Tunnen sind!

ISA (*äärmiselt endast väljas*): Mis...?! Mis kahekeelsus? Mis konjunktuurlus? Kuulis ühe sõna ja nüüd ei saa hambaid küljest... Sina oma kanapeaga arvad, et maailmas on lihtne ja kerge elada... et tuuled puhuvad ainult ühest kaarest!

EMA: Jah, ega tuulelippudel kerge ei ole... ja samal ajal on neil vastikult kerge. (*Paus.*)

ISA: Mida sa, jultunu, täna suust välja ajad?! Mis sa jõllitad...?

EMA: Mina ei ütle sinule kunagi nii inetult.

ISA: Sina ütled palju inetumalt! Tuulelippudel on vastikult kerge... Vaata, mida tema minule nina alla hakkas hõõruma... mille pärast tema muretseb! Mitte poja pärast, vaid...

EMA: Nimelt poja pärast. Just ainult selle pärast.

ISA: Sina hoi a oma nina nendest asjadest eemal!

EMA: Ma tahan tingimata teada, kus on juured.

ISA: Mis kuradi juured?

EMA: Jaanuse kuritegevuse juured. Kust kohalt on ta saanud selle...

(*Pikk paus, mille kestel Isa ennast väga tugevasti kokku võtab.*)

ISA (*üllatava leebusega*): Sa, naisuke, kihutad oma mõtetega nendest juurtest nagu orav rattas... Su närvid on natuke rikkis — ja ma ei imesta. Poisist on ka minul väga kahju! Aga juured, juured...? Need on kahtlemata olemas ja ulatuvad muidugi paljudesse kohtadesse. Halvad sõbrad ja...

EMA: Ja veel halvemad vanemad. Miks meie sugugi mitte rumala peaga poiss viimastel aastatel õppimise suhtes nii ükskõikne on olnud? Miks ta enam ülikooli ei taha minna?

ISA: Ta on laisk ja käest ära lastud.

EMA: Kuidas ta unistas maast-madalast peale arstikutsest! Aga nüüd juba paar aastat kipub autojuhiks või transporditööliseks... Ütleb, et need teenivad palju paremini kui haritlased mitmelgi erialal. Kes aga talle seda viimastel aastatel pähe ajas? Tema kallid vanemad. Sina ja mina. Mina — ja eriti sina... Muud ta ei kuulnud kui seda, et noor arst, õppinud ülikoolis kuus pikka rasket aastat, hakkab kohale määratuna saama ainult seitse-kaheksakümmend rubla kuus — ja et hiljem tõuseb see kõigest saja või saja kahekümne rublani. Aina naakusime: kas see tasub arstiksi õppimist...!

ISA: Ja ei tasugi. Noor kõrgema haridusega inimene alustab elu, alustab väga vastutusrikast tööd, ja näeb, et iga tööline teenib temast rohkem! (*Paus.*)

EMA: Aga miks sa sellest probleemist artiklit ei kirjuta?

ISA: Mina? Artiklit...? Oma allkirjaga? Et nagu mina ei oleks nõukogude võimuga rahul...? Tänan väga.

EMA: Tegime vist rumala vea. Andestamatu vea. Raha ei tohi olla peamine! Võib-olla oleks Jaanuse ilmne kutsumus teinud temast suure arsti...? Purustasime ta unistused.

ISA: Ah, lori puha! Hiljem oleks elu tal need hullemini purustanud. Ma mõtlesin öösel asja igamoodi...

EMA: Kogu öö sa norskasid. See oli su mõtlemine ja mure!

ISA: Ka nüüd, hommikul, mõtlesin ma asja igapidi läbi ja jõudsin otsusele, et mis siis nii kangesti lahti on. Just! Kas meie oleme esimesed või viimased korralikud inimesed, kelle lastega selline pahandus juhtus?

EMA: Tõeliselt korralike inimeste lastega seda ei juhtu.

ISA: Sinu järgi me siis polegi tõeliselt korralikud inimesed?

EMA: Ei olegi. Muidu poleks ju Jaanus seal, kus ta on.

ISA (*ei ole selles sugugi veendunud, mida ütleb*): Niisugust tarkuse ja rumaluse segu, nagu sinu kanapeas, annab otsida! Kuid ma mõistan su psüühikat ja ei pahanda... Nüüd kuula tähelepanelikult. Meie perekonda tabas õnnetus, see on selge. Näpuga näitajaid, irvitajaid ja parastajaid leidub varsti rohkem kui küllalt. Nende vastu tuleb meil abi leida. Meil tuleb moodustada tõhus ringkaitse.

EMA: Mis asi...?

ISA: Ringkaitse. Hästi läbimõeldud ja löögivalmis ringkaitse! Ükskõik kes ja kust, kas eest või selja tagant, meid küsimustega ründab, et mis ja kuidas, vastame — pea hästi meeles! — kõik on süüdi meie poja õnnetuses, ainult mitte meie.

EMA: Ma ei mõista hästi...?

ISA: See mind ei üllata. Pane tähele — kõik on süüdi: korratuste poolest silmapaistev kool, pahatahtlikud naabrid, saamatu komsomol, halvad sõbrad, ükskõiksed pedagoogid...

EMA: Õpetajad ju signaliseerisid!

ISA: Pea meeles: keegi ei ole poisi kohta signaale andnud. Meie kahekesi aga käime päev päeva kõrval tööl ja see, mis juhtus, oli paratamatus, milles kõige vähem süüdi oleme meie. On selge? Ma küsin, kas on selge? Mis sa mind vahid...? (*Paus.*)

EMA: Ma ei vaja sinu ringkaitset. Vajan selgust, kes või mis on süüdi, et minu nii suure armastusega kasvatatud pojast on saanud kurjategija. Ja mitte mingisugune ringkaitse ei võta minult süütunnet. (*Lühike paus.*) Kuulsid...? Keegi nagu tuli?

(*Paremalt tuleb Jaanus — kortsunud, koltunud, nukker; seisatab.*)

JAANUS (*väga vaikselts*): Tere hommikust.

EMA: Jaanukene...?! (*Tormab poja juurde, embab teda.*) Jaanukene! Kallis pojaken! Kas see oled ikka tõesti sina?!

JAANUS: Mulle öeldi, ema, et sa saad need kuldrahad tagasi.

EMA: Ah, tühja nendega! Peaasi, et sina tagasi tulid...

JAANUS: Tere, isa.

ISA: Morning, mister Robin Hood! Kuidas sa tulema said?

JAANUS (*teeseldud tarmukusega*): Julgete päralt on võit. Saagisin trellid läbi, lõin valvurid uimaseks, kargasin üle kahe müüri... Tahaksin pesta ja särki vahetada. Mul on pool tundi aega. Ja äkki saab natuke süüagi?

EMA: Kohe... (*Hakkab kiiresti lauda katma.*) Kohe...!

ISA: Imelik... miks nad su nüüd heast peast jalutama lasksid?

JAANUS: Imelik jah...

EMA: Ta süütus tehti kindlaks ja ta lasti tulema. Istu ja söö...

JAANUS (*lauda istudes*): Mu süü suurus tehti kindlaks ja mind lasti kohtuni allkirja vastu vabaks. Ma ei tohi kuhugi ära sõita ja pean esimesel kutsel kohtusse ilmuma.

EMA: Kohtusse...? Sina...?! Ja sind võidakse koguni süüdi mõista?

JAANUS (*süües*): Mõistetaksegi. Kindel.

ISA: Ja sa saad sellest nii rahulikult rääkida ja sealjuures veel isuga süüa vitsutada?! (*Istub lauda, tõstab endale ette ja sööb samasuguse isuga.*) Lausa hämmastamapanev rahulikkus!

JAANUS: Rääkisin südame puhtaks — ja nüüd tulgu, mis tuleb. Kokkuvõttes mul vedas. Tõsi, ema! Kui ma poleks miilitsasse sattunud, siis, nagu selgus, oleks Filosoof mu väga raskesse loosse seganud.

ISA: Konkreetselt — millesse?

JAANUS: Väga inetusse.

EMA: Nii et nüüd ometi mõistsid, mis sõbrad nad sul on?

JAANUS: Mõistsin.

ISA: Nagu uksest pääseb, nii on ta kohe jälle nendega ninapidi koos... Kuritegelik seltskond on Jaanuse-taolistele nagu narkomaania. Sinule saab nüüd määratud väga karm kodune režiim. Look pole loogaks kasvanud, look on loogaks painutatud! Mõistad, poiss? (*Paus.*)

JAANUS: Palju mõtlesin ma möödunud ööl endast, aga veel rohkem sinust, isa. Nii palju kerkis pähe küsimusi, millele keegi teine ei oska vastata. Ainult sina.

ISA: Mina? Muidugi vastan ma hea meelega... (*Emale.*) Mida sina ootad? Söö... Kui tore salat! Ma poleks uskunud, et ka minul selline hundiisu on... Palun, küsi ainult. Küsi, küsi! Palun proovi neid seeni, poiss — keele viivad alla... Kuhu sa ennast siis minema sead, et ainult pool tundi kodus oled?

JAANUS: Ma tahaksin küsida sinu isast.

ISA: Jah-ah? Ole lahke.

JAANUS: Vanaisa langes lahingus. Langes nõukogude võimu eest.

ISA: Õige! Vanaisa oli kangelane. Pojapoeg kahjuks ei ole...

JAANUS: Aga poeg? Sa räägid vanaisast ja pojapojast. Aga milline oli vanaisa poeg?

EMA: Söö ometi, Jaanus...

JAANUS: Aitäh, ema. Aitabki juba.

ISA: Ma ei mõista su keerutusi... Sinu vanaisa poeg olen ju mina. Mida sa siis minust tahad?

JAANUS: Tahaksin ainult teada, millisel rindel sina sõja ajal olid? (*Paus.*) Mõista mind õigesti, isa... see on mulle praegu väga tähtis! Ma ei taha, et sinu kohta siis, kui kusagil isade sõjapäevadest juttu tuleb...

ISA: Noh...? Kas keegi on öelnud midagi?

JAANUS: Jah... on mõned koolivennad, kelle isad sind sellest ajast teavad. Ütle, kui sa oleksid soovi avaldanud, kas sind oleks lubatud samasse üksusesse, kuhu su isa kuulus?

ISA: Ma ei saa aru... Ka tagavarapolk oli sõjaline üksus. Olin rivitul kohal. Kirjutaja. Aga sinu silmis olen nagu süüdlane, et sõjas ellu jäin...? Kui ma oleksin oma naha turule viinud ja seal kõrvad pea alla pannud, kas maailm sellest targem või parem oleks olnud? (*Paus.*)

JAANUS: Aga kas maailm on sellest targem või parem, et sina — nagu sa ütled — oma nahka turule ei viinud ja seal kõrvu pea alla ei pannud?

EMA: Jaanus, miks sa ei söö...? Tõsta omale veel ette...

JAANUS: Tänan, mulle tõesti juba aitab.

ISA: Ja mõned räägivad suure suuga, et isade ja poegade vahel ei olevat meil mingeid vastuolusid... Mis sa vaatad? Kui minagi oleksin sinna jäänud, siis poleks praegu ka sind, mu kallid üli-ekstsentriline poeg!

JAANUS: Maailm meie kahe puudumise pärast vaevalt nutaks...

EMA: Jaanus! (Paus.)

ISA: Ma näen, et sa oled oma isast väga heal arvamusel.

JAANUS: Ma tunnen sind. Kui tõtt tunnistada, siis päris kaua aega pidasin sind isaks, kellelt on palju õppida.

ISA: Aga nüüd enam ei pea . . . Huvitav, miks? Minu esialgsed voo-
rused muutusid, nagu ma vist õigesti taipan, varsti minu puudusteks? Kas
nii?

JAANUS: Sa ei eksi. Sul on vist meeles, mida sa minu kuueteistküm-
nendal sünnipäeval kõigi külaliste juuresolekul käskisid mul kõrvataha
panna? Ja ma panin. Mul on ju hea pea, kõik jäi meelde. Sõna-sõnalt!
Sa ütlesid: «Kui tahad elus edasi jõuda, siis ole alati kõigi vastu siiras.
Ära kiida ülemustele ainult sellepärast järele, et nad ülemused on. Nae-
rata lahkelt, aga mitte kunagi lipitsevalt igale kõrgel kohal istujale;
räägi nende kohta alati ainult puhast tõtt, ausat ja objektiivset tõtt isegi
siis, kui nende töös suuri puudusi esineb — ja pane tähele, sulle kuu-
lub rahva austus ja ülemuste siiras lugupidamine!» Nii sa kõnelesid . . .
Mäletad?

ISA (*tagasihoitud naeruga*): Tõsi . . . See sõnavõtt oli mu elu parim
nali. Seda ma sinule ju ka järgmisel päeval ütlesin — et need sulle mäe-
ratud õpetussõnad on peokõne sees ilusad kuulata, aga elus edasijõud-
miseks on ka teisi juhendeid vaja, ja mõnikord nendele esimestele hoo-
pis vastupidiseid. Kuid neid muidugi avalikust kõnetoolist alla ei
hüüa . . . Mõistad?

JAANUS: Ausust, tähendab, pole elus eriti vaja?

ISA: Oleneb, kelle vastu sa aus tahad olla. Kõike peab elus targalt
tegema. Rumalalt aus ei jõua kuhugi!

JAANUS: Sina muidugi ei ole rumalalt aus.

ISA: Muidugi mitte!

JAANUS: Kas vanaisa oli rumalalt aus? (Paus.)

ISA: Täna pole päev nende lugude arutamiseks. Mõtle oma tumedate
asjade peale! Sa pead kõigi nende rohkem kui kahtlaste tuttavatega
järsu lõpu tegema. Mina viskasin nad üleile öhtul siit välja, viskasin
täna ja teen seda ka tulevikus, kui nad ainult oma nägu siia näitavad.

JAANUS: Täna? Kes siin täna käis . . . ?

ISA: Lill — ja see eilne, rullilöödud silmaga.

JAANUS: Juki ja Lill . . . (*Emale.*) Ammu?

EMA: Hommikul vara.

ISA: Noh, vähemalt see sinise silmaga lõust oma jalga enam siia ei too!

JAANUS: Miks?

EMA: Sa veel küsid . . . Isa pidi ta nina ukse vahele lööma.

JAANUS: Küll tahaksin mina ringi käia sellesama asja eest saadud
sinise silmaga . . . ! Ja kuidas ma seda sinise silmaga lõusta kadestan
tema isa pärast . . .

ISA: Miks?

JAANUS: Tema isa oskab oma peaga mõtelda. Ausalt mõtelda! (Paus.)

ISA: Aga kas sina oskad mõtelda, jultunud kutsikas?! See on minu
nimi, mida sa määrid. Minu nimi! (*Haarab pojal ootamatu võttega kuk-
last ja vajutab ta pea toorelt rõhudes alla.*) Sul oleks tulnud varakult
iga eksimuse eest nii nagu kutsikal turjast kinni võtta, nina sisse tor-
gata ja samas nahk läbi rihmutada!

EMA: Mida sa teed . . . ?! (*Tormab vahele, vabastab poja.*)

ISA: Kodu oli sul liiga aus, liiga usaldav. Selle vea me veel paran-
dame! Sina oma varastest sõpradega oled ka ise vargaks muutunud . . . !

EMA: Miks sa nii...

ISA: Mõtle kuldrahade peale! Varastasid need omast kodust. Varastasid oma ema järelt. Oma ema järelt...! Omast kodust!! Seda ei tee inimeselaps, vaid hundikutsikas.

JAANUS (*Isa haardest valutavat kaela käega hoides*): Hundikutsikas on vana hundi poeg... Tuleb välja, ma olen oma isa vääriline järglane.

EMA (*tõkestab tee Isal, kes uuesti pojale ähvardavalt läheneb*).

ISA: Nüüd sean ma siin majas sisse uue korra. Sa veel õpid mind austama!

EMA (*hirmunult*): Jäta, palun...! Palun...

ISA (*läheb eemale, süütab sigareti*): Hea küll... temaga õiendan teine kord. (*Jaanusele.*) Kuulsid? Õiendan! Ka eelmised kuldrahad varastas tema. Kindel! Aga sina süüdistasid mind... Ehk jutustab noorhärä ka sellest seigast? Räägi. Räägi, räägi!

JAANUS: Kas üksikasjaliselt? Peensustega?

ISA: Oleksin ülimalt tänulik. Ülimalt! Ainult — puhast tõtt.

JAANUS: Loomulikult. Tohin ma alustada? Täna. Ühel päeval otsisin ma pesukapist omale puhast särki. Seal sattusidki mulle ette kaks kuld-kümnerublalist. Panin need tasku, et sind, ema, kõigepealt natuke ehmatada ja siis nad sulle kätte anda.

ISA: Kui ilus, puhas plaan!

JAANUS: Tohin ma jätkata? Täna. Paar päeva hiljem tulin ma ühel õhtul väga hilja koju. Teie mu tulekut ei märganud, sest riidlesite. Sina, isa, olid jälle mitu päeva kadunud olnud ja nüüd veinilõhnadega koju ilmunud. Ema süüdistas sind, et oled need kuldrahad oma lipakatega maha joonud...

ISA: Täpselt õige! Nii ta mind tõesti süüdistas. Aga kuldrahad olid hoopis sinu taskus?

JAANUS: Jah. Ma võtsin need rahad ja tulin teie ukse juurde... tahtsin need sulle, ema, kätte anda... et sa isa ilmaaegu ei süüdistaks.

ISA: Ma hakkas sinust, poeg, tahes-tahtmata uuesti lugu pidama! Miks sa aga oma ilusat plaani täide ei viinud?

JAANUS: Sellepärast, et hakkasid samas ema väga inetult pilkama. Nii, nagu sa seda alati teed, kui sa kusagil ringi oled lakkunud. Oled ema ees süüdi, aga närid ja piinad teda... Ja siis hakkasid sa mind kuldrahade varguses süüdistama. Kuulasin — ja pigistasin neid nii kõvasti rusikasse, et peopesal oli valus...

ISA: Õigusega süüdistasin! Sa olid need ju varastanud.

JAANUS: Ei. Veel ei olnud. Mul polnud varastamise mõtetki tekkinud! Alles kui ma kuulsin, kui jöhker sa ema vastu olid, kui ta mind kaitsta püüdis, kuidas sa teda ja mind saastaga üle ujutasid — siis otsustasin, et jätan sulle varga nime. Sest järsku sobis see sulle.

ISA: Lontrus!

JAANUS: Jah. Ma olen seda vist tõesti... Võin ma jätkata? Tead, kellele sobib varga nimi? Vargale. Sellelsamal õhtul ma kuulsin, miks sind aastaid tagasi toimetusest päevapealt välja visati. Sa olid varastanud teiste mõtteid ja neid oma mõtete pähe müünud. Sina olid oma artiklid kokku kirjutanud teiste artiklitest varastatud katketest! Sina olid juba varas. Ema ütles sulle seda kõike näkku — ja sa ei saanud ennast millegagi õigustada. Ainult mõnitasid ja ähvardasid. Aga mina läksin asemele ja õo läbi lamasin unetult, kuldrahad rusikas... (*Paus.*)

EMA: Ja kuhu sa nad hiljem panid?

JAANUS: Need vedelesid mul mitu nädalat pintsakutaskus. Sina, ema, ju kunagi mu taskuid ei uuri, muidu oleksid sa nad leidnud... Hiljem näitasin neid kohvik «Energias» Filosoofile, ja see pani nad mehele... see tähendab, müüs ära.

EMA: Ja raha?

JAANUS: Selle jõime samas «Energias» kambaga maha. Ja sellel-samal ööl see telefoniautomaatide rüüstamine tuligi. Filosoof andis meile julguseproovi. Mina olin nii purjus, et suurt midagi ei mäleta. Kuid järgmisel öhtul käisime «Kaukaasia» restoranis pead parandamas ja seal maksime mitmekümne-rublase arve ainult kahekopikalistega. Kelter luges vist tund aega ja kirus... Nädal hiljem kukkusid teised kinni, aga Filosoof käskis neil minust vaikida. Hiljuti uuris ta välja, et kodus on meil veel paar kuldraha... Ja ongi kogu mu lugu. *(Pikk paus.)* Ma arvan, ema, et sa tahad nüüd vist isa ees vabandada... tookordse alusetu süüdistuse pärast. Jätan teid üksi.

(Jaanus läheb — kuid peatub; tuleb tagasi, astub Ema juurde, kumardub ta kohale, võtab ta kätte ja surub selle oma põse vastu. Ta ei lausu ainsatki sõna, kuid on selge, et ta midagi andeks palub ja midagi töötab. Ta suudleb ja silitab Ema kätt — ja siis lahkub. Pikk paus, mille kestel Isa vihase murega jälgib Ema, kes liikumatult istudes tühjusse vaatab.)

ISA: Millele sa mõtled? *(Paus.)*

EMA: Ei millelegi... Õigemini — mõtlesin praegu ühele oma kliendile, kes homme tuleb soengut tegema. *(Paus.)* Ma tean, kuidas ta on õnnetu oma pika nina ja terava lõua pärast... Ta palub iga kord, et ma teeksin ta soenguga kenamaks. *(Paus.)* Tema mees on kalalaevastikus ja käib harva kodus. Naine aga armastab teda ja tahab talle meeldida... Sellepärast ma tegelengi temaga juba mitu päeva varem, kui ta minu juurde tuleb. Ka praegu meenub ta mulle jälle ja jälle... ma ootan teda... Ma ei taha temalt jootraha ega midagi... tahan vaid, et ta meeldiks oma mehele... *(Paus.)*

ISA: Aga mis kurat see pika ninaga mulle tundmatu lõust praegu siia meie murede hulka kuulub?! *(Paus.)*

EMA: Palun vabandust. Rumala peaga hakkasin sellest rääkima... *(Tänavalt kostab lühike autosignaal. Tuleb Jaanus. Pestud. Lumivalges nailonsärgis, teises ülikonnas. Heitnud pilgu kardinale vahelt tänavale, läheneb ta Isale.)*

JAANUS: Usalda, palun, mulle mõneks tunniks autovõtmed.

ISA *(ei usu oma kõrvu)*: Mis...? Mida sa ütlesid?

JAANUS: Mul oleks väga tarvis paariks tunniks autot.

ISA: Sulle autot? Milleks? *(Paus.)*

JAANUS: Kas ei saaks ilma seletusteta?

ISA *(«lahkusega», mis surutud läbi hammaste)*: Ei, mu kallis. Need ajad on möödas, kus sa siin majas midagi omapead tegid. Nüüd tuleb kõik mulle põhjalikult seletada. Lao lagedale. Kohe!

JAANUS: Ma ei saa.

ISA: Kellega sa sõita kavatsed? Kuhu?

JAANUS: Palun teeme nii, et ma sellest ei räägi.

ISA: Teeme. Ja teeme veel ka nii, et ma sulle autot ei anna. Anna sulle masin, ja pärast tuleb võib-olla seletusi kirjutada...

JAANUS: Ma kinnitan sulle, et mitte midagi ebaausat ma selle sõiduga toime ei pane.

ISA: Meeldiv kuulda, kuid sellest on vähe.

JAAANUS: Lõpuks sa vist ikkagi annad mulle autovõtmed...

ISA: Enesekindlus ja eneseusaldus on üldiselt head asjad, ainult antud juhul rakendad neid kasutult.

JAAANUS: On vist loomulik, et me teineteist enam põrmugi ei usalda... (*Väljub.*)

EMA: Jaanus...! (*Isale.*) Miks sa teda nii...

ISA (*vaatab kardina vahelt*): Tänaval seisab hall «Volga»... ja Jaanus kõneleb selle juures paari mehega... Nüüd tuleb ta ühega vist majja...? Mis tuttavad küll poisile on sigenenud?!

(*Tulevad müütsapolkovnik ja Jaanus.*)

MIILITSAPOLKOVNIK: Tervitus. Palun vabandust, kuid noormees palus mind siia tulla.

ISA: Jah, palun...?

MIILITSAPOLKOVNIK: Oleksime teile väga tänulikud, kui te oma auto paariks tunniks oma poja kätte usaldaksite. Te osutaksite meile suure teene.

ISA: Suurima heameelega! Palun... alati, kui vaja... (*Annab võtmed Jaanusele.*) Sa oleksid võinud ainult öelda, milles on asi!

MIILITSAPOLKOVNIK: Tal ei olnud seda õigust. Teie masina värv ja number mängivad tõenäoliselt asja juures oma osa — ja meie ei tohi riskida.

ISA: Loomulikult! Palun... Oh Jaanus, Jaanus... Ma ei suuda mõista, kuidas meie poeg on sellisesse loosse sattunud? Kui palju muret ja häbi... Olen küll sõjaskäinud mees, aga ikkagi kisub närvi mustaks!

MIILITSAPOLKOVNIK: Võib arvata. Olite Rahvuskorpuses? (*Jaanus pöörab teistele selja. Ta jääb näoga saali poole — me näeme, kuidas see vestlus teda piinab.*)

ISA: Jah, annab ikka mõtelda... kõik need lõputud rindeteed... kõik need Velikije Lukid ja Nevelid... rasked lahingud...

MIILITSAPOLKOVNIK: Kas te ka Velikije Lukis olite?

JAAANUS (*tagasi vaatamata*): Arvesta, isa — seltsimees polkovnik oli sinu isa lahingukaaslane. (*Paus.*)

MIILITSAPOLKOVNIK: Jah. Olime Aleksandriga ühes üksuses, ja lõpuni koos. Ta langes minu silmade all Velikije Lukis... (*Paus.*) Tubli mees oli... (*Paus.*) Teie, noormees, mainisite, et see rindel tehtud joonistus olevat teil siin kodus...?

JAAANUS: Ongi. Ema, kus vanaisa pilt on...?

EMA: Mis...? (*Ta on kogu eelnenud vestluse jooksul suurt piinlikust tundnud, samal ajal mõtetega nagu kõigest eemal olnud ja nüüd ta esialgu ei taipu.*) Mis pilt?

JAAANUS: Vanaisa portree. See rippus alles mõned aastad tagasi siin... (*Osutab ebardliku figuuriga maalile.*) Mäletad, isa? Sina võtsid selle ju ise seinalt maha... Kuhu sa ta panid?

ISA: Mina vist tõesti... Kuhu ma ta torkasin...? Nagu peoga on peast võetud... (*Käib aeglaselt ruumis ringi, vaatab koguni seksioonriiuli taha ja alla, jääb segaduses seisma.*) Lausa naerma ajab... (*Löüb järsku endale vastu laupa.*) Käes! (*Ruttab minema ja tuleb mõne hetke pärast, kaasas lihtsas raamis suuremaformaadiline, kunstnikul üldiselt hästi korda läinud, kuid mõneti ilmselt lõpetamata portree.*) Palun! (*Asetab portree toolile, riuli najale.*) Siin ongi meie kangeline...!

MIILITSAPOLKOVNIK: Jah! (*Läheneb portreele, kuid Isa on juba toolile astunud, ebardliku figuuriga maali seinalt maha võtnud ja kavat-*

seb nüüd isa portreed sinna asemele panna; polkovnik peatab teda.)
Palun, minu pärast ei ole tõesti tarvis...

ISA: Siiski, siiski... Tegelikult on see ta õige koht!

EMA: Jah. Ma ütlesin juba siis mehele, et me vahetame ta vist valesti ära...

MIILITSAPOLKOVNIK (*seisab ja vaatab portreed*).

EMA (*järsku suure kohkumisega*): Oh... ma ei pannud tõesti tähele... palun väga vabandust! Näete, kui hullusti tolmu ja ämbliku-võrke täis... (*Pühib rutates portreelt tolmu.*)

ISA (*on alles nüüd midagi taipama hakanud*): Jah, vaadake... selle rindel tehtud sõejoonistuse kunstiline tase on... mitte väga kõrge. Meie kodus liigub mõnigi kord inimesi kunsti valdkonnast, kes... saate aru... Kaasaegne ülimodernistliku suunaga kunst aga tõestab ja näitab, et... (*Heidab vilksamisi kõõrpilgu ebardliku figuuriga maalile.*)
Mnjaa...

JAANUS (*miilitsapolkovnikule*): Kas ma võin nüüd minna ja masina garaažist välja tõmmata? Varsti on vist aeg.

MIILITSAPOLKOVNIK (*kella vaadates*): Minge. Ma tulen ka kohe. (*Jaanus lahkub.*)

EMA: See küll ei sobi, aga... saate aru, süda nii hirmsasti valutab... (*Paus.*) Kuidas mu pojalt võib lõppeda...? Ta ütles, et ta... peab kohtusse...?

MIILITSAPOLKOVNIK: Kindlasti kohtusse.

EMA: Ja karistatakse...?

MIILITSAPOLKOVNIK: Kindlasti karistatakse. Muidugi, kui tal midagi hullemat hinge taha ei jäänud, siis... tõenäoliselt karistatakse teda tingimisi.

EMA: Ta on meil üldiselt väga... see tähendab... päris tubli poiss... See kõik on lihtsalt õnnetus! Me tahtsime talle ainult head...

ISA: Jah...! (*Märgates, et miilitsapolkovnik nagu hajameelselt silmitseb magnetofoni.*) Ainult head... Sellesama makigi ostsime talle äärmiselt heade kavatsustega. Just siis kirjutati igas lehes aina sellest uuest õppimismeetodist... olete kuulnud? Inimene magab, aga magnetofon loeb talle tasase häälega mingit loengut... Poiss tahtis kangesti proovida, ja siis ostsimegi talle. Peaasi, et noor inimene kogu aeg midagi kasulikku õpiks!

MIILITSAPOLKOVNIK: Kas tõesti...? Nii et hakkaski magnetofoni abil unes õppima? Tõesti huvitav... (*Vajutab magnetofoni käima; kostab «Kriminaaltango» agressiivne, pealetükkiv refrään. Polkovnik sulleb magnetofoni mõninga hämmastusega.*) Jah... muidugi... Kuid meil ongi nüüd aeg. Head tervist! (*Lahkub.*)

ISA: Head tervist! (*Seisab ebardliku figuuriga maali ja portree vahel.*) Kahju, et varem ei proovinud, kas seda miilitsamühakat poleks ehk saanud nende kahekümne viie aastaste sentimentidega päris pehmeks töödelda...! Aga see kriminaalse kisaga lint tuleb jalamaid kustutada. Vastik mõelda, kuidas see mind praegu sisse vedas... (*Paus.*) Mida sa mõtled, naine? (*Käsi hõõrudes.*) Mina arvan, et raske äike läks meist üle ilma suurema sisselõõmiseta... Pean aga kohe lisama, et ma pole sinu tänase käitumisega põrmugi rahul!

EMA: Mina ei ole sinu viimaste aastate käitumisega põrmugi rahul. (*Paus.*)

ISA: Mis toon see on...?

EMA: Sinuga suhtlemiseks täpselt õige toon.

ISA: Kuidas sa minuga räägid? Soovitan sul pidureid kontrollida, kallid... *(On võtnud seksioonriiulilt mõned paberid, silmitseb neid.)* Kõige paremini rahustab närve töö... Ma tahaksin dikteerida mõned vist päris huvitavad mõtted oma noorsooartiklile... Ehk istud korraks masina taha! *(Ema lahkub paremale.)* Naine, kas sa ei kuulnud...? Naine! Naine!!

(Ema tuleb, seisatab paremal.)

ISA: Ma olen harjunud, et sa tuled kohe, kui ma sind kutsun. On selge? Mine istu nüüd natuke masina taha.

EMA: Ei. *(Paus.)* Ei.

ISA: Mis kuradi ei...?

EMA: Sa tead, et ma oskan sõna pidada. Nüüd kuula: ma lähen sinu juurest ära. Täna, kui Jaanus tagasi tuleb, läheme me minu ema juurde. Siia tagasi me enam ei tule. Mitte kunagi. Minu sõna selle peale! Ma tahan, et Jaanusest kasvaks korralik inimene ilma koduse terrorita. *(Pöördub lahkuma.)*

ISA: Palun istu masina taha ja võta diktaat vastu!

EMA: Ei. Ma ei võta sinu tööst enam mitte kunagi osa. Ma ei taha. Ma vihkan tuulelippe. Vihkan!

ISA *(ennast vaevu vaos hoides)*: Naine...?!

EMA: Ma olen alati, kõik need aastad, kodurahu huvides sulle kõiges alistunud, olen tõepoolest alati tulnud sinu esimese hüüdmise peale. Enam ma ei tule. Mõistad? Ei tule. *(Paus.)*

ISA *(kuna tunneb vaistuliselt hädaohtu, on ta ennast juba ümber häälestanud)*: Sina ei tule, kui mina kutsun...? Luba, et ma naeran! Sa tuled. Mõistad, mu kallid? Tuled... *(Naeratades oma palju kordi läbi-proovitud naeratust, läheneb ta naisele, olles kindel enda mõjus; leebelt, hellitava häälega.)* Kullake... sa oled alati tulnud ja tuled ka tulevikus alati mu esimese kutse peale! Ma ju vajan sind — ka oma töö juures. Sa tead, kuidas ma takerdun oma mõtetesse, kui pean vaatama tühja puhast paberilehte ja oma pliitsi otsa... Ma pean tingimata dikteerima, ja nimelt sulle!

EMA *(kogu aeg mehe eest taganedes)*: Ei. *(Lahkub. Paus.)*

ISA *(muigab, ent juba kahtleva enesekindlusega; ta jalutab veidi ruumis ringi ja hõikab nüüd paraja hääletugevusega — nii, nagu ta alati on oma kaasat kutsunud)*: Naine... Kuuled, naine! *(Paus. Isa ilme muutub tõsiseks ja ta hõikab märksa valjemini.)* Naine...! *(Selle järel juba kannatamatult, mingi hüsteerilise alatooniga.)* Naine!... *(Paus.)* Naine...!! *(Paus. Järgneva ta lausa mõirgab.)* Naine!! Naine...!?!?! *(Ja alles nüüd ta taipab, mida ta on kaotamas. Ta kuulatab hirmunult, kuulatab pingsalt, kuulatab kaua — aga keegi ei tule. Nüüd hakkab kordkorralt valjemini kostma «Kriminaaltango» — ja samal ajal vajub aeglaselt, aeglaselt kinni)*

eesriie

Vannitoa laulud

1

Fuchsi vanaproua, kes elab vanas majas,
 tuli meile vanni.
 Fuchsi vanaproua, lahtine kraan, vana keha
 ja mu vana ema, kes sättis kuuma ja külma vett.
 Fuchsi vanaproua rääkis sellest,
 kuidas ta 1910-ndal aastal tantsis härra Jungholziga valssi,
 kui hiilgav oli härra Schultzi andree,
 milline kleit oli Mona Lisal
 ja et nüüd on tal astma.
 Mu kaheteistaastane vend Vallo Cornelius,
 kelle mõtted on värsked kui noore elevandi üdi,
 ütles: kurat, nad on jälle «Ameerika Hääle»
 mängima pannud.

2

Kaheksateistaastane naabri Liisa
 istus kuumas vannis
 ja hüüdis uih-aih.
 Ma kujutasin ette ta nõpsis nina,
 millel oli kolm tedretähni,
 ta sõrmi, mis klimberdasid klaverit,
 vannivett ja klaverit
 ja teda ennast.
 Ma ukse taga pakkusin ennast selga pesema,
 aga tema ütles: loll, loll,
 ja kihistas naerda.
 Vannituba oli nagu raadio,
 kus algas noortesaade armastusteemal.

* *
*

tulla tagasi
tulla tagasi sel ööl oma koju
hurtsikusse eikellegimaal
puhuda vilepilli
naerda tähti
mida on nii palju nagu sibulamüüjaid turul
murda pähklit oma valgete hammastega
murda oksid et teha lõke
ja mõelda et su mured on hääbuv suits
hääbuv suits vabrikukorstnatelt — hääbuv suits
veduritelt
ja ise oled puhas kui pärast leili maasaunas
ise oled puhas kui naeratus tüdruku näol
keda sa pead omaks
tulla tagasi sel ööl oma koju
kraanade trollibusside ja televiisorite
juurest
tulla oma hurtsikusse eikellegimaal
vaikida üleni
et kuulda kuidas sosistab maa
must pisut küüru ja kurdiks jäänud maa

Teekond läbi mineviku *

PEÜS

ehitsedes «Eesti üliõpilaste ja vilistlaste üleüldist nimekirja» (1915), tekib tunne, nagu kõnniksin mööda surnuaeda ja loeksin hauatahvleilt tuttavate nimesid. Paljud neist olid mulle siis head tuttavad või sõbrad, hiljem aga läksid meie teed niivõrd lahku, et teineteist enam ei tere-tanudki. Tänapäev on neist ainult mõned üksikud veel elus.

Kas võis keegi siis ette näha või umbkaudu aimatagi oma saatust? Et see või see saab kord ministriks, see professoriks, see riigipeaks, see kaitseliidu pealikuks, see sureb emigratsioonis, see sõjaväljal, see Sibe-ris, see lastakse selja tagant maha, see kaob jäljetult, selle nime kan-navad linnad ja tänavad, selle nime ei tohi suhu võtta. Aeg pillutas nad kõik laiali, vastasleeridesse, kahele poole barrikaadi. Tol ajal aga istusid nad veel rahumeeli koos, arutasid ja vaidlesid vahel, pidasid ühiseid püüsid ja haudusid ühiseid üritusi.

Mainitud nimestikus on 800 nime ümber. Kui neile lisada veel need, kes ühel või teisel põhjusel sealt välja on jäänud, saame ehk tuhat täis. Nii palju oli siis 1914. a. kevadel, mil nimekiri koostatud, eesti üli-õpilasi ja kõrgema kooli lõpetanuid.

Ent praegu, aastal 1967? Ainuüksi üliõpilaste arv Eestis ulatub üle 22 000! Vahe pole ainult kvantiteedis, ka huvialad on nihkunud. Siis olid esikohal humanitaarteadused, nüüd täppisteadused. Siis oli eesti insener või arhitekt harulduseks, nüüd saadavad kõrgemad koolid iga aasta välja kümned korrad rohkem insener-tehnilisi tööjõude kui töö-tajaid humanitaaraladel.

Ja veel — üksiku üliõpilase erikaal tolle aja ühiskonnas oli hoopis suurem kui praegu, juba seetõttu, et neid oli vähe ja neilt oodati palju.

Peterburis õppis siis rohkem kui kolmandik kogu eesti üliõpilaskon-nast. Üliõpilasseltsidest oli kõige suurem PEÜS (Peterburi Eesti Üliõpi-laste Selts), sellele järgnes «Põhjala», siis põllumajandust õppivate üliõpilaste selts «Taim», Polütehnilise Instituudi üliõpilaste selts «Ilma-rine». Neile tuli hiljem veel juurde «Põhjalast» poeginud korporatsioon «Rotalia».

Peterburi üliõpilasseltsidesse koondunud üliõpilased erinesid Tartu omadest, juba väliselt. Nad ei põlanud vene üliõpilaste tužurkat ega vor-mimütsi nagu tartlased, kelle maitset kōditasid saksalikud värvid ja kes värvimütside pärast lahinguid löid. Neile olid tundmatud buršide kom-bed, õllejoomise tseremooniad, mensuurid, zweispänneritega kihutami-

* Algus «Loomingus» nr. 11.

sed mööda tänavaid. PEÜS-i võeti vastu ka naisüliõpilasi, hiljem ka kunsti- ja muusikaüliõpilasi.

Ametlikult polnud PEÜS-i olemaski, oli Peterburi Eesti Üliõpilaste Abiandmise Selts, nagu seisis kinnitatud põhikirjas, ja selle liikmeid võisid olla ainult ülikooli lõpetanud isikud. Tegelikult oli asi aga ümberpöörduvalt: vilistlased ei mänginud seltsi tegevuses nimetamisväärsset osa, nad olid ainult varjusildiks, selts oli tervenisti üliõpilaste juhtida. Vahel saadi seadusest ka sel moel mööda hiilida, et öeldi, üliõpilaste selts on ülikooli poolt lubatud «Eesti zemljatšestvo».

Kui 1913. aastal «Põhjalas» pereheitmine toimus ja osa buršimeelseid seltsi liikmeid seltsist välja astus ning korporatsiooni «Rotalia» asutas, oli see valitsusele nii meelepärane samm, et kohe ametlikku kinnitust leidis. «Mis oleks, kui me oma PEÜS-i ka korporatsiooniks teeksime, oleksime kohe legaliseeritud,» naljatas kord üks üliõpilane. Oleks pidanud nägema seda meelepahatormi, mis see lõõpimisi ühel juhatusel või komisjoni koosolekul öeldud lause esile kutsus! Sõnad läksid nii tuliseks, et seltsi laekahoidja, kel naljasoon ei puudunud, oma kassalaekaga kaenla all teise tuppa jooksis ja hüüdis: «Tulekahju! Tulekahju! Päästku ennast, kes saab!»

Küll katsuti vaigistada naisüliõpilast, kes peaaegu hüsteerikasse oli sattunud, aga raske oli teda uskuma panna, et kõik oli ju nali ja lõõpimine.

Vaen üliõpilaskorporatsioonide vastu polnud muidugi mitte välise vormi pärast, küsimus oli poliitilise tagapõhjaga. Põrkasid kokku kaks mentaliteeti, progressiivne ja reaktsiooniline. Suur osa «Üliõpilaslehe» kirjutustest oli tol ajal pühendatud korporatsioonide kaitsjate ja nende vastaste poleemikale.

PEÜS-i ruumid asusid Vassili saarel. Kaks tillukest tuba üürikorteris, millele suurte koosolekute või koosviibimiste korral juurde sai veel ühe toa — see oli kõik, sellega ei saadud võistelda Tartu organisatsioonide ruumidega. Sinna tuldi niisama tuttavatega kokku saama, ajalehti lugema, väikest raamatukogu kasutama, koosolekust osa võtma.

Et koosolekuid võisid pidada ainult seltsi legaalsed liikmed, s. o. vilistlased, tegelikult aga viibisid neil üliõpilased, siis tuli tavaliselt võimused õlitada. Nad polnudki koosolekust huvitatud, vaid sellest, mis neile pihku pisteti. Nad tänasid, leidsid asjad korras olevat ja lahkusid.

Oli parajasti eesti keeleuuenduse põnevaim ajajärk ja J. Aaviku radikaalsed ettepanekud äratasid elavat huvi ka üliõpilaste hulgas, seda enam et Peterburi üliõpilaste keel kippus risustuma. Seltsi seinal rippus leht, kuhu märgiti palju aktuaalseid keeleküsimusi, mis hiljem omavahelistes vaidlustes ja arutlustes lahendamist leidsid. Ka ellukutsutud keemia oskussõnade väljatöötamise ringi koosolekuil tekkis elav huvi keele rikastamise ja puhtuse vastu. Oli küll kuulda, et Tartus töötab samasuguse oskussõnastiku kallal mingi üliõpilaste ring, aga kontakti sellega polnud, nagu üldse vähe kokkupuuteid oli Tartu üliõpilaskonnaga. Nii valmisid peaaegu ühel ja samal ajal kaks keemiasõnastikku. Erinevused terminoloogias ei puudunud, aga suurt viga see ka ei teinud, et kahel pool korraga ühe ja sama asja kallal pead murti.

Hiljem asutati veel ringid füüsika, filosoofia ja juriidiliste oskussõnade väljatöötamiseks, kuid puhkenud sõja tõttu soikus nende tegevus. Mõnda aega tegutses elavalt saksa kirjanduse ring, kus arutati peamiselt kaasaegset luulet.

Üheks silmapaistvamaks sammuks PEÜS-i poolt tuleb pidada 1912/

1913. a. ankeedi korraldamist kõigi eesti üliõpilaste vahel, mida kui seni ainsat seda laadi sotsioloogilist üritust võib kordaläinuks pidada.

Vastuseid üsna üksikasjalikule küsimuslehele tuli kokku neljasaja ümber, s. o. pooltelt üliõpilastelt kõigist linnadest, kus nad õppisid, välismaa kaasa arvatud. Küllalt iseloomulik oli see, et kõige loiumad vastama olid Tartu korporatsioonide liikmed (ainult 14% nende koosseisust). Väga suuri ja rabavaid avastusi see sotsioloogiline katse muidugi kaasa ei toonud, küll aga heitis valgust mõnelegi üliõpilaselu küljele. Kas või sellelegi, kui paljudel üliõpilastel nende endi arvates olid enam-vähem väljakujunenud poliitilised vaated. Osutus, et selliseid üliõpilasi on kõige rohkem Peterburis (63,5%), seejärel Moskvas (60%), siis Tartus (42%), Riias (38%), välismaal õppivate üliõpilaste hulgas aga kõige vähem (23,8%). Küllaltki tähelepanuväärsed arvud! Samas võib aga küsida, mida tuleb mõista «väljakujunenud vaadete» all. Nähtavasti siiski vähemalt huvi poliitiliste küsimuste vastu.

Ent kas võib väljakujunenud marksistiks pidada seda üliõpilast, kes siiralt kaebas, et ta ei saa head koduõpetajakohta vastu võtta, sest talle pakutakse nii kõrget palka, et ta peaks oma poliitilisi töekspidamisi muutma, sõltuvad ju vaated majanduslikust olukorrast?

Millised olid üliõpilaste lemmikautorid? Eesti kirjanikke nimetati vähe (Bornhöhe, Vilde). Kordusid nimed, nagu: Dostojevski, Tolstoi, Andrejev, Kuprin, Maupassant, Maeterlinck, Hauptmann, Hamsun jt. (Viimane figureeris ühes vastuses Knut Kampsunina!)

Kui palju kulutate aastas raamatute ostmiseks? Oli neid, kes selleks kopikatki välja ei andnud, kuid oli ka suuri raamatuarmastajaid. Üks neist vastas, et ostab raamatuid kuni saja rubla eest aastas. Seda ei tahetud kuidagi uskuda, sest selle üliõpilase sissetulekuks oli märgitud 450 rubla. Kuid vastaja ei valetanud, tundsin teda isiklikult.

SILUETTE

PEÜS sai mulle teiseks koduks, klubiks, kus teiste üliõpilastega tihti kokku puutusin. Ühega said sõbraks, teisega jäid ainult teretuttavaks. Et seal ka naisperet käis, siis on loomulik, et tekkida võisid intiimsematki laadi suhted, mis mõnelgi korral abieluga lõppesid.

PEÜS-i tunti vasakpoolse organisatsioonina. Oli tunda veel Jaan Anveldi ja Viktor Kingissepa mõju, kellest teati, et nad on ühenduses põrandaaluste jõududega. Nägin neid võrdlemisi harva. Esimene oli enne minu ülikooli astumist PEÜS-is tegev olnud, nüüd töötas ta Narvas «Kiire» toimetuses, kust vahetevahel ka pealinnas ja meie seltsis käis.

Kingissepp oli meil sagedamaks külaliseks. Mäletan üht tema esinemist, kus ta tuliselt soovitas üliõpilaspeost saadud sissetulek määrata toetuseks «Kiirele». Ta oli terav ja teravmeelne, alati löögivalmis, oma ironiaga võis ta valusalt kõrvetada.

Aja jooksul kujunes selts siiski peamiselt vähemlaste ja tööerakondlaste taimelavaks kodanliku vabariigi jaoks. Suurem osa sotside pärasitisi juhte võrsus just siit.

PEÜS-i konservatiivsem element oli sealt juba aasta eest lahkunud ja «Põhjala» asutanud. Selle liikmeks astus ka mu koolivend Pärnust, seesama, kellest ma juba varem olen kirjutanud ja kelle narrimise puhul J. Vares õpetaja poolt «barbaarseks» ristiti ja Barbaruse varju-

nime võttis. Kuid «Põhjalagi» polnud tema jaoks konservatiivne küllalt, sest veidi aega hiljem asutas ta meele- ja meelsuspärasema «Rotalia». Kitsamas ringis sai ta endale nimeks Magnus (Suur) — mitte et ta kasvult suur oleks olnud, vaid sellepärast, et ta ilmet võis välja lugeda tulevase suuruse iha.

Vaieldes ei kuulunud ta teise argumente, vaid arendas oma seisukohta üleoleva muigega edasi, olles veendunud selle õigsuses või vähemalt nõnda näidates. Kus sai, haaras ta vastuvaidlejal sõnasabast kohe kinni, keerutas seda suure mõnuga, unustades vaidluse tuuma ja tundes rõõmu oma retoorika üle.

Kord kulus meil pikk jalutuskäik mööda Vassili saart kuni mereni ja tagasi ainult vaidluseks selle üle, kas sõnad «rahvas» ja «rahu» on ühest tüvest või mitte. Olime mõlemad võhikud soome-ugri keeleteaduses, tema oli siiski surmkindel nende ühises päritolus, mina pidasin seda hüpoteesiks, mida tuleb alles keeleajalooliselt põhjendada.

Üks vaidlus kestis tema korteris õhtust varavalgeni. Jutt oli korporatsiooni asutamisest, mida ta tol korral haudus ja mille mõtet ta jonnakalt kaitses. Ses sõnasõjas oli mul abiks hiljuti Peterburi õppima tulnud pärnakas, keda me omavahel nimetasime miskipärast Oleariuseks. Ta mahlakad kõnekäänud olid risti vastandiks Magnuse kuivale retoorikale. Ses sõnalahingus ei hoolitud kõvematest hoopidestki, kuid need ei lõõnud korporatsioonide kaitsjat sadulast. Vahel tekkis tunne, et nüüd ta harjutab tulevase advokaadina kaitsekõnet. Advokaati tast siiski ei saanud, küll aga professor ja eesti kodanluse üks talasid.

Ta luges innukalt «Novoje Vremjat» ja kiitis selle purutagurliku ajalehe juhtkirju. Ta teaduslikud huvid piirdusid jurisprudentsiga. Prantsuse eraomanduse uurimise kallal istus ta kogu suve, muud midagi kuulmata ja nägemata. Kui teda sügisel nägin, oli ta surmkahvatu, sest peale pineva stuudiumi oli ta pidanud samal ajal läbi elama mitut laadi tragöödiat. Et ta töö edeneda ei tahtnud, oli ta meeleheite silmapilgul oma pabereid põletama hakanud, korter oli suitsu täis tulnud, alarmeeritud juba tuletõrjet. Seepeale meelelahutust otsides oli ta sattunud kergemeelsele teele kõigi pahade tagajärgedega. Ja just siis tulnud tema juurde ta kevadine tüdruk, ukrainlanna, nõudnud kohest abiellumist, ähvardanud muidu ennast Neevasse visata, sest ta olevat rase. Ma ei tea, mil määral Magnus sel korral oma retoorikat käiku laskis, kuid tüdrukust lahti ta sai. Rasedus oli osutunud väljamõelduks, tüsedus kleidi alla peidetud padjaks. See polnud veel kõik. Magnusel oli oma ideaal kuskil kodumaa kandis, kellest ta mulle mõnikord oli rääkinud kui oma tulevaseast kaasast. Nüüd oli ta mitteväärilisena sellega kirjavahetuse omalt poolt lõpetanud.

Need lüüasaamistega ekskursid ellu lükkasid teda tagasi raamatute maailma. Mis mujal sünnib, ei läinud talle korda. Hiljem, Veebruarirevolutsiooni päevil ülikooli juures stipendiaadina töötades polnud ta nädalate viisi kodust välja saanud. Kord tänavale sattudes näinud ta, et rahvahulk politseijaoskonda piirab ja selle pabereid põletab. Jumaluke, mis lahti on? Arhiivid tuleroaks? On nad hulluks läinud või mis? Miks neid ei takistata? Mis saab nõnda õiguslikust korrast? Tuleb ju anarhia! Ta läinud põletamist takistama, aga sõimatud läbi ja aetud minema.

Noore üliõpilasena oli Olearius üsna omapärane kuju. Vahel võis ta olla sünge ja sõnatu, sealsamas aga robustne ja elav. Mulle oli arusaamatu, miks ta oma õppeaineks valis vanad keeled, oli ta ju kõike muud

kui raamatukoi à la Magnus: maamehelik, impulsiivne, rohmakas. Äärmused puutusid temas kokku. Ta võis vihaselt vanduda, samas aga naiivsusest hell olla, kuigi seda hellust ja sentimentaalsust ise maapõhja saatis, nagu ka mugavust ja mõnusust ning muidki nõrkusi. Esiimesel talvel ta palitunud ei kandnud: ainult peen linnasaks kardab külma, tema aga on lapsepõlves küllalt paljajalu lumes jooksnud.

Kuid uljus uljuseks: ühel päeval, kui ta korterisse astusin, lamas ta voodis kõrges palavikus. Aspiriini lükkas ta põlastavalt tagasi: pole ta rohtusid kunagi tarvitanud, need on peenema kondiga inimeste jaoks, organism peab haigusest ise jagu saama. Õhukese vaheseina taga üürgas grammofon. «Sellepärast, et ma nende tülitsemist ei kuuleks.» Enne minu tulekut oli ta üles tõusnud ja mehe üle ukse välja visanud. «Oli lakku täis ja peksis armetult naist. Ei kannatanud seda kisa välja. Sellest, näe, olengi veel märg.»

Ta keldrikorrusel oli röske. Seina ääres seisid püsti hiiglakaustalised atlased, hollandi gobeläänide mustrikogud. Jälle vastuolu: maamehelik natuur ja aristokraatlikud gobeläänid! Pealegi ei saavat ta peenest kunstist mõhkugi aru. Kord Ermitaažis hollandi ja flaami maalide ees seistes arutas ta, mis nende kõrgete isandate ja emandate rüüskraede pesemine ja triikimine võiks maksma minna. «Küllap oma rubla ikka ära, sest juba paljas krae triikimine maksab praegu kaheksa kopikat.»

Aga võta kinni, see võis olla ka niisama lõõpimine, mille peale ta meister oli.

Peenus ja peenutsemine ajas ta turri. Irvitas nende üle, kes naiste vastu õrnust näitasid. Kuni ühel päeval ise oli ühesse ja ainsasse kinni jäänud. Siis ei tundnud teda enam ära. Püüdis kõigest jõust oma tundeid teiste ja ka iseenda eest varjata. Oli tänaval üleannetu, kallistas laternaposti, jooksis teistest kaugele ette, tahtis voorimehe troskat ümber lükata, tõukas inimesi, vabandas siis nende ees mütsi peast võttes ja maani kummardades. Et ennast oma põhimõtete reetmise eest karistada, läks ta kevadel Peterburist jalgsi Pärnusse.

Kui puhkes maailmasõda, astus ta vabatahtlikuna ratsaväkke. Kuid ka sõda ja hiljem revolutsioon ei hävitanud tas armuvalu. Jäi truuks oma väljavalitule ka siis, kui see teisega abiellus.

Olearius ja Magnus olid kaks antipoodi ja ülikoolipõlves jäidki nad teineteisest kaugele, kuid klassihuvid osutusid tugevamaks kui vastasloomused: mõlemad olid hiljem sõbralikult kõrvuti põllumeestekogusid ja isamaaliitu juhtimas, mõlemaist said fašistliku diktatuuri ninamehed.

Samast Sauga vallast ja põllumeeste perest pärines ka see Pärnu gümnaasiumi kasvandik, keda hüüti Kolu Juhaniks ja kes mõni aasta hiljem Peterburi ilmus. Ta oli siin sõjaväekoolis. Ka tema oli läbi ja läbi maameheliku olemisega, ainult et tema suus muutus rammus kõneviis hoopis rasvaseks. Vana tuttavana käis ta paaril korral ka mind vaatamas. Lühikest kasvu, väikese ümmarguse näoga, katsus ta ennast maksma panna nii kõva häälega, et läbi seinte teistesse tubadesse kostis. Ka sõjakoolis sissedresseeritud paraadmarssi demonstreeris ta nii hoogsalt, et mu toa logisevad parketilauakesed tantsu löid.

Kui ta lahkunud oli, küsis konservatooriumis viiulit õppiv tütarlaps kõrvaltoast, kas see junkur on viiulikunstnik. Ta kuulnud läbi seina ikka Sitt* ja Bach. Seda küll, vastasin, aga see teine polnud Bach, vaid umbes samakõlaline eesti helilooja.

* Tšehhi helilooja, kirjutanud peamiselt viiulile.

Sellest «viulikunstnikust», nagu ta elavast eeskujust Oleariusestki, sai hiljem põllumeestekogude tegelinski ja muidugi ka minister.

PEÜS-i kirjust seltskonnast võrsus rida sotside liidreid. Mingit poliitilist aktiivsust nad tol ajal küll ei näidanud, teati ainult, et nad on õigeusklikud «marksistid». Nende kirjutustel, niipalju kui neid kuskil ilmus, polnud küll kuigi palju sotsialismilõhna juures, rääkimata revolutsioonilisusest, kuid teiste vastu olid nad sallimatud, andes mõista, et nad on ainuõiged teel.

Nende peamehe A. Rei sulest ilmus kogumikus «Ääsi tules II» pikk artikkel Vene reaktsiooni üle, kuid see polnud mingi võitlev sõnavõtt, vaid pigem süütu targutus.

Oma esinemistes püüdis ta olla hästi loogiline, kuid jättis kuiva ja igava mulje. Armastas Saltõkov-Štšedrini ja Heinet, viimast katsus tõlkidagi, kuid ta enda iroonial puudus teravus ja V. Kingissepaga ta sel alal ei suutnud võistelda. Ta eesti kõnekeel kubises venekeelseist sõnadest.

Pidasin teda tol korral väga pahempoolseks tegelaseks, kel on ei tea milliste pörandaaluste jõududega salasidemed, millest hoidutakse rääkimast. Kui aga nüüd tema hilisemat elukäiku ja tegevust arvestada, siis oli mu tollaegne aimus ekslik. Ta hoiaku põhijooned olid siis juba eos: kommunismi ja revolutsiooni vihkamine, tung kodanlusega koos töötada ja selles oma osa mängida. Üliõpilaspõlves võis tal ju veidi radikaalsusehõngu juures olla, kuid nüüd ta paguluses kirjutatud mälestuste lugemisel paljastub kogu ta olemus: oma elu läbi oli ta olnud kodanlikum kui kodanlus ise.

Sotside kilda kuulus ka igal pool agarust näitav Faust, see kitsaste huultega, heleblondide juuste ja kulmudega impulsiivne noormees, kes pidas end suureks asjatundjaks mitte ainult oma erialal, vaid ka mujal, olgu filosoofias, poliitikas, kirjanduses või kunstis. Ta pidi teadma ka ühe seltsimehe vahekorda teise seltsimehega, seda laitma või kiitma, samuti õpetama või hoiatama. Kõigisse maailma asjadesse suhtus ta kriitiliselt, kinnitades oma vastuvaieldamatust kiire seisukohavõtuga ja väikese naeratusega.

Võtsin tol perioodil vaimustuse ja imetlusega vastu kõik, mida kunstimeistrid pakkusid. Faust sellist andumist kunstile ei sallinud, ta nõudis ennekõike kriitilist hoiakut. Vahel olin hämmelduses ta seisukohast. Nii näiteks tulles temaga koos Moskva Kunstiteatri külaskäiguetenduselt olin kõrgendatud meeleolus äsjasest kunstielamusest. Tema mitte. Ta püüdis mulle selgeks teha, kui vilets oli Roerichi lavakujundus, kui ilmetu Peer Gynt, kui nõrk Solveigi kuju. Kunsti andunult nautida võivat ainult naiivikud. Andumus üldse olevat arenematuse tunnus. Trammis tekkis jutt Nööbivalajast ja nööbivalamisest. Tema ei laskvat ennast juba valada, ta ise olevat Nööbivalaja. Soovitas mulle sedasama. Vihjas mu romantilistele elamustele, mis tõendavat mu liiga kergelt sulamise astet. Olin muidugi puudutatud, vaidlesin vastu, leides, et kunst nõuab kaasaenamist, andumist, sulamist, kunst pole loodud kriitikute jaoks. Ma ei eitanud kriitilist suhtumist kunstisse ja muudessegi asjadesse, ainult see tulgu pärast, kui kunstiobjekt on tervikuna, reservatsioonideta meisse vastu võetud.

Trammivagun oli tühi, olime jõudnud lõppjaama. Tuli tagasisõidu-pilet võtta.

Faustil ei puudunud oma Margarete. Selle nimi oli Alma. Almal oli seljataga revolutsiooniline minevik ja ta võis kaua jutustada oma välja-

saatmisest Siberisse, sealt põgenemisest ja muudest seiklustest. Ta õppis matemaatikat ja filosoofiat, armastas käia teatrites ja kunstinäitustel ning nagu Faustki targalt, s. o. arvustavalt, kõige nähtu üle rääkida, siiski vähem blaseerunult kui too. Ka tema eelistas kunstinaudingule kunsti kritiseerimist. Kui ma Isadora Duncani tantsu nähes oma peopesad tuliseks plaksutasin, leidis tema, et see tantsijanna ei tunne elementaarset rütmikatki, astudes taktidest taktitult üle, kõnelemata muust. Ta ise käis rütmilise tantsu kursustel, kus valitsesid Dalcroze'i sootu teised printsiibid kui Duncani plastilises tantsus. Kas ta liigutused neil kursustel käimisest ka nõtkemaks või rütmilisemaks kujunesid, oli raske öelda.

Nagu öeldud, ei tunnustanud temagi jäägitut andumist millelegi või kellelegi. Mäletan, millise naeratava üleolekuga ta lehitses Ricarda Huchi luuletusi, mis olid tervenisti pühendatud naiselikule andumusele.

Temast lahutamatu oli tema sõbratar Helmi, kes samuti õppis matemaatikat ja kelle vaated, maitsed ning hinnangud täielikult tema omadega ühte langesid, kuigi mõlemad olid risti vastupidise loomuga. Üks tugeva kondiga ja raudsete närvidega, teine habras ja haiglane. Kui üks seisis mõlema jalaga maa peal, siis teine oli hingelt juuretu, kes ei leidnud kuskilt kindlust ega rahu. Elu oli teda kareda käega kohelnud. Juba kodus oli tal vanematega arusaamatusi olnud, pansionis oli ta kannatanud alaväärsustunde all, sest teised olid talle alatasa ette heitnud ta halba profiili, ta kaharaid, tõrksaid juukseid, ta silmade värvi. Ta oli sattunud pealinna kahtlasesse seltskonda, kodusse, kus perenaine püüdis teda tõugata sfääridesse, kust pole tagasipääsu, kus teda uimastati vahuveiniga ja sõidutati lihhatšidega. Suurte pingutustega oli ta ennast vabastanud sellest keskkonnast, aga närvid olid läbi. Ta nägi pärast seda vahel hallutsinatsioone. Kord viirastusid talle verised pead — reministsentsid Viljandis 1905. aastal toimunud mahalaskmistest, kord mantlit selga ajades tundis ta, et keegi teda aitab, kuigi kedagi lähedal polnud. Üle öla pilku heites nägi ta itsitavat sarvikut ennast, kes sabaga mõnusalt vastu põrandat peksis. Kabuhirmus tormas ta välja, vanakuri ikka kannul, kuni meelemärkuseta lumehange langes.

Nüüd oli ta juba tervem. Sageli lamas ta voodis ja kurjad keeled ei jätnud torkamata, et ta voodis arvab ennast ilusama olevat. Ta pisikeses toas seitsmendal korrusel võis alati eest leida üliõpilasi, kes ta eest hoolitsesid. Kes jooksis apteeki peavalupulbrit tooma, kes tuli teatripiletiga, kes tõi kaasa valge sireli lõhnaõli, mida ta armastas, kes soneti valgest sirelist. Teinekord aga oli see tema, kes oma sõpradele teatri- või kontserdipiletid muretses. Ta käis sageli kontsertidel ja kinnitas, et ta muusikat armastab, aga ise viisi ei pidanud ja muusikast rohkem nägi kui kuulis, öeldes, et siin näeb ta sügistaevast ja pilvi, seal langevaid lehti ja oja sammaldunud kivide vahel jne.

Ühel ilusal päeval teatas ta, et abiellub. See tuli kõigile kui välk selgest taevast. Kellega siis? See oli veelgi üllatavam, sest seda meest oli harva nähtud seal seitsmendal korrusel. Nüüd töötas ta Tartus mingi ajalehe toimetuses. Kõik arvasid, et kui selle neiu abiellumisest kunagi juttu võib olla, siis on siin ainsaks pretendendiks Olearius, ta truu paaž, kes oma tunnete vastu niisuguse ägedusega võitles, et sellega ennast reetis. Kui ta löögist oli toibunud, tuletas ta meelde neiu sünnipäeva, kus tal südames esmakordselt mingi paha aimus vingerdama hakanud. Sel õhtul oli koos palju õnnitlejaid, ja et tuba tibatilluke oli, vastastuba

üle koridori aga juhtumisi tühi, siis viibisid külalised seal, süües või-leibu, keetes priimusel teed ja isegi mannaputru. Soolast sai neiu toast. Seal istus haigevoodi ees kogu aeg liikumatult ja vaikides sünnipäevalapsele näkku vaatav armunu, keda keegi segada ei tihanud. Hiljem seletas ta ise:

«Mõtlesin, miks sel suurel L-il süda nii vesine on, iga natukese aja järel tuli ta teisest toast kilu otsima.»

Olgu siin lisatud, et pikkade aastate järel see truu paaž siiski abielumehelt viimaks selle ära võttis, keda oli ihaldanud.

Marta (Maarda) Lepp-Kirschbaum-Utuste (kirjanduses Sophia Vardi) õppis Fröbeli kursustel pedagoogikat. Juba koolipõlves olin temast kuulnud kui revolutsionäärist, kes mitmel pool, ka Pärnus, oli käinud agiteerimas, Tallinnas Uue turu demonstratsioonil mitu kuulihaava saanud, Siberisse asumisele saadetud ja sealt põgenenud, hiljem areteeritud ja uuesti Siberisse asumisele saadetud, sealt teistkordselt põgenenud, Soomes ja mujal varjunimede all elanud.

Kuid nüüdsest sentimentaalsest ja pisut edvistavast daamist, kes kandis pea ümber keeratud punakat patsi, oli raske uskuda, et tema'p oligi see sangarlik revolutsionäär, kes oma kõnedega rahvast võis sütitada. Ta abiellus Mäeinstituudis õppiva üliõpilasega, kes oli natuke naljakas oma blondi kikkhabemega, oma kentsaka jutuga, naljalauludega ja muude ootamatustega. Nii võis ta ühe jutiga ette laduda sadakonna kõrtsi nimed ja nende vahekaugused üksteisest Võrumaalt üle Mulgimaa kuni Tallinnani välja. Või jälle kaitses ta tuliselt-veenvalt, kõiki argumente ette tuues, et G. Lurich on geenius.

Mõlemad kaldusid magusasse rahvusromantikasse ja polnud imes-tada, kui nad hiljem Tallinnas eesti rahvale välja mõtlesid Taara usu, mille kogudusse ka mõned näitlejad kuulusid. Maarda Utuste hakkas tolles värskest küpsetatud koguduses selle usu naispreestrit mängima.

Tahaksin siin veel meenutada üht naisüliõpilast, kelle omapäraselt karakterilt ma hiljem mõningaid jooni laenasin ühe oma novelli jaoks. Nimetasin teda pühaks umbrohuks. Pahandus ei jäänud tulemata. Saan aru, et elusolevaid inimesi ei tohi kirjandusteosesse tassida, aga selline kiusatus on vist igal kirjanikul, sest kust peaks ta oma kujusid võtma kui mitte elust, mis veel seda ei tähenda, et fantaasia peaks vaikima. Võib-olla lepiks prototüüp meeleldi sellega, kui teda ainult õil-sast küljest vaadeldakse, aga siis heidaksid kriitikud ette, et kirjanik lakeerib elu.

Selle noore neiu juures ei saanud aru, kuivõrd ta naiivsus on petlik, kuivõrd ehtne. Ta arglikkus liigutustes oli seotud irooniamuigega silmakurus («ei tea, kas tohib?»). Pidas end liigseks inimeseks siin maailmas. Ta õppis kursustel kirjandust ja keeli, aga mis edasi? Tulevik paistis trööstituna. Temast saab arvatavasti kuskil mahajäänud kolkas keelte õpetaja, kelle vastu keegi huvi ei tunne, sest keda veetleks veel see öökulli näoga vanatüdruk, kes on juba üle kahekümne aasta vana. Imelik küll, aga paljud üliõpilased vaatasid tulevikku läbi mustade prillide. Meenub üks hilisem jurist, kes alatasa armastas käega lüüa, kui tulevasesest tööst juttu tuli. Mis tasta saab? Kuskil Venemaa kolkas tšinovnik teiste samataoliste hulgas, seal ta hakkab jooma, kaarte mängima, kuni oma elu on maha mänginud.

Neiul oli teadmisi ja huvi kirjanduse, kunsti, muusika ja teatri vastu. Ta ise oli kuidagi teatraalne, olgu teadlikult või mitte. Armastas ise-

äratseda, poseerida, venitada lauselõppu laulvaks, kirjutada kirju rohelise tindiga. («Istun praegu lahtises kummutisahtlis ja kirjutan.»)

Olin harjunud klaveril noote aegapidi dešifreerima, helide käike jälgides ja nautides, lugema noote nagu loetakse raamatut, mitte aga üht ja sama tükki harjutama, et seda lihvitult ette kanda. Tema aga oli klaverit süstemaatiliselt õppinud. Olin «lugenud» Griegi klaverisonaati (Grieg oli tol ajal lemmikheliloojaid), mõnda kohta selles abitult veerinud, kuigi juba oli kujunenud ettekujutus ideaalsest interpreteerimisest. Tema aga istus klaveri taha ja tuttavad noodid, mida olin aegapidi, peaaegu koraaliliselt mäginud, kõlasid nüüd kindlarütmiliselt, temperamendikalt ja mulje oli hoopis teistsugune kui olin ette kujutanud. Teadsin ennegi, mis tähendab interpretatsioon, nüüd aga tundsin seda, nagu oleksin ma selle saladuse esmakordselt avastanud. See oli konkreetne kogemusmoment, mis tänini meelde on jäänud. Just niisama nagu mulle «Kriboje Zerkalo» nimelises teatris ühe ja sellesama tekstilehekülje nelja laadi lavastust nähes, millel üksteisega kõige vähemat ühist polnud, konkreetselt selgeks sai, mis tohutu tähtsus on lavastuslikul tõlgitsusel.

Niisuguseid haruldase selguse välgatusi asjadest, mis varem juba selged pidid olema, on hiljemgi juhtunud. Nii kas või joonestusgeomeetria valdkonnas.

Selle tütarlapse tulevane mees oli kõige nooblima välimusega teiste üliõpilaste hulgas. Ta kandis viimase moe järgi ülikonda, lipsu ja kaabut. Tallinnast oli ta kaasa toonud operetiharrastuse ja Sälliku austuse kuni selle näitleja matkimiseni. Kergelt oma lühinägelikke silmi vidutades rääkis ta kiiresti ja lühidalt, tegi rohkem vahemärkusi kui pidevalt vestles, hoolitsedes alati enese väarikuse eest. Kitsamas ringis jutustas ta kiiresti mõne lühianekdoodi või heitis vahel naljagi, kuid üldiselt jäi ta siiski kinniseks. Erinevalt teistest oli ta huvitatud ka spordist. Juba siis võis kogu ta olemisest ja käitumisest ennustada, et tast kujuneb välja kodanluse truu teener. Tema'p see oli hiljem Pätsu režiimi põhialuste väljatöötaja.

Peeter Treiberg, kes pealinna tuli ajalugu tudeerima, oli sõbraliku olemisega, jutukas, alati heatujuline, ühesõnaga tore seltsimees, kelle seltsis hea oli viibida. PEÜS-is juhatas ta sageli koosolekuid ja armastas ka ise arukalt sõna võtta kõige mitmekesisemates küsimustes, sest ühelgi alal ei puudunud tal teadmisi. Pole ime, et ta hiljem oli «Eesti Entsüklopeedia» üks aktiivsemaid kaastöötajaid. Nagu ajaloolasele vajalik, omas ta suurepäraselt mälu üksikasjades. Ta ajju oli tohutul arvul salvestatud aastaarvused, ajalooliste sündmuste detaile, siit ja sealt nopitud tsitaate. Ta võis peast ette lugeda ükskõik kui palju kreeka või ladina heksameetreid. «Fausti» päheõppimine ei teinud talle kuigi suurt vaeva. Ta kuulus nende üliõpilaste hulka, kes käisid teatris, kunstinäitustel, kõneõhtutel. Ka «Ritsikate» ringist võttis ta osa. Polnud ootamatu, kui ta Tartu Ülikooli professorina aktiivselt osa võttis kõigest kultuurilistest üritustest.

On inimesi, kelle vastu kohe esimesest silmapilgust peale sümpaatiat ja kodusust tunnend, ning teisi, kellest instinktiivselt tahaksid eemal olla, kelle lahkest näost võid välja lugeda, et see on petlik viisakus ja et pead ettevaatlik olema, sest ta võib sind hammustada.

Olin Avalikus Raamatukogus parajasti mingit raamatut lugeda võtmas, kui mu juurde astus keegi noormees, patakas eesti ajalehti kaenla all.

«Semper?» küsis ta ja tutvustas ka ennast: «Laaman. Mida te seal loete?»

Ta ootamatu uudishimuga seltsis naeratus, milles üleolu-varjund tundus enesekaitsena. Võib-olla oli see mu ettekujutus. Kuid hiljemgi märkasin ta näos neidsamu jooni ja mul oli tema seltsis ikka kuidagi ebamugav olla. Pärast nägin, et see üleolev muie tekib tal näkku ka teistega vesteldes või teiste üle rääkides. Ta oli pärit Krimmist, kuid ta keeles oli Kirde-Eesti murde elemente.

Võib-olla tekitasin ka mina temas ebamugavustunnet ja ta võis minugi näost välja lugeda mingit vastumeelsuse helki. Hiljem ajakirjanikuna ei jätnud ta minu loomingust või tegevusest kirjutades korraldagi kahjuröömsalt mainimata, et olen punane, pahempoolne esseer või peaaegu enamlane. Ta ajakirjanikusulg oli kogu aeg sihitud Nõukogude Liidu ja enamluse vastu. Seda imelikum, et ta 1941. aastal, kui ta oma jalgealuse tundis kõikuma hakkavat, äkki Kunstidevalitsusse minu jutule ilmus ja minult kaasabi palus, et ta lähetuse saaks Võrumaale, kus ta propagandistina võiks kõnesid pidama hakata nõukogude kirjan-duse ja kunsti poliitikast ning probleemidest! Ei uskunud oma silmi ega kõrvu. Ei, ei, ta olevat täiesti kursis Lenini teooriaga kunsti ja kirjan-duse alal ning võivat selle selgitamisega rahvale kasulik olla...

Seekord oli ta näost kadunud üleolumuie ja maad andnud alandlikku-sele. Tekkis jällegi ebamugavustunne, koguni piinlikkus sellest oota-matust kõssivajumisest.

ESIMESI KOKKUPUUTEID EESTI KIRJANIKEGA

Olin miskipärast tähelepanu äratanud nooreestlaste ringkonnas ja ühel päeval — oli oktoober 1912 — sain kutse sõita Tartusse esinema nende poolt korraldataval kõnekoosolekul. Mis siis ikka. Tartu oli mulle tundmatu linn, lapsepõlves seal käies ei saanud ma sellest mingit üle-vaadet. Olin parajasti lõpetanud pikema artikli lüürika ja kaasaja üle, arvasin, et kõlbab vahest lühendatud kujul ettekandeks.

Jõudsin Tartusse just koosoleku algul, otsisin üles «Vanemuise» teatri ja astusin saali. Ühtki inimest ma seal ei tundnud. Küllap see, kes parajasti kõnetooli ruttas koosolekut avama, oli Gustav Suits, kelle näopilti olin varem näinud. Ta ütles, et kavva võetud ettekandeist jääb minu oma ära, sest arvatavasti on mul takistus olnud siiasõiduks. Tõu-sin üles ja õiendasin ta teadet. Olen kohal ja valmis esinema. Sealsamas tutvusin temaga ja ka B. Lindega, kellega olin kirjavahetuses olnud ja kes oli õhtu tegelik korraldaja.

Mu kõne oli üpris tumeda sisuga ja sõnastuselt raskepärane — olin alles noorukieas, kus selgus, lühidus ja lihtsus tunduvad labastena ja kus ennast arvad keskmisest kuulajast pea jagu kõrgemal olevat, kuid vastu ootust võeti mu ettekanne hästi vastu. Olin vist Tartu publikule uudisnumbriks.

Peatuspaigaks sain Noor-Eesti ruumid Rüütli tänavas. Kahes suure-mas toas oli parajasti kunstinäitus, kolmas, tagumine tuba riulite, dii-vani ja paberikuhjadega oli minu kasutada.

Õhtul üksi jäädes hakkasin väljapandud teoseid üksikult silmitsema. Eesti kunsti nägin esmakordselt. Ihmjas laevalguses joonistusi ja maale vaadeldes tundsin, nagu viibiksin mingis viirastuslikus ümbruses. E. Obermanni alasti naine saatanaga, tänavastseen veiderdajatega, pak-

sud, punsunud näoga daamid, lotendavate rindadega põlvili laskunud Susanna, rõvedavõitu «Moraali geenius» ja muud joonistused juhtisid mind üsna deemonlikku seltskonda. Painavalt jälitas mind K. Mäe kabareetantsijanna rohelistes, sinistes ja punastes värvilaikudes. Ta istus üksi diivaninurgas, ülipikad roosad sõrmed valmis kõrri kargama. Kui ma tagasi oma tuppa taandusin, oleks ta nagu pildist välja astunud ja kolaks seal kõrvalruumis ringi. Kuid mitte ainult tema, ka teised küünilised, perverssed kujud olid seal ellu ärrganud ja pillerkaaritasid omaette. Keerasin vaheukse lukku.

Kes saaks rahulikult magama jääda, kui kõrvaltoas poolpimedas või koguni kottpimedas tunneb sääraseid lõustu ringi liikuvat. Und ei tulnud. Diivani kõrval oli suur pesukorv, ääreni täis käsikirju. Neid oli laiali ka laual ja riiulitel. Viibisin nüüd teistsuguste vaimusünnitiste keskel.

Jaan Oks jätkas kõrvaltubade meeleolu. Kümned tundmatud autorid tüütasid varsti oma värsivalangute ja proosakatkenditega. Otsisin asjata mõnda omaenda hüljatud värsivärdjat. Siis aga leidsin tuttava Pärnu päevilt: Peeter Pedaja. Ei teadnud, et see noormees ka kirjutab, arvasin, et ta ajalehetele ainult joonistab.

Sorimine käsikirjade lademes kestis kaugelt üle poole öö. Ärkasin pimedas kolistamise peale. Ei, öhtused fantoomid need polnud. Oli koristaja.

Kunstinäitust päeval uuesti vaadeldes ei tundnud enam mingit viirastuslikkust. Pildid rippusid seinal vait ja vagusi.

Hommikul kohtusin sealsamas Gustav Suitsuga. Oli väikest kasvu ja kuidagi kohmetu, vastand sellele, kellena teda olin kujutlenud «Elu tule» hoogsate värsside põhjal. Ta korrapäraste joontega kaunist näost ei kadunud läbitungiv pilk ja naeratav ilme, milles tundsin suure meistri ja autoriteedi heatahtlikkust noore algaja vastu.

Meie vestlus algas ilusate komplimentidega tema poolt, sellele järgnes varsti viisakas, aga üsna kibe kriitika mu hiljuti «Noor-Eesti» albumi jaoks saadetud luuletuste kohta. Nende teadlikult valitud raske vorm tegevat nad jäigaks. Miks kardan ma sundimatust ja vahenditust? Pingutamata värsivoolamine annab ju paremaid tagajärgi.

Ta sõnad langesid väga sügavale, seda enam et hästilihvitud vorm, mida olin endamisi ideaaliks pidanud, ei väärinud tema silmis suurt midagi, kuigi tas endas nägin oivalist värsimeistrit.

Mäletan selgesti, kuidas me seisime teineteise vastas K. Mäe kabareetantsijanna vahetus läheduses, kes meie juttu ükskõikselt pealt kuulas, ja kuidas seal mulle tarka õpetust jagati luuleloomingust, mille kõrval mu pikad ja keerulised mõtted eelmise öhtu kõnest paistsid elukaugete ja tühiste targutustena.

Siitpeale jäi mus püsima aukartus G. Suitsu vastu ka hilisematel aegadel, mil me juba üsna koduselt kokku puutusime ja mil ta enda luules hakkas valitsema selline vormiprimaat, et see ta värsside sisu vahel päris mõistatuseks muutis, käies risti vastu ta endistele seisukohadele.

Järgmisel päeval toimus Eesti Üliõpilaste Seltsi ruumides nooreestlaste kirjandusõhtu, kuhu pääses kutsetega. Sisseminek maksis viiskümmend kopikat, mille eest puhvet oli prii. Saal oli rahvast puupüsti täis.

Esimesena astus poodiumile Aino Kallas, et ette kanda oma trükis veel avaldamata «Bernhard Riivest». Autori suursugune ja kaunis väli-

mus, väärikas esinemine, selge diktsioon väikese soome aktsendiga mõjusid kaasa, et see heroilise sisuga novell kõiki sütitas. Vaatasin selle võluva daami poole kahekümneaastase nooruki aukartuse, imetluse ja, mis salata, tugeva kiindumustundega.

Nägin sealsamas ka ta meest ja imestasin, kuidas nii peenel ja nagu paistis, nii õilsal naisel võib eluseltsiliseks olla niisugune sorakil vurrudega suur mehemürakas. Ma ei tundnud siis veel Aino Kalda «Päeva-raamatu» saladusi.

Muide, tema naeratus oli see, mis inspireeris mind kirjutama luuletust «Keskpäevane».

G. Suits kandis sel öhtul ette oma äsjakirjutatud vabavärsilise «Väri-sevate haabade all» vaevalt kuuldavalt, ilma vähimagi artistlikkuset, sellest hoolimata oli luuletus nii sugestiivne, et saadud muljet oli raske ennast lahti kiskuda. Kuid juba siis noriti vaheajal, mis tähendab «saaga» unane». Vigurdamine, muud midagi, kes sellest peaks aru saama?

Kolmas meeldiv ja meelde jääv elamus tekkis «Felix Ormussoni» katkest («Üks kurblik lahkumine»). Et autor ise kodumaalt eemal viibis, luges teose ette näitleja Ants Simm.

Seepeale esines Villem Grünthal mingi luulepalaga veel vaiksemalt kui G. Suits ega jätnud kuulajatesse mingit muljet.

Kui järg minu kätte jõudis, olin kimbatuses: ma polnud eluilmas kellelegi oma värssse ette lugenud, oli kõhe tunne isegi siis, kui teine neid minu juuresolekul vaikselt silmitses. Mis teha, käidi peale, et esineksin. Õnneks oli mul kaasas paar tõlget Verhaerenist ja ühe neist kandsin ette. Erilist menu polnud.

Mart Saar tutvustas häbelikult oma värsked lühipalu. Publik ootas muidugi virtuooslikku sõrmetehnikat ja oli pettunud impressionistlikest klahvide puudutustest.

Vaheajal tutvusin Villem Grünthaliga. Mäletan ta rohelist ülikonda, ta näpitsaid ja kulmukortsutamist. Rääkisin, kui sügava mulje jätsid «Väri-sevate haabade all» ja «Üks kurblik lahkumine» («Bernhard Riivesest» ei tihanud vihjatagi!). Puha dekadents, ebaterved meeleolud, blaseerunud inimeste pihtimused, efektitaotlused, otsitud kujundid, arvas tema. Hobusekapja näriv koer — milleks see Tuglasel vajalik oli? Tahab ainult veidrustega rabada.

Ma polnud temaga päri. Mõni ere värvilaik võib ju tervet maali elustada, see pole veel dekadents.

Meie vestlus elavnes ja teravnes, vaheaeg aga lõppes. Mu vestluskaaslane kutsus mind järgmise päeva lõunaks enda poole. Olin meeleldi nõus, sest tahtsin temaga muuseas rääkida keeleküsimuste üle, oli ju tema üks radikaalsemaid keeleuendajaid. Ta «Laulud» (1908) kubisesid uudissõnadest, ja kui see ilmus, koostasime neist mõnekesi sünnipäevaõnnitluse ühele tütarlapsel, kes neist muidugi raasugi aru ei saanud, pidades sellesõnalist õnnesoovi lihtsalt nõökimiseks. Kes aga aimaks tänapäeval niisuguste sõnade algupära ja tolleaegset uudsust, nagu: milline, jõhker, himur, ihar, halisema, kahkjas, ulgumeri, veetlema ja palju teisi!

Järgmisel päeval otsisin selle luuletajast keelemehhe üles, aga keeleküsimusteni me ei jõudnudki, need jäid kirjanduse ja kultuuri küsimuste varju, milles meie lahkuminekuud nii suured olid, et me ainult eilset vaidlust jätkasime. Tuba oli külm, aga vaidlus andis sooja nagu

ka see suur karbonaad, millist minutaoline üliõpilane polnud kunagi veel söönud.

Olin kujutlenud, et Noor-Eesti on ühtne radikaalne kirjanike rühm, nüüd nägin, et iga mees selles rühmas on ise värvi niihästi ideeliselt kui kunstiliselt. Mu võõrustaja heitis oma kaaslastele ette modernismi, dekadentsi, vene kirjanduse halba mõju. Hoolimata radikaalsusest keeleuenduses oli ta läbi ja läbi konservatiivne poliitilistes ja kultuurilistes küsimustes. Ta polnud ühel meelel isegi oma keeleuendusvenna J. Aavikuga. Eriti vaenulik oli ta kõige ida poolt tuleva vastu, sest sealtpoolt tulevat aina lodevus, ilmamure ja nihilistlik lõhkumistung. Vihuti temale hakkasin maha tegema kõike klassikalist, konservatiivset, kiitma otsingute romantikat ja ülistama revolutsioonilisust.

Ilmamuret ja pessimismi ta küll taunis, kuid ta enese laup tõmbus tihti murelikku ja pessimistlikku kortsu, nagu rõhuks teda raskusevaim. Ta jäi kangekaelselt oma vaadete juurde ega andnud kübetki järele.

Teist korda kohtusin temaga alles 30-ndatel aastatel tema kodus Muhumaal, kuhu ta Helsingist oma perega suvitama oli sõitnud. Oma vaadetega oli ta mulle veelgi kaugemaks jäänud. Ta laual oli kuhjas tüsedaid kõiteid Rooma ajalooist. Kirjandusest tuli vähe juttu. Kõik, mis talle ei meeldinud, olgu need raamatud, kunstiteosed või vaated, oli talle «plöri». Pärast ööbimist ta kodus käisime hommikul Viira küla ümbrust vaatamas ja istutasime kaks puud ta aia äärde selle külas-käigu mälestuseks.

Tutvusin Tartus käies ka J. Aavikuga. Temas polnud jälgegi Grünthali raskusevaimust, ümberpöörduvalt, ta hoiak oli kerge ja elegantne, ta kandis pead alati seljas, oli kõigutamatu keeleküsimumustes, mis teda ainult huvitasidki, kui mitte arvestada ta armastust kriminaalromaanide, hirmu- ja õudusjuttude ning muusika vastu. Minus leidis ta eest keeleuenduse pooldaja ja ka muusikasõbra ning nii oligi meie sõprusel alus rajatud.

Tema kodus viibides näitas ta mulle oma seanahka köidetud päevikuid ja mul endalgi tuli himu uuesti päevikut pidama hakata ja seda kaunilt kõita lasta.

Hiljem olen temaga korduvalt kokku puutunud, nii Tartus, Tallinnas, Kuressaares kui Stokholmis, kuhu ta sõjapakku elama siirdus. Sealgi on ta uusi tehissõnu juurde meisterdanud, kuigi need on pidanud jääma ta lauалаekasse. Veel nüüdki mängib ta oma minipianiinol sama Liszti rapsoodiat, mis kuuskümmend aastat tagasi, ja võib-olla harjutab ka veel viiulil vibraatot oma kiidetud meetodil, nimelt nii, et mänguriista otsa paneb vastu seinale. Ta näitas mulle oma hästiköidetud Turgenevi tõlgete paksu käsikirja, mida ta oleks valmis laskma ka Nõukogude Eestis trükkida, kui selles ainult ta uuenduslik keel säilitataks. Veel kaheksakümneaastasena oli ta reibas ja harjutas iga päev oma korteri lähedal pargis viiesaja meetri jooksu. Mulle seletas ta seal innukalt, et meil tarvitatakse sõna «parkima» valesti, peaks olema «parkeerima», sest pargitakse nahka, aga autosid parkeeritakse. Räägiti veel, et ta oleks kohe valmis Rootsist Eestisse kolima, kui siin «tänavale» asemel «uulits» käibele läheks.

Lahke ja vastutulelik paistis olevat Noor-Eesti faktootum Bernhard Linde. Mind üllatas ta raamatukogu suurus. Hoolimata oma raamatute rohkusest tundus nende omanik elulähedasem olevat kui teised nooreestlased. Ta ajas agaralt praktilisi asju, nautis mõnuga elu. Öhtul viis ta mind «Bellevue» restorani, kus ta mulle nautlevalt jutustas mitme-

suguseid lugusid ja intiimsusi Tartu tegelastest. Kui estraadile ilmus mõni artist või tantsijanna, teadis ta kohe tema seiklustest midagi seletada.

Ta saatis mulle varsti Peterburi läbilugemiseks ja hindamiseks oma jutustuse «Heitlikud ilmad» käsikirja. Selles oli juttu väikelinna pisikestest skandaalidest, kuid kirjutatud oli see kuivalt, ilma suurema üldistusega, ja ma ei saanud sel puhul autorile varjata oma vaimustuse puudust. Ilukirjanduses ta looming jalgu alla ei võtnud, edukam oli ta oma kriitilistes kirjutustes. Hiljem oli ta usin tõlkijaile ette heitma algupärandi keele vähest tundmist — seda omaenese kogemuste põhjal, sest ta enese tõlked poola, tšehhi ja prantsuse keelest näitasid saksa või vene keele hädaabi. Ta tegevus kirjastamise ja muudelgi aladel tekitas paljudes pahameelt ja nurinat ning seetõttu paistis vahel, nagu koosneks ta üksnes varjupoolest. Kuid pean nentima, et ma isiklikult ei ole tema poolt kunagi kogunud vähematki ebakorrektsust.

Nõukogude päevil valdas teda mingi hirm, võib-olla tundis ta ennast milleski süüdi olevat. Ta oli mures oma saatuse pärast, mis kujuneski vastavaks ta kartusele.

Seekordse Tartus käimisega olin nagu ise ootamatult kirjanike kilda tõstetud. Noor-Eesti lähikonda olin nähtavasti sellepärast sattunud, et ma tol ajal kunstitõde kõrgemaks seadsin elutööst. Olin veel liiga vähe kirjutanud, et end kirjanikuna tunda. Ka järgmistel aastatel ma midagi olulist kirjandusele ei andnud. Mu esimesed raamatud ilmusid alles viis-kuus aastat hiljem.

MÕNEST KUNSTIELAMUSEST

Olin õnnelik, et sain Peterburis kustutada oma muusikajanu. Ka mu enese noodivaramu kasvas tasapisi. Enne viiuli- või klaverikontserti püüdsin tutvuda ettekantavate teostega, s. o. neid kodus aegapidi klaveril veerida. Raskemalt loetavate teoste kõrval hankisin enda lõbuks ka kergemaid palu (Griegist, Skrjabinist, Debussyst, Sibeliuselt, Prokofjevist).

Helide tuhanded kombinatsioonid pakkusid iseenesest suurt lõbu, aga kui kontserdil istusin, pidi helide kiirus tulema kuskilt sügavalt ja minema hingepõhjani. Bach hakkas tol ajal Venemaal moodi minema, milleks palju kaasa aitasid Braudo loengud ja orelikontserdid. Bachini kasvasin aegapidi, siis aga jäin tasse kinni — kuni tänapäevani. Skrjabinile vaadati viltu, esimesi klaverisonaate veel tunnustati, viimaseid aga hüljati kui dekadentlikke. Kahtlusega aktsepteeriti ta sümfoonilisi teoseid, neis haisteti ebatervet müstikat. Mind köitis ta šopäänlik lürism, ta ekstaatiliselt tõusud, ta rahutus, ta emotsionaalsed kontrastid, ta puhanguiline rütmika, ta põgusad päljud.

Kord oli mul õnn teda ennast kuulda. Konservatooriumi Väike saal oli rahvast puupüsti täis, isegi lavale, mängiva kunstniku selja taha oli paigutatud toole, kus mõned auväärt daamid istet olid võtnud. Seisin saalis tagumise tooliderea taga seinas ääres.

Helilooja oli väikest kasvu, peene näo ja hapra statuuriga, silmad unistavad, kulmud kõrged, kollakad vurrud suuremad kui sama värvi kikkhabe. Ta ilmus poodiumile lunaatikuna. Ta löök polnud tugev, ta mänguviis oli intiimne, nüanssidele rajatud, puudus täielikult pianistliku efekti taotlus, valitses koloriit ja kapriisne rütm.

Ei ole ma ühelgi kontserdil enne ega pärast üle elanud sellist eks-
taasi kui seekord üht ta lisapala kuulates. Mis teos see oli? Kas impro-
visatsioon? Keegi ei teadnud mulle öelda, kuid mu vaimustus tõusis
tipuni. Teisel päeval olin noodikaupluses. Lasksin ette laduda kõik
Skrjabini klaverinoodid. Otsisin ja otsisin, müüja muutus juba rahu-
tuks. Tema meeleheaks valisin välja neli-viis nooti, milles umbkaudu
sees leidis niisuguseid tõuse, nagu olin kuulnud. Kuid eksisin. Otsitavat
pala polnud.

Neli aastat hiljem astus Tallinnas minu poole sisse Hanno Kompus,
kes klaverit nähes kohe üht-teist sellel sõrmitsema hakkas. Ja äkki ma
kuulen neid helisid! Õelgu ta ometi, jumala pärast, mis asi see on!
«See? Kas te ei tunne? Skrjabini dis-moll etüüd.»

Miks ma ei tundnud. Helid olid tuttavad, ainult hingeõhku polnud
sees. Olen hiljem seda pala kümned korrad kontsertidel kuulnud, aga
ikka oli see kurb jäljend kord läbielatust.

Tookordne Skrjabini kontsert oli ta elus viimne, sest paar nädalat
hiljem suri ta veremürgitusse.

Meenub teine seda laadi juhtum seoses Isadora Duncaniga. Kui ta
oma tantsuõhtul lisapalana esitas Chopini leinamarssi, haaras see mind
jäägitult. Tantsijanna seletas ise hiljem, et nii andunult polnud ta
kunagi varem seda muusikapala tantsinud, nii sügavalt veel kunagi
tragismi läbi elanud, nagu oleks ta seekord ette aimanud oma laste
hukku, kes mõni päev hiljem koos autoga Seine'i kukkusid.

Üldse, Duncani plastiline tants, mis antiiktantsude ilu kaasaega üle
tõi ja vastandiks tahtis olla akrobaatilisele ja mehaanilisele balletile,
tundus noil reaktsiooniaastail revolutsioonilise puhanguna, mida vai-
mustatult tervitati. Ma ise kirjutasin sel puhul emfaatiliselt: «Mis
üllatus, jahmatav otse, kui näed korraga kõike seda harmoonilises sel-
guses, mis sind on aastaid vaevanud: hing on kehaks saanud seal näite-
laval, keha on hingestatunud, nii et ei teagi, ons see veel keha, mis sealt
kõneleb, või on see nägemus hingest; muusika on äkki inimesse imbu-
des selle maisusest üles raputanud, — ei näe, ei tunne põrmugi, et see
veel äsjane inimene on, lühi- ja paksujalgne! Keha, see ristiusu põla-
tud tempel, on järsku põrmu alt üles kaevunud ja uut evangeeliumi
hakanud kuulutama! Lürism on saanud oma avalduseks instrumendi,
kõige inimlikuma, paindlikuma, lähedasema! Ette kerkivad kangastu-
sed inimsoo harmoonilisest elust, tervest, rütmilisest, muusikaalsest,
kunstilisest; näed, kuidas antiiksus kord sellele ideaalile lähedal on
olnud.»

Kuid läksid aastad, oli vahepeal palju nähtud ja kuulnud, noore üli-
õpilase leegitsused paistsid juba kaugete virvatulukestena, kui ma
Berliinis elades nägin Duncani tantsuetenduse kuulutusit. Kas minna
vaatama või mitte minna? Ma ei läinud, sest ei tahtnud mälestustest
kustutada kunagi lõõmanud tuld. Ja tõesti, need, kes käisid teda vaata-
mas, nägid ainult tuhaaset.

Kronos sööb ära oma lapsed, mis parata!

Vokaalmuusika suur harrastaja, nagu enamik mu kaaslasti, ma pol-
nud. Eelistasin instrumentaalmuusikat. Vahel käisin küll ooperis, aga
mitte sellepärast, et neid oleksin armastanud, vaid et neid tundma
õppida. See kunstilik on mulle tänini võöraks jäänud. Seevastu tegi
mulle suurt lõbu vaadata ooperiparoodiaid, nagu seda oli populaarne
«Vampuka», mis paljastas ja naeruvääristas selle žanri nõrku külgi ja
absurdseid võtteid, näidates, kui banaalsed ja mõttetud on lauljate lii-

gutused, kuidas kümme statisti mängivad suure sõjaväe marssimist üle lava, kuidas artist maigutab suud ja masseerib oma südamekohta, kuna teine ta eest laulab südantlõhestavalt, ja muud sellesarnast. Niisugused ettekanded «Krivoje Zerkalo», «Intermeedide Maja» lavadel ja mujal olid mulle maiuspaladeks. See oli taaselustatud «romantiline iroonia», mida filosoofia kõrguseni tõstsid saksa esiromantikud. Paroodia, grotesk ja satiir tõstsid uuesti pead.

Teretunud olid kõik uuendused ja eksperimendid teatris, mis kroonuteatrite tardunud akademismi õõnestasid. Olgu see siis kas või Jevreinovi teatri monodraama, nagu «Vorst liblikatest»: futuristliku tagaseinaga restorani ilmub mees, kes tellib vorsti liblikatest, sööb, joob, kuni hakkab kõike kahekordselt nägema; sellele järgneb «seedimissteen» niisuguse seedimismuusikaga orkestrilt kottpimedas saalis, et publik otse oigas naerukrampides.

Igasugused katsetused Meierholdi studios veetlesid mind samuti, olgu need siis groteskid, paroodiad, miniatuurid, lüürilised pantomiimid. Vapustava mulje jättis tema lavastusel «Intermeedide Majas» pantomiim «Colombina loor» Schnitzleri ainetel, mis abielu-kolmnurka näitas maskide teatri stiilis. Pierrot armastab Colombinat, see aga abiellub Arlekiiniga. Groteskselt lavastatud pulma ajal kaob pruut Pierrot'ga viimase katusekambrisse. Pierrot joob mürki, teda armastav Colombina on valmis sedasama tegema, kuid viimasel hetkel siiski loobub, läheb tagasi pulmapeole, kuid ilma loorita. Arlekiin aimab paha. Peole ilmub hetkeks Pierrot' lummulis. Selle nägemuse eest põgeneb Arlekiin Colombinaga Pierrot' kambrisse. Seal asetab Arlekiin oma pruudi surnud Pierrot' kõrvale istuma, pistab mõlemale klaasid pihku ja kaob ise. Colombina ei talu seda stseeni ja sureb. Hommikul tulevad pulmalised lärmiga katusekambrisse, näevad diivanil paarikest, hakkavad lõbusalt tantsima ja nalja heitma, kuni keegi kogemata paarikese külge puutub, keda arvatakse õndsalikus unes viibivat. Laibad langevad koost.

Peatusin sel etendusel sellepärast, et see mu kujutlusse väga tugevad jäljed jättis. Commedia dell'arte kujud said mulle nii lähedaseks, et nende kolme maski varju hiljem omaenese elamused peitsin. Siit ka minu Pierrot.

Üht ooperietendust ei tahaks siin veel mainimata jätta. See oli R. Wagneri viimane teos «Parsifal», mida autori soovil tohtis ette kanda ainult ta enda teater Bayreuthis, teistele teatritele pidi see vabaks saama alles kolmkümmend aastat pärast autori surma. Kui see aeg kätte jõudis, oli selle ooperi lavastuse ümber kihinat-kahinat maailm täis. Suure vaevaga õnnestus mul pääseda selle sensatsioonilise teose etendusele Peterburi Maria Teatris. Lootsin näha ja kuulda maailmaimet.

Jõudnud teise pildi keskele, graalirüütlite püha õhtusöömaajani, paisus mu sisemuses protestitunne nii suureks, et vaevalt veel suutsin stseeni jälgida. Oleksin tahtnud, et midagi oleks plahvatanud, mingi kloun lavale ilmunud hundiratast viskama. Oli võimatu tundide kaupa taluda ääretult aeglast, venivat, pühasse nimbusesse mähitud muusikat, endasse vastu võtta teose müstilist sisu, vigurdamist püha astja ümber, millest Kristus pühal õhtusöömaajal oli joonud ja kuhu oli tilkunud verd ta küljehaavast. Oli ebainimlik kannatus istuda ja oodata, millal ükskord see häältevenitamine lõpeb. Laigud meelelisemat muusikat roheldusid küll oasidena sekka, aga neiski jäi tempo ühetaoliselt aeglaseks. Oleks Kreisler E. T. A. Hoffmanni «Kreislerianast» elanud Wag-

P. Aavik

Kalurid Atlandil (Sõõvitus) 1967

neri ajal, ta poleks ennast tappa tahtnud suurendatud kvindiga, vaid «Parsifali» muusikaga.

Peterburis sai minust sümfoonilise muusika sõber. Oli, mida kuulata. «Vene sümfooniakontsertidel» tutvusin vene klassikalise muusikaga. Ühe aasta sain kuulata «Kaasaegse muusika õhtuid» (R. Strauss, Ravel, Stravinski). Mõnikord sattusin ka Ziloti sümfooniakontsertidele, mille kava oli väga mitmekesine («Bachist Stravinskini»). Kõige sügavamad jäljed jätsid minusse aga Kussevitski kontserdid, kuigi mu aboneeritud koht oli üleval rõdul viimases reas, kus orkestrit ega dirigenti näha polnud. Need olid ikka oodatud õhtud, kus see tolle aja parimaid dirigente esinema oli kutsunud kodu- ja välismaa valitumaid soliste ja kus kuulda võis moodsaid helitöid.

Kujutava kunsti harrastajale pakkusid pealinna muuseumid lõpmata palju. Ikka jälle vaatasin uuesti V. Serovi portreid ja Vrubeli romantilisi maale, millesse olin kiindunud. Suurimat huvi äratasid kaasaegsed kunstnikud, need, keda tavaliselt maha tehti, kes aga hoolimata kõigest oma teed sammusid (Petrov-Vodkin, Chagall, Gontšarova, Larionov, Kontšalovski jt.). «Ruutusoldati» rühma näitusel kehitati õlgu ja irvitati palju nagu nüüdki noorte otsijate teoste ees. Harimatud väikekodanlased, oli minu otsus selliste õlakehitajate kohta.

Suursündmuseks oli Peterburis korraldatud suur prantsuse kunsti näitus läbi sajandite kaasajani välja. Siin õppisin tundma ja armastama Cézanne'i, Picassot, Matisse'i, Gauguini, van Goghi. Viimane oma ekspressiivsete vormide ja värvidega on tänini jäänud mu lemmikkunstnikuks.

VAHEAEGADEL

Sain oma isalt kirja, milles ta soovis järele kuulata, kas see ikka tõsi on, mis ta on kuulnud, nimelt et temataolistel vallakooliõpetajatel on uue seaduse järgi õigus ka pensioni saada. Käisin siis kroonuasutuspidi, kuni sain teada, et tõesti niisugune õigus tal on. Veelgi enam — pensionile mineku puhul saaks ta praegusest palgast viis korda rohkem! See oli muidugi ootamatu rõõmusõnum. Sellegipärast võis isal raske olla ennast lahti kiskuda ametist, mida ta ühel ja samal kohal oli pidanud nelikümmend kolm aastat järjest.

Bürokraatia kaadervärk töötas aeglaselt ja seda tuli aeg-ajalt tagant lükata, kuni viimaks asi joonde sai. Meie pere lahkus oma põlisest asukohast Hallistesse ja kogu vald oli kolimiseks oma hobuseid pakkunud.

Ma Peterburis ei teadnudki täpselt, kus uus elukoht asus, ja kui ma vaheajal Hallistesse jõudsin, nägin, et nüüdne kodu oli võrratult kenam pimedast ja röskest koolimajast, kus seni oli elatud. Endine Raadi postijaam Halliste—Õisu vahelise maantee ääres oli soliidne kivimaja suure aia ja pargiga. Elutoad kõrged ja valged. Loodus lähemas ümbruskonnas ei öelnud küll suurt midagi, aga kui nõørsirget teed mööda mõned verstad Viljandi poole minna, olid Õisuus, kus kõige enam veetles romantiline Jõeorg oma radadega piki metsaga kaetud kõrget ojakallast. Kodust teise külge minnes kohtasid aga laialainelist maastikku orgude ja kaugvaadetega.

Uus kodu meeldis mulle ja ma ei tundnudki igatsust oma sünnipaika külastama minna. Kirju ja ajalehti sai Halliste jaamast iga päev, mitte enam kaks korda nädalas nagu seni, ja rongide saatmine ise oli ka juba

mõnusaks vahelduseks. Kohtasid tuttavaid, lehvitasid neile järele, lugesid kodu poole kõndides lehed läbi. Vihmaseid päevi nagu polnudki, talvised tuisudki olid meelepärased, sest ikka oli suurepärase tunne vastutuult astuda või siis üle lumiste põldude suusatada.

Raadi postijaama kahekordne kivimaja kuulus nüüd kauaaegsele jaamade puhvetipidajale, inglase välimusega valgejuukselisele vanahärrale, kes vanuigi selle koha ostnud ja siia elama asunud. Kogu ta olekust ja jutuajamisest paistis, et tegemist on mitmes tules karastatud, kavalaks kasvanud, aga piiratud huvidega kunagise elumehega. Iga oma tundepaisutatud lause lõppu armastas ta panna küsiva «mis?», vahel ka uhked ohood. Oma pojast tahtis ta kasvatada haritlast. See oli suure vaevaga seljataha jätnud Pärnu gümnaasiumi ja õppis nüüd Peterburis agronoomiat. Seal me siiski kordagi kokku ei puutunud, ka kodus nägin teda harva. Kui aga kokku saime, jutustas ta oma järjekordseist seiklustest naistega, kusjuures tal harjumuseks oli saanud oma väikeste esihammaste vahelt jutu vahele sülge lirtsatada. Naisi oli tal igas ilmakaares, suviti aga oli neid võtta üsna lähedalt, kiriku juurest, kust see Casanova ütles rohkesti leeritüdrukuid võrgutamiseks leidnud.

Sellal kui isa pojaga olid seiklustes vilunud röömsatoimelised kujud, ei näinud ma perenaise näol kunagi naeru ega naeratust, vaid aina murelikkust. Ta rääkis eesti keelt aktsendiga, sest oli lätlane, ja lisis mõnikord ka oma emakeelseid sõnu lausesse.

Kõige huvitavam kaaselanik ses majas oli endise postijaama pidaja lesk, vanaproua Stahl. Oma välimusest, karakterilt, kommetelt ja huvidelt tundus ta siia siirdunud olevat kuskilt Goethe ajast ja ümbrusest. See soliidne kuju, päikesepaisteline natuur võis oma röömsa, aruka jutuga ja naeratusega minema peletada kõige murelikumad mõtted. Nagu oleks tema kohta öeldud see, mida Choderlos de Laclos lausub oma «Ohtlikes sidemeis» väärt naiste kohta: need on «naised, kel on karakterit ja kes hoolitsevad selle eest, et anda toitu oma vaimule, ja kes seepärast oskavad endale luua meeldivust isegi siis, kui neil juba midagi enam looduselt loota pole, nad hakkavad ehtima oma vaimseid omadusi, nagu nad varem ehtisid oma välimust. Sellised naised arutavad tavaliselt väga arukalt, mõistus on neil tugev, lõbus ja peen. Välise veetluse asendavad nad headusega, mis nende lähedusse meelitab, samuti elavusega, mis on seda paeluvam, mida vanemad nad ise on; sel viisil õnnestubki neil teatud määral läheneda noorusele ja selle armastust pälvida.»

Seda lahkeloomulist inimest sallis ümberkaudne rahvas väga. Alati toodi talle külluses külakosti, ja kuigi tal mingeid sissetulekuid ei olnud, võis ta lahedasti ära elada, puudust ta ei tundnud ega kaevanud ka kunagi millegi üle. Alati oli tal näpu vahel mingi käsitöö. Prillid ees, kodus ta või õmbles midagi, vahetevahel vaatas üle prillide ja ütles mõne muheda sõna oma külastajale. Vargaid ta ei kartnud, uksi ta kunagi ei lukustanud. «Kui inimeste vastu hea oled ja neist halba ei mõtle, siis on ka nemad head sinu vastu,» ütles ta. Oli palju lugenud ja saksa klassikalises kirjanduses oli ta täiesti kodus. Kitzbergi teadis ta lähemalt ja Hindreyd tundis ta väga hästi, sest see oli ta mehe sõber.

Kui ma oma emale ja õele ette lugesin «Prohvet Maltsvetti», kuna nad midagi kudasid või heegeldasid nagu ikka, tuli ka tema meie juurde oma näputööga. Mõtlesin, et see jumalavallatu raamat võib solvata jumalakartlikku inimest, kelle tütar oli kirikus orelimängijaks,

aga mitte midagi sellesarnast: ta kuulas teraselt, tegi lõbusaid vahe-märkusi või kihistas oma prille kohendades naerda, kui juhtusid ette närve kõditavamad kohad. Usu pihta sihitud nooled ei tekitanud kelleski nõrdimust, kuulati kannatlikult ka pikki tsitaate ajalehtedest, mis romaani esimeses trükis veel kärbitud polnud, mõni koht ses teoses aga andis põhjust pikkadeks arutlusteks. Isa neist lugemistundidest osa ei võtnud, ta ei armastanud kuulata, vaid ise lugeda, ja siis juba mitte juturaamatuid, vaid ajalehti ja populaarteaduslikku kirjandust.

Pika elutöö järel pensionile üleminek mõjus tema peale nagu roopast väljakaldumine. Uuele eluviisile ei osanud ta hästi kohaneda, ta tundis igavust, endisi tuttavaid ja sõpru polnud lähedal, uued peaaegu puudusid. Ta muutus kinnisemaks kui varem, armastas üksinda jalutada, istuda, endamisi mõtiskleda. See tööta veeteerimine mõjus ta peale haigestavalt, aga oma haiglusest ei armastanud ta ühtki sõna poetada. Ainult ema teadis, et ta tervis halveneb järjest.

Oli teise jõulupüha päikesepaisteline hommik, kui isa jalutuskäigult tuli läbi toa, kus mina veel magasin. Kui ma pead tõstsin, lausus ta ainult, et ma magagu rahulikult edasi, aga see oli öeldud kuidagi iseäraliku häälega, pool-löötsutades. Kuulsin, kuidas ta kõrvaltoas kohe voodisse heitis ja kummaliselt hingeldama hakkas. Jooksime kõik ta voodi juurde, aga aidata millegagi ei osanud, kuigi ta silmades ahas-tav abipalve paistis. Rääkida ta enam ei saanud, veel paar hingetõm-met, ja oligi elu kustunud. Surm tuli nii järsku, kuigi vähemalt ema seda oli tasakesi ette aimanud, sest isa südamehäireid oli ta varem tähele pannud ja ka muid halbu endeid. Seekord oli teda ehmatanud see, et isa lühikest jalutuskäiku tehes varsti tee äärde lumme oli istu-nud.

Isa surm oli meile kõigile suureks löögiks, olgugi et ma eluajal temaga mitte kunagi polnud oma isiklikest asjadest, muredest ja rõõ-mudest sõnakestki vahetanud. Meie vahel valitses siiski sõnatu soojus. Ma teadsin väga hästi, kuidas ta vaikides minu eest muretses ja mind hoidis. Kui ta mind mu vallatuste pärast üks kord kõrvast näpistas ja teine kord nurka pani, siis ei lausunud ta mulle seejuures sõnagi, oma süüst ma pidin ise aru saama ja sain ka. Ainus sõnaline konflikt meie vahel tekkis siis, kui ta mu koolipäevil mu poliitilist laadi märkmed kätte sai ja need puruks tõmbas. Alles nüüd, kus teda enam polnud, tundsin ma tema hoolitsemise vaikset suurust, mõistsin teda kui suurt töömeest, aimasin ta tundeid, mida ta silmadest võis välja lugeda. Oli hea, et ta oma elu lõpul ei tarvitsenud enam pingutada, et oma peret aineliselt kindlustada. Ta võis rahul olla ka minuga, kes ma juba oma iseseisva elu teotsale olin jõudnud.

Suve- ja talvevaheajal Raadil elades ei istunud ma muidugi kogu aeg kodus, vaid kadusin vahel päevadeks ära, hulkudes ringi, otsides üles tuttavaid, käies maapidudel, kaugemaid matku ette võttes jalgrattal. Ent ka külalistest polnud mul siin maal puudust. Terve kuu elas minu pool Jaan Arenberg, Pärnu põrandaalustest ringidest osavõtnud noormees, kel oli huvi kirjanduslike ja filosoofiliste küsimuste vastu ja kes palju luges. Tol ajal oli ta veel Nietzschest ja Weiningerist võlutud, aasta hiljem aga pidas ta ennast marksistiks ja kirjutas koguteoses «Mõtted II» kriitilise artikli Noor-Eesti kohta, milles siiski veel remi-nistsentse leidus mainitud autoritest. See ülikiire metamorfoos üllatas mind.

Külastasid mind ka tuttavad üliõpilased. Kaks sõpra arvasid, et

poleks viga siia pikemaks suvitama jääda. Nad leidsid peavarju naaber-talus. Üks neist oli kunstnik V. Ormisson, keda juba varasest koolieast tundsin, teine R. Kask, kellega jagasime ühiseid huviseid prantsuse kirjanduse vastu. Nende kahe sõbra seltsis veedetud suvekuu oli kõike muud kui igav. Võtsime koos päikesevanne kuskil rõuguredelite otsas, vahel ka vihmavanne. Üks armastas filosoferida, maadles vaimsete ja kirjanduslike küsimustega, teine oli rohkem eluga seotud ja teadis jutustada igasugustest juhtumitest, mis ta isa hotellis Viljandis olid ette tulnud. Nii pummeldas seal sageli üks kohalik köstripoeg, korporant, kes nii paljudega kihlatud oli, et kui ta Epsteini kullassepaarist mööda läks, iga kord kaupmees välja jooksis ja teda sisse kutsus, et «kas te ei taha üks kihlaserumus osta». Kui hotellis juba tublisti õlut võetud, tuldud mõttele preilide poole sõita. Värvitekliga noormees läinud välja voorimeest tooma, tulnud aga tagasi linnavahiga. Sellele valatud pudel pudeli järel sisse ja siis tuigerdatud koos uuesti voorimeest otsima. Nii sõidetudki minema, pukis voorimehe kõrval meie kangelane, linnavahi müts peas ja ta paljas mõök käes, linnavaht värviteklis aga troskas tõllerdamas. Selletaolisi väikelinna lugusid oli Ormissoni jutupaun alati täis.

R. Kask oli sootuks teist laadi noormees, sale, igapidi peen punapea. Oli elav, kõhkles igal sammul, kartis ämblikke, aga oli vaimustatud mõnest luuletusest. Tema alatist kõhklemist nähes ja välja naerdes tundsin teravalt, et tuleb eneses kasvatada kiiret otsustamist, olgu selle tagajärjed head või halvad.

Vahel võtsime kaasa päevamoona ja jalutasime Öisu Jõeoruni. Ormisson joonistas, Kask luges prantsuse luulet, minu kaasavõetud raamat jäi avamata, sest armastasin vaadelda loodust, kuulata oja sulisemist, lindude vidistamist, jälgisin sisalikke päikeses kuumaks läinud kivide vahel või sipelgaid nende sissetallatud radadel. Siinsamas toksis üks rähn, kes minust väljagi ei teinud. Nokkis tüve otse minu ees ja hüppas teisele poole puud, et seal edasi toksida. Ja siis kes teab mis metsmeheinstinkti aetuna võtsin kepi ja rabasin sellega ülalt alla, lindu ennast nägemata. Ja seal ta kukkus pehmelt maha, see mu mõtlematuse ohver. Olin nii õnnetu, et teiste lohutusedki mu tuju ei parandanud. Ormisson hakkas küll seletama, mida kõike ta pole jahil käies saagiks saanud, toredaid tetri ja musti mõtuseid, aga miski ei leevendanud mu meeli. Nii lihtne see asi ei olnud.

Olin ise kord siin maal jahil käinud ühe omaealise noorukiga naabrusest. Jahiluba meil kummalgi polnud. Püssid hõlma all, hiilisime ühel ööl metsavahimaja lähedalt mööda sügavasse metsa kuni lagendikuni, kus kitsed pidid hommikul vara rohtu söömas käima. Kükitasime põõsasse maha, et koidikut oodata. Algul tuli võitlust pidada musttuhande sääsega, kes suhu ja silma tungisid. Tõmbasime kuued üle pea, jättes ainult väikese pilu lagendiku luuramiseks. Vaevalt hakkas valgeks minema, kui metsaservale ilmuskil ilus väike kitseke arglikult kahele poole vaadates ja kuulates. Püssid tõusid palgesse. Sihikul nägin nii graatsilist ja lapselikku loomakest, et püssitoru alla laskus. Ei tihanud tulistada. Pauk käis naabri püssist, aga õnneks ei tabanud. Kitsest polnud jälgegi. Tuli kiiresti sääred teha, seekord juba huupi läbi paksu metsa.

Mõned aastad hiljem lugedes Chr. Morgensterni luuletust taskurätikust, mis nii kaunis oli, et ei tihanud sinna sisse nuusata, meenus elavalt ellujäänud kits metsaservalt. Küllap keelasid mul päästikut puu-

dutamast mitte ainult esteetilised motiivid. Tõlkisin Morgensterni luuletuse nagu manitsuseks enesele, et ilu ei tohi tappa.

Neil vaheaegadel oli veel teisi juhtumeid laskeriistadega. Tartus sain kokku ühe tuttava naisüliõpilasega, kes linna lähedal suvitas. Ta oli melanhoolne, raskusevaim igas liikmes, kui teda koju saatsin. Vaikides, kuulekalt kõndis ta mu kõrval, osa võtmata kõigest, mis ümber, ka soojast, päikesepaisteliseast ilmast, pilvitust taevast, öitsevast rukkiväljast. Millest see nukrus? Teada ma ei saanud. Jumaluke, raputagu ta ometi maha painav mure, ükskõik mis ta nimi on, ajagu pilved südamest laiali. Mis mõte on kurb olla nii kenal, roosapõselisel tütarlapsel, pealegi nii toreda ilmaga! Aga tütarlaps jäi seisma, võttis käekotist revolvri: lasku ma ta maha, ise ei oska, ei julge, elada ei taha.

Mis see kõik oli, tõsi või teesklus? Revolver oli väike ja külm, padruneid sees ei olnud. Lennutasin selle kaugele rukkisse. Tuli toetada nõrkevat tütarlast, teda lohutada ja turgutada, nutetud silmi pühkida. Milleks nii drastiline stseen? Kes valib abiks padja, kes revolvri. Hiljem leidsin sellest juhtumist lisatõendi Freudi unenäo-teooriale. Nähtavasti võib unenäo sümbol olla ka sümboliks ilmsiolekus.

Ent üks teine revolver läks peaaegu samal ajal siiski lahti, tappes värske abielumehe, õrnahingelise klaverikunstniku. Kuu aega enne seda olin ta pulmas, mõlemad abielupooled olid mulle head tuttavad. Noorik oli seesama väike ümmargune neiu, kelle pärast kaks mu koolivenda ühel õhtul Pärnu tänaval rüselema läksid, millest oma mälestustes varem olen kirjutanud. Ühel hommikul, kui kedagi toas polnud, laskis mees endale kuuli pähe. Mis abieludraama võis neil seljataga olla, kes seda teab. Omavahelised intiimsused jäävad ju teiste eest igavesti varjatuks. Võib-olla mängis revolver ka siin sümboli osa.

Kuid maal veedetud vaheaegad polnud seotud ainult traagiliste sündmustega. Üldiselt olid need muretud noorusekuud kogu elu õnnelikumate hulgast. Tundsid end vabana tavalistest kohustustest, lendasid aina õielt õiele, nautisid loodust, elu ja ilu, võisid teisigi ajutiselt õnnetundega nakatada. Ei tule unustada, et see oli vaheaeg, puhkus, ees ja taga olid aga tööd ja argipäevad, mis pikapeale nii sügavale juuri ajasid, et ilma nendeta poleks osanudki elada. Töö polnud enam auasi, vaid tarve nagu söömine ja joomine.

Maaailmasõja esimesel aastal, kui kevadel ülikooli seljataha jätsin, sain ettepaneku tulla ajutiselt Pärnusse Eesti Kooliseltsi progümnaasiumi keelte õpetajaks. Ula peale ei tahtnud jääda, mõtlesin, et saan Pärnus ühtlasi riigieksamite vastu valmistuda, mis veel teha jäid ja milleks aasta või paar aega anti. Võtsin kutse vastu.

JÄLLE PÄRNUS

Sattusin sellesama mehe korterisse elama, kelle perekonnas õpilaspõlveski kaks aastat olin elanud. Siis oli ta veel üliõpilane ja organistkõster, nüüd juba tuntud advokaat. Tema perekonda külastasid sageli tohtrid, advokaadid, kirikuõpetajad, ajalehesaba toimetajad, tüübid, keda võis materjalina kasutada satiirilistes teostes. Panetunud väikekodanlik intelligents endiste otsivate, juurdlevate, revolutsiooniliselt meelestatud noorte asemel neli-viis aastat tagasi. Siis aina nooruslik entusiasm, põrandaaluse tegevuse õhin, uute maailmade avastamine, nüüd keelepeks, anekdoodid, intriigid, kosjasobitused, mida tuli pealt

näha ja kuulda. Vaatasin kõike eemalt, kuigi mindki oleks meeleldi tahetud sekka tõmmata. Sain anonüümseid kirju meelitustega või hoiatustega, tihti helistati ukse taga, kuid ust avades polnud enam kedagi näha. Ühel päeval oli mu lauasahtel, mis ikka lukus seisis, lahti muugitud, seda kinni keerata enam ei saanud. Seal oli soritud mu päeviku lahtisi lehti ja muud kirjavara, mõndagi teada saadud mu suhtumisest ühesse või teisesse. Lahke pilgu asemel märkasin seejärel külmust või vaenulikkust, mõni üksikõikne pilk aga muutus soojaks.

Koolitöös tundsin ennast algul nagu võõras maailmas. Pedagoogika polnud minu ala. Teadmisi võisin hea meelega edasi anda, aga kasvatada ja moraali lugeda — seda ma ei osanud ega tahtnud.

Lapsed istusid alguses rahutult, mitte elutute nukkukena. See mind palju ei häirinud. Ei tohtinud millegagi lasta oma rahulikkust kõigutada, siis oli kõik korras. Kuid nõnda tekkinud usalduslik vahekord ei meelitanud mind siiski väga kauaks pedagoogiks jääma. Teiste õpetajate hulgas tundsin ennast valge varesena. Haudusin mõtteid, kuhu-poole siit minema lennata, kui ühe talve olen suutnud vastu pidada.

Töötasin algul oma ülikooli lõputöö kallal, milleks olin saanud pool-filosoofilise teema: «Friedrich Schlegeli usulised vaated tema «Ideede» põhjal». Kui see valmis sai, sõitsin Peterburi seda ära viima ja ülikooli lõputunnistust saama. See linn oli nii armsaks saanud, et sealt lahkuda ei tahtnud. Käisin seal «Ritsikate» ringi koosviibimistel, kus kohtusin esmakordselt ka Fr. Tuglasega, kes tol ajal pealinnas võõra nime all elas.

Kooliselti kooli juhataja Luts Pärnus oli mulle tuttav juba koolipõlvest saadik kui edumeelne ja igapidi sümpaatne inimene. Ei teadnud siis aimatagi, et tema väikesed tütre, Meta ja Karin, kes kooliõues ringi jooksid, kujunevad kord eesti tuntud kunstitegelasteks, üks näitlejaks, teine kunstnikuks.

Teati, et ma mõne luuletuse olin avaldanud, ja nüüd oodati mult uusi. Värskest kirjutatud «Tantsijannal» oli eriti hea vastukaja. See käis käest kätte, seda deklameeriti ja selle kiitmisega poldud kitsi. See ergutas veelgi ja aja jooksul lisandus sellele veel teisigi värse. Andsin need ühele luuleharrastajale lugeda, kes mult neid alatasa nõudis. Ta oli need teistele edasi andnud ja nii nad jäidki kadunuks. Lõin käega, sest mis nendega ikka peale hakata, paremad neist olin juba «Vabale Sõnale» ja «Noor-Eesti» järgmisele albumile saatnud. Aga kui mõne aasta pärast «Siuru» rühmas mõte küpses välja anda ka minu esimene luuletuskogu, oli kahju kadunud värssidest. Püüdsin mõne neist mälu järgi taastada.

Ühel öhtul jalutasin «Badestrassel» mere poole kahe naisõpetaja seltsis, kellest üks tundis ennast süüdi olevat, et ta mulle mu luuletusi enam tagasi anda ei saanud, teine aga, kes kogu aeg sõnagi ei lausunud, vaid omaette midagi haudus, andis mulle täiesti ootamatult tugeva laksu põsele. Mispärast see kõrvakiil tuli, kes seda teab. Polnud ju kõige vähematki põhjust. Jäime kauaks vait, kõige kauemaks küll süüdlane ise. Teisel päeval ta kahetses südamest oma tegu, mida ta ise millegagi ei osanud seletada, ja palus pisarsilmil andeks. Hiljem katsusin seda igasuguste oletustega põhjendada, aga selgust ei saanud, enne kui sattusin lugema A. Gide'i, kes motiveerimata tegu, *acte gratuit*'d, oma teostes üksikasjalikult käsitleb, seda koguni «Vatikani keldrites» peamotiiviks võttes. See omakorda oli motiiv, mis mind ajas seda teost tõlkima.

Oma ülikooliõpinguist kokkuvõtteid tehes tundsin, et mind ei rahulda

sisemiselt humanitaarteaduste, ajalooliste ainete ebakindlus ja subjektiivsus. Iga uurija näis siin välja valivat ja ühte köitvat niisuguseid löike minevikust, mis toetaksid tema valmisolnud põhiväiteid. Mida skeptilisemaks ma sain humanitaarainete püsivate tõdede kohta, seda veetlevam paistis olevat matemaatika, numbrite kõikumatu maailm. Tasapisi küpses mõte teha otsustav pööre ja hakata õppima arhitektuuri, seda matemaatika ja kunsti, numbrite ja fantaasia sünteesi. Pealegi nimetati arhitektuuri muusika õeks.

Parimaks õppeasutuseks sel alal peeti Venemaal Peterburi Tsiviilinseneride Instituuti, kuid sinna sisseastumine oli lootusetu võistluseksamite pärast, sest joonistamist ma polnud üldse õppinud, kui selleks mitte arvata joonte tõmbamist ruutudele algklassis. Jäi üle astuda Riia Polütehnikumi, mis sõja tõttu oli Moskvasse evakueeritud. Sinna oli juba kergem pääseda, sest Baltimaadelt pärit isikud võeti vastu ilma võistluseksamiteta.

Ja nii astusingi ma 1915. aastal Riia Polütehnikumi arhitektuuriosakonda.

Merani¹

Aina edasi mu ratsu tormab meeletult,
kaigub kaarna kriisk ta kannul nagu ihitus.
Lenda, Merani, su ees kõik piirid taanduvad,
tuulde hajuta mu mõtted tumeärevad.

Lõhesta kaljumäed, lahuta tuuled ja veed oma meeletul teel!
Edasi, ratsu! Mu päevade kärsitut söösti sa kiirenda veel.
Vidustel ilmadel, vaevasel leitselgi edasi minema pead,
väsinud ratsuri enesesalgamist ära sa asjatuks pea.

Kaugeneb kodumaa, vanemad hellad ja sõprade-kaaslaste ring,
mahedahäälese armsama lembus, ei midagi enam seo mind.
Kuhu ma loojangul magama heidan, seal on nüüd mu kodumaa ka,
külmad ja ükskõiksed tähed need kaaslased, kellega rääkida saan.

Huljutada merele ma annan kurbuse,
metsikule hoole ohvriks hinge valuse.
Lenda, Merani, su ees kõik piirid taanduvad,
tuulde hajuta mu mõtted tumeärevad.

Isade kalmud on kodumaa mullas, ei mina saa puhkama siin,
leinava armsama pisarad kurvad mu peale ei lange, mis siis!
Lohutul porisel väljal mu hauda üks kaaren vist varitseb ju,
varsti mu hüljatud luudele mulda oiates raputab tuul.

Armsama silmavee asemel taevane kaste mu palgeile vaob,
raisakull kisendab joovastund leinas mu pea kohal tiireldes aol.
Edasi, Merani! Suruvast saatusest lahti nüüd rebime end,
needust ei karda, ning mõõdetud piiridest välja viib hullunud lend.

Las ma hukkun ärapõlatuna pealegi,
võitlen saatusega — vaenlasega lõpuni.
Lenda, Merani, su ees kõik piirid taanduvad,
tuulde hajuta mu mõtted tumeärevad.

Asjatu ohver ei ole, mu püüdmine asjatu olla ei või,
hobu, su tallatud rada jääb näitama, kuhu viis ükskord see sõit,
kunagi järglasel kergem saab olema leida me jälgesid taas,
pimedal saatusel astuda vastu, mu pillatud mõök tõsta maast.

¹ Merani — tiivuline ronkmust ratsu gruusia rahvaluules.

Aina edasi mu ratsu tormab meeletult,
kaigub kaarna kriisk ta kannul nagu ihitus.
Lenda, Merani, su ees kõik piirid taanduvad,
tuulde hajuta mu mõtted tumeärevad.

Taeva värvi lapseest
lohutavaks, kauniks pean,
lahutab mu tusameelt
malbe, puhas sinine.

Kui on noorus möödunud,
kui mu mõtted selginud,
siiski ühtki värvi ma
temale ei eelista.

Armastatu silmade
ebamaises helluses
sama sügav sinendus,
rõõm ja vaikne lohutus.

Aga igatsus mind viib
säravasse kõrgusse,
lummas kaotan kuju siis,
sulan taevasinasse.

Tasa lahkun, ma ei näe
leinajate pisaraid,
kergeid kastepiisku vaid
muretul ma tunnen näol.

Ja mu hauda üksildast
varjav hommikudu hall
tõusku ohvrisuitsuna,
hibisegu taeva all.

Gruusia keelest tõlkinud M. PAU

Käesoleval kuul möödub 150 aastat gruusia luuletaja Nikoloz Barathašvili sünnist. N. Barathašvili on gruusia romantismi tuntuim esindaja, tema luulet hinnatakse nii Gruusias kui ka väljaspool.

Nikoloz Barathašvili sündis 15. detsembril (vana kalendri järgi) 1817 Tbilisis vaesunud aadliperekonnas. Kirjandusega puutus ta kokku varakult. Noore Barathašvili kirjanduslikke huve suunas tema onu, tuntud poeet Grigol Orbeliani, samuti mõjutas teda lähedane tutvus nimeka gruusia luuletaja Alekhsandre Tšavtšavadze perekonnaga.

N. Barathašvili õppis Tbilisi gümnaasiumis, lõpetas selle 1835. aastal väga heade hinnetega. Perekonna viletsa majandusliku olukorra tõttu oli ta sunnitud peale

koeli lõpetamist vastu võtma riigiametniku koha. Luhtunud tulevikulootused ja õnnetu armastus Tšavtšavadze noorema tütre vastu andsid põhjust pessimistlikeks motiivideks tema luules. Ta töötas esialgu Tbilisis, hiljem lühemat aega Nahtševanis ja Gandžas (praeguses Kirovabadis).

1845. a. suri Barathašvili Gandžas raske külmetushaiguse tagajärjel täiesti maha jäetuna.

Tema loomingust on säilinud 37 luuletust ja poem «Gruusia saatus.»

Barathašvili eemaldus seni gruusia kirjanduses valitsenud anakreontilise luule tavast, loobus Rusthaveli poeemi ja pärsia luule mõju all tekkinud traditsioonilistest kujunditest. Tema loomingule on iseloomulikud üksindusemotiivid, maailmavalu kaebamine.

Elu on üürrike. Inimeste täitmatud soovid, nende võimu- ja õnnetaotlused, nende tööd ja tegemised on asjatud, universum kaob ja ei jää järele kedagi, kes mäletaks. Kuid me oleme inimesed, selle universumi osa, ja me peame siiski nurisemata oma kohust täitma, otsustab Barathašvili mõneti Vana Testamendi Koguja raamatut meelde tuletavas luuletuses «Mõtisklusi Kura jõe kaldal».

Viljatu on surelike püüdlus empiirilise maailma hämarusest välja minna, ent oneti võib loota, et pimedus kord hajub.

Inimese elu on hullumeelne, võib-olla mõttetu edasisööstmine, mäss reaalsuse piiratuse vastu, meeletu püüd tungida kosmilisse ruumi, vabaneda kõigist maiseist ja materiaalseist kütkeist.

Tähelepanu väärivad ka Barathašvili mitmed tugevad armastusluuletused. Armastust käsitleb luuletaja kui sugulashingede ühtimist.

Nikoloz Barathašvili siiras lüürika on avaldanud mõju gruusia luule kujunemisele.

Mälestuskilde Juhan Liivist

ugedes «Loomingust» nr. 4, aprill 1967, Aino Undla kirjutust «Juhan Liiv Rupsi ja Naelavere teedel», ärkasid minus üles mõned kauged mälestused, mis võib-olla «Loomingu» lugejaidki võiksid huvitada. On ju ka minu varajasem elukäik seotud samade kohtadega ja väikse poisikesena nägin Juhan Liivigi meile sisse astuvat, minu vanema venna juurde, kes oli tol ajal Naelavere külakooli õpetajaks.

See võis olla aastail 1909—1910. Mäletan, et mängisin puust mõõgaga, mis oli Naelavere seltsimajas toimunud peoõhtu näitemängus tarvitusel olnud — hõbepaber oli sellele peale kleebitud, tavaline rekvisiit-mõök. Hoidsin seda käes, kui ema tuli juurde ja ütles, et «onu Liiv tuleb, peidame mõõga ära; ta on natuke naljakas onu, äkki mõtleb, et ongi päris mõök, ja võtab selle sul veel käest ära». Onu Liiv tuli sisse, mäletan, et tal oli must palitu seljas ja et tal olid vurrud. Ema juhatas ta edasi mu venna tuppa ja seal ta istus kogu õhtu. Mina ei tohtinud sinna minna, kuna ta «olevat natuke veider onu». Uduselt on meeles, et Liiv käis veel mõned õhtud mu venna juures juttu ajamas.

Elasime kogu perega Naelavere koolimajas, vend oli koolmeistriks kuni 1912 (suri tiisikusse), isa oli talupidajaks kooli maadel. Undla nimetab seda Kooli taluks ja nii seda ka kutsuti. Kolisime sinna Kallaste küla lähedalt, kui olin kolmeaastane, seega siis 1908. Naelaveres möödus kogu mu nooruspõlv, sealt käisin Tartu kooli, kuni 1926. a. sain minagi algkooliõpetaja kutse ja oma esimese ning ainukese koolmeistriks Nõo kooli, kust oli lihtne käia Tartu Muusikakoolis. Edaspidi arenes mu elutee juba Tartus, kuid suviti veetsin puhkuse ikka Naelaveres; isa surma järel rentisime koha edasi, ent ema elas pidevalt seal. Niipalju minu elukäigust seoses Naelaverega.

Mu ema rääkis, et ta oli Juhan Liiviga karjalastena koos olnud — nad olid samal aastal (1864) sündinud ja ema oli naabertalu karjaseks, nii et karjamaad olid kõrva. Olnud vaikne poiss see Juhan; kuid vahel tulnud vend Jakob ka karjamaale, siis olnud kära ja juttu palju — Jakob oli viis aastat vanem, seega siis juba suur poiss karjalaste keskel.

Isa rääkis, et ta on Juhan Liivi paar korda Tartust maale toonud. Juhan käis, kui tahtis kas Rupsi või Koosale tulla, Tartus teatud «voorihooivid» läbi, vaatamas, kas mõni omakandi mees oli ehk linnas, kellega koos saaks maale sõita. Juhtuski siis, et mu isa oli linnas ja võttis tagasi sõites Juhani «pera peale». Tee peal oli Liiv rääkinud muuhulgas ka oma haigusest umbes nii, et «kõik on selge ja nii nagu peab olema, kuid siis tunnen korraga, et tükib nagu segi minema; ja midagi

ei saa teha, tuleb peale ja lähebki kõik segi. Pärast läheb jälle selgeks-tagasi.»

Viimane mälestus J. Liivist on mul üks talvine päev, kui seisime kõik värava juures ja vaatasime, kuidas pikk matuserong, mis Tartust tuli, sõitis meilt mööda Alatskivi surnuaiale. Hiljem, kui «Teguri» vabriku töölised püstitasid J. Liivi kalmule samba, tegin ma suviti tihti-peale Alatskivi mõisas asuvat kooli külastades (kus oli hea tiibklaver) ka ringi surnuaiale Juhan Liivi samba juurde. Seal oli hea veidi istuda ja mõelda sambal olevatele sõnadele: «Kui tume veel kauaks ka sinu maa...»

Kuna eelmainitud Aino Undla artiklis paljud nimed ja isikud olid mulle lapsepõlves nii-öelda igapäevaseks ümbruseks, siis tekkis tahtmine anda väikest lisa Juhan Liivi kodukohaga seotud küsimustele.

Semperi reisikirjad tänapäeva vaateveerult

Reisikirjade uustrüki puhul

Hulkuvaid mõtteid reisisõnast üldse

eisikiri, memuaar, päevik, dokumentaalne jutustus — nii naturaalses kui ka kunstikavatsusliku struktuuri mõttes — on vististi tänapäeval kogu õhtumaises kultuurimaailmas hoogu võtnud ja meel-sasti nõutud kirjanduslik lugemine. Walter Jens on märkinud lääne-saksa proosakirjanduse kohta, et viimase paarikümne aasta kestel on seal reisikirjanduse ja päevikulise memuaari erikaal tunduvalt tõusnud nii kvantitatiivses kui kvalitatiivses mõttes. Dokumendi faktile rajatud jutustus on märgatavalt levinud vähemalt vene, inglise ja ameerika kirjanduses. Lähedase mineviku verised keerud, ühiskondlikud maaväringud ja maailmavaateliised katastroofid inimeste hingedes on dokumentaalselt pealesuruvad faktid, mis teeksid nagu ülearseks kirjandusliku väljamõeldise.

Ei tule aga siit muidugi järeldada, nagu oleksime liikumas mingi kunstieitava faktikirjanduse poole, kus elu faktil pole tarviski mõtestuda kirjanduslikuks faktiks. Vastupidi. Nii tänapäeva kirjanikku-kunstnikku kui ka lugejat iseloomustab eriline tunnetuslik pingestatus, püüd läbi tungida faktide koorest. Tahetakse mõista ja tabada tõelisust enneolematult lähedalt, läbi murda väliselt tajutava piirist, mis omaltki poolt juhib kunsti ja teaduse sümbioosideni. Tõelisusest lendu tõusva, müüte loova fantaasia asemel või vähemalt selle kõrval näeme intensiivset püüdu tungida eksistentsi ja teadvuse põhivooludesse, vähendada vahemaad nägija ja nähtava vahel. Ühiskondlikud õnnetused nii maailma mõõlmetes kui ka üksikute riikide siseelus on omalt poolt esile nihutanud vajaduse uurida sügavamalt ja ausamalt tõelisust, vabaneda eelarvamuste ja dogmade võrgust, et tabada elu põhja ja seadusi, mis võimaldaksid vältida traagilisi kurve. Inimene — see on tegelikult veel üsna tundmatu maa-ala oma kaardistamata ja valesti kaardistatud laikudega. Kaasaegne mõtleja on enam kui kord tunnetanud tõe, et me suudame küll väljapaistva matemaatilise täpsusega arvutada taevakehade liikumise iseloomu, üpris saamatud aga oleme veel inimese uurimises, vähe tunneme inimeses peituvaid energiaressursse ning hea ja kurja dialektikat. Nii püüavadki kaasaegne kunst ja teadus kord käsikäes, kord võidu tungida sügavamale olemise tõdedesse, vaadata peeglite taha, näha fassaadi asemel nelja või rohkem seinakorraga. Kui kaasaegses kunstis püütakse haarata elu tunnetamise suuremat loomust sümbolite-võrguga, siis samast juurest kasvab nõudmine tõe sti ü n d i n u d loo, päeviku ja memuaari siiruse ja reisisõna süvendatud võrdlustõe järele.

Kaasaegse inimese tunnetuslik pingega aga on kõikides neis žanrikudedes enestiski märgatavaid nihkumisi esile kutsunud. Ilmseid struktuuraalseid muutusi näeme ka tänapäeva reisikirjas, s. t. kunstilises reisikirjas. Taganeb staatiline, välispidine kirjeldus, selle löikavad läbi meditatsioonid-refleksioonid, tahetakse elu tabada tavoolavas muutlikkuses, mõte puurib sügavuti, tasapinnad vahelduvad. Suurde kirjanduse ulatuvas reisisõnas on «reisikirjeldus» žanrimääranguna ebatäpne, aegunud; eelistatakse «reisikirja», «reisimõtteid», mis ei vihja välise kirjeldamise ma-

neerile. Ka reisisõnas püütakse välja tungida tõelisuse pinnalisest vaatlusest, tabada elu kui protsessi pulsilööki ja mõtet. Tänapäeva kõrgetasemelised reisikirjanikud on sageli teadlased, arstid, geograafid, lendurid, poliitikud — mitmesuguste elukutsete esindajad, kes oma erialase vaatenurga tõttu saavad tungida sügavuti edukamalt kui mõnigi keskmine elukutseline publitsist. Uueaegse kunstilise reisisõna ülesandeks pole õpetada maailma tundma laiuti, esitada entsüklopeedilisi teadmisi (seda pakuvad edukamalt muud informatsioonikanalid), vaid anda elutunnetuslikku kvintessentsi. Seetõttu on hea reisikirjanik ühtaegu ka väljapaistev esseist, filosoofiline mõtleja. Kunstiliselt väljapaistvas reisisõnas otsekui avanevad aknad suurde elufilosoofilisse plaani. Selles valguses saavad reisiija tähelepanekud sügavama mõtestuse. Taganevad naiivsed paralleelitõmbamised elu pinnavirvenduste alusel, taandub mage meeolotsemine, reisiija mõte ja tunne kasvavad sügavamale elu nähtavast pealiskoest.

Arusaadavalt on niisugust sügava elutunnetusliku haardega reisisõna veel vähe, kuid suund sinnapoole on ilmne. Eesti kaasaegses kirjanduses võiks taolise laadi ära tunda näiteks Aira Kaalu India-reisi kujutuses, kus reisirõõm valitseb mõtlejale ja juurdlev inimesele. Rudolf Sirge Ameerika-reisikirjas on keskmisest sügavamaid, rahutuid, skemaatilise elumõistmisega polemiseerivaid lehekülgi. Lennart Mere reisisõnast on meelde jäänud mingi vaimne pingestatus. Ta seob muljeid kimpu kui mitte just riskiva, siis igatahes erutava mõttega, mis lubab temalt nõuda selles žanris sagedamat esinemist. Loomulikult on ka mitmel teisel reisikirjanikul eredaid lehekülgi, ühel rohkem, teisel vähem.

Muidugi oskas reisida, sellest kõnelda ja kirjutada mitte ainult kadestamisväärse säraga, vaid ka tõetsimise kirega Ilja Ehrenburg. Tema reisirõõm ja memuaar on teravate servade ja nagu mitmekordse alltekstiga. Selletõttu mitmekordse alltekstiga, et just Ehrenburgi juures oli võrdlusvõimaluste rohkuses seda pinesevat relatiivsusetunnetust, mis sunnib fakti nägema ühtaegu mitmes peeglis. Mitte alati ei saadud sellest aru. Kui otsida mõnd näidet kaugemate maade kaasaegsest kirjandusest, siis meenub Walter Jeni Kreeka-reisi päevik «Jumalad on surelikud» (Die Götter sind sterblich, 1959), kus traditsiooniline kirjeldus on taandatud miinimumini. Vaimuka mõtlejana vaatleb Jens antiikset kultuuri meie tänapäevase maailma probleemide valguses. Tema reisisõnast saab välja lugeda isegi lootust, et meie sajandi tükeldatud sõjahüsteeriline maailm võiks kas või ajutisekski ühise keele leida antiiksest mõttemaailmast. Jens on väljapaistev esseist, kes ei suru oma kontseptsioone peale, ei tüüta olustikulise materjaliga. Ta mõtiskleb ja vaidleb oma haaraval vaimustatud rännakul.

On loomulik, et filosoofilis-analüütilise reisisõna eel on käinud vist kõikides kirjandustes n.-ö. kirjeldav reisisõna. Selle jõed voolavad tänapäevalgi, millal ju reisivate + kirjutavate inimeste arv järjest kasvab. Kirjeldavat, melodramaatilist, impressionistlikku või siis reportaažlikku reisisõna, mida kaasaegses kirjandusepildis võib pidada reisikirjanduse madalamaks astmeks, soodustavad üliiruttavad turismimatkad, kus pealiskaudselt riivatakse paljutki, ei jõuta aga oluliste probleemide nägemiseni. Nii jäävad arutlusedki komberdama skeemide najale, ei ole mahti võõra elu ja kultuuri iseseisvaks uurimiseks. Ainult üksikutel suurte eelteadmiste ja -kogemustega reisijatel on sellistel reisidel õnnestunud tõmmata sügavat loomust. Mõnikord tärkab isegi ketserlik mõte, et «turism» tõrjub välja reisisõna selle nõudlikus ja auväärse tähenduses. Vist Lilli Promet kadestas kunagi õigustatult Tuglast, kelle rännuaastad olid küll kukru poolest vaesed, kuid vaimselt ajaküllased ja vabad. Kaasaegsed nn. turismikirjad tõendavad sageli, et on nähtud vaid elu nahka — sügavamate kihtideni jõudmiseks on vaja rohkem aega, üksiolemise rahu, sõltumatust ekskursioonilõast.

Ruttavad turismimatkad tõkestavad ka reisikirja eriliigi, nn. kunstikirja arenemist. Et kunstist kõnelda ja kirjutada, peab aega olema kunstiga dialoogi astumi-

seks, on vaja endas küsida ja vastata, vaimustuda ja kahelda. Muuseumidest läbitormamistel pole peaaegu üldse mingit mõtet. See raiskab kallist aega nendel, kes ihkavad kauplustesse ja restoranidesse, ja teeb kurvaks kunstiar mastaja, kes soovib aega süvenemiseks. Vaevalt oleks Tuglas oma reisisõnas saanud kõnelda Goyast tänaseni meeldejäädvalt, kui tal poleks mahti olnud Prados lugematuid kordi mõelda selle kunstniku tööde juures.

Eestikeelse reisisõna kirjeldavaid võrseid leiame küll juba läinud sajandist. Eestlast on korduvalt nimetatud rännuhimuliseks, ja seda õigusega. Juba «Eesti Postimees» jutustas läinud sajandi seitsmekümnendatel aastatel mõnuga väljarändajatest, kellele maailm olevat toaks ja taevas katuseks. Jannsen hoiatas küll reisisõna kui tühja ja arutu ümberkolamise eest, mis «kõigevähhemat kasso ei sada, pealegi teiste inimeste ammeti varral peab eddasi aetud sama». Nisugune reisisõna oli Jannseni arvates asi, millel midagi ees ega taga ei ole. Jannsen seadis eeskujuks kindla plaaniga reisimise, ja kirjapanekud sellest pidid olema üheks selle tuluks.

Võib kindel olla, et eestlast ahvatlesid reisima juba need tõkelised ja ainetel kirjutatud reisilood, mis Masingist ja Kreutzwaldist kui vahendajatest alguse said. Ainetel kirjutamine oli moodis asi ning täitis ikkagi ka võõramaa tutvustamise ülesandeid. Esimeseks eestikeelseks reisikirjelduseks iseseisvamas mõttes on tänini peetud F. N. Russowi reisilugu Aleksander II kroonimispidustuste aegsesse Moskvasse, mis ilmus aastal 1857 väljaandes «Tallinna koddaniko ramat omma söbb-radele male». Russow kirjeldab Moskva linna ja Kremlit ning teekonda ennast, mis oli täis kentsakaid ootamatusi. Autori humoorikas sulg annab nähtule isikupärast värvingut, mõnigi kirjeldus on dünaamiline ja meeleolukas. Aga Russow püüab mõjuda ka fakti täpsusega, kui ta kirjeldab, kuidas pidusaalis 624 laual olnud «50 tuhat koki, 1200 leisikast peperkoki, liggi 5000 leisikast sealihha, üle 1800 leisikast vorsti, 31 tuhat 2 sadda praetud lammast, 12 tuhat 480 kanna, liggi 50 tuhat pirokat, 30 tuhat teist magusat leiba, üle 145 tuhat nissu leiba, üle 600 leisikast võid, 1252 vedro vina, 3120 vedro õllut». J. Peegel peab Russowi reisikirjeldust õigusega küllalt väljapaistvaks saavutuseks meie tookordses kirjasõnas.

Rahvalalgustuslikus õhinas võttis «Eesti Postimees» oma programmi reisikirjelduse. Teadetele «võõralt maalt» hakkasid lisanduma rändajate ja «saadikute» vahenditud muljed. 1871. a. kuuleme, «mis Postimehhe sadik tagasi tulles jutustab». Läbi mitme numbri jooksevad kirjeldused Soome-reisist, näitustest Helsingis ja Riias. Jannsen esitab oma reisimuljed asjalikust Russowist küll laialivalgvamalt, kuid kirjapanekul on isikupärane ilme ja kujundiline lopsakus. Reisisõna kiidab soome rahva lahket südant, kirub aga korduvalt soome küüdikärsid, mis olevat teda raputanud nagu kardsõelad veskis tangu. Jannsenile ei jätku teadagi ühest võrdlemisest. Reis Hämeenlinnast Tamperele öeldakse olnud nii vapustav, et «kes ühhes jamas pari toopi koort ärra jooks, sel olleks teises jamas kõht värsket võid täis». Jannsen serveerib olustikulist materjali muhedalt, mõned ühiskondlikudki nähtused ulatuvad tema silmapiiri. Soome-Rootsi hõõrumisi nähes ta märgib, et küll Soomemaal isamaa-armastuses kiiduväärselt elatakse, «siiski munnad verevad pessas ühhetese vastu, miks ka mitte ellavad inimesed, kellel iggal ühhel ommad mõtted on». Muidugi ei ulatu Jannseni mõte sügavamale tegelikkuse vastulolude sõlmitusteni, ta vaatleb konflikte oma ümardava elumõistmisega: «Hm! tuttav assi keiges maailmas: sinna ei või sedda ka tahta, mis minnul on, sest minna olen minna, ja kes olled sinna?» Uldiselt on Jannseni reisikirjelduste eesmärgiks, et eestimees ikka «ergemaks ja targemaks» saaks, sest üks õpetamata rahvas ei võivat iial õnnelikuks rahvaks saada.

1876. a. teostus Koidula esimene välisreis, mis õhutas nähtut ja kuuldut kirja panema. Koos abikaasa ja pojaga sõideti Saksamaale ja Austriasse. Samal aastal hakkasid «Eesti Postimehe Lisalehes» ilmuma Koidula reisikirjad. Elu Breslaus.

Strassburgis, Viinis ning läbisõidud Dresdenist, Leipzigist, Frankfurdist Maini ääres ja Heidelbergist andsid rikkalikult ainet reisikirjale. Ka Koidula reisikiri on sisuliselt õigupoolest reisikirjeldus, kirjeldav element on siin ülekaalus, naiselikud tundepuhangud annavad nähtule ja kuuldule omalt poolt värvingut.

Siiski äratav tähelepanu aimestiku rohkus ja mitmekülgsus. Koidula puudutab loodust, rahva eluviise, ajalugu, kunsti, ning riivab isegi poliitilisi probleeme. Oma arvamise ja kiituse ütleb kirjaneitsi isegi saksa õllekeldrite kohta, kust ta «trallijaid ja jampsijaid» pole näinud välja tulevat. Üldse meeldib Koidulale Saksamaa oma suurema organiseerituse ja korruga ning ta tunnistab: «Saab veel tükk aega unustuse põue ära kaduma, enne kui mu armas isamaa nii kenaks ennast ehitab kui Saksamaa pind juba on.»

Uut aimestikku meie reisikirjandusse tuli sajandite vahetusel, kus mõningat edemist võib märkida reisikirja kui ilukirjandusliku žanri arenemises. Andres Saali reisilood «Olevikus» hakkasid eesti lugejale lähendama idamaade, eriti Jaava saare elu ja kultuuri. Saali reisikirjeldustele annab iseloomuliku värvingu ta emotsionaalselt väljendatud sümpaatia rõhutatud rahvaste vastu ning kaasaelamine nende võitlusele vabaduse eest.

Eduard Bornhöhe oma «Teekonnaga õhtu-Euroopasse» ja reisiraamatuga «Usurändajate radadel» tõstab reisisõna juba kõrgemale kunstilisele tasemele. Aine teadlikum organiseeritus ning plastilisem esitusviis, isikupärase mõtiskluse lõim annab Bornhöhe reisivaatlustele sügavat perspektiivi, mistõttu me võimegi just Bornhöhet nimetada esimeste vagude kändjaks eesti kunstilises reisikirjanduses. Bornhöhe asus teadlikumalt arendama ka kodumaise aimestikuga reisikirjeldust, tahtes tõendada, et määrav on mitte niivõrd aimestiku uudsus ja erakordsus kui-võrd käsitlese sügavus. Tema «Tallinnast Nuustakule» jääb küll veel vestelisele tasemele, kuid näitab siiski juba kätte selles aimestikus peituvaid võimalusi.

Suuremad muutused meie reisikirjanduse arenemises tekivad aga uuel sajandil uute tuultega. 1905. a. revolutsioon oma nurjumisest hoolimata oli väikerahvaste teadvuses suuri nihkeid esile kutsunud. Eestlanegi hakkas vaatama maailma nagu uuest perspektiivist, enda arenemisõiguse ja võrdsuse äratundmises. Maailma mitmekesisuse ees ei seista enam naiivse imetlusega, sentimentaalsed paralleelid kodumaaga asenduvad teadlikuma kultuuritahtelise hoiakuga. Taandub õpetlikku lugemist pakkuv kirjatükk, hakkab välja kujunema tark, nõudlik ja kriitiline reisija. Areenile astuvad laiakaarelised rännumehed Ed. Vilde ja Fr. Tuglas.

1911. aastal ilmub «Päevalehes» Ed. Vilde reisikirjelduste sari «Üle suure vee», kus ta kõneleb oma reisist läbi Itaalia ja üle ookeani ning samal aastal ka oma «vangipõlvest» Ellis Islandil. Muidugi on Vilde kirjad veel kirjud, lohakad, vestelisel libisevad ja lohisevad, kuid intonatsioon on uueaegne. See on juba ühiskonna arenemiseadustest teadliku inimese seisukohavõtt, mis paistab läbi Vilde kärarikast nurinast ja naerust. Vildegi kirjeldab ja kuhjab fakte, aga ta ei vaatle maailma enam alandliku ja imetleva kõrvalseisjana, vaid himuka kaasalööjana, maailmakodanikuna.

Kunstipärase nõudliku reisikirjanduse rajajaks aga sai Fr. Tuglas. 1918. aastal ilmus «Teekond Hispaania», millel on põhjapanev tähtsus meie belletristliku reisikirjanduse arenguloos. Revolutsioonilaineist kantud Tuglas nagu oleks küsinud endalt: kas siis meie maa keel ja meel ei või tõusta maailmakultuuri kõrgusteni? Tuglas puhastas oma reisimulje juhuslikust ollusest, ta teravdas selle pildiks esteetiliste printsiipide alusel. Reisija kokkupuuted hispaania rahvaga on antud otsekui visuaalsete nägemuste seerias. Vaadates ühtaegu olevikku ja ajalugu, püüdis autor tungida rahva hinge stiilini, mis avaldub nii töös kui lõbus, nii karnevalil, põllul, turul, härjavõitlusel kui ajaloo ja kunsti tähissündmustes. Eriti tähelepanuväärt olidki Tuglase reisiraamatus need rohked vaimsed rännakud läbi hispaania kunsti ja kultuuri. Siin oli tegemist juba ehtsa taidekirja elementidega.

Võõraste maade taide-elust oli reisikirjades küll juba varemgi informatsiooni antud, kuid teatmetena, mitte elamusena. Tuglase reisisõnas oli aga teisiti. Isegi põgus muljes võttis ta ilukirjanikuna kokku midagi olulist, ja seda ikka emotsionaalse esteetilise kaane all.

Tuglase reisiraamat oli juba täiesti kunstikavatsusliku liikumisrütmi teos, mida mitte enam üht serva pidi, vaid terveni võis lugeda ilukirjanduse valda. See õhutas ilmselt teisigi kirjutavaid reisijaid esitama nähtud ja kuulnud materjali kunstiliselt puhastatud ja intensiivistatud kujul, isikupärase mõttejoonega. Reiskirjandus hakkas kujunema iseseisvaks kirjandusliigiks ning võistlema muu proosaga. 30-ndate aastate algul tekkis juba vajadus anda sellest žanrist aastaülevaadet. 1930. aastal ilmus seitse reisiraamatut, kuid järgnevatel aastatel majanduskriisi tõttu jäi reiskiri soiku. Kõik autorid ei ulatunud küll Tuglase kunstilise intensiivsuseni, kuid iga raamatu profiil oli isikupäraselt erinev.

Seal oli Barbarus, Semperi kui aastaülevaate andja sõnade järgi vihane ja vaenuline reisiija, kes rebis maha illusioone, nägi lossides orjade higi ja suhtus sallimatult paljudesse nähtustesse. Tasakaalukam ja vaiksem Semper hoiatabki teda: sallimatus sageli pimestavat, näiteks sallimatus usuvalu vastu võivad viia selleni, et me vaatamiskõlbmatuks teeme suure osa eriti lõunarahvaste hingest.

B. Linde Kesk-Euroopa reisiraamatus väljendus jälle omaladade poleemilise kirrega temperament, mis nagu rebis elunähtusi irruli. A. Antsoni ja R. Sirge Venemaa-raamat oli materjali küllusest pakatav, kusjuures autorid ei varjanud oma sümpaatiat uue elu ehitamise vastu. J. Semper juhtis tähelepanu raamatu mõningaile romantilistele ülepaistustele, kuid lisas: «Aga siiski, läbi selle romantilise prilli aimame oma suure naabri tugevat ülesehitusindu, uut elurütmi, elu hoolimatut painutamist ühest keskkohast juhitud tahte järele.» Mitmed teisedki reiskirjanikud püüdsid lugejale lähendada maailma oma vahetute kogemuste ja muljete alusel, seejuures juba intensiivsemalt mõtestades ja kujundades elufakte.

Kahe- ja kolmekümnendatel aastatel kujunes andekaks kunstilise reiskirjanduse viljelejaks Johannes Semper, kelle «Teoste» V köitesse on nüüd koondatud suurem osa reiskirjeldusi ja -kirju, mis sündinud 40 aasta vahemikus, haarates geograafiliselt piire Põhja-Jäämere äärseist maist kuni Argentiina ja Egiptuseni.*

Siin on taas esitatud valdav osa reiskirju raamatutest «Risti-rästi läbi Euroopa» (1935) ja «Lõuna Risti all» (1937). Lisatud on ka reisisõna mitmetelt matkadelt Euroopasse ja Egiptusesse nõukogude perioodist — peamiselt kuuekümnendatest aastatest, millal reisirid välismaadesse hõlpsamaks muutusid. Nii annab raamat küllalt tervikliku ülevaate Semperist kui reiskirjanikust noorusest kuni tänapäevani ja on väärt, et me sellel mõne vaatlusega peatume.

T a i d e k i r i

Johannes Semper astus meie reiskirjandusse kunsti- või elegantsemalt öelduna taidekirjaga. Kõik eeldused taidekirja viljelemiseks olid Semperil olemas. Juba ta varases luules ja proosas olid kunstielamused tähtsaks struktuurielementideks.

1921. aasta algul sõitis Semper Berliini ja immatrikuleerus Friedrich Wilhelmi nimelisse (nüüd W. Humboldti) ülikooli. Võib-olla sügavamadki mõju kui ülikooli filoloogiline stuudium, avaldas Berliin ise oma tookordsete rohkete kunstiliste otsingutega. Mitmes Semperi Berliini-kirjas on spetsiaalseks vaatlusobjektiks muusika, teatri, kujutava kunsti ümber keerlevad probleemid. Ka oma «lahtistes lehtedes» peatus ta meelsamini kunstielu nähtustel, püüdes seisukohta võtta tol ajal esile kerkinud kunstisuundade suhtes.

* Johannes Semper, Teosed V. Reiskirjad. Kirjastus «Eesti Raamat», Tallinn, 1966, 524 lk.

Kuid Semperi isu käis kaugemale. Peagi hakkas ta end süstemaatiliselt ette valmistama Itaalia-reisiks, mille otseseks eesmärgiks oli antiikse ja renessansi kunsti vahenditu läbielamine. Otsustav kiri kodumaale Fr. Tuglasele kui «Loomingu» toimetajale teatas, et kui ka tuleks maha müüa ja panti panna kogu maine vara, Itaalia-reis peab teostuma. 1924. a. veebruaris saadabki Semper Tuglasele oma reisikava: München — Milaano — Genua — Firenze — Rooma, tagasi tulles Veneetsia. Ühtlasi lubab ta «Loomingule» reisikirju saata, kuid hoiatab, et ta ei hakka «geograafilis-geoloogilisi kronomeetrilisi hinnanguid kirjutama».

Semper seab enesele kohe algul eesmärgiks reisikirja ilukirjanduslikul tasemel. Juba esimeste reisikirjade puhul Itaaliast kirjutab ta Tuglasele kui «Loomingu» toimetajale: «Ma olin väga yllatet, kui kirjutasid, et Sa esimese kirja artiklite ossa paigutad. Ei, nii ma pole põrmugi neid kirju mõelnud...» Semper iseloomustab oma reisikirju kui lüürilisi eneseavaldusi, rõhutab nende ilukirjanduslikku elementi ja lisab, et tahab nendes pakkuda isegi luuletusi, «mis osadena vahele lykin kui yhes tervikus olevat muude jagudega».

Näisiis taideliselt taide juurde. Semperi taidekiri on nooruslikult emotsionaalne. On selge, et siin on tahetud sõnasse haarata seda elamusevärinat ennast, mis on tekkinud kokkupuutel antiikmaailma ja renessansi suurteostega. Kuigi siin kohati ongi tundelist ülepaistust, mis ehk retoorilist jumet omab, äratav ometi tähelepanu harras ja otsekui pühitsetud suhtumine taideloomingusse, mis ülendab vaatleja muljet. «Hindan nagu esimest korda klassiliste mõõtude tasakaalu, vormide voolavust, võimet rahu ja liikumist ilmutada harmoonilistes žestides, võrratut suudet inimkehast välja tuua peagu jumalikkude». Halli taevaga politseilikult rangest kahekümnendate aastate Berliinist tulnule võis «õitsva antiiksuse imeliselt veetlev hingus» paista eriti ülevana.

Kuid klassikalise harmoonia kõrval erutab noort kunstivaatlejat ka dissonants, võib-olla enamgi — kui lähedasem kaasaegse inimese hingepõhjale. Juba Müncheni Pinakoteegi saalides üllatab, «otse rabab» Cervantese ja Shakespeare'i kaasaegne El Greco oma «vigadega», oma julmade kõrvalekaldumistega klassikalistest normidest ning ometi tohutu mõjujõuga. Elamus El Greco on Semperi taidekirjas sõnasse surutud huvitavalt ja ilmselt elgrecolikku tabavalt. Võib-olla on siin oma osa olnud ka neil kunstiteoreetikul, kes selle Toledo meistri sajandite vahetusel unustusest välja tõid ning nägid temas vaimset silda uue aja kunstini, Picassoni välja. Kuid ikkagi on tunda, kuidas El Greco puudutab Semperit kuidagi intiimselt, sügavalt, nagu väga isiklikult. Ta askeetlik värvipõlgus, mustad, hallid ja valged pinnad ning mitmeplaaniline inimesekäsitus intrigeerivad võrratult rohkem kui Fra Angelico puhtamast puhas sinitaevas. Nii hämmastabki vaatlejat, kuidas Püha Jakobuse üks, unistav ja sametine silm on palju kõrgemal teisest, mis on järsk ja küsiv — «nagu oleksid kaks inimest ühte kehasse liidetud». Semper märkabki El Greco nagu «lõhkirebitud» värve ja «laialipillatud rahu», ta maneeeri ühendada groteskselt pindu, mis oleksid nagu imelähedal uueaegsele kunstiootsinguile. Refereerimata ja seletamata ta kompositsioonide temaatikat, eluloolisi andmeid toomata lähendatakse meile midagi olulist kunstniku hingepõhjas, ta elutunnetuse põhiheli sajandite kauguse ja ühtlasi kaasaegse ligidusega. Seda võib teha aga kunstiline sõna. Võiks veel lisada, et käimata radu otsiva El Greco maailmapildist on puudutatud just neid tahke, mis meid nagu ärevalt küsima sunnivad. Kui Tuglas on meeldejäädavalt interpreteerinud Goya joonistusi (võib-olla on Goya õudelamuste jälgi Tuglase endagi novellides), siis El Greco mõistmises jääb ta küll Semperist maha, nimetades El Greco loomingu sisu «tõbiseks ja dekadentlikuks».

Seevastu Fra Angelico maailm oma ülemaise pühaliku paistega jääb Semperile kaugemaks. Muljes «Kristuse haudapanekust» on küll tabavat võrdlemist grünewaldliku ja holbeinliku Kristusega, on hästinähtud detaile, kuid vist veel mitte kokku võetud peamist. Üks ere kõrvalemõte aga äratav siin tähelepanu ja kõlbab

Semperi enda selleaegse taide-kreedo iseloomustamiseks. Ta leiab, et kunsti kõrg-aegadel on kujutamise objektiks alati olnud peamiselt inimene oma ideede ja mõtetega. Vana aja taidur maalis kristusi ja madonnasid, seega ikkagi inimest ta idee-maailmaga. Miks näeme kaasaegses kunstis aina katuseid ja korstnaid, kruuse ja vaase ja vähe inimest? Semper arvab: «Vastatakse vahest: kunstis pole ju tähtis sisu, vaid vorm. Aga kas siis kunst peab olema ainult silmakõdi, mis inimese hinge- ja mõttesügavusi ei puuduta? Kas see kõik ei kõnele kunsti langusjärgust? Ajaloo tõusujärkudel ei lepita ju ainult kujundusoskusega, vaid nõutakse, et teoses peab täie häälega ja kaasakiskuvalt laulma elav sisu. Neil aegadel kehtib ikkagi sisuväärtuste astmik, mis inimest kõrgemaks peab kaalikast — ka kunstiobjektina.»

Itaalia kunstikodades käijale vist küll suurimat vaatamisrõõmu pakuvad renessansi meistrid oma erakordsena tunduva sisulise rikkuse ja vormiküpse iluga. Seda loomingut toitis rahva elujõud ja õigustatult imetleb noor Sempergi, kuidas kõik need nahkurite, linnukauplejate, habemeajajate, lihunikude pojad, kõik need kullassepaõpilased ja sellid pakkusid maailmale suurepäraseid kunstitöid. Universaalne inimene? See kinniskujutelm, mis Semperi loomingus aeg-ajalt esile kerkib, saaks nagu oma alguse just kokkupuuteist renessansi maailmapildiga selle vastandite mitmekülsuses. Renessansi kunsti vaatlejagi nagu ihkaks endasse sulatada kõik äärmused, kõik kõrgused ja sügavused. Ei millestki loobuda. Nii võtab Sempergi oma elamused renessansi kunstist kokku kauni ja targa repliigiga: «Armastan Michelangelo ranget mõtet ja tema tõsist maailma samuti kui Leonardo mahedust. Näib, nagu sünniksüd ülimad tarkused tasa ja pingutamata, nagu ka taimest nähtamatult õis puhkeb, kuid teisest küljest on ka tõrksaid kujutelmi, mida peab taltutama nagu metsloomi, enne kui nad puuris oskavad elama hakata. Esimest õpetab Leonardo, teist Michelangelo.» Aga kui väga rangelt aru pidada, siis ilmneb ometi, et vaatleja põhimaitsele on lähemal Michelangelo titaanlik rahutus ja kibeduski, Tintoretto — kellelt õppis ka El Greco — ekspressiivne dramatism kui ehk Leonardo mahe sära üle elu ja Fra Angelico sinitaevas. Isegi Raffael jääb talle kaugemaks.

Semperi taidekirjas on suur osa Itaalia linnadel. Need on omaette kunstiteosed, mille stiilihinge vaatleja püüab tabada. Arhitektuurielamused jätavad varju muljed neis linnades kihisevast kaasaegsest elust, kuigi ka sellest päris märkamatu ei mööduta. Rooma, Firenze, Milaano, Genua, Veneetsia — mitmeid neist kohtame ka Semperi kahekümnendate aastate linnavärssides poeetilises rüüs. Arhitektuuri-kõne jälgimiselgi ei taha Semperi taidekiri pakkuda mingit kunstiajaloo õppetundi, vaid oma isiklikku muljet ja suhet nähtuga. Vaatleja dialoog Milaano toomkirikuga on pildirikas ja dünaamiline. Reisija tajub, kuidas siin gootika ägedalt ja põnevalt võitleb itaallaste maise elutunnetusega: «Taevassetõusmise hoog taltutatud, muutub ehituse rütm mänglevaks: sajad valged teravtornikesed hüplevad katusel röömsate kivitilkadena... Nendele seltsivad teravkaared. Vallatult käib viimaste keerutus ümber tornikeste, et jälle edasi rutata. Need on kui kromaatilised käigud Bachi fuugas. Valge marmor elab ja heliseb.» Ka Semperi kirjeldus Milaano toomkirikust, ta «kivistunud muusikast» elab — siin on muljed ja mõtted sõnasse painutatud kunstilise närviga.

Itaalia linnade arhitektuuris avaldub nende hing. Semper püüabki oma suhet sellega fikseerida, analüüsidest põhjusi, miks üks linn kasvab südame külge rohkem kui teine. Võiks näiteks ütelda, et Firenze mõjub talle nagu ilus, kõikide poolt liig ihaldatud naine, kes tõrksale hingele ei taha esialgu meeldidagi. Alles pärast kaaluvat kõhklust võetakse südamega vastu ta punane liilia. Esialgne sapp Firenze ilutsemisena tunduva ilu vastu lahtub mõttekäigus: «Mis õigus on sinu kodumaalt kaasatoodud vimmal kõige esteeditseva vastu? Seal on kauasest orjapõlvest pärit kohmakusel nii lihtne kas elu, tulu või kes teab mis nimel vastu astuda kõigele

tagamõttetult kaunile ja ilutsevale, kuna siinse firenzelse puhta ilu kultus pole ju mingi pealevõetud hõlv, vaid põlvest põlve pärandatud põline instinkt!» Veneetsia oma kõdunevate, vette vaatavate ja vajuvate palazzodega tundub tagurpidi maailmana oma iseäralise unenäolise loogikaga. Rooma — varemete kurbus segunemas moodsa suurlinna hingeldusega.

Semper on noor ja see on tema esimene kohtumine Itaaliaga. Mida siis imestada, kui ta muljeis õhetab mõnigi kõrgestiililine võrdlus. Veel puitumata hinge jätab sügava kirja kokkupuude itaalia kunstimaailmaga. Kuid juba siin äratub tähelepanu iseloomulik nähtus Semperi stilistilises struktuuris. Ülevat kõrglendu on sageli tasakaalustamas mõni maine kontrast. Paatosel võtab sabast kinni realistlik, isegi naturalistlik detail. Dissonantside poeesia? Võib-olla ka seda, igatahes mingi intellektuaalne sisevalvur piiri kontrollimas. Veneetsia öeldakse olevat ehitatud unistustele, ta klaasi õrnust võrreldakse liblika tiivatolmuga. Kuid sealsamas leitakse luulelises kanalis paberossiotsi ja nähakse mehi sinna oma asju õiendamas. Tuntud fraasile, mis Genuat võrdleb kameeliaõiega Riviera põlveõndlas, leitakse analoogia: Genua lähapoodide ustel ripuvad nülitud talled, reite vahele nagu vaasi pistetud kameeliaõis. Ülevaks keerduv mõtisklus Milaano toomi muusikalisest arhitektuurist käristatakse «kolme liiriga». Kolm liiri nõuab munk, kes kutsus kriipti vaatama kulda, hõbedat ja elevantilud. Niisugusel teel sünnib sageli grotesk, mis nagu kääneb välja olemise pahupoole.

Semperi taidekirja üheks väärtuseks oli ta subjektiivne iseloom. Need olid esseed taidest, kus teose vaatleja esitas oma tunde- ja mõtteseisundi, mitte ajaloolis-entsüklopeedilisi andmeid. Selles mõttes on arusaadav, et talle on lähem näiteks Barrés'i reisikiri kui Taine'i «Itaalia-teekond». Kuigi Semper oli Itaalia-reisiks kunsti-teoreetiliselt hästi ette valmistatud, olid need teadmised ainult trepiks kunsti juurde, mille vahetut kõnet taheti sõnas fikseerida. Kirjanik ise ütleb, et taideteose pinnalt on vaja ära rebida see sugestioonivõrk, mille sinna on peale kudunud keh-tiv üldarvamus ja mis võib viia vaatleja tunde hoopis eksiteele. Ta ei kannata turiste, kes karjadena vahivad kuulsaks kuulutatud teoseid, samal ajal kui mõni kõrvalisemaks jäänud looming võiks vaatlejale olla mitu korda kõnekam.

Berliini jõudis Semper tagasi 1924. aasta mai algul, kaasas kohvritäis itaaliakeel-seid raamatuid. 6. mail läks teele kiri Tuglasele kodumaal: «Saada raha. Söögiks jätkub ülehomseni. Järgneb tyhjus. See on kättemaks nii jumaliku teekonna eest. Teekond on lõppenud. Algab töökind. Berliin on tusane, vihmane ja kým.» Trots-liku otsustati saksa kultuuriga ligemal ajal mitte kokku puutuda, ei ühtki saksa ajalehte ega raamatut lugeda, isegi mitte väljas käia. Itaalia-muljed aga andsid pikemaks ajaks loomingulist energiat. Nad mõjutasid mitte ainult reisikirja-zanri, vaid Semperi esseistlikku loomingut üldse. Kodumaale saadetud kirjanduslikust kaastööst hakkas refereerivat informatsiooni eemale tõrjuma taide isikupärase läbi-elamise haljendus.

Semperi taidekirjad hakkasid ilmuma «Loomingu» veergudel. Nad töid zanrilist vaheldust kahekümnendate aastate kirjanduslikku ellu, ergutasid esseistlikku mõtet ning olid oodatud lugemiseks paljudele. Nad pole kaotanud veetlust tänapäe-valgi ning võistlevad edukalt mõnegi proosapalaga ka Semperi enda loomingust. Tahaks lisada soovi, et kohtumistest maailmakunsti kuulsaks kuulutatud ja kuulu-tamata meistriteostega ootame ka meie tänastelt reisijatelt-esseistidelt taolist ela-vat, isikupärase informatsiooni, mida me ei mõtlegi mõõtma hakata kunstiteadus-liku tollipulgaga, aga talletame need elamuslängahtused oma südames.

L o o d u s, i n i m e n e, ü h i s k o n d

Nii suurt osa, kui esimesel Itaalia-reisil, Semper järgnevates reisikirjades kunstile ei pühenda. Eriti kolmekümnendatel aastatel tungib reisi- ja vaateväljale tegelik elu

ise oma kaasaegses kontrastirikkuses. Selles mõttes jaguneb raamat «Risti-rästi läbi Euroopa» peaaegu kaheks pooleks, kus kolmekümnendate aastate reisirõõm on ilmselt tihedamas seoses kaasaegse tegelikkusega kui kahekümnendate aastate, eriti selle esimese poole matkad.

Üks võõraste aga läbib Semperi reisisõna peagu algusest lõpuni. See on kiindumus loodusesse, mis sai alguse juba varases nooruses isakodus ja mida virgutab Viljandis Heine erakoolis õpetaja Grünberg, eriti botaaniliste huvide osas. Kui sageli kordub Semperi reisisõnas motiiv, kuidas jumalakodade toreduse mõju ei suuda võistelda selle õndsuse tundega, kui müüride vahelt kulla ja karra juurest taas välja astutakse päikese, tuule ja elava lilledõhnaga juurde. Reisirõõmule Korsikast, Soomest, Lapimaalt ja mujaltki annavad atmosfääri õrnhaprad, nagu läbipaistvad loodusmeeleolud ja -mõtisklused. Reisirõõmulate kirevuses on need otsekui puhkehetked, kus end sisemiselt jälle tasakaalu seatakse kõige uue vastuvõtmiseks.

Kõnelused merega on Semperi reisirõõmulate isendastmõistetavaks osaks. Nad on nagu eeltöötuseks küpsealase kirjaniku «Mere»-luuletusele, kus on poeetiliselt kokku võetud palju olulist. Juba Vahemere kallastel rändaja tunnetab, et ta suudaks sõnavõrku haarata küll küpressi ilu, metsa sakilise joone taeva foonil, kuid meri ei mahtuvat kuhugi. Ta on igal kohtumisel uue näoga ja peaaegu iga võrdlus on tema jaoks kitsas. Semperile nagu kuivamaa inimesele ikka on meri nagu lõpmatu võrdkujuline, mingi filosoofiline üldistus, vähem küll see tujukas paarimees eluvõitluses, mis ta on rannainimesele.

Kõige sagedamini aga peatub Semper taimestiku ees, vaatab silma tundmatule lillele, tunneb võõrastel aasadatel rõõmustades ära mõne vana tuttava ning saab siit ainet poeetiliseks ja filosoofiliseks mõtiskluseks. Rohked botaanilised etüüdid, iseloomulikud semperlikule reisirõõmulatele, tunduvad tillukeste kunstiteostena. Caprikirjas on mäekülje taimestiku kirjeldus nagu omaette raamitud pilt. Rio de Janeiro lähedase mäkimetsa kasvueksotika kujutus mõjub dünaamilise maalinguna. Me kuuleme bambustest, mis (või kes?) «hoiavad nooruses kokku, nagu oleks nende juurtele nõnda soojem või nagu kardaksid nad kõdi mõnelt läbilooklevalt ussilt». Fuksiad, kohvipõõsad, suhkrurood, veripunaste ja valgete lehtedega nõõr- ja ripp- taimed, kogu troopilise looduse rikkuse, ta ihara ja kõlbluseta külluse lähendab kujutluspilt: kasvatakse üksteise kaisus, õndlas, küljes, kukil.

Loodus haarab Semperit oma tohutu vormirikkusega. Pilk otsib seoseid orgaanilise ja anorgaanilise ilmingu vahel, olemise põhiprintsiipi: korallid jäljendavad puuoksi, kalliskivid on mäepõue peidetud nagu seemned kõrvitsasse või loode emakasse. Mäed on seestpoolt üllatavalt kõnekad oma koobaste ja kuristikuga, nagu seda näeme Tšehhoslovakkia-reisirõõmulate kirjas. Otsekui ülemlaulu kivimile inspireerib Praha Rahvusmuuseumi mineraloogiaosakond: «Leidub kive nagu must siid, kive, mida tahaksid meeleldi suus maitsta, kive, mis on mattpehmed, ja teisi, mis kriiskavad ja edvistavad, on väikesi vääriskive, mis oma kiirgusega kelgivad, ja suuri plaate nagu värskeid tapetud looma liha. Ei osanud aimatagi, et võib eksisteerida selliseid fantastilisi kive ja et nad võivad vaatajas äratada nägemismeele kõrval kõiki teisi meeli. Sest mõnda neist tahaksid sa juua, mõnda imeda, silutada, peos veeretada, mõnesse sooviksid sukelduda, mõnda puruks murda. Kuid enamasti äratavad nad sootuks uudseid, ebamääraseid tundeid ja tundeid, mis asetsevad kuskil meelte risttee läheduses.» Ja lõpuks muld. Reisirõõmulate küsib, miks teda rännakutel nii harva ja vähe tähele pannakse.

Muidugi on loodus Semperile erinevaks partneriks kui Tammsaarele või Juhan Liivile. Tammsaare põllukivid kui vaenulik hall hundikari, Liivi kanarbik ja lilleke tähtsavad teistsugusest suhtepingest loodusega. Semperil on linnainimese pilk, millesse nagu kauge noorusmälestuse taustal heldinult kinni jääb looduse vormirikkuse ilu. Inimese karm võitlus loodusega jääb Semperile kaugeks. Samuti ei kujutle tema puhul mingit ennastunustavat panteistlikku joovastust. Semperi loodusekirjelduste

võrdlustik kõneleb selgesti, et kõikjal on lähedal tsiviliseeritud inimene. Meri tõmatakse mõõna ajal liivikult nagu vaip. Ta värvitoonide küllus mõjub tualetirikkusena. Tormist saart võrreldakse pillikerega, mis üleni huugab ja väriseb. Teinekord on meri harjaseliselt tige, lõõtsub vastu kaljuseina, kust purskub vett merele näkku nagu sifooneidest. Looduspiltides on assotsiatsioon nähtud maalidest, kuuldud muusikateostest.

Semperi puhul on loodusele ikkagi arvestatavaks võistlejaks suurlinn oma energiapaisudega. Suurlinna ängistavad pahed on teada, aga temast loobuda on võimatu. Niisama nagu on raske Semperit Robinsonina kujutleda. Nii lüürikas kui reisikirjas vahelduvad linnaelamused loodusmuljetega. Ühe juurest igatsetakse teise juurde. Korduvad suurlinna ja looduse vastandmotiveid, neid ei saa lepitada. Semperi kujutluses koob Berliin suitsust ja udust sünges rüü inimese ümber, inimene muutub tükikeseks sillutisest, millest «kevaded jooksevad üle». Berliini kivises südames mõjub lillekimp nagu ilmutus mujalt maailmast. Oma veetlus on suurlinnade sadamaelu toorel elustiilil, tööstuslinnade elurütmil. Linna kopsud on nõrgised, aga: siin elab inimese tahe. Kui sageli ihkab Semper looduse stiihiast sooja linna valguspallide juurde. Ja siit jälle ära. Ta õnnistab inimest, kes on loonud pargi.

Rändudel risti-rästi läbi Euroopa ja teistel mandritelgi kujuneb Semperil välja teatav reisimisestiiil. Uusi muljeid läbi seedides püüab ta tabada nähtud maa vaimset põhiprintsiipi. Hollandis on selleks: Binnen de ramen blijven! — Jää raamidesse! Seda nähakse avaldumas elu pisidetailideni välja. Kunstlikud piirid tõmmatakse merre, jõedki raamitakse sisse. Võiks lisada, et see põhijoon vastab hästi Semperi enda maitselaadile, mis aastate kuludes muutub ikka asjalikumaks, kaasa tuues üha lihtsama ja selgema väljenduslaadi. Taevaste ja põrgute äärmusi raamib inimese arukus.

Norralase hinge kujutleb Semper rohmaka kõverjoonena. Ta näeb seda esemete nikerdusmustreis ning samuti ka Norra mägises looduses. Ta küsib huvitavalt: kas Ibseni traagika ei seisnud selles, et ta tahtis norra kõverale joonele peale suruda sirgjoone loogikat. Niisuguste üldistustega võib küll polemiserida, nagu üldse ühe rahva psüühika iseärasused on väga raskesti tõestatavad. Aga taoline põhiprintsiipide otsimine ise kõneleb vaimusest, kes hindab organiseerivat raami ja argumenteerib leidlikult oma mõttejoont.

Semperi reisikirjad peegeldavad teatud määral tollaegse kääriva Euroopa ühiskondlikku mõtet. Kuigi peaaesandeks ei seatud sotsiaalpoliitiliste ristlõigete andmist, ei jäänud nägija silma eest varjule mitmed iseloomulikud nähtused Euroopa ühiskondlikus organismis. Eriti kolmekümnendatel aastatel, millal Semper välismaaga kontakti pidas PEN-klubide kongresside kaudu, puutus ta lähemalt kui mõni teine eesti kirjanik kokku tollaegse ühiskondliku pinevusega ja see aktiveeris loomulikult ka tema enda suhtumist. Kui Semper veel aastakümne algul soovitas Barbarusele ta reisisõna arvustades mitte ärritada maailma vastuoksuse nägemisest, vaid reisisid vaimselt avarduda ja karastuda, siis juba kümnendi keskel on ta enda reisimuljed täis ärevust.

Semperit võime nimetada üheks meie järjekindlamaks fašismi eitajaks. Tuntud on küll tema sallivus mitmesuguste vastandvaadete suhtes nii kunstis kui elus, kuid hoolsaimalgi vaatlusel ei leia ta reisikirjadest ühtki märki, mis lubaks oletada fašismi mõista püüdmist, rääkimata selle pooldamisest. Juba kahekümnendatel aastatel ärritavad teda itaalia mustsärklased, Müncheni sündmused toovad ta reisikirja koguni satiiri. Kuigi ta mõnikord püüab poliitilistest pinevustest silmi kõrvale pöörata, hakkab teda ikka rohkem vaevama indiviidi ja ühiskonna vahekorra probleem. On ilmne, et Semper reisib demokraadina, kes põlgab inimese igasugust rõhumist — nii sotsiaalset, rassilist kui ka poliitilist. Oma lootused paneb ta Euroopa demokraatiale, oodates eriti vaimuinimestelt tõkkeseadmist Euroopa fašiseerumisele. Küllalt suurte eelarvamistega suhtub Semper veel kolmekümnendatel aastatel

Nõukogude Liidu ühiskonnapraktikasse, kuigi tal huvi uue maailma ehitamise vastu ei puudu.

1917. aastal oli Semper olnud sügavasti haaratud ülemaailmse sotsialistliku revolutsiooni ideest, kritiseerides teravalt kodanlust kui klassi ta elukorra pahedega. Kuid enamlaste võimuaaramise epohhi-loovat tähendustki käsitas ta veidi erinevalt. Lõpuks Eesti kodanlik vabariik, mille rajamise ideede juures ka Suits, Semper ja mitmed teised kirjanikud mõningat osa etendasid, valmistas oma tõusiklusega tõsiseid ühiskondlikke pettumusi. Teiselt poolt repressioonide laine kolmekümne-date aastate Nõukogude Liidus tõi arusaamistesse omi kõhkusi ja segadusi. Alles sündmustega maailmapoliitilisel areenil uue kümnendi algul tegi Sempergi oma ühiskondliku valiku.

Kõik see peegeldub ka Semperi reisikirjades paljudest Euroopa maadest, kaasa arvatud 1928. a. Tolstoi-pidustuste aegne Nõukogude Liit, täpsemini Moskva. (Viimane reisikiri ei esine reisikirjade uues väljaandes.) Kuigi Semperi reisikirjas ei ole ulatuslikke ühiskondlik-poliitilisi analüüse, kohati ta nagu meelega hoidub neist, näitavad ometi kõik märgid, sageli vihjamisi antud alltekst, kuivõrd ärevalt ta ühiskondlikele sündmustele kaasa elas.

Augusti keskel 1936 alustas Semper Eesti esindajana reisi PEN-klubide ülemaailmsele 14. kongressile Buenos Aireses. Sündmused Euroopas, eriti Hispaanias, ongi oma märgi jätnud reisiröökikasse «Lõuna Risti all». Juba 27. augustil ilmub Semperilt «Päevalehes» «Kiirkiri mässumaalt», kus ta kirjeldab oma muljeid peatusest Vigo sadamas. Kindral Franco läkitust rahvale «Astume otsustavalt välja marksistide barbaarsuse vastu! Elagu Hispaania!» kommenteerib Semper oma kirjas: «Selle kindrali lööksõnad ei ole ühtki uut mõtet, mida me juba ei tunneks Hitleri ja meie vapside leksikonist.» Sündmused Hispaanias jälitavad Lõunaristi all reisijat. Ta näeb fašismi laike juba teisel mandrilgi, põlastab kisavat propaganda-ajakirjandust, märkab kolmanda riigi nägu Euroopast põgeneva juuditari hirmunud silmades.

1938. a. reisikirjal Tšehhoslovakkias on peal nagu tume vari, mis seda maad ähvardas Teise maailmasõja eelõhtul. Reisija küsib: millise ettekujutuse võiks Tšehhoslovakkias saada küll inimene, kes usuks sihilikkude agentuuride poolt serveeritud sõnumeid? Semper kujutab tšehhi inimest demokraatlikuna, tagasihoidlikuna, sallivana ja enesekindlana. Ta peab Tšehhoslovakkia Euroopa demokraatlikuks südamikuks, mahutades demokraatia mõistesse sallivuse teisitimõttelejate vastu — sel juhul, kui nende mõttepõhjas on ikkagi humanistlik maailmakäsitlus.

Omaette peatükiks Semperi reisikirjades on sagedased sõidud PEN-klubide kongressidele ja sealse vaimse atmosfääri edasiandmine. Nende kaudu nägi Semper lähemalt Euroopa käärimisi eriti kolmekümne-date aastatel. Ühtlasi teenisid need sõidud eesti kirjanduse tutvustamise eesmärki, niipalju kui seda võimaldas bülletään «L'Estonie littéraire», mille toimetajaks Semper oli. Kuigi Brüsseli kongressil juba 1927. a. fikseeriti PEN-klubide töö ja tegevuse sõltumatus poliitilise elu keeristest, näitavad Semperi kongressimuljed eredalt, kui võimatuks see tegelikkuses osutus, ning aasta-aastalt tugevnes tarve ideeliste seisukohavõttude järele. Juba 1932. a. Budapestis peetud 10. kongressil väljendus üldine rahulolematu kirjanuduselu ja tegelikkuse eraldamise vastu. Semper oma muljepildis märkis ära, et isegi ettevaatlik asepresident Galsworthy riskis vahetevahel ette võtta mõningaid lühiretki ideelisse valdkonda. Marinetti üleskutse, et kunst peab tõmbuma elust eemale estetismi valdkonda, ei leidnud vastukaja, sest vaba sõna tagakiusamine käis juba üle Euroopa. Nii juhtuski, et vaimuvabaduse kaitse kõrval tõusis kongressi keskseks teemaks küsimus: kuidas võivad PEN-klubide liikmed teenida rahu ilma poliitikata. Mitmelt poolt rõhutati, et rahu ilma poliitikata on võimatu. Kuid siiski jääd, Semperi mulje järgi öeldes, «kõrgete kontsade koturnidele», sest «vaimuinimesed nagu

hoiduksid oma käsi määrimast kinnihaaramisega räpasest elust». Aga juba järgmisel kongressil 1933. a. Dubrovnikus tuletas tegelikkus end jälle meelde. Saksa PEN-klubi fašiseerimine, mitmete kirjanike väljaviskamine, Ernst Tolleri äge sõnavõtt tekitas äreva atmosfääri. Nii oligi sündinud juba groteskne fakt: saksa PEN-klubi oli politiseerunud, kuid seda türannia suunas. Esitati drastiline küsimus: kas PEN-klubid valivad endale edu, sallivuse ja humaansuse tee või pöörduvad tagasi kesk-aega. Semperi arvates ei saanud siin kaht seisukohta ollagi, ta tutvustas kongressist osavõtjatele meie Kirjanike Liidu ühehäälselt otsust, kus hukka mõisteti kirjanike fašismimeelne tagakiusamine. Saksamaa määratsev natsionalism, suu sulgemine vägivallaga tekitas ärevust kultuuri saatuse suhtes üldse.

Semperi muljeid PEN-kongressidelt, kuigi need on sageli informatiivse iseloomuga, taideliselt lihvimata, võiks vabalt lugeda ta reisisõna hulka ja neid oleks võinud käesolevasse raamatussegi sulatada rohkem. Kuigi siin ehk žanripuhtuse seisukohalt on kõhklusi, õigustaks see end ometi sisuliselt, sest need on Semperi reiside üheks huvitavamaks osaks. Igatahes vaimselt põnevamad kui mitmed olus-tikulisel kirjeldused, mis ei paku erilist pinget.

PEN-klubide kongressid näitasid selgesti, ja see peegeldub ka Semperi kirjeldus-tes, et kaunid, ärevad, ülevad ja vihased sõnad jäid lõppkokkuvõttes ikkagi sõna-deks ning olid jõuetud tegelikkuse rusikavõimu ees. Euroopa demokraatia kõige väljapaistvamad vaimuinimesed («vaimuparemik», nagu ütles sel ajal E. Ludwig) ei suutnud ära hoida ühiskondlikku katastroofi. Kui 1938. a. PEN-klubide esinda-jad taas kokku tulid Prahas, poliitiliselt äärmiselt pineval ajal, siis mõisteti küll taas hukka juutide tagakiusamised ja kutsuti rahvaid üles üksteisest lugu pidama, kuid tegeliku sündmuste käiku ei suudetud üldsegi mõjutada. «Räpane elu» käis oma teed, vilistades sõnadele.

Kolmekümnendate aastate lõpul võis Semperi reisikirjast juba teatud kokkuvõt-teid teha. Kui noore Semperi peamiseks huviobjektiks oli kunst, siis järgnevalt hakkas ta oma sõnavõrku haarama ikka rohkem muljeid ja mõtteid elust enesest ja inimesest. Heast täisverelisest reisisõnast ei ole muidugi õige eraldada inimese kujutamist kui puhtilukirjanduslikku sfääri kuuluvat akti. Kuivõrd reisikirjeldus või reisikiri on ilukirjandusliku väärtusega, sedavõrd on tal võimalus tegelda ka inimese kujutamise-ga. Semperi kolmekümnendate aastate reisisõnast leiamegi terve hulga portreevisandeid nähtud ja kohatud inimestest, eriti reisikaaslastest, kelle hulgas on mitmed Euroopa kirjanduslikud suurused, nagu Stefan Zweig, Emil Lud-wig, Georges Duhamel jpt. Portreelisi kiirjoonistusi andes toetub Semper mõnele eredale detailile, püüab nagu läbi murda kuulsusekarrast ja kirjanikku lähendada ta inimlike nõrkustegi kaudu. Sageli on dialoog vormimas muljet ja mõtet. Näiteks jääb elavana meelde Emil Ludwig, kelle iseloom on antud, võiks ütelda, skulptuur-selt. Kes on lugenud Semperi Austria-reisikirja, see ei saa eales unustada Stefan Zweigi — «oksnõtket», oma veidi pika kitsa ninaga «nagu liblikat, kes õiekarikast mett otsib». Väline detail viiakse silmapilkselt sisemisse plaani: Zweig armastabki maiustada kord ühe, kord teise suurvaimu elust ja loomingust. Karakteriseerivat jõudu omab Zweigi kodu kirjeldus: sopiline aiamaaja Salzburgi mäemügarikul, raa-matukogus üllatused, nagu sametile kinnitatud Goethe hanesulg, Beethoveni käega kritseldatud noodiribad. Inimese kujutamises iga väline detail ei ole tühiselt mööda-libisev hetkemulje, vaid selle kaudu võimaldatakse sisse vaadata portreeritava kir-jandusliku laadi südamikku. Mõni sild ulatub isegi selle maa ja rahva omapärani, kust inimene pärit on.

Semper-reisikirjanik kujunes välja kahe- ja kolmekümnendatel aastatel. Sel ajal andis ta ka oma peamise reisikirja ja reisisesse žanris. Ta huvid ja väljendusvahen-did mitmekesisustisid, reisimulje puhastati kõrvalisest ja teravdati täpseks. Hakkas välja kujunema reisikirja novelliline struktuur, tihti ka laastupärane meeleoluline joonistus. Semper eelistas lühikest reisikirja, sageli süzeelise muskulatuuriga, teri-

tatud lõpetusega. Ta vältis lohisevaid meeleolusid ning püüdis nähtut esitada mõtte raamistuses. Nõuded, mida ta püüdis realiseerida oma reisikirjas, esitas ta tihti kriitikuna ka teistele reisikirjanikele.

Metsalise rada

Muredega koormatud sõjaajal ja ka sõjajärgses kirjanduslikus elus, eriti neljakümnendatel ja viiekümnendate aastate esimesel poolel, ei saanud meie reisikirjandus märkimisväärselt areneda. Alles viiekümnendate aastate lõpul ja kuuekümnendatel aastatel näeme ka Semperi kirjanduslikus aktiivsuses elavnemist essee ja reisikirja žanris. Semperi-taolisele kirjanikutüübile on eriti vajalik rahvusvahelise suhtlemise õhkkond, vastasel korral ta närtsib ning näeb luitunult koduasjugi. Reisisid Egiptusesse, üle kaua aja taas Prantsusmaale, uude Tšehhoslovakkiasse, 33-ndale PEN-kongressile Jugoslaaviasse, fašismi purustamise kahekümnenda aastapäeva tähistamisele Berliini ja Weimari on Semperi taas toonud reisikirjandusse. Ta reisipildid kõnelevad, et mitte ainult uued esmakohtumised mõne võõra maaga, vaid ka taaskohtumised oma ajaliste võrdlemisvõimalustega võivad pakkuda huvitavaid sissevaateid inimelu muutuvustesse.

Kaasaegsesse reisikirjandusse, seda vähemalt euroopalikus ulatuses, on ilmunud üks tume vööt. Ikka ja jälle satub tänane turist paikadesse, kust metsaline on üle käinud. Metsalise jäljed — just nõnda on Semper sõnastanud ühe osa oma tänapäeva reisikirjast. Endiste laagrite ja veretööpaikade praegused muuseumid näitavad neid kohutavaid jälgi, kust Euroopas ringi rändav südametunnistusega reisikirjanik oma lehekülgedele kõige süngemad ja hoiatavamad värvid saab. Neid surmaasemeid on palju ja kõikidesse pole turisti jalg veel jõudnudki, rääkimata muuseumide ja mälestusmärkide rajamisest. Nendesse paikadesse on koondunud meie silma ees nõnda palju inimtraagikat, et selle tumeduse kõrval nagu kaotaksid tähenduse kõik endised nägemisväärsused.

Semperj taaskohtumistel maadega, kus ta varem on elanud ja õppinud, on nüüd varjud ja ikka jälle varjud lähema mineviku ajaloosündmustest, mis on raputanud Euroopat ja nii või teisiti kogu maailma. Peaaegu igas linnas ja külas Prantsusmaal leiab reisija mälestusmärke fašismivastases võitluses langenutele ja fašismi vägivalla ohvritele. Chartres'i katedraalile on poeedid võidu luuletusi pühendanud ja tundub, et ta ilu on ammendamatu. Aga Chartres'i piirkonnas kasvab täna maa seest välja suur käsivars mõõgaga, vastupanuliikumise organiseerijaile pühendatud monument. See ebatavaline mälestusmärk ei võistle katedraali kaunidusega, aga ta koondab enda ümber nii palju kaasaja inimese mõtteid ja tundeid, mälestusi ja rahulootusi, et ühelgi reisikirjanikul pole võimalik talt sõnatult mööduda.

Pariisi südames on tänavad vastupanuliikumise juhtide nimedega ning mälestustahvlid patriootide mahalaskmise kohtades. Reisikirja Prantsusmaalt, kust Semperil on nii palju noorusmälestusi, läbivadki nagu kaks kontrastset vööti. Ühel pool *La douce France* — see mahe Prantsusmaa, kus võideldakse ja kannatataksegi naeruisemalt kui mujal ja kus viletsuselgi on nagu heledam värv. Teisel pool Prantsusmaa, kust ajalugu oma paratamatusega ja hitlerlased oma hävitustööga on marssinud läbi ja üle inimeste südame. Nii et Semper on sunnitud tunnistama: «Surm ja fašistide mõrvad on hävitanud kõik mu tuttavad Pariisis.»

Ka Tšehhoslovakkia ja Saksamaaga on Semperil taaskohtumine. Kahekümneaastane vahemaa lahutab esimest reisi Tšehhoslovakkiasse nüüdsest. Selles ajavahemikus sündis Terezini koonduslaager, mille aset ja sinna rajatud «Rõhumise muuseumi» tunnistavad tänased turistid. Nad astuvad mööda «surmateed» värava poole, mille taga on völlapuu. Mööda rada, kus astusid surmaminejad. Ka Lidice tragöödia ulatub Semperi reisikirja vaateväljale. Oma praeguse roosiiaiga, mille kohta

reisija tähendab, et see on vist ainus roosiaed maailmas, mille õiteilu vaadates ja lõhna tundes ei tahaks vastu naeratada. Ja tänasel Saksamaal reisijale muidugi Buchenwald Weimari maalilises naabruses, millest juba nõnda palju on kirjutatud. Muljed ja mõtted, seotud nende kurbade paikadega, koonduvad südametunnistusega turistil paratamatult kahte küsimuste ja soovide sõlme: kuidas võis see juhtuda?, ja: ei iialgi enam!

On reisikirjanikke, kes nende paikade kirjeldustes otsivad erakordselt süngeid värve. Nad kuhjavad õudusi ja otsivad välja kõige mõeldamatuid fakte. Teised jälle nagu tunnevad, et sõna ilu ja valuga otseses mõttes ei saagi täielikult haarata selle traagika suurust. Nad hoiduvad paatosest, nende kirjeldus on askeetlikult napp ja asjalik, kontsentreeritud mõtte ja tunde.

Semper kuulub viimaste hulka. Ta on järk-järgult ikka rohkem superlatiive oma tekstist välja kihutanud. Ta on nagu väsinud värvidest ja hindab ainult joone kitsit väljendusjõudu. Vana Tšehhov otsinud kord omadussõna, millega kõige täpsemini ja võimsamini saaks kirjeldada merd. Ja leidnud, et: meri on suur — see on parim, mida ta eales on kuulnud. Midagi sarnast võib nüüd leida ka Semperi väljenduslikes otsingutes, kus ta oma võrdlusvõrku tahab jätta ainult midagi hädava vajalikku.

Muidugi on Semperi kaasaegses reisikirjas ka helgeid maastikke. Ta näeb sõja-järgse maailma ülesehitustöö indu, kuuleb nooruse naeru ja usub päikesesse. Mõnikord tahaks, et ta annaks oma uitmõtetele rohkem vabadust, on ju tunda, kuidas neil kaane alla surutuna kitsas on.

Semperist enesest reisijana on oma värvika sulega hästi kirjutanud ta sagedane matkaseltsiline Lilli Promet. Ta on võtnud kokku olulise, rõhutades Semperi värskeks jäänud uudishimu maailma vastu, alates kunsti, teaduse ja ühiskonna arenemisest ning lõpetades pariisitari iluga. Aga Semper isegi on mitte kaua tagasi ütelnud: maailma elu on «nii pööraselt huvitav, et seda tahaks ka neile öelda ja näidata, kes kolmkümmend tuhat aastat hiljem ilmale sünnivad.»

Mõni redaktsiooniline arupidamine

Kahtlemata on kirjanikul oma teoste uustrükkide puhul õigus teha parandusi ja muudatusi omaenda äranägemise järgi. Käskude ja keeldudega ei ole siin midagi teha. Kuid sotsioloogilisest aspektist vaadates võiks siiski lisada järgmist: teos, mis on olnud juba pikemaegses lugemisringluses ja laialt levinud, on saanud sellega retseptiooniprotsessis osaliselt ka lugeja omanduseks. Ta on üheks jaoks lugeja vaimses reaalsuses. On ju teada, kuidas kirjanduslikud kangelased, astunud raamatu kaudu rahva hulka, elavad omaette elu, küsimata enam autorist. Kui autor uustrükis hakkab neid amputeerima või uue kuuega ehtima, siis võib vaikselt oma sõnakese ütelda ka lugeja. Eriti tundlik taim on lüüriiline luuletus, mis on saja emotsionaalse sidemega kinni ajas, kus ta on sündinud. Muudatused kujundilises struktuuris võivad põhjustada halbu ühendeid. Tuntud oli Suitsu agressiivsus oma varasema lüürika suhtes. Kordustrükkide puhul tuli karta, et ta koguni laiali paiskab oma «elu tule» põletuspuud. Tegelikult ta ei tahtnud rahu anda ühelegi variandile, muutes ideelisi ja emotsionaalseid aktsente. Marie Under redigeeris oma sonettidest välja sensuaalsust. Nii õnnestus tal kustutada oma kuulsaid kujundeid küll viimastest redaktsioonist, mitte aga ajaloolisest tegelikkusest. Mäletan hästi, kuidas hilisem Visnapuu ihus hammast «Amorese» peale, kuidas ta tahtis oma noorusluules ette võtta lammutusi ja välja kihutada ülemeelikud kujundid. Ka Semperi luuletuste uustrüki puhul oli põhjust nuriseda mitmete muudatuste üle. Muidugi on kirjaniku maitse muutused arenemisprotsessis täiesti mõistetavad, kuid see peaks avalduma ikkagi uusloomingus, mitte niivõrd endise noorendamises või soliidistamises.

Loomulikult ei ole kirjanduslik algtekst, mis esmakordselt astub lugemisringlusse, mingi pühakiri, kus ei tohi tähtegi muuta. Keelelis-redaktsioonilised parandused, teksti tihendused, joonistuse teravdamised, muskulatuuri tugevdamised on võimalikud ja sageli vajalikud. Väga riskantne aga on sisuline ümberplaneering, eriti juhtudel, kui algteksti ja uustrükki eraldab pikk ajaline vahemaa, kui teos n.-ö. tõstetakse ühest epohhist teise. Võib-olla on arvamine subjektiivne, aga tundub küll, et energia, mille Sirge kulutas oma «Tulukeste» süütamiseks, oleks tema jõulise ande puhul olnud ratsionaalsemalt rakendatud, kui ta oleks kirjutanud täiesti uue karkassiga romaani.

Ka Semperi «Reisikirjade» uustrükk tekitab mitmeid mõtteid. Seda enam et «Teoste» seerias ilmunud väljaanded jäävad kauaks käbele. Pärast «Teoseid» pole uustrükke nii pea oodata. Esimest reisikirja viimasest eraldab siin peagu poolesajandiline vahemaa. Erinevad epohhid ulatavad üksteisele kätt. Ajastu pitsid on isesugused. Uusredaktsioonis on tehtud palju, mis on väljaandele kasuks. On keelelist ja stiililist kohendust, sõnajärjestuse ajakohastamist, — on välja kistud ninakaid superlatiive ja sageli õnnestunult tihendatud teksti, välja jättes kõrvalisema tähendusega detaile. Sümpaatsena mõjub, et Semper oma nooreea kunstivaimustust pole välja redigeerinud ega n.-ö. soliidsemaks teinud praeguse ea prilli läbi. Seetõttu mõjuvad Itaalia-kirjad nagu noore inimese hingedokumendid praegugi väga ehedalt.

Kuid uustrükis leidub ka seda, millega ei tahaks leppida. Praeguse väljaande peamiseks aluseks on olnud viiekümnendatel aastatel redigeeritud trükk «Mööda maid ja meresid», mis ilmus 1958. On mõistetav, et tookordseis ajatingimustes võisid redigeerimisprotsessi veel mõjutada arusaamad, mis meile tänapäeval on kauged ja võõrad. Seetõttu oleks tänasele uustrükile igati kasuks tulnud, kui 1958. a. redaktsioon oleks käinud läbi põhjaliku kontrolli.

Ei taha nõus olla mitmete väljajätmistega. Mida ütelda lugejale, kes küsib: miks ei leidu tänases uustrükis Semperi reisikirja Nõukogude Venest — Tolstoi-pidustuste aegsest Moskvast 1928? See oli Semperi taaskohtumine Moskvaga pärast seda, kui esimene maailmasõda oli seal katkestanud tema arhitektuuriõpingud. Nõukogude Moskva ja Tolstoi-pidustused jätavad Semperile mitmesuguseid muljeid, mida ta püüab väga siiralt registreerida. Kui ühelt poolt on ilmne ta suur uudishimu sotsialismimaa ülesehitustöö vastu, siis teiselt poolt teeb ta kriitilisi märkusi nähtuste aadressil, mis talle tookord ei olnud mõistetavad. Ta näeb nõukogude elus dogmaatilist mõtlemisliini, kuid teiselt poolt hakkab talle Jasnaja Poljanas silma külapoiss, kes räägib Leonardo da Vincist ja Itaaliast. Detail on määratud iseloomustama nõukogude hariduspoliitikat. Võikski ütelda, et Semperi tookordsed muljed on vastuolulised. Sümpatiseeriv uudishimu seguneb kahtluste ja eelarvamustega, mõtetel jäetakse nagu otsad lahti. Semperi järjekindlast kriitikast kodanluse ja fašismi aadressil, aga ka skepsisest nõukogude ühiskonnapraktika suhtes kahe- ja kolmekümnendatel aastatel oli juba eespool juttu. On loomulik, et see väljendub ka siinses reisikirjas. Võimatu oleks nõuda, et Semper tookordset tegelikkust oleks näinud tänase silmaga, see oleks historismiprintsiibi jäme ignoreerimine, mis otsesteed viib vastuollu marksistliku kirjandusemõistmisega.

Reisikirja n.-ö. kirjanduslik tuumik on portree Tolstoist. See antakse huvitavast aspektist. Semper püüab läbi tungida kuulsusekarrast, kirjanduslike kujutluste võrgust ja näha suurt kirjanikku inimlikult, otse argipäevaselt lähedasena, kes võis kodus olla kiusakas abikaasa ja kelle vanamehehabemes võis leiduda kapsaid. Tao-line illusiooniloore maharebiv portreeterimisviis on Semperile väga omane. Nii püütakse psühholoogiliselt lähedale tuua mitmed kirjanduslikud kuulsused, kohatud hiljem PEN-kongressidel.

Semper ei püüagi reisimuljete põgususes Tolstoi kirjanduslikku tähendust absoluutsete kaaludega vaagida. Kuid on tõesti kahju, et tänane «Reisikirjade» lugeja

ei saa osa sellest kirjeldusest, kuidas Tolstoi surm mõjus Semperisse kui kunagisse Peterburi üliõpilasesse, milline mälestuslik tagasisivaade on esitatud reisikirjas: «Oli nagu suur haud tekkinud merre, nüüd jäid ootama lainete mürisevat kokkukuhjumist. See surm oli nagu mingi väljakutse ja märguanne. Puhkesidki lõpmatud koosolekud ülikooli seinte vahel, tungiti ahelais välja tänavalegi, löödi lahti punased lipud. Nii palju kevadet oli ses sügises ja vahel paistis, et kõik hakkab pragunema, lagunema enneolematult.»

Ka PEN-kongresside kirjeldustes leidub suuri kärpeid, mille mõtet teatava pingutusega taipad, kuid ei saa heaks kiita. On välja redigeeritud portreesid ja mõttearendusi, seetõttu on praeguses redaktsioonis vaevaline jälgida demokraatliku mõtte heitlust reaktsiooniga, nagu see väljendus kongressidel. Peatükki «Siluette» ei ole enam. Mõned portreed on küll sulatatud Austria-reisikirja. Kohtume taas St. Zweigiga, Däumleriga, Barbara Ringiga, aga kadunud on Galsworthy, Benjamin Crémieux, Julien Benda, Ernst Toller, Marinetti ja paljud teised, kelle teravad profiilid on varasemast hästi meelde jäänud. Võib-olla tahab Semper neid materjale kasutada memuaarides, kuid ikkagi on niisugune verevõtmine reisikirjast reisikirja tervisele kahjulik. PEN-peatükid olid Semperi reisisõnas ühed huvitavamad, nad peegeldasid mõtete konflikte Euroopa tookordses kirjanduslikus ja ühiskondlikus elus ja näitasid abstraktse demokraatia tühjajooksmist diktatuuri rusika ees. Nad erutasid hoopis rohkem kui tühisemad olustikulised mõlgutused. Redigeerimisprotsessis aga võibki siin märgata tendentsi olustikulise elemendi kasuks ja mõttemaastike kahjuks. Mitmed semperlikud, puänteeriva ülesandega uitmõtted on tapeetud. Oleks oodanud vastupidist — käesoleva redaktsiooni täiendamist PEN-materjalidega, mis enamasti Semperi muljete alusel ja tema sulega kirjutatuna uinuvad «Loomingu» lehekülgedel. PEN-klubide kongressid andsid Semperi reisidele seda omalaadset värvingut, mida teistel selleaegsetel reisikirjanikel polnud nii varnast võtta.

Ka mitmed väiksemad redaktsioonilised muudatused kergitavad küsimuse: kas see on tingimata vajalik? Pariisi-kirjas oli André Gide'ilt värvikas, kolonialismi rängalt tauniv tsitaat, võetud tema Kongo-raamatust. Käesolevas redaktsioonis on Gide'i nimi kustutatud. Mõtted on alles, aga autoriks «üks Kongo-reisija». On halb, kui mõtted kõlbavad, autor mitte. Buenos Aireses peetud PEN-kongressi kirjeldusest on välja jäetud vaidlus sõnavabaduse ümber, millele ei leia põhjust. Just sõnavabaduse teemadel jooksid tavaliselt kõige erutavamalt sõlme mitmesugused seisukohad ja arusaamised. Leidub ka üldistusi ja üldistuste täiendusi, millel on nagu tänapäevane jume.

Teksti redigeerimise küsimused on eriti keerulised uustrükkides, kus teksti on vaja tõsta ühest ajajärgust teise. Siin peab olema erk ajaloonärv, mis keelab eilsesse põimida tänase elemente. Semper valmistab praegu trükkiks ette oma esseistikat, mis esitab küllalt keerulisi probleeme. Peab hoolikalt kaaluma, enne kui neil mõttemaastikel maha raiuda mõni põõsas või puu. Ei tasu siia istutada ka uusi taimi, mis ei aklimatiseeru. Mineviku loomingut tuleb autoril restaureerida ja kirjandusteadlasel mõista ja käsitleda ikkagi rangelt selle ajastu raames, kus see looming on sündinud. Ainult sel juhul on võimalik konkreetselt aru anda, mis selles oli edasiviivat võrreldes minevikuga ja mida ta tähendas tulevikule.

Kirjadest Ingile

VEEL H. VISNAPUU SENITUNDMATUID LUULETUSI

esti lembelüürika rikkalikus repertuaaris kuulub Henrik Visnapuu Ingi-luulele esileküündiv koht. Kümme värsskirja Ingile, mis 1919. aastal osaliselt ilmusid ajakirjanduses ja seejärel tervikuna H. Visnapuu viiendas värsikogus «Käoorvik», väljendasid poeedi ägedat tundepealangut «Siuru» armastusluule tulvas. Kolmas, kuues ja kümnnes kiri on läbi poole sajandi püsinud meie paremate armastusluuletuste kirjas. Nimeliselt ja nimetult esineb Ing veel paljudes Visnapuu hilisemates luuletustes. Pärast abikaasa surma 1941. aastal on valulised mälestused Ingist eriti sagedasti luuletaja sulge juhtimas. Välismaal 1947. aastal ilmunud valikkogu «Periheel» koondab neid hilisemaid, aga ka noorepõlve Ingi-luuletusi. Et poet sellesse paigutas ka Alaeale adresseeritud laulud, siis sai selgeks, et Visnapuu muusade hulgas Ingi ja Alaea vahele võime tömmata võrdsusmärgi.

Viimast tõendab muuhulgas ka Ingi ja Visnapuu hiljuti avastatud kirjavahetus aastaist 1917 kuni 1940. Sajad lehed täis kirge ja dramatismi pakuvad isikuloolele lisaks rohket üldisemat laadi kirjandusloolist andmestikku. Siinkohal on mahti vaadelda Visnapuu värsside osa selles.

Eelkõige Visnapuu mõne tuntud luuletuse geneesist kirjavahetuse alusel.

Et «Kümme kirja Ingile» enne kirjanduslooliseks faktiks saamist vähemalt osaliselt olid vaid armastatule läkitatud värsskirjad, selle tõenduseks on kolme numereeritud luuletuse säilimine kirjavahetuses. Viies kiri populaarses kümnendtsüklis algab teatavasti värsiga «Oi, imelik päev! oi, imelik öö!». Algselt on Visnapuu «Viienda kirjana» saatnud hoopis teise luuletuse, alapealkirjaga «Meeleheit». See on üks paljudest Visnapuu sisemise lõhestatuse värssdokumentidest. Mõningate muudatustega ilmus kirja tekst väljaspool Ingi-tsüklit «Taliharjas», pealkirjaga «Kahe ääretuse vahel». Sealsete ajalaulude kontekstis saab algne armueluline pihtimus laiema ühiskondliku kõla.

Paari hilisemast redaktsioonist erineva detaili tõttu äratav huvi populaarse «Kymnes kiri Ingile» («Mäletad, Ing, seda alleed...») autograaf. Selle kauni luuletuse kõigis teadaolevates trükkides esineb mõneti küsimärke tekitav värss:

unen nägid nad unest und

Originaalkirjas on see värss märksa selgem:

unen nägid naad päiksest und

Ei ole selge, kas on tegemist kunstikavatsusliku muudatusega või trükivea rändamisega läbi paljude väljaannete.

Hiljem leidsime metsa seest
igalt poolt «armas» eest

«Armas» asemel on autograafis «almas». Analoogilist hellitlevat lapse pudikeelt esineb kirjavahetuses algaastail tihti.

Tekst värsskirja all annab nüüd meilegi teada luuletuse täpse sünniaja ja -koha:

Selle kirja saadan Ingile
tema Int-Int ja silmopoig
Kirjotet Elvan, posti pant
Tartun 7 okt 1919, kuho jääb
silmopoig pikemaks ajaks.

Nii nagu Visnapuu oma muusadele oli usin kõikvõimalikke hellitusnimesid välja mõtlema ja neid luules jäädvustama, nii pöörduti — vähemalt armastuskirjades — temagi poole harva poeedi ametliku nimega. «Int-Int» ja «Silmopoig» esinevad kirjavahetuses tihti «Poisiken», «Poosken», «Väike» jt. hellitusnimede kõrval.

Siinkohal tundub paras paik olevat eesti lembeluule tuntumate meelisinimede — Ingi ja Alaea — etümoloogiat puudutada. Nendega on Hilda Franzdorf, alates 27. maist 1922 Hilda Visnapuu (1898—1941), jäädvustatud eesti luuleajaloos. Visnapuu hellitusnimede harrastuse varasemates käsitlustes on mõistatatud, nagu oleks nimi 'Ing' tuletatud sõnast 'hing'. Kirjavahetuse avastamine toob siia korrektiivi. Kahel esimesel aastal hüüab Visnapuu oma armastatut Ingeborgiks — B. Kellermanni tollal populaarse romaani «Ingeborg» mõjul, millele kirjavahetuses leidub selge viide. Hiljem lüheneb Ingeborg Ingiks, vahel vilksatab kirjades ka Ingel ja Ingrid. Alaea kohta on arvatud, et see pärineb mõistest 'alaealine' (vrd. luuletuse «Maga Alaea» refrään «maga tütarlaps ja naine»). Kirjavahetuses esineb see nimi aga kui Alahea, s. o. 'ala(ti) hea'.

Veel ühest tuntud luuletusest ja selle tekkeloost.

Kirjavahetuses on väike kokkumurtud sõnumik, ilmselt ekspressiga adressaadile läkitatud (esineb juhtumeid, kus Visnapuu palub mõnes sel viisil saadetud sedelis Ingi ekspressile toomistasu maksta, kuna tal endal raha puuduvat...):

W. a. prl. Hilda Franzdorf

Toom-Waeste uul. N 6, k. 1 Siin

Armas Ing: ma ei saa aru, miks sa ei tulnud. Olen ootanud sind terve tunni Comerz cafés. Ilusal jumalapäikse paistel oleksin läinud sinuga koos uulitsalle. Igavusest kirjutin sulle värssi. Lähen siit üles P a t k u l a v a l l i l e päikse ja mere juure. See on Toompäält. Kui sa kohe tuled, tule sinna. Kui ei siis otsi mind K u l d L ö v i s t N 67. Täna veel ja varsi, ootan kella 7 kodus.

Sinu
Würst

Lehekese vahel on visiitkaart, mille ühele küljele on käsitsi kirjutatud:

Henrik Visnapuu
stud phil

Korp. Sakala — Tartu

Kaardi teisel küljel on peenikese kirjaga luuletus. Toome selle teksti kõrvuti ajakirjas «Odamees» 15. aprillil 1919. a. ilmunud luuletusega.

Visiitkaardil:

Lahtises cafés

Mööda käivad inimesed.
Sa ei ole nende seas
sa ei ole nende reas.
On nii kaugen naised, lesed.

«Odamehes»:

Lahtises cafés

Mööda käivad inimesed,
mööda naised, neitsid, lesed,
sa ei ole nende seas.
Oled juba selles eas.
Mööda naised, neitsid, lesed.

2

Mul on nukker, imeline
Sa ei tule sa ei ilmu
Vaatan tänavaid ja ilmu
Päev nii hele piduline

3

Sa ei tule. Tean, et tuled
Astud üle kevadvete,
Hoiad seelikut, kaed ette.
Õhk su õlul nagu suled

4

Mööda läheb üks kui teine.
Sa ei ole nende seas.
Sa ei ole nende reas
Imestan, et jahtund eine.

Comerz 14 III 19

Meel nii nukker, imeline.
Päev nii sinipiluline.
Sa ei tule, sa ei ilmu.
Vaatan tänavaid ja ilmu.
Päev nii vilupiluline.

Sa ei tule, tean, et tuled,
Päikse kullas tantsid, tuled,
astud üle kevad vete
Hoiad kleiti, vahid ette.
Õhk su õlul nagu suled.

Mööda läheb üks kui teine.
Kas nüüd esimen' või teine?
Sa ei ole nende reas,
Sa ei ole nende seas.
Imestan: ju jahtund eine.
Henrik Visnapuu.

Luuletuse viimistluskäiku aitab seletada H. Visnapuu kiri Ingile.

Tartu, 28. III 19

Kallis, saada mulle ära kiri värsist mis kirjutasin sulle oodates sind «Comerzis». Ma tahaks selle põhjal kirjutada ühe kevade salmiku. Palun kohe.

Armas, hää on sinult saada kirja, seepärast kirjuta ükskõik millest süda käsib. Täna on Tartus partisaanide pidu. Kõik on pidule mobiliseeritud.

Paranen praegu suurest nohust, mis mul alati hirmus äge.

Tõlgin [O. Wilde'i] Salomet. Kas peaks ütlema, et sind armastan ja igatsen, Ing?

Vist kaua ei suuda paigal istuda: sind tahan, tahan.

Armas, armas.

Vürst.

Vaadeldud luuletuse teine trükk ilmus 1920. aastal «Käoorvikus». Erinevus «Odamehega» võrreldes on keelelist laadi: tarvitatakse n-inessiivi, 'su' asemel 'so', 'ju' asemel 'jo', 'jahtund' asemel 'jahtun'. On parandatud trükiviga: 'päikse kullas tantsid, tuled'. Luuletuse pealkirja puhul maksab meenutada, et sõna 'kohvik', siurulaste tuletis, oli sellal veel sündimata või polnud veel käibele jõudnud (vt. J. Eilart, «Eesti Loodus» nr. 1, 1967).

Tähendusrikas on autograafi «Noore ema palve Neitsille» leidumine Ingile saadetud kirjade hulgas.

*

Senitundmatuid värsskirju ja luuletuste kavandeid leidub avastatud kirjavahetuses 14. Enamik nendest on vemmälvärsistatud tarbesõnumid, mis poesia seisukohalt ei paku suurt huvi. Võrdlemisi armetu on ka «Sakala vennastuslaul», mille mustand kirjavahetuse hulka on sattunud:

Vaikigem ja kuulgem, vennad,
tõsist, püha lauluviit.
Laule laul see kostku ikka,
kostku pühalikult, pikka.
Laulus ühtugu me liit.

Ja nii edasi veel seitse salmi. Visnapuu tudengipõli jäi üsna lühikeseks, üliõpilaskorporatsioon sidus teda aga kehtvalt. «Sakala» korporatsiooni reaktiooniline osata kõikva maailmavaate mõjutamisel väärib uurimist.

Toogem järgnevalt neli armastuskirja Ingile. On mõistetav, miks Visnapuu ei paigutanud neid oma värsikogudesse koos muude Ingi-lauludega. Luuletustena on need ebaküpsed. Visnapuu luuleloomingust tervikliku pildi saamiseks pole nende avaldamine ülearune.

M-elle F[ranzdorf]

Sa osutid mu silmi nukrat sära.
«Miks kurvad nad nii nagu tahaks nutta?»
«Pea, parem ära küsi, ära rutta.
Nüüd sügis on, sa olid kaua ära.

Nüüd sügis on. Ma sinu akna taga.
Sind armastan nii nagu mitte keegi.
Sind armastan, muud ma ei saa, ei teegi
Sa magad jumaline vaane, vaga.

Ja esimene lumi saotab, saotab
Mu õhetavat nägu, silmi, käsi.
Ah hää on nii! Ei eales, eales väsi
Sind armastamast, kui ka kõik mul kaotab.

* *
*

Kas on sul meeles veel üks kaunis õhtu
Jasmiin siis õitses, poetas õiekesi
Ja puistas mesipilvi õhtu õhku.
— Kaks last me ainult rannas kahekesi.

Ja meri magas, pahisedes langes
Metsparte sülem õhetawwa vette.
Weel wiimseks olin kummardand su ette,
Siis lahkumise pisar silmi kanges.

Nüüd sügis on. Kas sinu jälle kaotan
Nii nagu kaotama su pidin varem.
Või ongi nõnda sulle, mulle parem,
Et ainult sinu kuju meeli vaotan.
Ma olen halva värssi kirjutanud, seda paremini
olen armastanud

W[ürst]

Kiri Ing'ille
Tallinna 11 IV 19

«Ütlid: teatris minuga olla Sul võõras, ainult käte vahel mõistad mind hoida.
Tundsin: midagi tõusis Su vastu, mis suuremaks ähvardas tõusta kui armastus on»
Ing'i kirjast.

Vastan: Olen igatsenud vaeveldes sinu südame juure pääseda, saada sinu usaldust, tunda, et mind armastad nagu keegi mitte enne. Teatris oled külm ja juure pääsmata. Tol ajal, mil nii sõnasin, olin tunnud, et sind hoides sa sulasid ja said

omaseks, lõpmata armsaks. Sa oled vähe valesti mind mõistnud. Jutt on sinust, jutt on sinust, mil olid omasem. Ing! kevad! kevad! Kui nüüd sina siin oleks! Tead, vett on pööraselt palju, jookseb armuta. Käisin üksinda tundide kaupa päikse all, käisin Ropka mõisani linnast väljas. Maa on kevades. Poisikesed tegid vesiveskid, seisatasin nende juures. Kui hää oli nendega ajada nende juttu. Usaldusega tulid vastu, nägid, et olen asjatundja. Ing, sinule oleks tahtnud ojakese pääle ehitada vesiveski, et su nägu kevade röömust lõkendaks. Käisin laevade juures, ha! juba sõidab üks. Küll igatsesin maale, luhale, koju. Homme lähen. Vastu ööd oli suur, suurim igatsus sinu järele. Tahaks istu rongi ja sina! Aga lähen kuhugille. Ei ole jõudu enam istuda paigal, igavad on söömingud ja joomingud ja Gee [Gailit] oma kannustega tsiviilriiete juures (Ta on partisaanide eri sõjakirjasaatja).

Kogu päev ainult mõtlen värssides, ainult riimid, riimid. Hing laulab, iga asi on armas. Olen sulle mitu kirja kirjutanud, saad nad omal ajal. Ei, raske on proosas kirjutada, raske pikki ridu mahutada. Olen õnnelikum kui kunagi kevadel. Tead mis, sest sind armastan, armas Ing. Armasta mind nii, et oled õnnelik. Kui ma koju ei saa, siis näed mind. Aga tulgu varsid [?]. Tuleb meele Toila, sest loen praegu Igor Severjäänini käsikirju ja kirjutan tast «Odam[ehel]».

Mul ikka jälle meele tuleb suvi,
Või oli alles kevade siis veel,
Kui vastu tulid mulle eluteel.
Sest saadik oled minu arm ja huvi

Mul ikka jälle meele tuleb Toila
Ja rand, kus nägin paarkord sind.
Kas mäletad sest ajast sina mind?
Nüüd sihiks mulle Saaremaa ja Soela.

Kas tunned Saaremaad ja selle randu?
Ei ole kuskil rohkem sirelid,
Ei õitse kuskil rohkem sirelid,
Ei õitse kuskil rohkem lillesid,
Ei kuskil või me rohkem endil andu.

Sind sinna kutsun. Tule unistama,
Sind kutsun, tule armas, armas Ing.
Ei kedagi, vaid meie kahe ring.
Hing saab sääl vabalt hingel jutustama.

Ah armas, armas väga, armas palju!
Saad tundma, hoidma omana siis mind,
Saa mõistma süleluseta sääl sind,
Sääl Mustjalas, kus kõrge Panga kalju.

Armas Ing, kirjuta mulle. Sinu kirjad on mulle mõistetavamad alati, vahel rohkem kui su kõne. Kirjuta Tartu. Jumalaga!

Würst.

Tartu,
Reede õhtu 17 okt. 19 Sinu lehti lugedes,
lamades sohval, jalad mässit Su vaipa.

Mu Alahea! Mu igavesti Hea!
Würst armastab Sind. Tea, ikka tea,
Mu Alahea!

Mu vaikne tuba täis on Sinu valgust
Su õnne, valu, meeleheidet, elusalgust,
Mis ridarealt valgub laiali Su kõnest,
Su kurvist lauseist sõnust kallist mõnest.
Ja ikka, ikka selgemini tunnen, kuidas ripub
Mu olemine Sinust, Sinu järgi kipub.
Ja on nii valus olla, õnnelik ja hää.

Mu Alahea! Mu igavesti Hea!
Vürst sinuta — ei ole! Tea, ikka tea,
Mu Alahea!

Vürst, kes armastab, palju armastab
oma tütarlast, nimega Ing.

Tsipale sünnipäevaks
15 XII 23.

Tsipa-lipale
Ning peenikesele pipale,
Tillukesele tipa-ripale
Üks pisike värsike,
Üks värske õlle märsike
Päeva imelise,
Nimetet sündimise
Igaveseks hirmsaks suureks mälestuseks.

Ärgu midagi saagu jälestuseks,
Mis teeb Piri-Pint
Või väikene Int-Int,
Või mis annab elu järgmine aasta.
Kõik olgu lõbus, armas ja hää
Nagu šokolaadist neegri a. ots ja pää,
mis tuleb kaas ta,
Int soovib kõik seda
Ja ära unusta ka teda.

Int Indriku poeg Int.
Berliini linnan
Londovan, kus elas
ka üks krahv.

Ja lõpuks üks kirjavahetuse hulka sattunud dateerimata luuletus:

Lehti sajab nagu rahet,
hoogudel ei ole vahet,
suvel juba kinni hing.
Pilvi viskub üle puie,
oksad murduvad kui luie.
Käes on sügisene ring.

Hommikuti korjub halla,
pihla marju sajab alla
lehist rabistatud puist.
Poris ringi käänab ratas,
rummuni mis teda katab,
tuule [arusaamatu sõna] tõmbab luist.

Viimast sooja päike paistab,
aga kadumist ju haistab
maha jäetud niiskest maast.
Kesse luid ja liikmeid tallab,
süda lootustestki valla,
tüvest lahti löödud laast.

Kas irdinimene on parim sõna?

Isiksus ja inimestevahelised suhted huvitavad noort kirjandust märksal viisil. Selles probleemiringis liiguvad kõik kolm 1967. a. «Loomingu» Raamatukogu» proosaoriginaali, nii erinevad kui teosed üksteisest ongi. Mati Undi «Elu võimalikkusest kosmoses» vaatleb inimvahekordi filosoofilisemas plaanis, loova isiksuse konkreetset hukkumislugu lähima ajaloo auklikul teelõigul jälgib Enn Vetemaa «Pillimees», kuna Mats Traadi «Irdinimene»¹ otsekuu astuks poleemikasse üksikisiku ja ühiskonna resp. kollektiivi suhete lihtsustatud skeemi vastu.

Noor traktorist Ollimar Arvik kujutab kassi, kes kõnnib omapead. Väheste jutu ning nurgelise olekuga, mõnikord koguni järsk — selline see «irdinimene» on. Lõhe keskkonnaga tekib näiliselt kangelase raskepärase iseloomu tõttu, mille kujunemist enneaegse iseseisvumisega usutavalt põhjendatakse. Ent karakter pole määrav süü: noormees ei hõõru tüli ega kisu libahundina kaasnimestest eemale. Väliselt on ta isegi liialt järeleandlik. Otsustuse kohaselt, mis küll autoritektis antakse, on kõik inimesed väga head, ainult — mis teha! — tõsistest asjadest saab vähestega rääkida. Nooruki mõtted käivad kõrgemalt ning ümbrus ei paku neile mõistjat, kuigi ta kuulajaid otsib. Tema tuleviku-fantaasiad teevad kolleegi lausa abituks, ei oska ta omalt poolt muud arvata, kui et rahvamajas pidada laupäeval maru kino tulema... Paraku: «nagu mingi

nähtamatu läbitungimatu klaassein oli inimeste vahel».

Intellektuaalse üksinduse irdu süven-dab omakorda umbusk (meenutatagu töökojajuhataja kartust) ning inimlik tasalülitamistarve: mida ta endast õige arvab! Siit mõnitav irisemine ja alavääristamine, et poisile õiget kohta kätte näidata. Isegi Arviku sandiks jäämine pakub nagu kõlblat rahuldust, et elu ka suurelised paika paneb ning soorullina lamedaks liitub.

Eraldumise ning üksijäämise päris-põhjus on siiski põhimõttelist laadi. Ümbruse käibe väärtused, nagu rahulik elu, kopikas või kiitus näiteks, ei oma tema jaoks kuigivõrd hinda. Vastupidi, päevade lame läbielamine kohutab, seda, et tiivad argipäeva labases tühjas-tähjas kleepuvad, kardab ta kõige enam. Vahe-märkusena: teos jätkab autorile süda-melähedast «tuimuse ja tuulte» tee-matki. Kiitus tundub kometina, mis on mõeldud kergeusklike rahuldamiseks, irisemine ning laim ei küüni vähemalt välise reageeringu järgi otsustades üldse temani. Nõnda siis — noormees, kellel tulevikupildid ja eneseteostuse rasked mõtted peas ning kelle väärtusastmestik ümbruse omast erineb, peab paratamatult «lihtsurelikega» teatavasse ebasuh-tesse sattuma ning irdinimeseks ku-junema.

Irdinimene... Milleks see keskmiselt hästi kõlav uudistuletis olemasoleva sõ-na asemele? Miks mitte *üliinimene* aru-saadava põhjendusega, et noor trakto-rist nõuab nii endalt kui ka teistelt maksimumi? — «Muidu pole mõtet inimene olla». Ning teisel:

¹ Mats Traat: «Irdinimene». Kirjas-tus «Perioodika», Tallinn, 1967. 100 lk.

«Inimesega tuleb rangem olla, temalt lihtsalt rohkem nõuda.» Lisagem: liikumise ja arengu nimel. *Excelsior!* Edasipüüed, tema ülem põhimõte, mis teadlikult minnalaskmisele ning «nagu kõik»-keskmisele vastu seatud, teebki Arvikust ird- ehk üliinimese. Maailmaparandaja hüüdnimi on välja teenitud.

Ird on seisund, tagajärg mitmetest teguritest, mille hulgas määrava tähtsusega on mehe põhimõtted, maksimalisminõue kaasa loetud. Seetõttu oleks eraldumise põhjustele osutav *üliinimene* sisuliselt täpsem.

Kollektiiv kasvatab ja suunab, olles käibetõe järgi üksikust endastmõistetavalt kõlblam ja targem... Kasvatab ja tasakaalustab, kuid püüab mõnikord nivelleerida ka endast üleulatuvat, ning seda võimalust teos näitabki, tehes vastasrinda pinnalisele karjakultusele ning «mutrikese»-moraalile.

Traat püsib nõndaütelda realismi pinnal: kangelast kujutab ta maistes asjades harilik inimlapsena, kes käib rahvamajas tantsimas, kuigi on selle töö jaoks kohmakas, või ostab mootorratta nagu teised noored mehed. Arviku konkreetset taotlused pole teab kui klaarid ja kõrged — esmalt vaid edasi õppima rügada, ehkki ta kogeb, et haridus ei päästa veel tühisuse ja labasuse ohust. Nõnda polegi tal kindlapinnalist oma saart, mille poole püüda, üksnes eituse trots väljapääsmatusele vastu asetada.

Noormeest viheldakse mitme veega: koksatakse pähe ja kukutatakse eksamil läbi, lõpuks võetakse silmgi peast. Arutlus selle üle, kas saatus teda löönud juhuse või seaduspärasusega, annab loole mõnevõrra üldistusliku traagilise värvingu (vrd. juhuse osa Mati Undi romaanis!). Traagiline lugu ja traagiline kangelane, pakutud abieluõnne *happy end* peaks olema igati välja lunastatud. Arvik on aga mees, kes saatuse kiuste vaevalt kunagi «taltsaks ja mõistlikuks» muutub, lastagu pealegi kas või rulliga üle. Tütari lapse, kes armastaja õigusega tema teele astub, lükkab ta enesest ära.

Autor maalib Elna tavalistest lehtsabadest märksa sisukamana: ta tunded on kulutamata ja hingejõud raiskamata,

ning temagi püüdleb omal kombel. Need eeldused võiksid teda maailmaparandajale ligendada, kuid järeleandmine tähendaks tolele enda ja oma taotluste reetmist ning pettust pealekauba: teineteisest möödarääkimine otsustavas kõneluses pole juhuslik. Armastuski ei suuda ühte viia, sest «iga inimene on omaette iseseisev riik» (vrd. taas Mati Unti!). Teose seisukohalt on Elna vajalik Arviku mängupartneriks ning tui-muse-labasuse teema väljaarendamisel (Raimundi lugu).

Tühi tünn valjult kõmiseb, vaikne vesi, sügav põhi. Sellel põhimõttel joonistatakse Arviku kontrastkuju Ükspuu, televusserimees. Isegi nimi (vrd. *üks-puine* 'jäik, paindumatu') läheb karakteriseerimisel asja ette — dissonantsiks mehe seesmise vedelusega. Värske ülikooliharidus lastakse mulinal esile joosta, mööda suuri ja väikesi kõveraid, mille vastu Arviku maamehelik sõnavaesus on kuld ja arukus ise. Kujutuse groteskis paistab siiski läbi matslikku nägemist, mille järgi linnamees, liiati koolitatud, on ikka loll. Täbarasti läheb ka haritud inseneril ja tema bridžimängul.

Irdinimene toob mõndagi autorile omast ja tuttavlikku. Eks ole isegi «Kandiliste laulude» nn. lüürliline kangelane ning kõnealuse loo masinamees mõneti sugulased. Nagu mainitud, astub esile ka tuulitsev Traat, kelle suhtumine agulipürjelitesse ning sukasäärde kogujatesse on ette arvata. Loo puäntki hoiatab: kopikaideaal toimib kõhklematu järjekindlusega.

Võrdlevalt, «Koputa kollasele aknale» karakterialgmeid ning olupildikesi vastu seades, ei saa «Irdinimesele» tunnustust keelata. On esitatud küllaltki läbituntult üldinimliku mõõduga probleem, tegelaste käitumisloogika ei tekita vastuväiteid. Ometi oleks poolvalskus hoopkaupa tunnustada — samm edasi, märgatavalt küpsem, stiililt siledam vmt., mis oleks kah õige.

«Irdinimeses» ülekaalutseb olukordade lihtne mahajutustamine kujutamise arvel või asemel. Žanrimääratlus «lühiromaan» oleks kaunis kauge mõõdalöök.

Mõnigi sündmus etendatakse «üldiselt», ülenurga: mängime edasi, et Arvikule lendas rauakild silma, näiteks. Puudub nägemise omapära ja isikuomane stiil, mis teosele tõelise väärtuse annab. Liiga üldsõnaliselt ja plassilt käib Traadi jutt, üksikud röögatused sekka. «Kivi oli leige nagu koolis kätteõpetatud elu» ja

teised lamedused — siin siiski harvad — peavad asja paremaks tegema. Kirjutamiselt rabe või rabadavõitu — kui lugu ühe sõnaga iseloomustada. Nõnda, nendel asjaoludel märkad kahjutundega, et teose plaanitsetud kaalust läheb kõvasti maha.

M. Mäger

Kust eksib lapse naeratus kuningakotta?

Uusaegsel asjalikul inimesel — nii nagu seda mõistet seletab Jaan Kaplinski ühes 1967. a. «Looduse kalendri» pisissees: «Kui sa oled asjalik inimene, on sul püss kaasas, ja sa tood orava alla ka sealt, kus ta uskus end ohutus kauguses olevat» — jah, selsamal asjalikul inimesel on olnud õieti võimalatu olla luuletaja. Vähemalt hea luuletaja. Ja ka uusaegne tõsine inimene on hakanud pigem kellekski muuks, sest ta näikse arvavat, et luuletajana peaks ta soome-rootsi poeedi Gunnar Björlingi moodi ikka ja jälle sapiselt nentima: «Ma tean, et kui püstitaksin Aleksandri sambale punase lipu, siis küsitaks, miks on mul kaelas roheline sall.» (Või midagi muud mitteolulist.) Mingi paradoks on aga see, et ülejäänute, s. t. ilmselt mitteasjalike ja mittetõsiste seast komplekteeruv luuletajate enamikki on püüdnud lasta oma mitteasjalikku ja mittetõsist tööd asjalike ja tõsiste argumentidega kaitsta. Võib-olla on ta selleks sunnitud olnud, kes teab.

Kõige siiram sellistest asjalikest ja tõsistest argumentatsioonidest, mis minu kätte sattunud, on hispaanlase José Ortega y Gasseti «Kunsti dehumaniseerumine» (esitrükk 1925); uusaegse kunsti ühe eriti iseloomuliku suuna teoreetilise põhjendusena pole see teos üksnes kokku võtnud mõndagi eelnevat, vaid teed osutanud ka peatselt tulevale. Rahulikult ütleb autor, et kunst on mäng, mis tõelisust kajastada ei tahagi, oluline on küll nii ausus kui ironia, kuid millegi enesest väljaspool seisvaga ei saa kunstil olla mingit pistmist. Mis jääb, on «metafooride kõrgem algebra»; ei mingit kohta paatosele ega eetosele. «Lüü-

rika pöörab oma relva looduse objektide vastu, haavates ja surmates neid.» Ja sellistesse lüürikutesse suhtumiseks annab Ortega kaks võimalust: «... nad tuleb kas maha lasta või püüda neid mõista.»

Küllap on mahalaskmisi, muidu-tapmisi ja tappa-püüdmisi olnud häirival määral kui mõista-püüdmisi, sealjuures — ja nüüd kõrgendan ma häält — ometi ikka sellepärast, et luuletaja on ootamatult osutunud kuidagi asjalikuks või tõsiseks inimeseks, otsekui tükkinud välja talle ju üldiselt nii meelsasti mööndud mängumaalt. Lõpuks selgub veel kõige hullem: isegi mängumaa — asugu see siis kuitahes hermeetilisel «puhta kunsti» territooriumil või niisama irreaalseis kanoniseeritud «ametliku kunsti» valdustes, siin pole olemuslikku vahet, — polnudki kellegi mängumaa, vaid tundmatu manner, kus võimalik teha kõige ohtlikumaid asjalikke ja tõsiseid avastusi, mis sest, et just nii väga mitteasjalike ja mittetõsiste inimeste poolt. Aegruumi vallutamisega neil avastustel ilmselt väga otseselt tegu ei ole, inimese vallutamisega aga seda enam. Ja nii ilmneb lõpuks «kunsti dehumaniseerumise» loosungi kogu petlikkus — võib-olla teadlik salakavaluski.

Mu senine arutlus kajastab muidugi ainult üht mõeldavat aspekti uuema aja luulele lignemisel, küllalt ühekülgset ja vahest isegi mõnevõrra ülepingutatut — silmas pidades taotlust ühendada ülierinevate keskkondade fenomene. Ma näen siin võimalust valgustada üht-teist nimelt meie oma kirjanduselus, kus on tegev olnud niihästi üks-teine asjalik honoraride- ja preemiatearvestaja ning

naiivsuseni tõsine jutluseütleva kui ka mitteamajalike-mittetõsiste poetide enamik. Ja luule on olnud luule selle eestikeelse sõna õiges mõttes; mängurikkujad on vahel saanud nina peale, kui nad näiteks värsspublitsistikat luule tase-mele on tõstnud; «roheline salli» kohta on küllaldaselt küsimusi esitatud. Ent nüüd on äkki esile astunud uus põlvkond poeete, kelle paremik oma ma-n-gu võtab nii neetult tõsiselt, et mingi nina peale andmine enam ei aita; «mahalaskmiseks» on aeg ümber, jääb üle siingi vist ainult püüda neid mõista.

Kõneldes Jaan Kaplinski, kelle kolmandale värsikogule «Tolmust ja värvidest»¹ ma selle suure kaarega lähenen, tuleb mulle meelde — nii nagu ka seekordseile esmakriitikuile P.-E. Rummo-le, J. Kangilaskile ja M. Lauristinile («Sirp ja Vasar» 1967, nr. 40) — ikka jälle midagi antiigist, mida poet nii ilmselt tunnukse mitte sallivat, seekord ladina (tõsi küll, keltidelt pärit) sõna *vates*. Võiks öelda, et see on «lauulik» ja «preester» korruga, aga nii, et osa «lauulikust» ja osa «preestrist» siiski selle mõiste alt välja jääks; võiks peaaegu öelda, et see on «šamaan», kui aga seda viimastki sõna mõista hoopis teisiti, kui seda meil tavaliselt tehakse. (Ühes Ovidiuse-tõlkes andis kontekst päris hästi seda eestindada sõnaga «tark».) Igatahes on *vates* see, kellest esteetiline suhtumine luulesse seisab nii kaugel, kui see üldse on võimalik, kusjuures ta ise seisab just suure luule lätteil. Ja ma arvan, et nimelt selline *vates* on Jaan Kaplinski luuletaja-ideaal. Siia pean ma lisama, et sellisena on Jaan Kaplinski mu meelest meie poesia noorema sugupõlve teatavate taotluste kõige puhtam esindaja, ning et need taotlused ei ole kuidagimoodi seletatavad kahekümnendate-kolmekümnendate aastate nn. «modernistliku» euroopa luule re-ministsentsidena — viimane kergelt in-

sinueeriv kahtlustus on tekkinud ainult sellest, et nooremad poeedid oma klas-sikalise pärandi hagemist ei lõpeta XIX sajandi romantismini jõudes, vaid märksa hiljem. (On ju ka juba ammu aeg.)

Selles puhtuses on Jaan Kaplinski mõnevõrra erandlikki. Muidugi peab iga tõeline luuletaja olema milleski erandlik, sest isiksuse suveräniteet on luules *conditio sine qua non*; antud juhul on aga tegemist tähelepanitava erandlikkusega just luuletaja asendi nägemises. Ja see ajendab otsima mõ-jureid seda suurema uudishimuga. Mu lugejate juba-ette-sugestioon käsib nüüd otsekohe kõnelda Aasiast, ja väl-timatult peangi sellele alistuma. Mis antud seoses on oluline: see ainult suu-rest sisemisest veendumusest ja iid-sete traditsioonide harmooniast sündida võiv leebe toon, milles paatost asendab eetos, agitatsiooni meditatsioon. Küllap on poeti mingil määral aidanud selleni jõuda india, hiina ja tiibeti kultuuriga tutvuminegi. Siin on tal eesti luules vä-hemalt kaks eelkäijat, kes mõlemad oma eripäras on seni leidnud pigem andunud lugejaid kui tähelepanelikke tõl-gitsejaid: Ernst Enno ja Uku Masing. Ent nagu viimane pole olnud esimese adept, ei saa öelda ka, et Jaan Kaplinski oleks tuletatav emmast-kummast või mõlemast korruga. Püüdsin talle leida õpetajaid romaani maadelt — Jaan Kaplinski õpitud eriala viitab ju sin-na —, kuid sealne ladina retoorika, mille pärand on kummaliselt rikkalik (ja võluv, minu meelest!), teeb sellised otsingud lausa võimatuks. Saint-John Perse'i meremühas võiksime võib-olla ühe-teise ühistooni leida, kuid olgugi see prantslane Lääne-Indiast pärit, on talle ikka jäänud kõrvu Vahemere tuu-led, nii võõrad sellele Kariibi merele, kus «...mõnikord/tõuseb mere poolt äike, otsekui/murduks munakoor...», hästimõistetavale just Läänemerelt tulles, nii imelik, kui see alguses ehk tundu-bki. Aimé Césaire, keda Jaan Kaplinski on tõlkinud, on siiski sealtkandist ehk see ainuke, kes südamesugulasena kõne alla tuleks, ja tema ei ole igatahes

¹ Jaan Kaplinski: «Tolmust ja värvidest». Kirjastus «Perioodika», Tallinn, 1967. 56 lk. (Eelnesid «Jäljed allikal», 1965, ja «Kalad punuvad pesi», 1966, viimane Tallinna Riikliku Kunstiinstituudi bibliofiilse trükisena.)

enam suure prantsuse rahva esin-
daja.

Siia haagiksin ma nüüd väikese opo-
neeriva märkuse eelnimetatud kolme
kriitiku ühele mõttele Kaplinski koh-
ta: «... tema luule põhilised teljed pole
mitte ruum ja aeg...»; on küll, just ni-
melt on, see ilmneb kuidagi juba eelne-
vast «õpetajate otsimise» tegelikust ta-
gajärjetusest, sest üle jäävad just ni-
melt ruum ja aeg, mis sunnivad üht
millegipärast selleks disponeeritud luu-
letaja-isiksust olema *vates* ja nägema
just ennast, s. t. ruumi ja aega, teist-
moodi kui nähtavasti ollakse har-
junud.

Siit astume otsekohe kõige tuntava-
misse kaasaega (ja miks mitte ka
«kaasruumi»). Viitan kolmele luuletu-
sele — «Vercingetorix ütles», «Ei jõua
Sakala» ja «Me peame ju väga tasa käi-
ma» —, jättes kõrvale terve rea motiive
teistes luuletustes, mis selle eriti esin-
dusliku kolmikuga seostuvad. Kolonia-
lismi lõpliku purunemise ajastu elu-
tunne, võiksimise öelda, on see, mis need
luuletused meile lähedaseks teeb; nii
oleks meil ära kasutatud käepärane
sahtel, kuhu Nõukogude Eesti poeti-
delt ennegi materjali laekunud. Nii on
muidugi õige, aga sealjuures ärgem
unustagem märkamast mõndagi uut:
aeg ja ruum on omandanud uue, ava-
rama reaalsuse nimelt selle läbi, et aja-
hetki (näiteks kaasaega) tuntakse ajaloo
osana, konkreetseid kohti maailma osa-
na ja luuletajat inimkonna kui suure
terviku osana. Ja tuntakse selle ülira-
huliku endastmõistetavusega, milleks
on võimeline ainult poeesia, see poee-
sia, mis on värsspublitsistikast väga
kaugel.

Teine joon, millest küll ükski Kap-
linski käsitleja ei saa mööduda, on
iseloomustatav kui elukaitse (sealhul-
gas kõigepealt looduskaitse) filosoofilis-
te aluste poeetiline kajastumine. Ei ole
muidugi vaja hakata siinkohal jälle
kord arutlema, kui eluliselt tähtis on
sellele kõigele mõelda ja kui teravalt
kaasaegse probleemistikuga on tegemist.
Hoomakem pigem seda, et just «Kirja-
nike Maja kreeka kategooriatele» nagu

«ilu», «ülevus», «tüüpilisus», «novaator-
lus» jne. asetatakse vastu seesama loo-
dus, mis «ei ole ilus ega inetu» (nagu
Jaan Kaplinski sessamas «Looduse ka-
lendris» kirjutab): «tule ja ole kes sa
oled Tathagata kärnkonna pulmalaul /
meteoori sähvatus Andromeeda taustal
ole öö /ole armastus ole botaanika bo-
taanika». Seda elutunnet võib ju ting-
likult «panteistlikuks» nimetada, aga
võib-olla oleks õigem, ikka jälle aega ja
ruumi silmas pidades, kõnelda sellest
kui «ökoloogilisest»: inimene tunneb
end suure bioloogilise terviku osana. Ja
ikka jälle selle imelise poeesia-omase
endastmõistetavusega. (Ilma kreeka
sõnadeta ei saa kohe kuidagi läbi: eel-
nevas kahes lauses on neid neli!)

Kui ma viimastes lõikudes kaldusin
kaht Jaan Kaplinski luule aspekti vaat-
lema omaette nähtustena, siis on nüüd
aeg märkida, et on tihedasti seotud nii-
hästi need kaks omavahel kui ka need
kaks ja kolmas, millest ma veel rääkida
riskiksin, ei saa seda aga ilma eelmis-
tele viitamata üldse teha. Nimetaksin
selle kolmanda aspekti lihtsalt huma-
nistlikuks eetikaks (mille sotsialistlik
hõlmatavus tohiks muide olla küllalt
selge), ja mõnaksin, et see saab ilmsiks
eriti kujukalt neis luuletustes, milles
Jaan Kaplinski kõneleb surmast — «Ei
isegi sõber», «Üks kuningas oli kord
maata», küllap omas mõttes «Viidumäel
ükski» ja mõni teinegi. Mõnda lugejat
on need kuuldavasti ebameeldivalt puudu-
tanud — surmateema on ju harjumus-
päraselt «tabu», äärmisel juhul lubatav
selles laadis, mida poet luuletuses
«Ei ole lohujust» rahulikult «võltsiks»
nimetab. (Ka üht teist «tabu» on Kap-
linski rikkunud, nimelt «kristlikke
reaale» kasutades, mis aga vist ärritab
vähem, kui võrd kas või Gorki «Tütär-
laps ja surm» ja mõned meie Debora
Vaarandigi kujundid teadjamale luge-
jale meenuda võivad.) Luuletaja on
jõudnud äratundmisele, et inimesed
surevad, ja pole selle vastu protestinud.
Miks ta pole protestinud? Aga võib-olla
sellepärast, et ta tunneb ka surma ini-
mese elu «ühe osana». Mis siis teha?
Võib-olla siiski omaks võtta seegi vaik-

ne ja nii sügavalt poeetiline suges-
tioon.

Tahaksin nüüd hakata lõpetama. Ma ei ole rääkinud sõnagi «noore poeedi otsinguist», sest ei olnud põhjust, ma ei ole suurt midagi «lahti mõtestanud» tema loomingut, mis on võib-olla küll kahetsetavam kui see, et ma ei anna «hinnangut». Aga kui ma mõnd tema luule aspekti valitud taustaga suutsin

ühendada, kas või vastandamise mõttes, siis on isegi hästi.

«Kust eksib lapse naeratus kuningakotta?» Jah, mina seda ei tea. Aga seda lisaksin veel küll: Herodese kuningakotta ei eksi mingit lapse naeratust, kuna Ašoka kuningakotta lapse naeratus ei ilmuks eksitusena. On ju vist nii.

A. Kaalep

RINGVAADE

Auhinnad õigetele meestele

Kuluva aasta viimased tähtsad kirjanduslikud auhinnad Eestis läksid kahele «randlasele». Rahvakirjanik Aadu Hindile, kes laureaate «väljahõikamise» momendil teispool tõsist Atlanti Kanadasse rännanud eestlaste elu-olu algperioodi jälgi otsis, määrati Nõukogude Eesti preemia neljakõitelise suurromaaniga «Tuuline rand» eest. Endisele kaugesõidukaptenile, hiidlastele Herman Sergole aga andsid oma auhinna Saaremaa suurima kolhoosi — «Saare Kaluri» kirjanduseaus-tajad.

Tunnustust leidsid mehed, kes tõehääliselt ja sugestiivselt on toonud meie kirjandusse rannarahva tõe, ja selle tõe dialektilise saamise selliseks sotsiaalseks õigusekski, millele rahval on absoluutne omamisõigus.

Nõukogude Eesti preemia Aadu Hindile kroonis kahe aastakümne pingutatavat tööd ja tahet anda mere ääres elava rahva hingelaadi suurt ja puhast peeglit, mille raamidesse kaedes nüüd hiljem paljud lugejad endagi sisemaailma erutavalt ära on tundnud.

«Tuuline rand» on ka kirjaniku enda süvaarengu otsene näitaja. Rahuliku, tõsise ja vaese keskkonna täpsest kirjeldamisest kuni viimaste köidete filosoofilise koeni, ajastu kõhkluste ja taotluste, inimhinge vastu- ja pooltkombinatsioonide peenimate nüansside ni. Aga see kõik on orgaaniliselt sees romaani tõsiselt voolavas võimsas jões, mis oma hoovuse, hauakohtade, virvenduste ja kärestikega on siiski ühtne nagu aeg, terviklik nagu saatus, ja ka peenekoeline nagu muhu muster.

«Saare kaluri» kirjandusauhind Herman Sergole kinnitas veelkordselt küpse meretundja saamist küpseks kirjanikuks. Mõtete edasiandmise pinnavirvenduse ja põhjalainete heitlus on

võidu andnud põhjalaine tõsisele võlule.

«Saare Kaluri» kirjandusauhinna väljaandmise üks tingimusi nägi ette, et «kirjatükk» peaks kajastama soovitatavalt tänase päeva rannaprobleeme. «Pögenike laev» otseselt seda pole. Kuid probleem, mis seal tõstatatud, saadab meid ometigi veel täna ja veel palju pikki aastaid. Ja liiatigi — kuni pole kõik selgeks tehtud mineviku-maastikul, on olevikuhoone ehitamine liiga uljaspäine ettevõtmine. Seepärast siis seegi.

Aga Hint ja Sergio on selle kõrval alati — küll kohapeal ja ministeeriumides öeldud sõnaga, küll Eesti ja üleliidulises ajakirjanduses kirjutatud publitsistikaga — olnud väljas kõige lihtsama kalandustegelase eest, selle mehe eest, kes kogu suve jooksul ei saa puhtaks mõrratõrvaseid käsi ja kes talvel on nendesamade paljaste kätega jääaugus särke unna otsa panemas.

Hindi ja Sergio tõde on alati kõige lihtsama inimese sügav tõde. Töötõde.

Aadu Hindi ja Herman Sergio teene on ka selles, et me oleme rannakülast hakanud saama ettekujutust, milles mälgulik-gailitliku romantika asemel on tõsise ja raske elu sotsiaalne romantika. Rand ja meri on tõesti miljöö, mis loojat vastupandamatult mõjutavad kirjutama romantiliselt, ilusatest ja haaravatest looduspiltidest, tugevatest inimestest, ja kirjutama vaid head, sest rannarahva headus, aval süda ja abivalmidus on olemas. Seepärast on eriti hinnatav Sergio ja Hindi taotlus näidata selle ajaloolise hea tekkimise ning püsimise sotsiaalseid juuri, seda, et see hea on kõige teravama õigluse ja ausa progressitaotluse üks otseseid väljendusi, mille eest aga inimene peab väljas olema mehiselt.

Mees meie kultuuriloost

90 aastat tagasi, 1. detsembril 1877 sündis Läänemaal Vigala vallas Aitsamaa talus Mihkel Mihkli poeg Aitsam, pärastine ajakirjanik ning rahva hulgas üsnagi loetavate ajalooliste romaanide autor.

M. Aitsamil oli majanduslike raskuste tõttu võimalik omandada vaid algharidus, hiljem täiendas ta end iseõppimise teel. Alates 1903. aastast tegi ta Vigalast kaastööd Tallinna ajalehtedele. 1905. aasta revolutsiooni eel ja

ajal ilmus «Teatajas», selle lisalehtedes, J. Lilienbachi «Lendlehtedes» jm. M. Aitsami realistlikke lühijutte ning vesteid Läänemaa elust ja allegoorilisi pilte revolutsioonisündmustest. Tsaarivõimud areteerisid ta revolutsioonist ja ülikooli aulakongressist osavõtmise pärast. M. Aitsam viibis vanglas 1905. aasta detsembrist 1906. aasta maini ja jätkas isegi Paksu Margareeta müüride vahelt salaja lühijuttude saatmist ajalehtedele. Pärast vanglast vabanemist töötas ta Tallinnas ajalehe «Hüüdja» toimetuses, seejärel aastail 1908—1918 Tallinna Eesti Põllumeeste Seltsi asjaajajana. Alates 1918. aastast oli Aitsam kutseline lehemees, kes töötas kuni 1940. aasta juulini «Päevalehe», seejärel kuni maa sakslaste poolt okupeerimiseni «Kommunisti» toimetuses. Oma viimased eluaastad veetis ta Viigalas, kus ta ka 17. juunil 1953 suri. Toimetustöö kõrval kirjutas M. Aitsam «Päevalehes» esialgu peamiselt

vesteid ja põllumajanduslikke artikleid. 1930-ndail aastail sai ta tuntuks oma menukate ajalooliste jutustuste ja romaanide ning kodu-uurimuslike kirjutustega.

Suure ajaloolise töepäraga ning heas kirjanduslikus vormis on ta romaanis «Eestimaa kuningas» kujutanud talupoegade ülestõusu Kose-Uuemõisas 1805. aastal. Teosele on kõrge hinnangu andnud ajaloodoktor J. Kahk. Ta teistest ajaloolistest romaanidest väärivad esiletõstmist «Hiiru lossist Siberisse» (1937), milles pajatati krahv Ungern-Sternbergist, ja «Hiislaritütar» (1940).

Maalavade repertuaari rikastamiseks kirjutas M. Aitsam kolm rahvatükki, millest kaalukam on draama «Salmisto».

Väärtusliku ja mitmekülgse materjali poolest paistab silma memuaaride ja uurimuste kogu «1905. aasta Läänemaal» (1937).

Eesti NSV Kirjanike Liidus

16. novembril oli koos Kirjanike Liidu juhatuse presiidium, et läbi arutada ja otsustada organisatsiooni ette kerkinud küsimusi. Juba mõnda aega on vahetatud mõtteid selle üle, kas korraldada koos leedu ja läti kolleegidega Moskva kriitikute osavõtul Baltimaade viimaste aastate proosakirjanduse ühisarutelu Tallinnas. Pärast eesti kirjanduse Moskva konsultandi V. Ruberi informatsiooni läbisõelumist otsustas presiidiumi koosolek küsimuse jaatavalt, määrates orienteerivaks tähtjaks päevad 1968. aasta jaanuari lõpus või veebruari alguses.

Samal koosolekul kergitas R. Sirge kavatsuse korraldada Karjala-Soome luuleõhtud Tallinnas ja Tartus, millele edaspidi järgneks eesti luuletajate vastukülaskäik Karjala-Soome. Algasid asja õieti karjalased loominguliste liitude juhatuste pleenumil Moskvas erajutuajamise korras. Nüüd on põhimõttes otsustatud organiseerida vastastikused külaskäigud aprillis ja juunis 1968.

K. a. oktoobrikuu viimasel päeval arutas Kirjanike Liidu parteiorganisatsioon oma büroo tegevust. Uude büroosse valiti V. Beekman, V. Gross, P. Kuusberg, A. Sokolov ja A. Vaarandi. Oma esimesel koosolekul valis büroo sekretäriks V. Grossi ja sekretäri asetäitjaks A. Sokolovi.

Kirjanduslike kolmapäevade hooaeg algas oktoobri lõpus Oktoobri 50. aasta-

päevale pühendatud kavaga. Autorid V. Beekman, M. Kesamaa, E. Niit, L. Promet, J. Semper ja J. Smuul lugesid ise oma uudisloomingut. V. Ilusa, E. Maasiku ja H. Sergo töödest väljavõtteid kandsid ette näitlejad.

Järgmine õhtu oli pühendatud Muia Veetamme, Leida Kibuvitsa ja Minni Nurme loomingule. Kõik kolm naiskirjanikku pidasid sel aastal oma juubelit.

Lastele kavandatud kolmapäeval esinesid H. Jõgisalu, B. Kabur, H. Mänd, E. Raud, O. Saar, R. Vaidlo ja H. Väli. Kreutzwaldi-nimelise Riikliku Raamatukogu lasteosakond eksponeeris seks puhuks algupärase lasteraamatu näituse. Müügil olid kõik saadaolevad lasteraamatud ja ostjaile avanes niiviisi võimalus täiendada oma kogusid autorite poolt signeeritud eksemplaridega.

Baudelaire'i 100. surmapäevale pühendatud luuleõhtu toimetas Ain Kaalep.

* * *

Eesti kirjanduse levik võorastes keeltes jätkus ka aasta teisel poolel. Suurematest teostest nimetagem siinkohal P. Kuusbergi «Lapeteuse» ilmumist Leedumaal (tõlkisid A. Kalm ja R. Unt), J. Smuulj «Jaapani mere» (G. Bereczki tõlge) trükkimist Ungaris, «Polkovniku lese» ilmumist Soomes (R. Kilpi-Hynynen). Niisiis — proosapoolusel üht-teist. Luules jääb aga tõhusamalt kõlama küllap ikka vaid P.-E. Rummo suve poole Lätimaal ilmunud värsikogu (L. Kamara tõlkes).

Liiduvabariikides

Kui «Sirbis ja Vasaras» ning entsüklopeedia toimetuses hiljaegu vaieldi, kuidas kirjutada nõukogude idarahvaste nimesid — kas vene keele vahendusega või -ta, tundus asi eemalseisjale ehk naljakaski. Idamaad, tume rahvas, ükspuha kuidas nendele vaadata — selline on kontaktide puudumise ja suure vahekauguse tõttu sageli meie arvamus. Ent kuulakem, mis teatavad enesest ja oma kultuurist (selle iidsusest!) näiteks usbekid:

1968. aasta kevadel möödub 525 aastat geniaalse usbeki poeedi ja mõtleja Ališer Navoi'i sünnist. Pidus saab olema põhjalik. Juba moodustati juubelikomitee. Juubeliks antakse välja uus (uus!) täielik teostekogu. Poeedi

tähtsamad teosed lastakse välja ka vene keeles, Moskvas, kümneköitelise koguna.

See aasta tõi kirjandusse ohtralt auhindu. Igas liiduvabariigis leiti omad laureaadid. Kus üks, kus enam, olenevalt rahva arvust ja jõukusest. Kõiki, kes preemia väärt olid, eesti lugeja muidugi ei tunne, paljudest pole kuulnudki. Tuttavam teistest on aga moldaavia viljakas ja andekas proosamees Ion Drutse [Družā], kelle romaan «Stepiballaadid», näidend «Casa mare» ja jutustus «Sügise viimane kuu» võitsidki ära auhindajate lahkuse. Teiseks laureaadiks sai Moldaavias luuletaja Andrei Lupan.

Andrejs Upīts 90-aastane

5. detsembril tähistati läti kirjanduse suurima sõnameistri, rahvakirjanik Andrejs Upītsi 90. sünnipäeva. Oma töörohke elu jooksul on Andrejs Upīts loonud palju teoseid. Neis peegelduvad läti rahva elu ja ajalugu viimastel aastasadel. Upītsi ilukirjanduslik looming on katkestamatult seotud töötava rahva võitluslooga.

Tähtsat osa A. Upītsi maailmavaatelistes ja kirjanduslikes tõekspidamistes arengus mängisid 1905.—1907. aasta revolutsiooni sündmused. Tolle aja ilukirjanduslikest teostest väärivad nimetamist esmajoones romaanid «Uued allikad» (1909), mis juhatab sisse «Robežniekside» triloogia, ja «Naine» (1910). Sündmuseks läti tolleaegses kirjanduses oli A. Upītsi «Läti uuema kirjanduse ajalugu» (1911).

Kui pärast Stolõpini reaktsiooni aastaid algas läti töölistkonna revolutsioonilise liikumise tõusuperiood, asub A. Upīts juba läti demokraatliku ja revolutsioonilise kirjanduse eesotsas. Esiletõstmist väärib tema kui marksistliku kirjandusteoreetiku ja publitsisti tegevus. Sel ajal ilmuvad «Robežniekside» triloogia teine osa «Siidvõrgus» (1912), romaanid «Kuld» (1914), «Renegaadid» (1915) jt. Suure kunstilise jõuga kujutab kirjanik neis klassivõitlust nii maal kui linnas.

Kui pärast Oktoobrirevolutsiooni kehtestatakse Lätis nõukogude võim, töötab A. Upīts Hariduskomissariaadis kunstiosakonna juhatajana.

Kodanliku Läti algusaastail istub kirjanik korduvalt vanglas. Siin loob ta «Robežniekside» triloogia kolmanda osa «Põhjatuul». Romaan on läti kir-

janduses esimene suurem teos, milles käsitletakse 1905.—1907. aasta sündmusi.

Vaatamata kodanliku valitsuse mitmesugustele takistustele ja survele, edendab A. Upīts ajavahemikus 1920. aastast kuni 1934. aastani läti progressiivset kirjandust.

Kahekümne aasta vältel kodanlikus Lätis avaldatud rohketest teostest tuleb nimetada romaane «Kõue värava ees» (1922), «Mööda vikerkaare silda» (1926), «Rautatud kontsa all» (1928), «Jānis Robežnieksi tagasitulek» (1932), «Jānis Robežnieksi surm» (1933). Kaks viimast teost täiendavad «Robežniekside» triloogiat.

Kodanliku Läti üleliigse inimese tragöödiat kujutab kirjanik romaanides «Naeratav leht» (1938) ja «Öde Gert-rude saladus» (1939). Fašistliku diktatuuri aastail, mil A. Upītsi jäilitas tseensuur, töötab kirjanik ajalooliste teemade kallal — ilmuvad romaanid «Esimene öö» (1937) ja «Ajastute keerises» (1940).

A. Upītsi tippsaavutuseks suurvormi alal on epopöad «Haljendav maa» (1945) ja «Lahk pilvedes» (1951).

Ent A. Upīts on ka viljakas proosa lühivormi meister. Sisult ja vormilt esilekerkivamad on ta novelliraamatud «Tuulelahing» (1920), «Alasti elu» (1926) ja «Jutustused kirikuõpetajatest» (1930).

Oma kauaaegse tegevuse vältel on A. Upīts viljelnud ka dramaturgiat. Ta rohketest komöödiatest tuleb esile tõsta «Suplev Susanna» (1922), «Kajaka lend» (1926), «Nõiutud ring» (1929). Suure kunstilise väärtusega on ta ajaloolised tragöödiad «Mirabeau» (1926), «Jeanne d'Arc» (1930) ja «Spartacus» (1943).

Pole võimalik siinkohal loetleda

A. Upjtsi kõiki ilukirjanduslikke teoseid — nende arv ulatub sadadesse. Sedasama tuleb ütelda ta tööde kohta kriitika, kirjandusloo ja publitsistika

alal. Ta silmapaistvamad kirjandusloolised uurimused on «Romaani ajalugu» I (1941) ja «Sotsialistliku realismi küsimusi kirjanduses» (1957).

Oktoobri-eelsetelt auhindamistelt

1967. aasta NSV Liidu riiklikud preemiad kirjanduse alal anti: Vene NFSV ja Gruusia NSV teenelisele kunstitegelasele Irakli Andronnikovile raamatu eest «Lermontov. Uuringud ja leiud»; läti poetessile Mirdza Kempelle, luuleraamatu «Hetke igavik» autorile; luuletsükli «Venemaa päevad» autorile Jaroslav Smeljakovile. Olgu märgitud, et samalt auhindamiselt langes teatrikunsti üks pree-

miatest ka Eestisse, «Vanemuisesse», Kaarel Irdile.

Revolutsiooni- või Kodusõja-aegsete võitlemistest eest anti Punatähe ordenid Eduard Pällile ja Johannes Feldbachile.

Kaasaegse kirjandusliku tegevuse eest anti Lenini orden ja Tööpunalipu orden eesti kirjanikest vastavalt Johan Smuulile ja Aadu Hindile.

Pilk mööda Euroopat

Käesoleva aasta prantsuse «suurte» kirjanduspreemiate määramine oli väga vaearikas. Palju vaeva ja muret pakkus see žüriile ja sama palju pettumusi prognoosijatele. Goncourt'i preemia määramisel sai alles seitsmenda hääletuse järel viie häälega enamuse André Pieyre de Mandriargues romaaniga «La Marge» («Äär»), kahe häälega järgnes Michel Bataille («L'Arbre de Noël» — «Jõulupuud») ja ühe hääle said kaks kirjaniku: Catherine Guérard ja Claire Etcherelli. Eelnenud hääletustel olid kandidaatideks veel: Maurice Clavel, Jean-Pierre Chabrol, Michel de Castillo jt. Hääletuste lõppresultaat on seda üllatavam, et võitja nimi ei esinenud isegi autoriteetsete «ennustajate» prognoosides.

André Pieyre de Mandriargues sündis 1909. aastal Pariisis. Kogu oma elu on ta pühendanud kirjandusele. Avaldama hakkas ta alles 34-aastaselt. Mandriargues'i esimeses teoses, milleks oli jutustustekogu «Dans les années sordides» («Räpastel aastatel»), avaldus juba kogu tema stiili omapära ja meeldivus, mida iseloomustab barokne peenus. Tema lause on hoolikalt välja töötatud ja ta tundub olevat sürrealismist inspireeritud, kaldudes samas puhtasse esteetilisse julmusse, erootilisusse ja sofistikkasse. Esimesele järgneb veel terve rida jutustustekogusid ja alles 1963. aastal ilmub Mandriargues'i esimene romaan «Motocyclette» («Mootorratas»), mis laiendas tunduvalt kirjaniku

lugejaskonda. 1963. aastal ilmus ka kirjaniku esimene poemidekogu pealkirjaga «L'Age de craie» («Kriidiaeg»). Preemia võitnud romaan «La Marge» ilmus käesoleva aasta alguses.

Théophraste Renaudot' preemia jagamine oli veelgi vaearikkam. Alles kümnenda hääletuse järel pööras vaekaus Salvat Etchart'i kasuks, kes romaaniga «Le Monde tel qu'il est» («Maailm nagu ta on») eest sai kuus häälet Maurice Pons'i «Rosa» nelja hääle vastu. Salvat Etchart on Prantsusmaal tundmatu, isegi tema kirjastajad tunnevad teda vaid foto järgi.

Salvat Etchart sündis 40 aastat tagasi Bordeaux's baski perekonnas. Juba varases nooruses asus ta elama Martinique'i saarele Antillides, kus ta elab tänapäevani ja kus toimub ka tema romaanide tegevus. Ta töötas mitu aastat Fort-de-France'i raadio juures, kust ta pidi lahkuma oma antikolonialistlike vaadete pärast. Praegu on ta ühe suure maavalduse valitseja.

Stokholmis suri 98 aasta vanuses Bo Bergman. Kirjanik oli Rootsi Akadeemia liige ja Upsala Ülikooli filosoofia audoktor.

Vaatamata kõrgele vanadusele tegi Bo Bergman viimastel eluaastatel viljakat loomingulist tööd. Iga aasta ilmus tema sulest mõni raamat. Tänavu sügisel lugemislauale jõudnud teos kandis pealkirja «Predikare» ja see sisaldab muuhulgas esseesid Goethest, Kierkegaardist ja Strindbergist.

* * *

Oiendus: «Loomingus» nr. 11 k. a. toodud informatsiooni «Asturias — Nobeli preemia laureaat» viimase lõigu viimase lause algus (lk. 1758) lugeda järgmiselt: «Emigratsioonis elanud Asturiase esiletõstmisega...»

Toimetuse kollegium:

**Erni Hiir, Paul Kuusberg, Ralf Parve, Paul Rummo, Ilmar Sikemäe,
Juhan Smuul, Aleksei Sokolov, Anton Vaarandi (toimetaja)**

TOOMING

KIRJANDUSLIK
KIRJANDUSLIK
KIRJANDUSLIK
KIRJANDUSLIK

Õhustõrje ja õhukaitse

Õhustõrje ja õhukaitse

1967

Trükikoda «Ühiselu», Tallinn. Tell. nr. 3011. Dets. 1967.

LUULETUSED, POEMID

ALLIKSAAR, A.:	Lüüriline intermetso	nr. 8	1203
	Kõik on kõige peegeldus	nr. 8	1203
	Tuleb ingel ja puudutab vett	nr. 8	1204
BARATHASVILI, N.:	Merani	nr. 12	1882
	*** <i>(Taeva värvi lapseast)</i>	nr. 12	1883
<i>(Tõlkinud M. Pau)</i>			
BATURIN, N.:	Vanalinna süit	nr. 9	1283
BEEKMAN, V.:	Sümbioos	nr. 11	1672
	Ahasveerus	nr. 11	1673
ELUARD, P.:	Hobused	nr. 11	1674
	Kala	nr. 8	1241
	Süit	nr. 8	1241
	Lollid ja kurjad	nr. 8	1242
	Kõik ütelda	nr. 8	1243
<i>(Tõlkinud J. Kross)</i>			
HINT, P.:	*** <i>(Millest on soolased ookeanid)</i>	nr. 11	1605
KAALEP, A.:	*** <i>(Õõ häälitseb oma mängu)</i>	nr. 11	1605
	Alatau. Suur Munamägi. Väike Munamägi	nr. 8	1143
	Trinitas	nr. 8	1144
	Ta oskas midagi	nr. 8	1145
	Proloog «Suveöö unenäole»	nr. 8	1145
KESAMAA, M.:	Oktoober ja Juuni	nr. 7	963
	Ma sündind seks	nr. 11	1603
KROSS, J.:	Piiril	nr. 11	1603
	Tõsiasjad	nr. 7	1089
	Mõned ajaloolised (?) protsessid	nr. 7	1089
	Edasimineja	nr. 7	1090
	Kuldne hiir	nr. 7	1090
	Seesama	nr. 7	1091
	*** <i>(Kuidas saaks hüpata rongilt maha)</i>	nr. 7	1092
	*** <i>(Vaata mu peale armsate silmadega)</i>	nr. 7	1093
	Laul	nr. 9	1378
	Unustus	nr. 11	1684
KÄRNER, S.:	Tardumus	nr. 11	1684
	Hobused	nr. 11	1685
MULLER, H.:	Õõ läänesaarestikus	nr. 8	1194
NIIT, E.:	Magav maailm	nr. 12	1763
	Kurbröömus lugu mu isa punase tutiga		
	mütsist	nr. 12	1763
	Ema haud	nr. 12	1765
NURME, M.:	Lapsepõlve lugusid	nr. 10	1551
	*** <i>(Maa on tõeline looja)</i>	nr. 10	1552
	Värsikimp teelt	nr. 10	1552
	*** <i>(Kõik, kes on tulnud)</i>	nr. 10	1554
	*** <i>(Aeg on tulnud, sõber)</i>	nr. 9	1360
PROMET, L.:	Pompejis	nr. 11	1701
PUŠKIN, A.:	*** <i>(Aeg on tulnud, sõber)</i>	nr. 11	1701
	Rändaja	nr. 11	1701
<i>(Tõlkinud P.-E. Rummo)</i>			
RAUD, M.:	Ootel	nr. 8	1123
	Op-sonett	nr. 8	1123
	Postop-galopp	nr. 8	1124
	Pirita kiri	nr. 8	1124
RAUN, O.:	Vannitoa laulud	nr. 12	1855
	*** <i>(Tulla tagasi)</i>	nr. 12	1856

RUNNEL, H.:	Oktoobrimõtted	nr. 10	1443
SEPING, M.:	Tsüklist «Töö tuli mu juurde»	nr. 7	1030
	*** (Kas puu on süüdi)	nr. 7	1031
SIIG, A.:	Vihm Budapestis	nr. 7	1065
	Sorrento	nr. 7	1066
	Poisid maailma tänavalt	nr. 7	1066
	Töö	nr. 12	1808
	Mälestus vanaemast	nr. 12	1808
	Kuningas	nr. 12	1809
SUISLEPP, H.:	Aeg tuleb maa ja mere peal	nr. 10	1461
TIITSAR, L.:	Sõit	nr. 10	1535
	Vana Tallinn	nr. 10	1536
TRAAT, M.:	Kuu	nr. 9	1299
	Õö	nr. 9	1299
	Avarii	nr. 9	1299
	Kauge suvi	nr. 9	1300
	Ajalugu	nr. 9	1300
	Kino	nr. 9	1301
	Rauk	nr. 9	1301
	Külv	nr. 9	1302
UDAM, M.:	Paemurdja	nr. 10	1531
	Sõjajärgne tüdruk	nr. 10	1531
	Kirjuta mulle luuletus	nr. 10	1532
	Sünnimaa	nr. 10	1532
VEETAMM, M.:	Õnne nägu	nr. 7	992
	Ballaad särgist	nr. 7	994
	Õhtu mägijärve ääres	nr. 7	995
VEREV, V.:	Abhaasia õhtud I, II	nr. 11	1628
	Üheksanda laine tunnil	nr. 11	1629
VILLANDI, V.:	Linnastumine	nr. 8	1195

ROMAANID, JUTUSTUSED, NÄIDENDID

GROSS, V.:	Kooliraha	nr. nr. 7—997, 8—1148, 9—1303	
ILUS, V.:	Tuulekülvid	nr. nr. 11—1631, 12—1767	
KAAL, A.:	Seiu	nr. 9	1285
KALLAS, T.:	Kogu maailma puiesteed	nr. 7	967
KUUSBERG, P.:	Pögenemine	nr. 11	1606
	Kitsepiim	nr. 11	1619
MARIPUU, A.:	Vana testamendi Jehoova	nr. 10	1444
NIIRMAN, E.:	Leegike	nr. 8	1127
RANNET, E.:	«Kriminaaltango» ja väga korralikud inimesed	nr. 12	1813
SAAR, A.:	Võõrad	nr. 10	1498

OLUKIRJELDUSED, REISIKIRJAD, MÄLESTUSED, SÕNAVÕTUD

BEEKMAN, V.:	Inimeste maal	nr. 7	1047
EHRlich, R.:	Kohtus	nr. 8	1196
HINT, A.:	Spartacus ja Lenin	nr. 10	1533
KORSUNSKI, M.:	Koos Leniniga	nr. 10	1537
	Kuidas elab Eestimaa (Intervjuu V. Klausoniga)	nr. 7	1033
PROMET, L.:	Juttu Minniga	nr. 10	1566
SEIN, V.:	Kaevur ja lõoke	nr. 10	1555
SEMPER, J.:	Teekond läbi mineviku	nr. nr. 11—1686, 12—1857	
SIRGE, R.:	Kauge Lõuna küttes	nr. nr. 7—1068, 8—1206, 9—1379	
	Enne neljakümnendat aastat	nr. 11	1678
SMUUL, J.:	Sild minevikku	nr. 11	1675
TOOMSAALU, A.:	Revolutsioonipäevad Esna vallas	nr. 9	1366
TRASS, H.:	Nelikümmend päeva, ei ühtegi ööd	nr. 11	1704
TUBIN, E.:	Mälestuskilde Juhan Liivist	nr. 12	1885
VEETAMM, M.:	Liilithi lastest	nr. 10	1573

ARTIKLID

ABEN, K.:	Märkmeid Läti kirjanduselu probleemidest	nr. 11	1744
ALTOA, V.:	John Galsworthy	nr. 8	1260
ANDRESEN, N.:	Karl Liebknechti vastukajasad kolme maa kirjanduses	nr. 11	1729
BLUM, R.:	«Kapital» ja tänapäev	nr. 10	1577
CERNY, J.:	Tšehhoslovakkia viimase aastakümne teatri-elust	nr. 9	1426
EELMÄE, A.:	Mõningaid Eesti ja Nõukogude Vene kirjanduselu kokkupuutepunkte 1920-ndatel aastatel	nr. nr. 10—1585, 11—1735	
ISSAKOV, S.:	Veel kord M. Gorkist ja tema Kalevipoja-kontseptsioonist	nr. 8	1263
KALDA, M.:	Luule ja sõna	nr. 9	1416
KRUUS, O.:	«Kiir» kodanluse kohtulaua ees	nr. 7	1101
LAITINEN, K.:	Soome kirjandus muutub	nr. 8	1251
MALLENE, E.:	Novellivõistlus 1967	nr. 8	1246
RUMMO, P.:	Kirjadest Ingile	nr. 12	1903
SIIRAK, E.:	Semper reisikirjad tänapäeva vaateveerult	nr. 12	1887
SOONPÄÄ, L.:	Esteetilise mõistest	nr. 7	1094

KRIITIKA JA BIBLIOGRAAFIA

ANDRESEN, N.:	Kaasaja rahvusvaheline raamatukogu (Märkmeid «Loomingu» Raamatukogu viimase aastakäigu puhul)	nr. 9	1430
EHIN, A.:	Kollase kassi mant kosmosesse (M. Unt: «Elu võimalikkusest kosmoses»)	nr. 11	1751
EILART, J.:	Kodukaevul (A. Kaal: «Kodunurga laastud»)	nr. 7	1112
GROSS, V.:	Tallinna lugu (E. Vetemaa: «Pillimees»)	nr. 8	1270
ILUS, V.:	Peaasi, et poleks puitumist (E. Maasik: «Koorukeste suvi. Takjanupp ja viis kirjalte»)	nr. 8	1268
KAALEP, A.:	Kust eksib lapse naeratus kuningakotta? (J. Kaplinski: «Tolmust ja värvidest»)	nr. 12	1912
KRUSTEN, R.:	Inimese saatus, rahva saatus (P. Kuusberg: «Südasuvel»)	nr. 7	1109
KRUUS, O.:	Rännak Aleksander Suumani luulemaadel (A. Suuman: «Krähmukirjad»)	nr. 10	1592
MÄGER, M.:	Kas irdinimene on parim sõna? (M. Traat: «Irdinimene»)	nr. 12	1910
TEDRE, Ü.:	Folkloristi pilguga (Lauluema Mari. Kangelaslugu vanast orjaajast. Rahvapärimestest põiminud A. Annist)	nr. 7	1114
TONTS, Ü.:	Töönimeste portreid ja natuke probleemegi (I. Sikemäe: «Selged silmad»)	nr. 9	1433
VÄLIPÖLLU, H.:	Luuletaja ja lugeja (J. Kross: «Lauljad laevavõõridel»)	nr. 8	1273

RINGVAADE

Andrejs Upits 90-aastane	nr. 12	1918
Aragon 70-aastane	nr. 10	1598
Asturias — Nobeli preemia laureaat	nr. 11	1757
Auhinnad õigetele meestele	nr. 12	1916
Boris Kabur 50-aastane	nr. 9	1435
Brecht'i kogutud teosed	nr. 11	1759
Eesti NSV Kirjanike Liidus	nr. nr. 7—1117, 11—1756, 12—1917	
Gorki tõuseb huviringi	nr. 8	1276
Ilja Ehrenburgi mälestades	nr. 10	1595
Kirjarahva heinakuu	nr. 8	1275

Liiduvabariikidest	nr. 12	1918
Läti kolleegid Saaremaal	nr. 9	1436
Läti revolutsioonimeelne laulik Eduards Veidenbaums	nr. 11	1755
Maurois ja Aymé surnud	nr. 11	1758
Mees meie kultuuriloost	nr. 12	1916
Meie kirjandust välismaal	nr. 8	1275
Mihhailovskojes	nr. 7	1118
Moskva filmifestivaliit	nr. 8	1279
Naabritel preemiad määratud	nr. 8	1276
Neruda esimene lavateos	nr. 11	1759
«Nooruse» kirjandusvõistlus	nr. 10	1597
Novellivõistluse paremad	nr. 7	1117
Oktoobri-eelsetelt auhindamistelt	nr. 12	1919
Oskar Maria Graf	nr. 8	1277
Paar sõnumit Leedust	nr. 7	1118
Peter Weissi uus näidend	nr. 9	1436
Pilk mööda Euroopat	nr. 12	1919
Rahvusvaheline kirjastajate auhind Witold Gombrowiczile	nr. 7	1118
Sean O'Casey kriitikuna	nr. 8	1277
Siit nurgast ja sealt nurgast	nr. 9	1435
Soome Kirjanike Liidu uus juhatus	nr. 11	1759
Soome-Ugri Instituut Sorbonne'is	nr. 11	1757
Suri Carl August Sandburg	nr. 8	1278
Suri Leedu NSV rahvakirjanik Rojus Mizara	nr. 11	1757
Sõnumeid Kirjanike Liidust	nr. 10	1597
Tallinn—Moskva—Uljanovsk	nr. 9	1435
Teenitud tunnustus	nr. 7	1119
TF võidab eluruumi	nr. 9	1436
Tudor Arghezi	nr. 8	1278
Ulyssese uusi otsirännakuid	nr. 9	1437
Vjõenskaja taadil võorusel	nr. 7	1118
«Välismaa näidendid»	nr. 10	1598
Üks poeet, üks riigimees	nr. 10	1597

ILLUSTRATSIOONID

AAVIK, P.: Kalurid Atlandil (Söövitus)	nr. 12	1873
HALLISTE, H.: Aadu Hint (Graniit)	nr. 12	1761 ees
LARETEL, H.: Revolutsionääri surm (Linoollõige)	nr. 10	1489
Eduard Sõrmus (Linoollõige)	nr. 11	1649
LEHIS, E.: Neegritar (Akvarell)	nr. 9	1393
LEPP, E.: Laulasmaa (Akvatinta)	nr. 7	1009
MALIN, I.: Akadeemik H. Haberman (Õli)	nr. 7	1045
MUUGA, L.: Autoportree (Õli)	nr. 8	1217
OKAS, E.: Kuu ja meri (Autolito)	nr. 11	1713
PIHELGA, A.: Paadisild (Õli)	nr. 9	1281 ees
PILLE, O.: V. I. Lenin (Kohrutus)	nr. 11	1601 ees
PIRK, V.: Kultuurimajas (Õli)	nr. 7	961 ees
REITEL, K.: Uus õpetaja (Šamott)	nr. 12	1811
TORN, I.: Silmapiir (Linoollõige)	nr. 10	1561
TÕNISSON, V.: Paganamaa (Plastikaatlõige)	nr. 8	1169
UUTMAA, R.: Püügil (Õli)	nr. 8	1121 ees
VENDER, A.: Kindalõng ja jutulõng (Ed. Vilde) (Li- noollõige)	nr. 9	1329
VIITOL, E.: Hommik (Epoksüüdvaik)	nr. 10	1441 ees

NEKROLOOG

ELLINOR RÄNGEL	nr. 9	1438
-----------------------------	-------	------

50 коп.

Индекс
78174